

L'ARQUITECTURA DOMÈSTICA DE LES CIUTATS ROMANES DE CATALUNYA

(època tardorepublicana i altimperial)

TESI DOCTORAL

Ada Cortés Vicente

Facultat de Filosofia i Lletres
Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana

Dirigida pel Dr. Josep Guitart i Duran

Tarragona, 2009

Universitat Autònoma de Barcelona
FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES
DEPT. DE CIÈNCIES DE L'ANTIGUITAT I DE L'EDAT MITJANA
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

**L'ARQUITECTURA DOMÈSTICA DE LES
CIUTATS ROMANES DE CATALUNYA
Època tardorepublicana i altimperial**

Ada Cortés Vicente

Dir.: Dr. Josep Guitart i Duran

Tesi per a l'obtenció del grau de doctor en Història

Tarragona, 2009

*Per a en Pau,
amb tot el meu amor.*

Agraïments

Mentre realitzava la tesi somiava amb el dia que per fi podria escriure els agraïments, veient-lo com el final d'un camí. Un moment de doble satisfacció, per un cantó significaria que hauria acabat la tesi i per l'altre que podria expressar en un paper l'ajuda i l'enriquiment que m'havien aportat grans persones i amics. Bé, aquest dia ha arribat i m'omple de joia poder agrair el suport de tots aquells que han estat al meu costat durant aquests anys de feina.

En primer lloc, la meva gratitud és pel meu director de tesi, el Dr. Josep Guitart. La seva experiència i saviesa han estat sempre presents en aquest treball. Si he desenvolupat aquesta recerca ha estat gràcies a la confiança que des d'un inici va dipositar en mi.

Vull agrair molt sincerament els consells, la guia i sobretot l'amistat que m'han ofert dues formidables persones, la Sra. Marta Santos i el Dr. Josep Maria Macias. Les seves apreciacions arqueològiques han estat d'una gran vàlua per al desenvolupament d'aquest treball.

Institucionalment, vull agrair les facilitats que em van oferir per a la meva recerca el Museu Nacional d'Arqueologia de Catalunya – Empúries i el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, al obrir-me les seves portes amb generositat i hospitalitat.

Durant el desenvolupament de la tesi doctoral he gaudit d'un marc laboral immillorable gràcies al suport de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). És per aquest motiu i per molts d'altres que agraeixo a la direcció i als seus treballadors la feina i les facilitats oferides. Dins d'aquest agraïment, un record molt important va dirigit cap als companys i amics, que m'han regalat coneixements i experiències excepcionalment enriquidores.

També he estat molt afortunada de comptar amb l'ajuda i complicitat dels meus estimats Xavis. Tots dos des de les seves especialitats, m'han ensenyat com millorar la meva recerca i aquests anys de vida compartida.

Com tots els pares, també en el meu cas han suportat tenir una filla desenvolupant una tesi doctoral, però a més vull agrair a la meva mare la seva esplèndida ajuda artística en el quadre de la portada de la tesi.

Finalment, el meu especial agraïment és pel meu marit Pau, el seu suport i ajuda constants han estat els més grans que hom pugui imaginar.

Aquesta recerca s'ha pogut dur a terme gràcies a la beca FI 2003-2006 atorgada per la Generalitat de Catalunya. També s'ha rebut el suport financer de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) en el tram final de la realització de la tesi doctoral.

ÍNDEX:

PRIMERA PART: Introducció i repertori de les unitats domèstiques

1. Introducció	3
1.1. Premissa	3
1.2. Objectius	4
1.3. El marc de la recerca	5
2. Metodologia	9
2.1. L'elaboració d'un catàleg	9
2.2. L'estudi de l'arquitectura domèstica per ciutats	13
2.3. L'elaboració d'una tipologia	14
3. Història de la recerca	19
3.1. Historiografia de la casa romana	19
3.2. Historiografia de la casa romana a Hispània	19
4. Repertori de les unitats domèstiques	33
4.1. Empúries	35
4.1.1. "Neapolis"	35
4.1.2. Ciutat Romana	171
4.2. <i>Baetulo</i>	223
4.3. <i>Barcino</i>	271
4.4. <i>Tarraco</i>	293
4.5. <i>Ilerda</i>	349
4.6. <i>Iesso</i>	371
4.7. <i>Iluro</i>	411
4.8. <i>Aeso</i>	421

SEGONA PART: Estudi de l'arquitectura domèstica per ciutats i conclusions generals

5. Empúries	427
5.1. Breu història de la recerca	427
5.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	429
5.3. Arquitectura domèstica	436
5.3.1. <i>Emporion</i>	436
5.3.1.1. Anàlisi arquitectònica	437
5.3.1.2. Estructura	440
a) <i>Ingrés</i>	440
b) <i>Àrea de circulació</i>	442
c) <i>Zona residencial</i>	443
d) <i>Zona de servei i producció</i>	446
e) <i>Zona de culte</i>	447
5.3.1.3. Tècnica de construcció	448
5.3.1.4. Sistema hidràulic	449
5.3.1.5. Decoració de la casa	451
a) <i>Mosaics</i>	451
b) <i>Decoració de les parets</i>	453
5.3.2. Ciutat Romana	454

5.3.2.1. Anàlisi arquitectònica	455
5.3.2.2. Estructura	456
<i>a) Ingrés</i>	456
<i>b) Àrea de circulació</i>	456
<i>c) Zona residencial</i>	460
<i>d) Zona de servei i producció</i>	464
<i>e) Zona de culte</i>	467
5.3.2.3. Tècnica de construcció	468
5.3.2.4. Sistema hidràulic	470
5.3.2.5. Decoració de la casa	476
<i>a) Mosaics</i>	476
<i>b) Decoració de les parets</i>	480
5.4. Conclusions: L'hàbitat d'Empúries	482
5.4.1. La "Neapolis"	482
5.4.2. La ciutat romana	493
6. <i>Baetulo</i>	503
6.1. Breu història de la recerca	503
6.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	504
6.3. Arquitectura domèstica	508
6.3.1. Anàlisi arquitectònica	509
6.3.2. Estructura	510
<i>a) Ingrés</i>	510
<i>b) Àrea de circulació</i>	512
<i>c) Zona residencial</i>	514
<i>d) Zona de servei i producció</i>	517
<i>e) Zona de culte</i>	519
6.3.3. Tècnica de construcció	519
6.3.4. Sistema hidràulic	520
6.3.5. Decoració de la casa	521
<i>a) Mosaics</i>	521
<i>b) Decoració de les parets</i>	522
6.4. Conclusions: L'hàbitat de <i>Baetulo</i>	524
7. <i>Barcino</i>	529
7.1. Breu història de la recerca	529
7.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	531
7.3. Arquitectura domèstica	535
7.3.1. Anàlisi arquitectònica	536
7.3.2. Estructura	537
<i>a) Ingrés</i>	537
<i>b) Àrea de circulació</i>	538
<i>c) Zona residencial</i>	539
<i>d) Zona de servei i producció</i>	541
<i>e) Zona de culte</i>	542
7.3.3. Tècnica de construcció	542
7.3.4. Sistema hidràulic	543
7.3.5. Decoració de la casa	544
<i>a) Mosaics</i>	544

<i>b) Decoració de les parets</i>	546
7.4. Conclusions: L'hàbitat de <i>Barcino</i>	548
8. <i>Tarraco</i>	553
8.1. Breu història de la recerca	553
8.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	557
8.3. Arquitectura domèstica	563
8.3.1. Anàlisi arquitectònica	564
8.3.2. Estructura	565
<i>a) Ingrés</i>	565
<i>b) Àrea de circulació</i>	566
<i>c) Zona residencial</i>	569
<i>d) Zona de servei i producció</i>	574
<i>e) Zona de culte</i>	575
8.3.3. Tècnica de construcció	577
8.3.4. Sistema hidràulic	577
8.3.5. Decoració de la casa	579
<i>a) Mosaics</i>	579
<i>b) Decoració de les parets</i>	584
8.4. Conclusions: L'hàbitat de <i>Tarraco</i>	586
9. <i>Ilerda</i>	595
9.1. Breu història de la recerca	595
9.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	597
9.3. Arquitectura domèstica	601
9.3.1. Anàlisi arquitectònica	602
9.3.2. Estructura	603
<i>a) Ingrés</i>	603
<i>b) Àrea de circulació</i>	603
<i>c) Zona residencial</i>	605
<i>d) Zona de servei i producció</i>	605
<i>e) Zona de culte</i>	607
9.3.3. Tècnica de construcció	608
9.3.4. Sistema hidràulic	609
9.3.5. Decoració de la casa	610
<i>a) Mosaics</i>	610
<i>b) Decoració de les parets</i>	610
9.4. Conclusions: L'hàbitat d' <i>Ilerda</i>	612
10. <i>Iesso</i>	615
10.1. Breu història de la recerca	615
10.2. Topografia, urbanisme, desenvolupament i evolució històrica de la ciutat	616
10.3. Arquitectura domèstica	620
10.3.1. Anàlisi arquitectònica	620
10.3.2. Estructura	621
<i>a) Ingrés</i>	621
<i>b) Àrea de circulació</i>	622
<i>c) Zona residencial</i>	625
<i>d) Zona de servei i producció</i>	627

e) <i>Zona de culte</i>	628
10.3.3. Tècnica de construcció	629
10.3.4. Sistema hidràulic	629
10.3.5. Decoració de la casa	631
a) <i>Mosaics</i>	631
b) <i>Decoració de les parets</i>	632
10.4. Conclusions: L'hàbitat de <i>Iesso</i>	634
11. Tres exemples més d'arquitectura domèstica. Els casos de la ciutat d' <i>Iluro</i> i <i>Aeso</i> .	637
11.1. L'arquitectura domèstica de la ciutat d' <i>Iluro</i>	637
11.1.1. Contextualització i antecedents	637
11.1.2. Casa de la plaça gran "Domus dels Dofins" (fitxa n°67)	641
11.1.3. Casa del C/Palma n°15 (fitxa n°68)	642
11.1.4. L'hàbitat d' <i>Iluro</i>	643
11.2. L'arquitectura domèstica de la ciutat d' <i>Aeso</i>	644
11.2.1. Contextualització i antecedents	644
11.2.2. La domus adossada a la Muralla (fitxa n°69)	645
12. Conclusions: síntesi i discussió	647
12.1. Tipologia de les cases	647
12.1.1. Casa simple	647
12.1.2. Casa d'espai distribuïdor descobert	649
12.1.3. Casa d'espai distribuïdor cobert	652
12.1.4. Local comercial amb dependències domèstiques	654
12.1.5. Casa d'atri	656
12.1.6. Casa d'atri i peristil	659
12.1.7. Casa de peristil	662
12.1.8. Casa de pati porticat	665
12.2. L'hàbitat a les ciutats romanes de Catalunya	668
12.2.1. L'aparició dels primers models itàlics	668
12.2.2. Els models domèstics del s. I aC i de canvi d'era	671
12.2.3. L'arquitectura domèstica altimperial	674
12.3. L'interior de la casa, la decoració mural i musivària	676
12.4. Conclusions	681
12.4. Conclusions (<i>English</i>)	689
13. Bibliografia	695

Primera part:

Introducció i repertori de les unitats
domèstiques

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Premissa

La casa è la più preziosa documentazione che ci venga da Pompei, poiché se di templi, terme, teatri, anfiteatri abbondano gli altri grandi centri del mondo antico in Italia e nelle province dell'Impero, in nessun altro luogo è possibile avere, quanto a Pompei e ad Ercolano, una documentazione così copiosa e così completa della casa antica nelle sue strutture, nella sua decorazione, nel suo stesso ambiente umano di vita interrotto, ma non distrutto o alterato, dall'eruzione dell'anno 79.

A. Maiuri ¹

Aquest treball no pot estar més d'acord amb l'afirmació que feia molt temps enrerer el mestre Amadeo Maiuri als seus alumnes. Es envejable el fascinator context on aquells alumnes aprenien sobre la casa dels antics. Les paraules del mestre podien ser observades amb una realitat material colpidora, sense necessitat de tancar els ulls i d'intentar imaginar el passat. Però a la vegada, aquestes frases dites pel savi impulsen i provoquen voler saber més de la casa romana fora d'aquestes ciutats, i exprimir al màxim la informació arqueològica de les restes no tan afortunades. Quan es va decidir desenvolupar l'estudi de l'arquitectura domèstica urbana de l'antic territori de l'actual Catalunya, s'era plenament conscient de les dificultats de poder extreure unes bones conclusions sobre les restes que presenta aquest territori, escasses i parcials. Però també es creia necessari l'estudi d'aquestes restes en profunditat i rigor, perquè aquest treball parteix de la creença que la casa romana catalana també és un valor preciós de la documentació arqueològica del nostre territori.

Fig. 1. Pompeia. Casa di Giuseppe II, lo scheletro nella cucina, de F. Mazois (De Vos 1982, 59)

¹ Paraules transcrites a Ragozzino 2000, 11

1.2. Objectius

L'objectiu principal del present treball és establir quines restes d'arquitectura domèstica romana hi ha a Catalunya, així com estudiar i definir amb precisió els exemples excavats d'aquest tipus d'arquitectura. És, per tant, una tesi d'arquitectura romana i la seva funció és presentar la quantitat, qualitat i definició de les restes arqueològiques de l'hàbitat romà en un context urbà. Es considera aquest propòsit del tot necessari per l'avanç en el coneixement del passat, en aquest cas del territori més pròxim al nostre interès que és Catalunya. Plasmar en un mateix conjunt les cases excavades, moltes d'elles sense haver sortit mai a la llum, és el marc necessari per totes les conclusions i reflexions posteriors sobre el tipus d'hàbitat dels antics.

Seguidament, l'objectiu és la valoració d'aquest conjunt, i la seva significació dins la resta del territori romà. Per arribar-hi s'ha tingut present la parcialitat de les restes, com en totes les valoracions sobre el passat, la visió que s'aconsegueix de la realitat de la societat que s'investiga és una mil lèsima part del total. En el cas de l'estudi de l'arquitectura domèstica urbana pot ser que encara s'accentuï més aquesta parcialitat, ja que la majoria dels exemplars que es descobreixen en una ciutat romana són una part extremadament petita de la totalitat dels hàbitats. Quan s'estudia un altre tipus d'arquitectura d'una ciutat com la pública, tant política com lúdica, se sap en la majoria dels casos que hi ha un nombre limitat de teatres, de fòrums, d'aqüeductes. En canvi, estudiar deu cases en un total de milers és un acostament molt llunyà a la realitat d'aquella societat, fins i tot dins una mateixa ciutat. Les ciutats treballades en aquest estudi són ciutats existents en la nostra actualitat, on l'excavació d'urgència és la única que ha pogut rescatar restes de la ciutat antiga, a excepció de la "Neapolis" emporitana on es té un coneixement gaire bé total de la ciutat, i algun dia també sobre la ciutat romana. La parcialitat de visió no només s'esdevé amb la quantitat dels exemples, també en els exemples en si: el fet d'estar treballant amb ciutats romanes que existeixen en l'actualitat també dificulta recuperar la planta sencera d'un hàbitat. Així doncs, abraçar el segon objectiu de la tesi significa treballar amb el que es conserva i saber quina tipologia d'hàbitat urbà existeix al nostre territori, però sense donar sentit a l'absència de models concrets. La tasca d'aquest objectiu es positivava la tipologia de les

restes estudiades, sense poder extreure conclusions de tots els models no apareguts en aquest registre, i no perdre la perspectiva de la parcialitat de la visió que és té.

1.3. El marc de la recerca

El límit geogràfic d'aquest treball és el territori de l'actual Catalunya. Dins d'aquest territori s'han estudiat totes les restes domèstiques ubicades en una ciutat romana. La recerca s'ha centrat en les ciutats de fundació romana, no en l'hàbitat de poblats o assentaments indígenes que haurien pogut estar sota influència romana. L'exemple més particular de les ciutats estudiades és la "Neapolis" emporitana. L'assentament d'origen grec s'inclou dins el treball perquè entorn l'època d'August, conjuntament amb el nucli romà, acaba convertint-se en un *municipium*. Encara que la seva problemàtica arqueològica, que no permet diferenciar l'arquitectura creada només a partir de la seva fase romana, obliga a estudiar un gran conjunt arquitectònic datat a partir de la segona meitat de s. II aC. Per tant el treball presenta el tipus d'arquitectura domèstica que s'observa dins de les ciutats que van esdevenir en un moment o altre *municipium* romà.

Així, doncs les ciutats on s'han recuperat restes domèstiques i que, per tant, s'han inclòs en aquest treball són *Emporiae*, *Iluro*, *Baetulo*, *Barcino*, *Tarraco*, *Ilerda*, *Iesso* i *Aeso*. La resta de ciutats romanes de Catalunya, malauradament encara no han aportat restes amb prou entitat d'aquest tipus d'arquitectura. Des que A. Balil es va enfrontar a l'estudi de les restes domèstiques urbanes d'aquesta zona nord-est peninsular (Balil 1973, 32-33), s'ha pogut augmentar considerablement el nombre d'unitats domèstiques estudiades, algunes d'elles a noves ciutats que A. Balil no va poder estudiar. Malauradament, però, encara hi ha ciutats de les quals no es coneixen restes d'aquest tipus d'arquitectura per poder ser estudiades, com *Gerunda* o *Dertosa*. Tant de bo que en un futur no molt llunyà es pugui aportar llum sobre aquestes ciutats que encara estan a la foscor en aquest tipus d'arquitectura.

Un altre assentament significatiu que aquest treball no recull, però que és conscient de la seva importància, és el jaciment de Ca l'Arnau - Can Mateu (Cabrera de Mar). Les últimes excavacions han posat al descobert un carrer amb edificacions a banda i banda, a més del barri de cases i les termes republicanes ja conegudes. El jaciment, datat a mitjan del s. II aC (Martín/García 2002, 195-204), resta encara per ser estudiat amb

deteniment, però és evident que l'assentament situat al costat del poblat de Burriac, i substituït més tard per la ciutat d'*Iluro*, mostra un nou patró d'assentament, s'hauran d'esperar els resultats finals de les excavacions per poder definir el seu status. Per bé que, encara que és un assentament sense una definició clara², en el futur pot tenir un paper decisiu en l'estudi dels models de romanització i en la història d'aquest territori, així com en el model d'urbanisme i d'arquitectura, aspectes d'interès clau d'aquest treball.

Fig.2. Cabrera de Mar. Foto de l'autora.

El present estudi engloba totes les dades referents a l'arquitectura domèstica que s'han generat durant tots aquests anys (fruit principalment de la tasca duta a terme per l'arqueologia preventiva), dins de les muralles de la ciutat i també de les zones suburbanes. Entenent aquestes últimes com zones desenvolupades fora muralles, però considerant-les un barri més de la ciutat, no una *villa* sota la influència directa d'una ciutat i a prop d'aquesta, com per exemple Torre Llauder.

En aquest treball s'ha estudiat totes les tipologies d'arquitectura domèstica urbana, a excepció de les *tabernae*, ja que presenten una problemàtica molt diversa a la resta d'arquitectura domèstica. Tot i que l'arqueologia catalana ha recuperat alguns exemples

---

² Actualment se'l pot definir com un assentament protourbà, però és evident que el jaciment genera dubtes sobre el tipus d'assentament i posa en clau de dubte el patró de fundacions.

d'aquestes edificacions, com les *tabernae* del solar limítrof a la Torre Vella de la ciutat de *Baetulo* (Guitart *et al.* 1991, 45), no conserven gaire bé mai elements per poder interpretar el possible espai que hauria estat destinat a les funcions domèstiques. A ciutats com Òstia o Pompeia, s'han pogut establir diferents tipologies d'aquests espais (J.E. Packer 1971 per Òstia, i A. Wallace-Hadrill 1991b per Pompeia i Herculà). En aquestes ciutats s'ha observat que moltes de les estances que funcionaven com a rebotigues i alguns pisos superiors, estaven destinats a espais domèstics, i sense gaire dubtes les *tabernae* descobertes en el nostre territori presentarien un esquema molt semblant. Tot i així les traces arqueològiques de les ciutats catalanes són encara massa minses per poder diferenciar els espais domèstics amb precisió. Es documenten generalment zones artesanals, però el material recuperat poques vegades permet identificar un espai amb funció domèstica. Encara que aquest tipus d'estructura no s'ha inclòs dins del catàleg del treball, s'ha tingut present en les conclusions d'aquelles ciutats on s'han documentat. En canvi el catàleg conté la tipologia de local comercial amb dependències domèstiques. A diferència de les restes identificades com a *tabernae*, les cases d'aquesta tipologia presenten com a espai destacat de la casa, igualment locals comercials, però a més presenten també uns espais domèstics clars, moltes vegades amb patis secundaris i estances d'estar.

Finalment el marc cronològic d'aquest estudi comença a partir de la fundació de les ciutats, algunes d'elles d'època tardorepublicana, i durant l'època altimperial fins al s. III dC. A partir d'aquest segle moltes de les ciutats catalanes presenten un canvi d'urbanisme, fins i tot algunes pràcticament desapareixen, i per tant l'arquitectura domèstica mostra unes problemàtiques i una evolució molt diverses.

2. METODOLOGIA

2.1. L'elaboració d'un catàleg

Un dels elements principals d'aquesta tesi és l'elaboració d'un catàleg de totes les restes del territori català amb suficient entitat per ser considerades una unitat domèstica. De cada un dels exemples s'ha estudiat l'evolució històrica i cronològica de l'edifici, la seva arquitectura i funcionalitat tenint en compte les tècniques constructives, els seus materials, la morfologia i la relació entre els seus espais, així com els sistemes d'abastiment i evacuació d'aigües entre d'altres. També s'ha analitzat la decoració arquitectònica, recollint les dades sobre els paviments, mosaics, parets, decoracions, elements escultòrics, etc.

Per realitzar aquesta tasca s'ha extret la informació de diverses fonts arqueològiques. D'entrada s'han recollit les dades publicades, en molts casos les presentades en les memòries d'intervencions arqueològiques, i en tots els jaciments en què ha estat possible, s'han estudiat les restes *in situ*. En el treball de camp s'ha intentat contrastar la informació amb què es comptava de l'estructura concreta i, en el cas que no existís elaborar-ne una interpretació.

Finalment, s'ha efectuat l'anàlisi crítica de tota la documentació per tal d'uniformar i donar coherència a tot el conjunt, evitant interpretacions errònies que podrien donar una imatge irreal de les morfologies domèstiques urbanes d'aquest context i que dificultessin l'extracció d'unes conclusions més acurades. Per tant, aquest catàleg no és només un recull d'informació arqueològica, sinó l'estudi crític de cada una de les unitats domèstiques, interpretant i discutint amb la definició actual que es té de cada una d'elles.

Per completar aquest estudi, s'ha elaborat una planimetria de cada una de les unitats domèstiques, sempre que ha estat possible accedir a la seva documentació arqueològica. Amb aquesta planimetria s'ha intentat identificar i diferenciar les restes pertanyents a les diverses fases d'aquests espais, reflectint-ho en forma de plantes consecutives.

Per poder sistematitzar tota aquesta informació s'ha creat una fitxa tècnica de cada una de les unitats domèstiques, englobades dins de cada ciutat, en la qual s'han desenvolupat els següents camps:

1. Localització. Dins d'aquest apartat s'especifica la ciutat antiga a què pertanyen les restes en qüestió, el nom de la ciutat i la comarca actual. Es precisa on se situen les restes dins la trama urbana coneguda de la ciutat antiga i quina relació tenen amb altres restes destacades de la ciutat.

2. Dades i condicions d'excavació. En aquest apartat s'informa del període en què es va efectuar l'excavació, quins eren els seus responsables i sota quina entitat es treballava. Es defineix el tipus d'excavació que es va portar a terme, dins el barem de tres classificacions: antiga, programada i d'urgència. Dins l'apartat de dades i condicions d'excavació també es descriu l'estat de conservació d'aquestes restes, qualificant l'estat de dolent, mitjà i bo. Al primer qualificatiu pertanyen aquelles restes de què en un important tant per cent no es compta amb les restes de les estructures, i gran part de la informació és proporcionada pels negatius. Quan les restes es defineixen com un estat mitjà significa que a l'hora de l'excavació s'han recuperat com a mínim els fonaments de gran part del total. En l'estat de conservació bo les restes mostren un important alçat de les seves parets.

Finalment es fa referència a la part documentada de la casa, si s'ha descobert un sector molt parcial de la casa o si per el contrari es coneix el total de la planta de l'edifici.

3. Evolució històrica i cronològica. A l'apartat d'evolució i cronologia es defineix l'edifici, el seu moment constructiu i la seva posterior evolució. S'incideix en els elements materials que daten la fase inicial de les restes i en les diverses fases constructives, tant si son elements estratigràfics com relatius.

En aquest apartat també es precisa sobre la durada de l'edifici i es descriu el moment d'amortització de l'edifici. Al igual que el moment i fases constructives,

es donen els arguments materials en què es basa la datació de l'abandó o destrucció de les restes.

4. Descripció arquitectònica i funcional. En aquest apartat es recullen totes les dades necessàries per a la comprensió estructural i morfològica de l'edifici. Després d'una revisió crítica de tota la informació existent i accessible de les restes, tant documentals com materials i arqueològiques, es defineixen i s'analitzen tot un seguit d'elements de la casa. En primer lloc s'anuncia si es coneix l'extensió total de la casa, la seva forma en planta i si s'han efectuat preparacions anteriors del terreny a la construcció, així com les condicions en que es trobava el sòl. Seguidament es descriu el material i la tècnica constructiva si s'ha conservat, dels murs, els paviments, cobertes o altres elements d'interès. Un cop s'ha establert el cos arquitectònic de l'edifici, es defineixen els possibles paràmetres funcionals de cada habitació i àrea de la casa. S'enumera el nombre d'habitacions conegudes de les restes i la seva atribució interpretativa segons les restes materials, de la seva situació dins la casa, entre altres indicis. També es precisa si es tenen dades de possibles segons pisos i, si dins la casa, hi ha espais dedicats a altres funcions no domèstiques. Finalment es descriu el sistema hidràulic conservat, el funcionament de l'abastiment i evacuació d'aigües de la casa.

5. La decoració de la casa. Es descriuen totes les restes conservades o conegudes de mosaics i pintura mural per a cada una de les estances. Quan es descriuen els mosaics es fa referència al tipus (*opus signinum* amb decoració tessel·lada, *opus tessellatum*, *opus sectile*, etc.) i a la composició del dibuix. En el cas de la pintura mural es defineix el tipus d'estil si s'ha identificat i la descripció del seu esquema compositiu. En aquest apartat també es recullen els elements mobles i troballes, com escultura, plaques de marbre o elements arquitectònics decoratius que s'hagin recuperat durant l'excavació.

6. Observacions. Es reserva un espai per a informació o reflexions que no hagin quedat englobades en altres apartats.

7. Bibliografia i documentació. S'anota tota la bibliografia existent de la casa i la documentació de la casa inèdita, com les memòries d'excavació.

- Quadre inicial. A més de tots aquests camps, a l'inici de cada fitxa s'ha elaborat d'un quadre informatiu sobre la tipologia de la casa, un breu estat arqueològic sobre la totalitat o parcialitat de les restes, i si compten amb documentació estratigràfica i si són accessibles. Finalment es notifica de l'existència restes decoratives, mosaics i pintura.

- Planimetria. Dins de cada fitxa s'inclouen les plantes de les diverses fases constructives, sempre que s'hi hagi tingut accés. Les plantes elaborades en aquest treball són plantes esquemàtiques, extretes i treballades sempre des de les plantes publicades i, en algun cas, de la planimetria cedida pels seus arqueòlegs. En tots els casos s'especifica l'origen de cada planta.

Fitxa n° Ciutat - Nom de les restes		
Tipologia Simple Espai distribuïdor descobert Espai distribuïdor cobert Local amb dependències Altres Pericli Altres i pericli Pati porticat No es coneix	Estat arqueològic Planta íntegra Planta parcial Planta molt segmentada Documentació estratigràfica Restes accessibles	Restes decoració Mosaic Pintura mural
LOCALITZACIÓ - Ciutat: - Inserció dins la trama urbana: - Relació amb altres elements significatius de la ciutat:		
DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ - Període d'excavació: - Responsable: - Tipus d'actuació: - Estat de conservació: - Restes documentades:		
EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA - Història de l'edifici: - Durada de l'edifici:		
DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL - Extensió total: - Forma en planta: - Condicions i preparació del terreny: - Material i tècnica constructiva: Murs: Paviments: Cobertes: Altres: - N° Habitacions i Funcions: - Pts superius: - Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitar: - Aborniment i evacuació d'aigües:		
DECORACIÓ DE LA CASA -Mosaic:- -Decoració de les parets: -Elements mobles/ Treballs:		
OBSERVACIONS		
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ		
Plantes		

Fig.3. Imatge de la fitxa tècnica d'unitat domèstica

2.2. L'estudi de l'arquitectura domèstica per ciutats

Un cop realitzat l'estudi de cada una de les unitats domèstiques recollides en aquest catàleg, s'ha treballat el conjunt de les restes per ciutats. La parcialitat de les descobertes realitzades ha provocat una àmplia disseminació de dades referents a aquest tipus d'arquitectura. Per aquesta raó, aquest treball ha volgut donar, en la mesura del possible, coherència a totes aquestes restes, inserint-les dins del seu context urbà i aportant un pas més al coneixement de l'urbanisme de cada ciutat del nord-est de l'antiga Tarraconense. Per això, s'ha cregut oportú fer l'estudi de l'arquitectura domèstica per ciutats, sense deixar de banda el fet que cada una d'elles presenta unes característiques i una evolució pròpies. Dins del capítol de cada ciutat s'analitzen la topografia, l'urbanisme, el desenvolupament i l'evolució històrica de cada ciutat, per poder després analitzar l'arquitectura domèstica contextualitzada en el seu entorn urbà.

En l'estudi del conjunt de l'arquitectura domèstica s'observen i s'analitzen les tipologies que ha aportat aquella ciutat. Dins de l'anàlisi arquitectònic de les restes es treballa sobre la estructura del col·lectiu de les unitats, tractant les següents parts de la casa:

- a) Ingrés (quin tipus d'entrada es documenta, com vestíbul, *fauces*, accés directe a altres estances, etc).
- b) Àrea de circulació (espais distribuïdors coberts o descoberts, atris, peristils, pati porticats, etc).
- c) Zona residencial (en aquest apartat es diferencien les sales de representació (com *triclinium*, *oecus*, *tablinum*, *cubiculum*), de les sales d'estar (*cubiculum* nocturn o per dormir, possibles estances més reservades pels propietaris, com biblioteques, menjadors privats, etc).
- d) Zona de servei i producció (les estances o sectors on treballaven i vivien els servents i les zones de producció de la casa, tant a nivell domèstic com comercial. És a dir, en aquest apartat s'ubiquen les cuines, latrines, sectors termals, magatzems, *tabernae* que formin part de la casa, etc).
- e) Zona de culte (espais dedicats al culte domèstic, altars, *lararis*, etc).

En l'anàlisi arquitectònica també es presenten els resultats de l'estudi de la tècnica constructiva, sobre el sistema hidràulic documentat a les diverses cases de la ciutat i sobre la decoració interior de les cases, tant a nivell pictòric com musivari.

Les conclusions individuals de cada ciutat sobre el tipus d'arquitectura domèstica que s'hi va desenvolupar durant el període tardorepublicà i altimperial, permeten abordar unes conclusions generals per l'antic territori de Catalunya més realistes. Donat que les característiques històriques i urbanístiques d'aquestes ciutats al llarg del temps són significativament diverses, els resultats interpretatius que se'n poden extreure són també diferents. Així doncs, les conclusions han tingut present la diversitat tant dels processos urbans com del resultat arqueològic de cada ciutat.

2.3. L'elaboració d'una tipologia

La creació d'una tipologia és un mètode per classificar les evidències arqueològiques per a una millor comprensió de l'arqueòleg modern. Però com molt bé apunta A. Wallace-Hadrill (1997, 221-222), fins a quin punt eren conscients els antics d'aquesta diferenciació?. A més, la classificació merament formal de les restes no és suficient pels estudiosos. Tot i així, l'arqueòleg sovint amb aquesta classificació també busca una diferenciació social de classes. La relació entre el tipus de casa i l'estament social al que pertanyia el propietari no deixa de ser una tasca amb certa presumpció des de l'observació de l'arqueòleg modern.

Sigui com sigui, per poder extreure unes conclusions sobre la tipologia, qualitat i quantitat de l'habitatge dels antics cal una classificació prèvia de les restes amb que s'enfronta l'arqueòleg.

Evidentment, aquest treball no és el primer a elaborar una tipologia per a la classificació de les restes domèstiques urbanes, grans mestres hi han treballat anteriorment. De fet, hi ha molts factors que intervenen en la creació de la estructura de la casa i la seva construcció i no és fàcil triar quin d'aquests factors predomina en l'elaboració d'una tipologia. En diferents àrees geogràfiques englobades dins de l'imperi romà, la elaboració d'una tipologia de les cases urbanes consisteix a examinar la relació entre els diversos espais que formen la casa, incidint en l'ingrés i en la sala de representació

principal. Com descriu P. Bonini (2006, 170), aquests són els elements considerats forts perquè condicionin el projecte estructural i el recorregut de fruïció. Utilitzant aquests elements, destaca la tipologia desenvolupada per R. Rebuffat (1969) a les cases de peristil del nord d'Àfrica, segons de la qual la posició del vestíbul i del *triclinium* principal sorgeixen els diversos tipus. Aquesta tipologia ha estat seguida per moltes de les classificacions de les cases africanes posteriors.

Ara bé, per poder examinar aquesta relació s'ha de conèixer molt bé la definició i la funcionalitat de cada un dels espais. Un dels elements importants per poder comprendre realment la funció d'aquests espais individuals (o estances) és el seu mobiliari, malgrat que, exceptuant les poblacions vesuvianes, no es conserva gaire bé mai. En referència al material de les estances, és molt interessant l'estudi de P. Allison (2004) sobre les troballes de les cases pompeianes. P. Allison demostra com les funcionalitats que tradicionalment s'apliquen a una habitació per la seva situació dins de la planta, algunes vegades no coincideixen amb la utilització real que indiquen les troballes. Fins i tot aquella sala destinada en el moment de l'edificació a una funció concreta, la vida quotidiana li pot atorgar un servei diferent. Però si no es compta amb aquestes troballes, un altre element per definir els espais de la casa és la decoració interior, tant pictòrica com musivària. Aquestes dades aporten informació funcional, encara que no sempre es conserven o el seu estat condueix a conclusions errònies (DeLaine 2004, 148). Finalment la majoria de les vegades cal recórrer a la seva situació en planta per poder identificar les habitacions que, com bé assenyala J. DeLaine, pot encaminar cap a arguments circulars, on una hipòtesi justifica l'altra.

Tot i les dificultats per identificar els espais, l'entrada i la sala principal són habitacions de més fàcil reconeixement i afortunadament, com s'ha comentat, són dos elements molt importants dins l'estructura de la casa. Hi ha però un tercer element vital que entra en joc dins de la casa relacionant-se amb els dos anteriors: l'espai de circulació i distribució de la casa. Entorn dels espais de circulació s'han desenvolupat interessants teories (Ellis 1999), determinant-lo bàsicament per la distinció entre el que és públic i el privat. Aquest espai conjuntament amb la decoració de la casa és el que permet al visitant d'una *domus* benestant distingir la zona pública de la privada, i segons la seva relació amb el patró de la casa, el nivell d'accés que tindria dins de l'habitatge.

L'espai de circulació, a més d'aquesta funcionalitat de rols entre l'espai públic i el privat, té el servei bàsic de distribuir per a l'interior de la casa tant als visitants com els que hi habiten. La morfologia d'aquest tipus d'espai distribuïdor, o l'existència d'aquest o no dins de l'estructura domèstica, és l'element bàsic per poder classificar les diferents restes domèstiques.

Aquest treball pren com element determinant de classificació de les cases urbanes de les ciutats romanes catalanes l'espai de circulació. En moltes de les restes no era possible definir la relació entre l'entrada i l'habitació principal, per raó de la falta d'identificació de les funcions o la manca de visió de la planta sencera de l'edifici. En canvi, hi havia un percentatge més elevat de restes en què es podia observar l'existència o no d'un espai més distribuïdor que els altres, i si existia, a quin tipus d'àrea de distribució i circulació pertanyia. Per diferenciar les diverses tipologies d'aquest tipus d'espai, sí que resultava molt significatiu poder determinar la funció de la resta d'espais, sobretot l'entrada i la sala principal. Amb aquestes informacions i les característiques morfològiques de l'espai es podia determinar, per exemple, si es tractava d'una casa d'atri o de peristil, o si comptava amb duplictat d'àrees de circulació com la casa d'atri i peristil. Però també si era una casa simple sense espai distribuïdor o cases que no pertanyien a les tipologies anteriors, però comptaven amb un espai que distribuïa més que els altres, fos cobert (com un passadís) o descobert (com la casa de pati interior). Prenent l'espai de distribució i circulació com element vertebrador de la tipologia, es podien classificar més restes domèstiques. D'una altra banda, si no es comptava amb tota la informació necessària per a la identificació de les tipologies més clàssiques, com les d'atri i les cases de peristil, i es classificava una d'aquestes dins de la tipologia de casa d'espai distribuïdor, no es faltava a la veritat essencial d'aquesta casa. Cal tenir present que les cases d'atri i les cases de peristil són un tipus concret de casa amb un espai distribuïdor.

Tot i la classificació d'un gran nombre de cases dins d'una tipologia, han quedat forces restes sense poder identificar, per l'estat i parcialitat de les restes en que tampoc s'ha pogut esbrinar l'existència o no d'aquest espai. També cal assenyalar que en alguns exemples s'ha pogut determinar l'existència d'un espai de circulació i distribució, però

igualmente la parcialitat de la planta no ha permès afirmar si era l'únic espai d'aquestes característiques o la casa comptava amb més d'un d'aquests espais.

El resultat ha estat la definició de vuit tipologies: casa simple, casa d'espai distribuïdor descobert, casa d'espai distribuïdor cobert, local comercial amb dependències domèstiques, casa d'atri, casa d'atri i peristil, casa de peristil i casa de pati porticat. Finalment hi ha un apartat per aquelles restes que no han estat identificades amb una tipologia concreta.

3. HISTÒRIA DE LA RECERCA

3.1. Historiografia de la casa romana

La descoberta de les restes de les ciutats Vesuvianes va significar un punt d'inflexió per a l'interès i la recerca de l'antiga casa romana. Des del s. XVIII artistes, reis, arquitectes i papes van ser captivats per aquestes troballes i les cases que s'albiraven, com Giovanni Battista Piranesi (1720-1778). L'artista i arquitecte, al qual se'l pot considerar un dels primers arqueòlegs que va treballar amb intensitat a la zona vesuviana, va ser el gravador barroc que va documentar amb gran precisió les troballes d'Herculà, a més d'elaborar un plànol de la *villa* d'Adrià amb una exactitud que no va ser superada fins segle i mig després.

Ben aviat els estudiosos van buscar en aquestes restes les traces de la definició vitruviana de la casa romana. L'obra d'A. Mau³ sobre la ciutat de Pompeia, publicada l'octubre de 1899, dedicava una gran part del treball a la casa descoberta en la ciutat. El professor A. Mau reflexionava que, tot i les variacions que es podien trobar a la casa pompeiana envers la casa descrita per l'arquitecte romà, no hi havia desacords entre les dues versions (Mau 1982, 245).

Amb el text vitruvià⁴ es va acordar una relació entre la funció de cada estança i la seva nomenclatura, de la qual derivà la terminologia de la casa romana, que avui dia encara es discuteix. Durant molts anys l'estudi de la casa romana ha estat inevitablement l'estudi de la casa pompeiana, de tal manera que ha acabat esdevenint el model d'aquest tipus d'arquitectura.

L'obra de G. Patroni⁵ és la que fixa un model de reconstrucció teòrica de l'antiga casa itàlica aristòcrata. Aquest model s'identifica amb la casa d'atri basada en els textos clàssics, sobretot de Vitruvi i dels exemples pompeians, és a dir la casa proporcionada i axial de *fauces/ impluvium/ tablinum*.

³ Anys abans ja havia publicat una obra sobre la ciutat de Pompeia conjuntament amb J. Overbeck *Pompeji in seinen Gebäuden, Alterthumern und Kunstwerken*, Leipzig 1884.

⁴ Vitruvi VI, 3

⁵ "L'origine della Domus" a *RendLinc* 1902, 467-507; *Architettura preistorica generale ed italica. Architettura etrusca*, Milano 1941

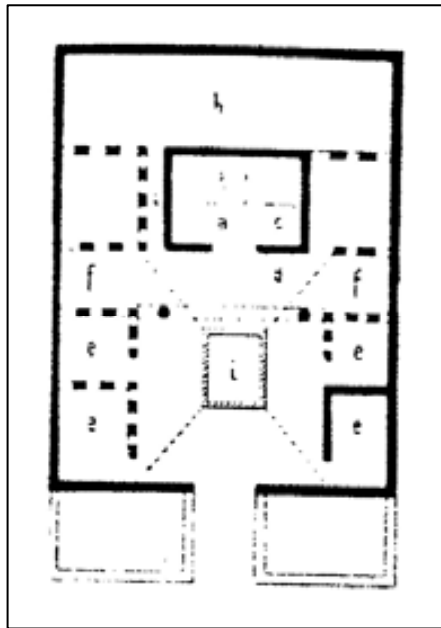

Fig.4. Reconstrucció de la casa itàlica per G.Patroni (Tamm 1973, 56)

A partir del treball de G. Patroni molts estudiosos van continuar exposant i seguint aquests patrons per a l'estudi de la casa romana, com R. C. Carrington, A. Sogliano, V. Spinazzola, L. Crema, J. W. Graham, R. Étienne, D. S. Robertson⁶.

Durant aquells anys va ser molt important per a l'estudi i l'avanç del coneixement de la casa pompeiana la tasca duta per A. Maiuri, com a director de l'excavació de Pompeia, entre els anys 1924-1961. A. Maiuri director del Museu Nazionale di Napoli i conservador de les antiguitats de la Campania i del Molise, va impartir també classes a la universitat de Nàpols. En els cursos d'Antiguitat pompeiana i herculana, A. Maiuri es va assegurar que un gran nombre de participants adquirissin una sòlida iniciació als coneixements de la casa pompeiana (Ragozzino 2000, 9).

Malgrat aquelles brillants experiències, i encara que el model de casa aristocràtica descrit per G. Patroni es basava en una observació arqueològica a més de filològica⁷, durant

⁶ R.C. Carrington "Some ancient Italian countryhouses" a *Antiquity* 1934, 261i ss; A. Sogliano *Pompei nel suo sviluppo storico. Pompei preromana*, Roma 1937; V. Spinazzola *Pompei alla luce degli scavi nuovi di via dell'Abbondanza II*, Roma 1953; L. Crema *L'architettura romana*, Torino 1959; W. Graham "Origins and interrelations of the Greek and the Roman house" a *Phoenix* 20, 1966, 3 i ss; R. Étienne *La vie quotidienne à Pompei*, Roma 1967; D.S. Robertson *A handbook of Greek and Roman architecture*, Cambridge 1969.

molt temps els erudits van seguir exposant l'evolució de la casa romana sense gaires fonaments arqueològics.

L'estudi presentat per B. Tamm en un petit article de 1973 titulat 'Some Notes on Roman Houses', començava a trencar la visió estàtica de la casa d'atri i la casa romana, i exposava la dificultat de l'estudi arqueològic de l'origen d'aquesta casa. L'autora feia referència a dos teories sobre l'origen de la casa d'atri: una s'originava en el món etrusc, (una casa de camp de pati central) i la segona seria la conseqüència de l'evolució de les cabanes de l'edat del Ferro. B. Tamm posava de manifest el problema arqueològic amb què s'enfrontaven els estudiosos per establir l'origen de la casa d'atri i la seva evolució fins a la casa pompeiana del s. II i s. I aC. Arqueològicament només es comptava amb les cabanes de l'època del Ferro, com les excavades al Palatí del s. VIII aC; les urnes funeràries, generalment de bronze, en forma de cabana trobades a les necròpolis del Laci⁸; i les tombes en forma de casa de l'Etrúria. A aquestes restes arqueològiques s'afegia en la dècada dels 60 del s. XX la coneixença d'algunes de les cases de *Marzabotto*, excavació publicada per G. Mansuelli (1963). *Marzabotto* mostrava un fort desenvolupament urbanístic de finals del s. VI a mitjan s. IV aC, i s'observaven uns habitatges d'entre 600 i 800 m² amb un espai descobert a l'interior, una sala de representació i una forta simetria d'estances a banda i banda del pati central (atri). Però a la mateixa ciutat etrusca de *Marzabotto* es podien trobar cases de pati, sense la simetria que s'observava a les anteriors.

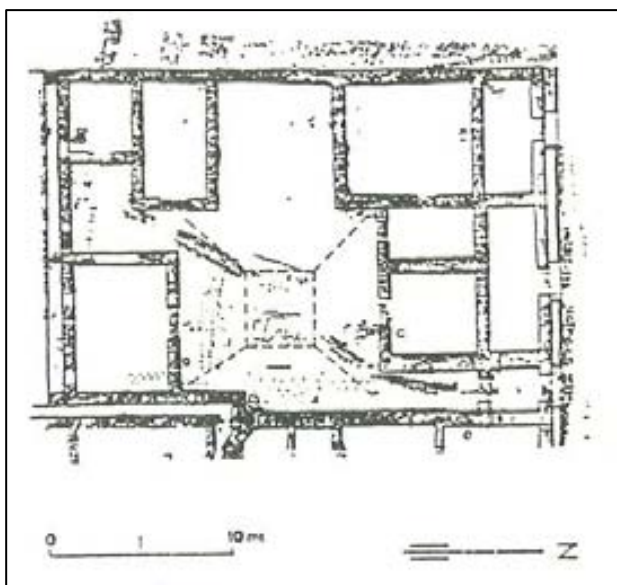

Fig.5. Casa de la *insula* V de *Marzabotto* (De Albentiis 1990, 67)

⁷ G. Patroni va ser un erudit que defensava i tenia molt en compte la informació i ciència arqueològica per l'acostament al passat i el seu art. Així se'n desprèn de la correspondència i disputa que va mantenir amb el filòsof i historiador G. De Sanctis a inicis de s. XX (Accame 1984).

⁸ La relació entre la urna cinerària i l'hàbitat ja la va posar de manifest un arqueòleg del s. XVIII, Giovanni Battista De Rossi (De Albentiis 1990, 18).

La problemàtica no només es concentrava en la planta i en l'evolució de les cases d'atri romana, sinó en el salt cronològic que es veien obligats a fer els estudiosos des d'aquestes restes fins la casa pompeiana d'atri i peristil. Per tal de diferenciar la planta de les cases amb un possible atri i la casa de pati, com s'observava en algunes de les cases de *Marzabotto*, J. W. Graham (1966) va elaborar un estudi, on es treballava l'origen de la relació i en influència entre la casa romana i la grega, gràcies al contacte amb la Magna Grècia.

Amb aquestes contradiccions, les recomanacions de B. Tamm de 1973 d'abordar el tema de l'evolució de la casa romana amb certa precaució i amb una visió més oberta, sense plantejar un sol camí en aquest procés, eren més que justificades. Paral·lelament, E. Evans publicava un article on es demostrava que no hi havia una unitat tipològica, acceptant una varietat en la tipologia tardorepublicana de la casa d'atri (Evans 1978).

La presentació dels resultats de l'excavació duta per A. Maiuri (1973) a la casa *del Chirurgo* de Pompeia, demostrava com a la primera fase de la casa no existia un *impluvium*. Aquest fet incrementava els dubtes entorn l'origen del *compluvium* / *impluvium* en la casa d'atri que es podia observar a Pompeia.

Entorn aquesta problemàtica, H. Eschebach (1982) després de realitzar les excavacions de Pompeia a la Casa *di Ganimede*, interpretava que les primeres cases d'atri d'aquesta ciutat estaven completament cobertes, és a dir sense *compluvium* i *impluvium*. Anys abans però, l'estudi realitzat per A. Hoffmann identificava a la Regió I i II de Pompeia, unes cases sensiblement diferents de les cases d'atri, les cases que ell va anomenar de 'filera', es dataven a finals del s. III inicis del s. II aC. Aquestes cases es disposaven unes al costat de les altres, regulars, amb una axialitat visible, uns *fauces* i un espai central, que igual que H. Eschebach amb la casa *di Ganimede*, l'interpretava cobert (Hoffman 1980; 1894). A partir d'aquest estudi s'introduïa el concepte d'atri *testudinatum* a les restes arqueològiques.

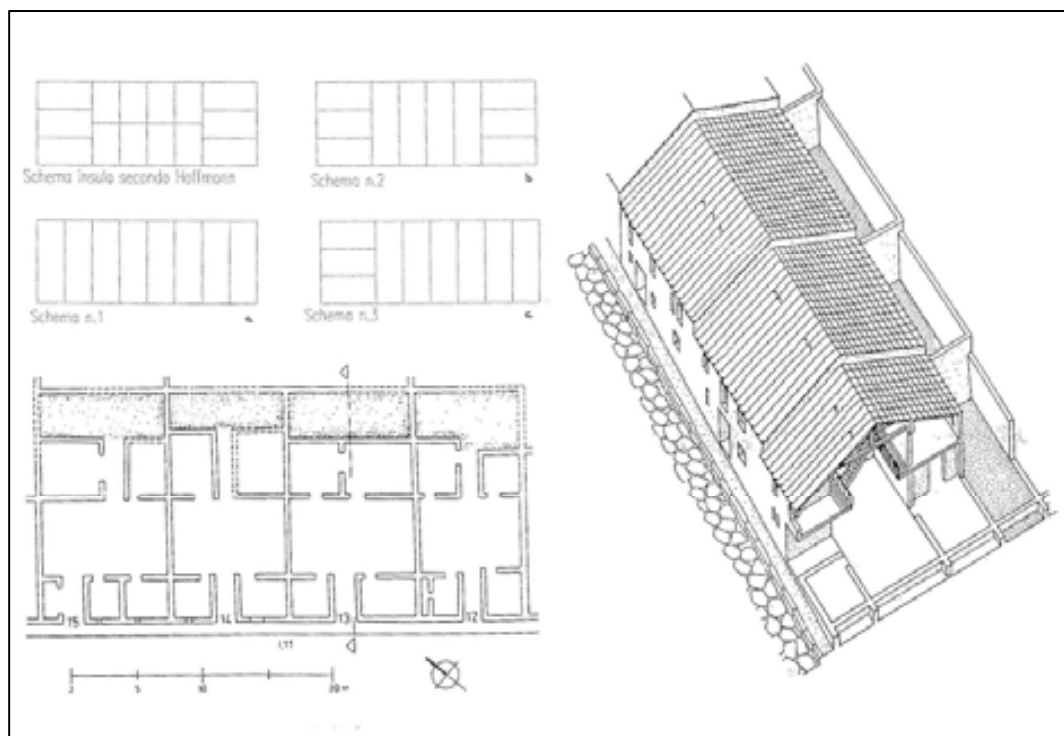

Fig.6. Reconstrucció d'A. Hoffman (Ciro 1997, 98)

Al costat d'aquests autors que treballaven problemes concrets de la planta de les cases, es comencen a trobar obres generals de referència sobre la casa en el món romà, com el treball de A. G. McKay (1975), on es feia una acurada revisió dels diferents tipus d'arquitectura domèstica descoberts a diverses ciutats d'Itàlia i d'altres províncies de l'imperi romà. Per la seva banda, J.B. Ward-Perkins (1981) en la seva obra de l'arquitectura imperial romana, dedicava una part del treball a l'arquitectura domèstica d'aquesta època. Finalment l'any 1990, E. De Albentis publicava *La Casa dei Romani*, un exhaustiu treball sobre l'evolució de la casa romana, des del model de l'edifici domèstica de l'Etrúria i Roma en època protohistòrica fins a època altimperial, amb alguns exemples de les províncies occidentals.

Aquestes obres però comptaven amb gairebé la mateixa informació arqueològica sobre les diferents fases cronològiques de l'evolució de la casa romana que notificava B. Tamm. Però a partir dels anys noranta van sortir a la llum noves restes arqueològiques a la zona d'Itàlia, que van aportar certs coneixements sobre l'evolució i l'origen de la casa romana. El mateix any de la publicació del llibre d'E. De Albentis, A. Carandini presentava els resultats de noves excavacions al Palatí, amb fases de les cases aristocràtiques de s. VI aC (Carandini 1990). Una altra excavació molt important va ser

la realitzada a la ciutat de *Fregellae* per F. Coarelli, una colònia llatina fundada el 328 aC i destruïda el 125 aC. Les cases d'aquesta ciutat van mostrar models d'alguns dels segles en què es comptava amb escassa informació arqueològica (Coarelli 1994). Una altra ciutat fora de l'àrea vesuviana, *Cosa*, també va ajudar a obtenir una visió més ampla de la casa romana. V.J. Bruno i R.T. Scott (1993) van publicar l'estudi de les cases de *Cosa* arribant a la conclusió que l'estructura domèstica estava formada per un atri *testudinatum*, igual que les cases estudiades per A. Hoffmann de la Regió I i II, i la Casa *di Ganimede* de Pompeia per E. Eschebach.

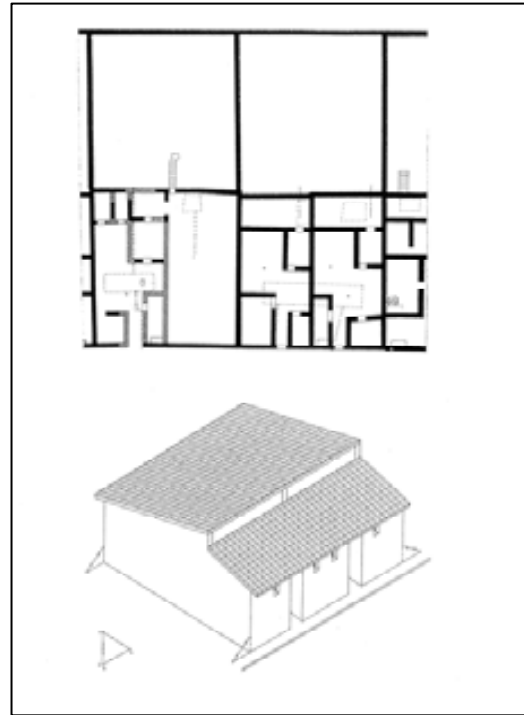

Fig.7. Les cases del període 1 de Cosa per V.J. Bruno i R.T. Scott (Wallace-Hadrill 1997, 230)

Amb aquestes noves dades, A. Wallace-Hadrill al 1997 replantejava la definició de la casa d'atri. L'article "Rethinking the Roman atrium house" va marcar un abans i un després alhora d'entendre la casa d'atri. A. Wallace-Hadrill reflexionava sobre la interpretació de sostre cobert 'atri *testudinatum*' de les cases de Pompeia i *Cosa*. Amb l'observació de les dades arqueològiques de les diverses cases⁹ i l'excavació de A. Maiuri de la casa *del Chirurgo*, arribava a la conclusió que l'atri inicial no tenia *compluvium*, però si que era un espai descobert. D'aquesta manera la casa d'atri comptava amb un pati interior funcional, amb l'entrada de llum, aire i la recollida d'aigua. Una de les característiques principals de la casa d'atri seria doncs l'*impluvium*, en canvi el *compluvium* hauria d'ésser d'una fase posterior, ja que enfosqueix la casa, i per tant s'hauria d'introduir quan la casa compta amb altres entrades de llum. Una possible fase podria ser l'annexió del peristil de concepció grega a la casa pompeiana del s. II aC.

La publicació d'aquest article es va realitzar dins la sèrie de suplementes del *Journal of Roman Archaeology* "Domestic space in the roman world: Pompeii and beyond", editat

⁹ Com les marques del gotejat del paviment dels atris que han observat els arqueòlegs de Cosa, indicant una entrada directe de l'aigua de pluja sense la necessitat de *compluvium* (Wallace-Hadrill 1997, 228-231).

pel mateix A. Wallace-Hadrill i R. Laurence (1997). Aquest número de la sèrie va esdevenir un important recull d'articles que aportaven noves consideracions i aportacions entorn la casa romana i sobretot vesuviana, tractant temes com la relació entre espai públic i privat dins de la casa, el ritualisme domèstic o la decoració, entre d'altres.

Durant els anys noranta del s. XX es van publicar tipologies de cases sobre ciutats concretes, com Pompeia i Herculà. Destaca la tipologia de les dues ciutats elaborada per A. Wallace-Hadrill (1991a; 1994), o les reflexions entorn la tipologia de les cases de Pompeia de R. Mar (1995). Concretament sobre la ciutat d'Herculà es compta amb la tipologia realitzada per R. De Kind (1998). La quantitat i qualitat de les restes de les ciutats vesuvianes permetien als autors un bon marc per treballar en la diversitat d'estructures domèstiques, a la vegada que s'establien uns paràmetres clars i unes referències concretes alhora d'establir els elements necessaris per diferenciar els tipus de cases. Aquesta dècada va ser rica en monografies pompeianes i de la zona vesuviana, que aprofundien en l'estructura de la casa, la seva evolució i les relacions socials que es desenvolupaven en l'arquitectura domèstica. Entre aquestes es troba l'obra general de la ciutat de Pompeia de P. Zanker (1993), l'estudi de F. Pesando (1997) sobre la casa pompeiana en època tardorepublicana, el treball sobre l'evolució arquitectònica de L. Richardson jr (1998), l'obra de J. A. Dickmann (1999), o el treball de Pompeia i Herculà de F. Pirson (1999). A banda d'aquestes monografies, des de la dècada dels vuitanta es va iniciar una col·lecció sobre cases concretes de Pompeia, dirigida per V. M. Strocka *Häuser in Pompeji* (1984-2005), amb dotze volums publicats i amb la presència d'estudis de cases tan rellevants dins la història de la *domus* romana com la casa *del Labirinto* (Strocka 1991), la casa *dei Ceii* (Michel 1990) o la casa *delle Nozze d'argento* (Ehrhardt 2004).

A partir d'aquells anys, l'interès per estudiar la relació entre les cases i la societat que l'habita, l'arquitectura i les pautes de comportament, i tenir una visió més àmplia de la casa antiga, tant romana com d'altres cultures, ha anat creixent. Des de finals dels vuitanta s'han presentat diversos estudis que enfronten les diferents problemàtiques des d'una visió molt més interdisciplinària, com l'obra editada per S.M. Low i E. Chambers (1989) o la important obra de referència interdisciplinària editada per S. Kent (1990).

A finals dels anys noranta va aparèixer un important article de K. E. Meyer (1999), on es definia la casa de peristil romana d'època altimperial "Axial peristyle houses in the western empire". L'article se centrava exclusivament en aquest tipus de casa, deixant a part per primer cop la casa d'atri i exposant les característiques de la casa de peristil altimperial. L'estudi ressaltava l'axialitat d'aquestes cases, marcades pel vestíbul, el peristil i la sala de representació més important, comparable a l'axialitat dels *fauces/impluvium/tablinum* de la casa d'atri. L'autora també observava que aquest tipus de cases es trobaven en abundància a les províncies occidentals de l'imperi.

Aquest article va ser un punt d'inflexió sobre l'estudi d'aquesta tipologia, les obres generals sobre la casa romana que es van publicar des d'aquest moment van tractar a fons aquesta tipologia a part de la casa d'atri i la casa d'atri i peristil, així com l'estudi de la casa romana fora d'Itàlia. Ressalten treballs com el de S. P. Ellis (2000), el llibre de S. Hales, o el valuós volum de P. Gros (2006). Aquest segon volum sobre l'arquitectura romana *Maisons, palais, villas et tombeaux* s'ha convertit en un manual indispensable sobre l'arquitectura domèstica tant en un context urbà com rural, sobre l'evolució cronològica d'aquesta arquitectura i la diversitat dels diferents territoris de l'imperi.

Marquen però encara més estudis dedicats a les tipologies més senzilles i de cases col·lectives (*insulae*), que fins avui dia s'han concentrat sobretot a Pompeia i a Òstia (Packer 1971; Wallace-Hadrill 1991b; Delaine 1996; 1999; 2004).

En els darrers anys s'han continuat publicant importants obres sobre l'arquitectura domèstica de Pompeia i Herculà, ciutats que no deixen mai de captivar i d'aportar nous coneixements sobre la casa. Entre aquests últims treballs es troba el realitzat per M.P. Guidobaldi i F. Pesando (2006), o l'estudi realitzat per P. Allison (2004). El resultat de la recerca de P. Allison sobre el material recuperat a diverses cases pompeianes va canviar alguns conceptes tradicionals sobre funció i espai dins de l'estructura domèstica. Unes conclusions molt interessants i útils alhora de replantejar-se la funcionalitat de les estances de la casa romana, no només de Pompeia sinó d'altres zones de l'imperi romà. També s'han presentat estudis d'*insulae* i sectors concrets de Pompeia, després de noves prospeccions i excavacions a antigues zones ja desenterrades, que han aportat noves

dades cronològiques i estratigràfiques sobre la història d'alguns edificis, com la monografia de F. Coarelli i F. Pesando (2006).

L'any 2007 sota la cura de J.J. Dobbins i P.W. Foss es va publicar un recull d'articles, amb la intenció de ser un manual per a l'estudi de Pompeia, Herculà i altres jaciments enterrats per l'erupció del Vesuvi l'any 79. Els estudis van ser realitzats per importants especialistes, on s'hi dedicà una gran part del temari a l'arquitectura domèstica.

Un avenç fonamental per a la comprensió de la casa han estat tots els estudis que s'han concentrat en el desenvolupament social dins de la casa, com la decoració musivària i parietal en relació a les conductes socials i el status del patró, els rols entre espai privat i públic dins de la casa. Destaquen obres com la d' A. Wallace-Hadrill (1994), de J. R. Clarke (1991), l'estudi sobre el concepte d'espai privat i públic a la ciutat romana d' A. Zaccaria (1995), l'obra sobre el ritual del banquet de K. M. D. Dunbabin (2003). Així com les conferències realitzades pel *College Art of America* a Boston l'any 1987 "Roman art in the private sphere" (Gazda 1994), amb articles amb tanta incidència a la bibliografia com l'escrit per E. Dwyer "The Pompeian Atrium House in Theory and in Practice".

Altres treballs, com els de W. Jashemski (1993, 1996) sobre els jardins de les cases benestants, sobre *triclinia* i sales de representació de L. Richardson jr (1988) i K.M.D. Dunbabin (1991), o les zones de servei, com les cuines de Pompeia d' E. Salza (1980) o les d'Òstia de S. Riva (1999), i les de les latrines i l'abastament i evacuació d'aigües de la casa per G. Jansen (1992; 1996), han estat indispensables per entendre el funcionament de parts concretes de la casa i la seva diversitat. Aquests estudis han estat de gran utilitat per definir i comparar aquests espais a cases d'altres províncies.

En realitat la investigació de la casa romana fora d'Itàlia no té tanta trajectòria com caldria esperar, ja que no fa tant de temps que es presenten estudis a les diferents províncies. De les primeres àrees que es van publicar repertoris domèstics van ser del Nord d'Àfrica, sobre les cases de peristil de R. Rebuffat (1969) o la tipologia de les cases de Volubilis d' R. Etienne (1960). Un estudi amb una visió de conjunt de la casa africana va ser el realitzat per Y. Thébert (1985). Actualment sobre aquest gran territori

es troben obres com la de S. Bullo i F. Ghendi (2003) al voltant de les cases de Tunísia o la d'A. Cartocci (2002) també sobre *Volubilis*.

Una altra àrea amb més estudis sobre la seva arquitectura domèstica és potser la Gàl·lia, com el de la *Maison au Douphin* de la *Vaison-la-Romaine* realitzat per CH. Goudineau (1979) o l'estudi evolutiu de la casa a la Gàl·lia d'en R. Martin (1977). Anys més tard es va publicar el col·loqui celebrat a Avignon el 1994 centrat en l'arquitectura domèstica de la Gàl·lia Narbonesa *La maison urbaine d'époque romaine en Gaule Narbonnaise et dans les provinces voisines* (1996). El resultat d'aquest col·loqui va ser l'elaboració d'un catàleg sistematitzat de totes les cases d'aquesta província, un dels primers d'aquestes característiques en la historiografia de la casa romana.

A la província de Britània, un de les primers estudis que cal destacar és el realitzat per C.V. Walthew (1975) que tractava tant de les cases urbanes com de les *villae* conegudes fins aquell moment a *Britannia*. Anys més tard D. Cottica (1994) va presentar un article que mostrava una breu anàlisi sobre l'evolució de la casa urbana a la província. Un treball general de la casa romana a Britània més recent és l'elaborat per D. Perring (2002).

A les províncies orientals la historiografia dedicada a la casa romana és potser encara més escassa que a les províncies occidentals. Les monografies sobre la casa grega en època romana en territori grec són relativament modernes. Fins fa poc l'estudi se centrava sobretot en la casa grega des d'època arcaica fins hel·lenística, com l'obra de F. Pesando (1989) o la de L.C. Nevett (1999). Per un tractament exclusiu de la casa grega en època romana es compta amb estudis de colònies gregues com Cirene de C. Bejor (1998) o més recentment l'obra i catàleg de totes les restes domèstiques d'aquesta etapa romana a Grècia de P. Bonini (2006).

A altres zones de les províncies orientals es poden trobar estudis sobre territoris concrets com l'obra de J.C. Balty (1989) de les cases de Síria o les monografies sobre Síria i la ciutat d'Apamea: "Apamée de Syrie, Bilan des recherches archéologiques 1973-1979, Aspects de l'architecture domestique d'Apamée" a *Fouilles d'Apamée de Syrie. Miscellanea 13*, publicada a Brussel·les l'any 1984; o "Les Maisons de la Syrie antique du

IIIe millénaire aux débuts de l'islam” publicada a Beyrouth al 1997. Altres obres monogràfiques destacades són la de Y. Hirschfeld (1997) sobre les cases romanes de Palestina o la de V.M. Strocka (1977) sobre de les cases d'Èfes.

3.2. Historiografia de la casa romana a Hispània

Sense dubte la primera personalitat amb què es relaciona la casa romana a Hispània és el mestre A. Balil. Ell va ser el primer a treballar a fons la problemàtica de la casa romana, des de tots els àmbits, tant tipològics, decoratius, urbanístics com socials, etc.

El mestre es referia a la problemàtica d'estudiar l'arquitectura domèstica hispànica amb aquestes paraules: *“La documentación disponible para el estudio de las construcciones hispanoromanas dedicadas a vivienda ciudadana (familiar, domus, o colectiva, insula) es muy reducida. Esta reducción del material utilizable, y no siempre con garantías suficientes, es tal que, en otras circunstancias y temas, sería imposible pretender obtener resultados válidos con una base tan endeble. No obstante, esta documentación corresponde a unos conjuntos fácilmente vinculables a hallazgos y exploraciones realizadas en otros lugares del Imperio Romano y, gracias a esta coordinación, es posible intentar su análisis y esperar conseguir unos resultados.”* (Balil 1973, 5)

Malgrat aquesta dificultat i els avenços i nous coneixements sobre la casa hispanoromana, la investigació que va portar a terme A. Balil (1972a; 1972b; 1973; 1974) continua sent una obra de referència per a moltes zones d'Hispània. Fora dels àmbits més regionals, després de A. Balil és difícil trobar una visió de conjunt de la casa romana a Hispània, i s'ha d'anar a cercar a petits capítols sobre els manuals de la casa romana. Per la que moltes vegades mostren una visió molt simplificada del tipus de cases que es pot trobar a la província i de la seva trajectòria, com S. P. Ellis (2000), S. Hales (2003), entre d'altres.

S'ha d'esperar al congrés celebrat a Zaragoza l'any 1988 i publicat l'any 1990 *La casa urbana hispanoromana* per trobar una obra de recopilació de les restes conegudes d'arquitectura domèstica a les diverses ciutats d'Hispània. La celebració d'aquest congrés i la posterior publicació va significar la presa de consciència de les mancances en el coneixement en aquest terreny de l'arqueologia espanyola. Al mateix temps, es va

aconseguir un recull exhaustiu de moltes de les cases romanes urbanes, convertint-se en una obra d'obligada referència per a l'acostament a aquest tipus d'arquitectura.

Pocs anys després de la realització d'aquest congrés M. Beltrán i A. Mostalac (1996) van publicar un estat de la qüestió sobre la casa hispanoromana, oferint una revisió del conjunt de l'arquitectura domèstica a Hispània. L'article publicat dins de les actes del col·loqui de les restes domèstiques urbanes de la Gàl·lia Narbonesa celebrat a Avignon l'any 1994, presentava els diversos models de cases que es documentaven fins llavors i una evolució des d'època tardorepublicana fins el baiximperi de l'arquitectura domèstica. L'any 2003, M. Beltrán va efectuar una revisió més extensa de l'antic estudi (Beltrán 2003). Abans d'aquesta revisió, M. George (1995) va publicar un petit article entorn la casa romana a Hispània, basant-se en els resultats del congrés de Saragossa. Més recentment P. A. Fernández (2003) va presentar un estudi sobre la tipologia de la casa d'atri a Hispània, mostrant la problemàtica d'aquest tipus tant dins com fora de la província. Anys abans el mateix autor havia treballat sobre les àrees suburbanes de la ciutat (Fernández 1994), en què es mostraven les característiques de les cases situades en aquestes zones.

En àrees i ciutats concretes d'Hispània s'han realitzat importants estudis en els últims anys centrats en els diversos exemples que va oferint l'arqueologia. A part dels articles de l'arquitectura domèstica de les diverses ciutats d'Hispània publicats al congrés de Saragossa (1991), es troben algunes monografies com l'extensa obra sobre la *casa de los Delfines* de la colònia de Celsa (Beltrán *et al.* 1984), la de J. Alarcao i R. Etienne de Coninbriga (1977), o l'estudi de la casa aristocràtica de la vall de l'Ebre realitzada per P. Sillières (2001), entre moltes altres. També han estat de gran utilitat els capítols dedicats a l'arquitectura domèstica dins de la sèrie: *Las capitales Provinciales de Hispània*. Els tres primers números editats per X. Duprè l'any 2004, estan dedicats a Còrdova el primer volum, el segon a Mérida i el tercer a Tarragona. El quart volum d'aquesta sèrie publicat l'any 2007 està dedicat a Saragossa, sota la direcció de F. Beltrán. Tots ells presenten un estat de la qüestió molt actual de les restes d'aquestes ciutats. D'àmbits regionals també s'han realitzat en aquests darrers anys algunes tesis doctorals. Es compta amb la presentada per A. Gómez l'any 2006 a la Facultat d'Humanitats de Huelva, sobre l'arquitectura domèstica de la *Baetica*. I molt recentment la presentada per P. Uribe a la

Facultat de Lletres de Saragossa sobre l'arquitectura a la vall de l'Ebre i al nord-est peninsular.

En l'àmbit català un dels capdavanters en l'estudi de l'arquitectura romana va ser l'arquitecte J. Puig i Cadafalch (1908; 1920; 1934). L'erudit també va aprofundir en l'arquitectura domèstica d'Empúries i la d'altres jaciments coneguts del seu temps. Altres personatges il·lustres van treballar aquest tipus d'arquitectura a les diverses ciutats on desenvolupaven la seva recerca com J. Serra i Vilaró (1932) a Tarragona o J. de C. Serra Ràfols (1928; 1932) a Badalona. Cal dir que A. Balil, a més de la seva recerca general de la casa a Hispània, també va publicar estudis concrets d'algunes ciutats de Catalunya, com Empúries (Balil 1962a; 1962b), a Barcelona (Balil 1959b; 1962c) o Badalona (Balil 1964).

Després de la tasca encetada per J. Puig i Cadafalch, J. Serra i Vilaró o J. de C. Serra Ràfols, s'ha d'esperar a professors com J. Guitart a *Baetulo* (1976) per una recerca de camp amb conclusions rigoroses i estratigràfiques. Després de la monografia Badalonina de J. Guitart, n'en sorgiran d'altres ciutats com la destacada d'Empúries romana de R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993). Però com es veurà més endavant¹⁰, es compta amb molt pocs estudis i articles publicats entorn l'arquitectura domèstica de les ciutats romanes de Catalunya. Igual que a la resta d'Hispània el congrés de Saragossa (1991) representa el primer balanç important de restes domèstiques d'algunes de les ciutats catalanes, concretament Empúries, *Baetulo* i *Iluro* (Santos 1991; Guitart *et al.* 1991; Járrega/Juhé 1991).

---

¹⁰ A cada capítol de ciutat es desenvolupa una breu història de la recerca.

4. REPERTORI DE LES UNITATS DOMÈSTIQUES

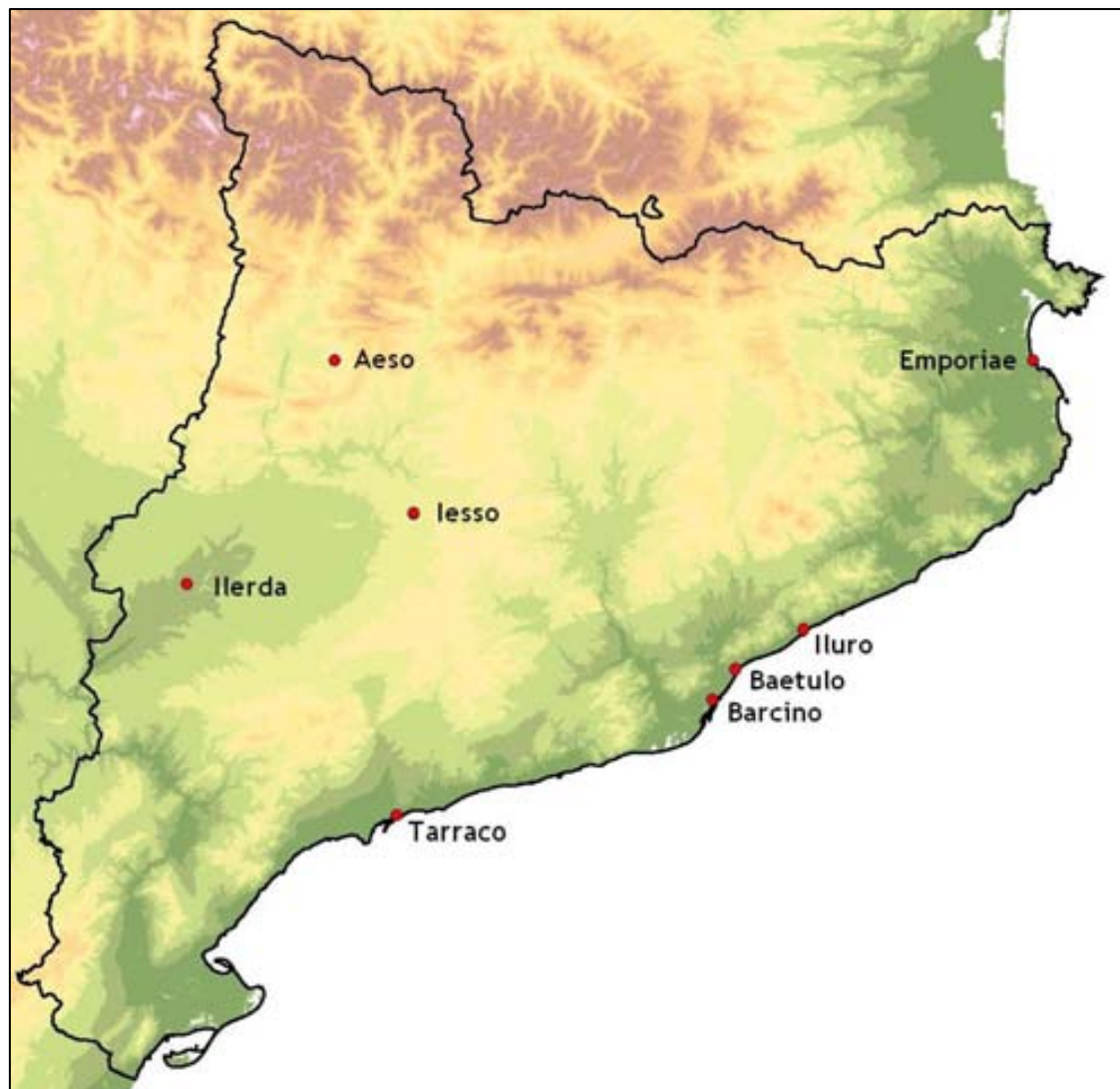

Fig. 8. Situació de les ciutats del repertori de les unitats domèstiques.

4.1. Empúries

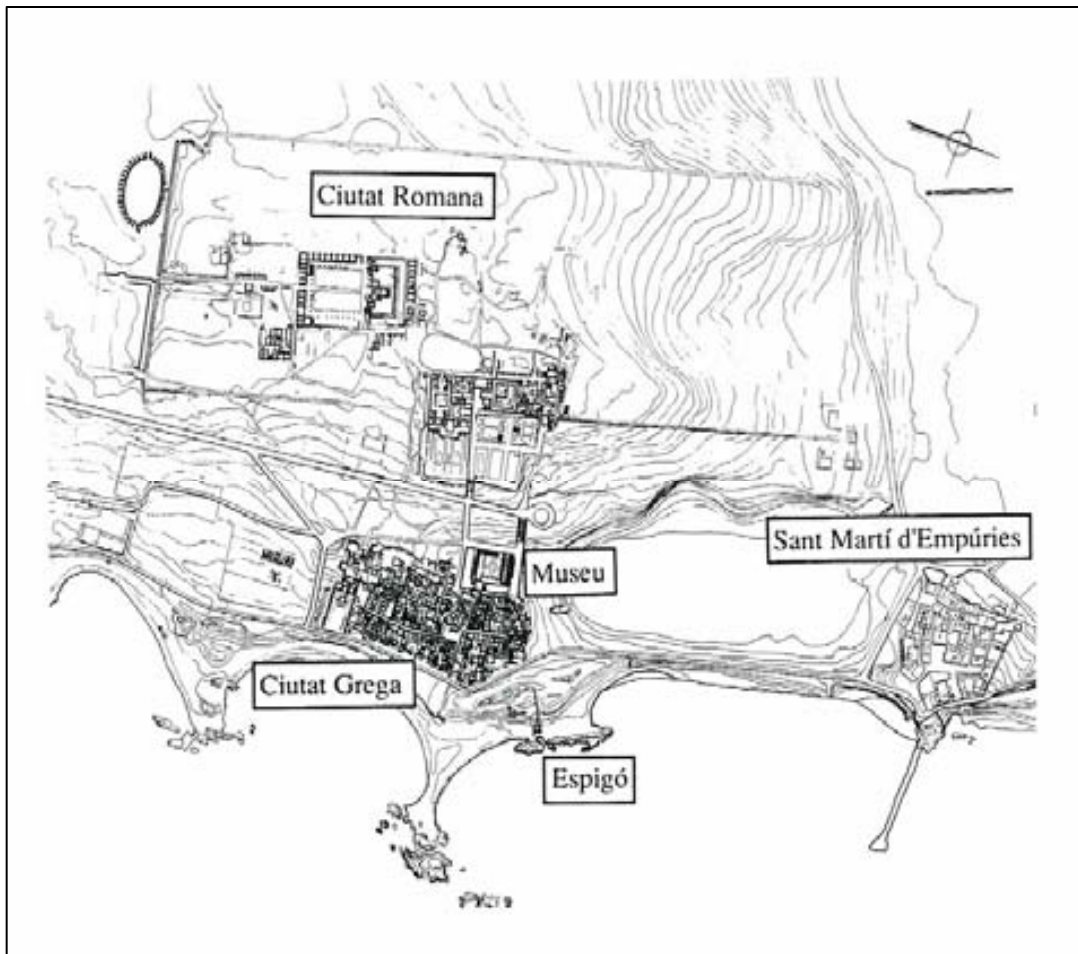

Fig. 9. Empúries (Pardo 1993, 10)

4.1.1. “Neapolis”

Fig. 10a. La “Neapolis” i les cases en negra (base fotogràfica ICC).

Fig. 10b. Situació de les cases de la “Neàpolis” amb el seu nom corresponent.

Fitxa n°1 Emporiae - **Casa 1** (Domus de las inscripciones)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil	X				
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", es troba al límit nord del sector 13. L'entrada principal de la casa s'obre a una petita plaça ubicada al carrer B, des d'aquesta plaça també s'accedeix a la casa n°5. La casa compta amb una segona entrada al sector del peristil que dona al carrer A.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: El peristil de la casa s'assenta sobre la muralla oest de la "Neapolis".

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1913-1920.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la quasi totalitat de la planta de la última fase de la casa, es perd el límit septentrional i occidental.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa en la seva última fase presenta un esquema d'atri i peristil. La falta d'estratigrafia dificulta la comprensió de la casa i poder diferenciar unes fases

constructives. L'estudi presentat per R. Mar i J. Ruiz de Arbulo indicava que la casa hauria pogut tenir més d'una fase, i que en la última hauria sobrepassat la muralla oest de la "Neapolis" (1993, 385). Observar aquest fet en planta és complex, però hi ha detalls que poden recolzar que la casa no va ser construïda en un mateix moment. Un d'ells és l'habitació n°7, que no sembla haver-se construït com a passadís, si no com una estança de recepció. La funció d'accés cap el peristil més aviat s'atribueix de manera circumstancial. Si en un inici l'espai de l'atri i del peristil no es van concebre dins d'un mateix projecte, una de les possibilitats per unir aquests dos espais en un moment posterior era convertir l'habitació n°7 en un passadís cap a la zona posterior. A la paret oest de l'habitació n°7 s'hi aprecia un trencament per poder construir el passadís i per deixar oberta l'habitació n°7 (fig. 12). S'observen restes del llindar d'aquesta zona oest, i es diferencien del llindar d'entrada a l'atri. En definitiva, s'aprecien dos conjunts, el de l'atri i el del peristil amb planificacions distintes que donen senyals de no haver estat concebuts dins d'un mateix pla arquitectònic.

- Durada de l'edifici: Per a la construcció de la primera fase de la casa (sector atri) no hi ha dades cronològiques, i s'ha d'emplaçar a partir de la "Neapolis" de mitjan de s. II aC. Puig i Cadafalch parla, però, d'una primera capa d'estratificació on es troben ceràmiques campanianes, encara que no se sap ben bé a quin nivell es refereix (1920,702). La construcció de la segona fase, encara que no es tenen dades estratigràfiques, s'ha de situar en el moment que les muralles de la ciutat grega deixen de funcionar, perquè el peristil s'assenta damunt de les seves restes. Aquest moment es data a partir d'època d'August. Encara que la unificació de les dues ciutats, la grega i la romana creant el *municipium Emporiae*, sigui una mica anterior, és a partir d'August que la "Neapolis" perd els rols econòmics i polítics independents (Aquilué *et al.* 2006, 24). L'abandonament de la casa es data pels estrats d'amortització de la cisterna de l'atri que situarien el possible abandonament de la casa en època Flàvia. Entre els materials trobats en aquests estrats destaquen els fragments de *terra sigillata* sudgàl·lica, parets fines arenoses, una llàntia de volutes de la forma Dressel 11 i un bronze de Claudi (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 425).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 477 m².
- Forma en planta: Irregular

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°11); *opus signinum* tessellats (habitació 6, 7 i atri n°1); *opus signinum* amb decoració *marmorea*¹¹ (habitació n°3); paviment format per fragments de *marmorea* irregular (*impluvium*)

Cobertes:-

Altres: Llindars: els conservats són grans blocs de pedra, menys l'accés al peristil a l'habitació n°7 fet de marbre.

Impluvium: els marges estan construïts amb unes pedres sorrenques més o menys rectangulars, parcialment cobertes per l'*opus signinum* de l'atri (Burés 1998, 203).

Pavimentat amb *opus signinum* decorat amb fragments de *marmorea* irregulars.

- N° Habitacions i Funcions: La casa es divideix en dos grans àmbits, el sector de l'atri i el sector del peristil:

Zona atri. L'entrada de la casa comunica directament amb l'atri sense cap vestíbul ni *fauces*. Des de l'atri de tipus toscà s'accedeix a la resta d'estances d'aquest sector, encara que la pèrdua de les restes arqueològiques de la zona septentrional no permet saber com s'efectuaria l'accés a les habitacions n°4 i 10. L'habitació n°4 comunicaria com a mínim amb l'habitació n°3. L'estança predominant un cop a l'interior de l'atri és l'habitació n°5. Al nord de l'atri, encara que amb molt mal estat s'intueix aquesta habitació, que per la seva posició respecte la porta i l'atri es defineix com el possible *tablinium* de la casa (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 386).

Al sud-est de l'atri es troba una estança definida com una *taberna* per la seva comunicació amb el carrer. Per l'estat tan deteriorat del mur que separa la *taberna* i l'habitació n°2 no es pot afirmar amb seguretat la relació exacta entre les dues. S'observa però un llindar amb marques de polleguera a l'habitació n° 2 cap a l'atri, massa gran per ser una porta simple d'una estança. És possible que l'habitació n°2 formi part de la *taberna*, fent una estructura doble, però sent aquesta estructura part de la mateixa casa. L'estança contigua a la *taberna* i a l'habitació n°2, l'habitació n°3, formaria part de les estances principals d'aquesta casa, per la seva decoració musiva

¹¹ En aquest treball els paviments amb inserció de pedres amb finalitat decorativa s'utilitza la paraula *marmorea* en lloc de marbres. Encara que els romans per les pedres amb aquesta finalitat utilitzaven el terme *marmor*, ells no diferenciaven geològicament els materials, i en aquest tipus de decoració s'utilitza tant els marbres com altres tipus de materials, com el granit, el basalt, entre d'altres (Ward-Perkins 1992, 13-15). Es per això que s'ha cregut oportú utilitzar el terme *marmorea*: 'relatiu a marbre'.

i segurament també parietal. La seva llargària podria definir-la com un *triclinium*, tot i que la petita estructura localitzada a l'interior de la cambra, i sobretot dibuixada en els plànols d'en J. Gudiol, dificulta la comprensió d'aquesta sala, però sembla no haver-hi dubtes de la relació amb aquesta sala. Les habitacions n°4 i 10 es coneixen principalment pels dibuixos d'en J. Gudiol, ja que en l'actualitat gairebé no hi ha indicis en el camp. Per la seva estructura i posició no semblen estances dedicades a la residència, segurament haurien estat àmbits relacionats amb el servei i producció de la casa, com cuina, rebost, petits graners o estables.

Les últimes estances conegudes pertanyents a l'espai de l'atri són l'habitació n°6 i la n°7, un possible *triclinium* i *cubiculum*. Les dues formen part de les estances de més representació, on es localitzen les paraules gregues a l'entrada de l'habitació. L'habitació n°7 en un segon moment de la casa es va transformar en el pas cap al *peristil* (fig. 12).

Zona peristil. Dels pòrtics dels peristil només es van descobrir les bases de columnes de tres dels seus costats i l'intercolumni dels pòrtics est i sud, es va poder arribar a comptabilitzar cinc columnes en dos dels pòrtics (fig. 13). La projecció de sis per sis columnes proposada per R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 386) seria molt factible, tenint en compte que falta el límit nord de la casa i per tant el pòrtic encara es perllongaria una mica més. De les estances relacionades amb el peristil, només s'ha conservat l'habitació n°8, que respondria a una de les funcionalitats necessàries d'aquests espais, com un *oecus* o *triclinium*, però l'estat de l'habitació fa difícil l'adscripció a una funcionalitat clara, encara que pertany a una sala força gran. La porta d'accés directe al peristil se situa en el pòrtic sud.

-Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: La *taberna* que es troba a l'angle sud-est de la casa va ser identificada per R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 387). Té un accés a una petita plaça o espai comunitari i l'estança situada a l'oest podria formar part del mateix local comercial (Habitació n°2).

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el·líptica amb un afegiment de mitja cisterna més en el cantó oest, un conducte d'abastament i un possible conducte de desguàs de la mateixa cisterna. També es va trobar un conducte de desguàs de l'*impluvium* i un fragment d'un tub de plom que no es pot relacionar amb cap element, en no trobar-se *in situ*. (Burès 1998. 202)

La cisterna de l'*impluvium* està construïda amb blocs de pedra sorrenca ben escairats disposats en filades i lligats amb argamassa, i presenta coberta de volta. La cisterna interessa sobretot per la seva complexitat morfològica, l'afegitó lateral s'havia considerat com una necessitat per situar el brocal, però s'observa el brocal en un altre punt. Segons L. Burés (1998, 203) o bé es tracta d'un doble sistema per l'elevació d'aigua o el brocal, en un moment determinat, es canvia i s'ubica en un altre lloc de la cisterna.

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: Atri n°1: pavimentat amb un *opus signinum* decorat amb tessel·les blanques.

Impluvium: el paviment d'*opus signinum* disposa diferents fragments de *marmorea*, emmarcat tota la composició per una sanefa de tessel·les blanques i negres.

Habitació n°3: mosaic d'*opus signinum* decorats amb fragments irregulars de *marmorea* inserits de manera aleatòria.

Habitació n°7: *opus signinum* decorat amb tessel·les blanques i negres, i al costat de l'entrada de l'habitació es dibuixa una inscripció grega amb la paraula *XAIPETE* "salut".

Habitació n°8: tot i el mal estat en què es va trobar el mosaic, es va poder identificar un *opus signinum tessellatum* amb una decoració geomètrica, i al costat de l'entrada un altre inscripció grega, *EYTXEΩ* "Estic posseït de Bona Fortuna. Sóc afortunat" (Olmos 1989, 55), dibuixada amb tessel·les blanques.

- Decoració de les parets: S'observen restes de revestiment a la paret sud de l'habitació n°3. Però encara que no s'han conservat restes de decoració parietal no hi ha dubtes que aquesta casa va tenir pintures en les seves parets.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Puig y Cadafalch 1920, 701-702; Puig y Cadafalch 1934, 250; Balil 1959a, 18-19; Balil 1972a, 44; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 385-387 i 424-425; Burés 1998, 201-204; Santos 1998, 558-559; Tang 2005, 312-313.

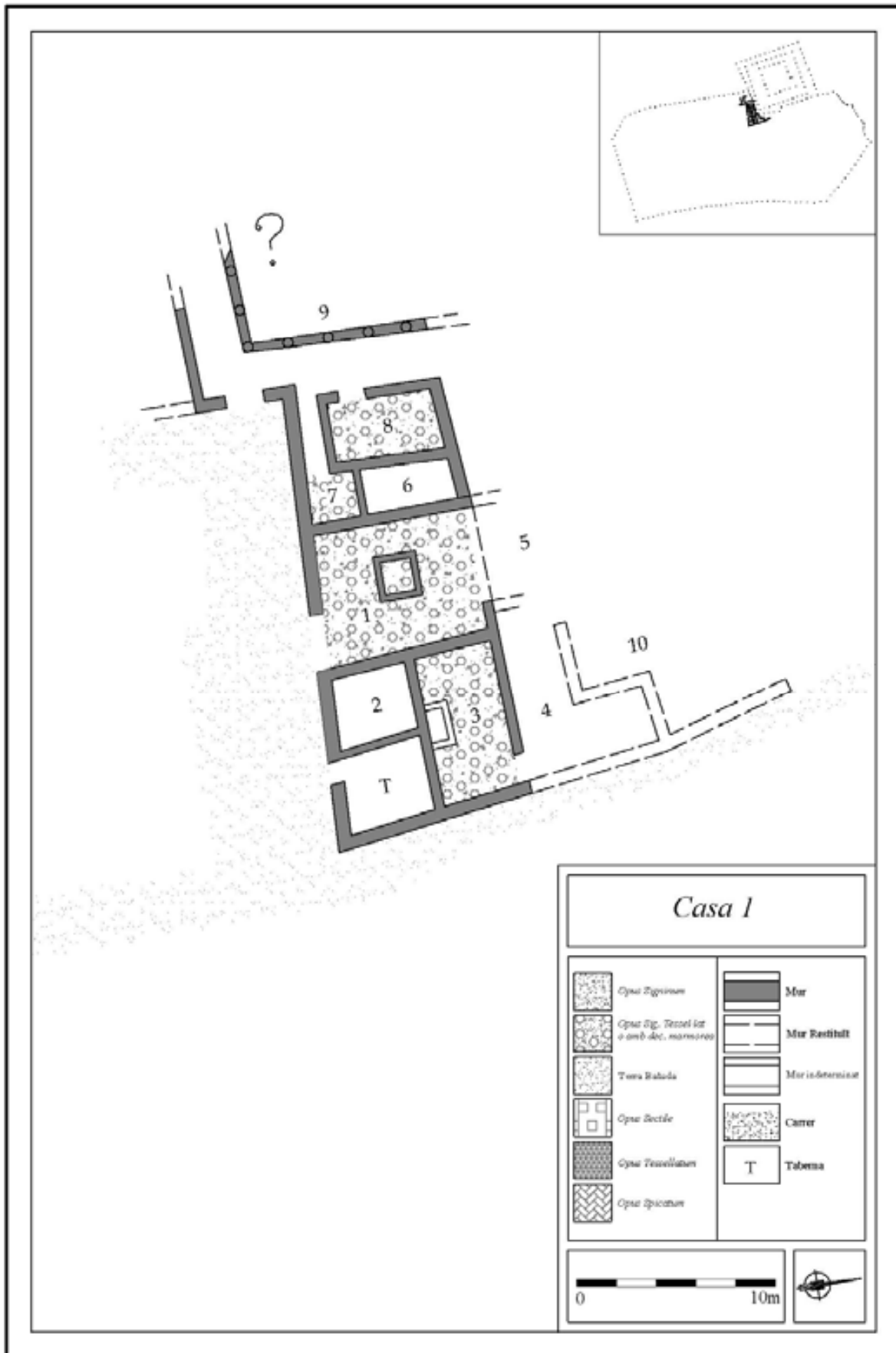
Fig. 11. Vista general de la casa 1. Sector del peristil al fons.
Foto de l'autora.

Fig. 12. Habitació n°7 des del pas al peristil. Foto de
l'autora.

Fig. 13. Detall peristil. Foto de l'autora.

Planta de la casa 1 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°2 Emporiae - **Casa 5** (Casa G)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert	X	Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sector 12. L'entrada de la casa s'efectua per una petita plaça (Puig i Cadafalch 1934, 36) del carrer K.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa se situa molt a prop de la muralla oest.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1918
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase de la casa, composta per cinc àmbits i un espai posterior identificat com un *bortus* (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354). La diferència que s'observa en la tècnica constructiva d'algunes parets pot indicar una

segona fase constructiva, tot i que aquesta diferència pot correspondre al mateix moment de formació de la casa en què es reutilitzen parets anteriors i se'n construeixen de noves.

- Durada de l'edifici: No hi ha dades cronològiques dels nivells constructius de la casa. L'única dada relativa és la comparació de la tècnica constructiva d'algunes parets¹² amb altres de la ciutat romana. Segons aquestes comparacions es podria situar la casa o la construcció d'aquestes parets en concret, a partir del canvi d'era i durant tot el s. I dC, és a dir en una fase romana¹³. El moment d'abandó se situa a partir del s. I dC, l'única referència que es coneix és la descripció d'E. Gandia sobre els materials trobats en els nivells d'abandonament de l'habitació n°4. Assenyala que, entre un gran conjunt de restes de metall, apareixien fragments de *terra sigillata* itàlica i una àmfora Dressel 8 emporitana sencera¹⁴ (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: De tendència rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols fets d'aparell irregular lligats amb fang, exceptuant les parets nord i oest de l'habitació n°1 i la paret est de l'habitació n°5 que s'aixequen amb aparell petit lligat amb morter de calç.

Paviments: La casa en no ser excavada estratigràficament, no permet establir amb seguretat el nivell de circulació. J. Puig i Cadafalch (1920, 71) descriu els paviments de terra batuda, menys el paviment de l'habitació n°1 fet d'*opus signinum* amb decoració *marmorea*. Aquest últim es conserva en l'actualitat.

Cobertes: -

Altres: -

¹² Veure apartat sobre la descripció arquitectònica i funcional, punt sobre murs.

¹³ A partir de l'excavació del fòrum de la ciutat romana es va poder determinar la utilització de l'aparell petit regular a partir del canvi d'era (Aquilué *et al.* 1984, 78, en aquesta obra a la tècnica constructiva d'aparell petit regular s'anomena "*opus certum*") i al llarg del s. I dC, així com a la fase flàvia a les termes de la *insula* 30 (agraïm informació oral a la Sra. M. Santos).

¹⁴ La presència de *terra sigillata* itàlica podria avançar la cronologia amb anterioritat del s. I dC, però l'existència d'una àmfora Dressel 8 emporitana situa aquest conjunt de materials al s. I dC. Les produccions d'aquestes àmfores considerades emporitanes es donen durant el s. I dC, sense una datació més concreta (Tremoleda 2000, 127-128).

- N° Habitacions i Funcions: La casa es divideix en cinc habitacions i un passadís. En aquesta casa el passadís (n° 6) actuarà com espai distribuïdor i donarà accés als altres espais. L'habitació n°1 correspondria a l'estança principal de la casa, i la única que presenta mosaic. S'accedeix a aquesta habitació des de l'entrada a través del passadís en línia recta. La bibliografia sobre la casa identifica aquesta habitació com un pati (Puig i Cadafalch 1920, 701; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354) però no s'han conservat elements materials per testimoniar el caràcter descobert d'aquesta habitació. A la pavimentació d'obra de l'estança no s'aprecien senyals de l'existència de conductes hidràulics per entendre la recollida o evacuació d'aigua d'un possible cel obert. L'esquema de la casa no pertany a una tipologia estàndard, per tant no es pot establir la definició de pati a una habitació concreta. En aquest cas, la disposició de les altres estances no fa necessària la presència d'un pati per a la obtenció d'aire i llum. Una altra habitació amb funcionalitat atribuïble és l'habitació n°3, interpretada com una cuina per les restes d'una base feta de maçoneria que presentava restes de cendres (Puig i Cadafalch 1934, 249), però que en l'actualitat no es conserva. A l'habitació n°4 s'observa un accés cap al sud, que comunica amb l'habitació n°5. La relació entre aquest accés i l'habitació n°5 ha donat lloc a dues interpretacions. La primera de J. Puig i Cadafalch (1934, 249), i seguida per A. Balil (1972a, 44), considerava que la casa comptava també amb una doble *taberna*, a la qual s'accedia des de la casa per l'habitació n°4, i que la façana de la taberna donava al carrer B. En canvi, posteriorment, R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 354) van interpretar un accés cap un pati o *hortus* posterior, situat al sud-oest de la casa. La paret est de l'habitació n°5 tanca l'espai sense cap porta cap a la *taberna*, així doncs l'espai donaria pas al possible *hortus* posterior, si més no a la fase coneguda de la casa. La paret est de l'habitació n°5 és una de les parets que mostra una tècnica d'aparell diferent a les altres, si hagués existit una fase anterior d'aquesta casa, potser hauria hagut una comunicació entre la *taberna* i l'habitació. El límit oest de les habitacions n°4 i 5 no està ben definit i excavat, així doncs el pas cap a l'*hortus* posterior avui dia és molt difícil de determinar.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: A l'habitació n°1 es descobreix un *opus signinum* amb decoració *marmorea* sense formar cap dibuix, simplement amb la inserció de peces.

-Decoració de les parets: A l'habitació n°4 es troben restes del revestiment de les parets, s'intueix un color vermellós. J. Puig i Cadafalch (1934, 249) descriu que els murs de la casa estaven arrebossats amb una "capa gruixuda de morter de calç" avui dia conservada parcialment a l'habitació n°4, i de la qual s'observen petites restes a la paret sud de l'habitació n°1 i a la paret est de l'habitació n°2.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

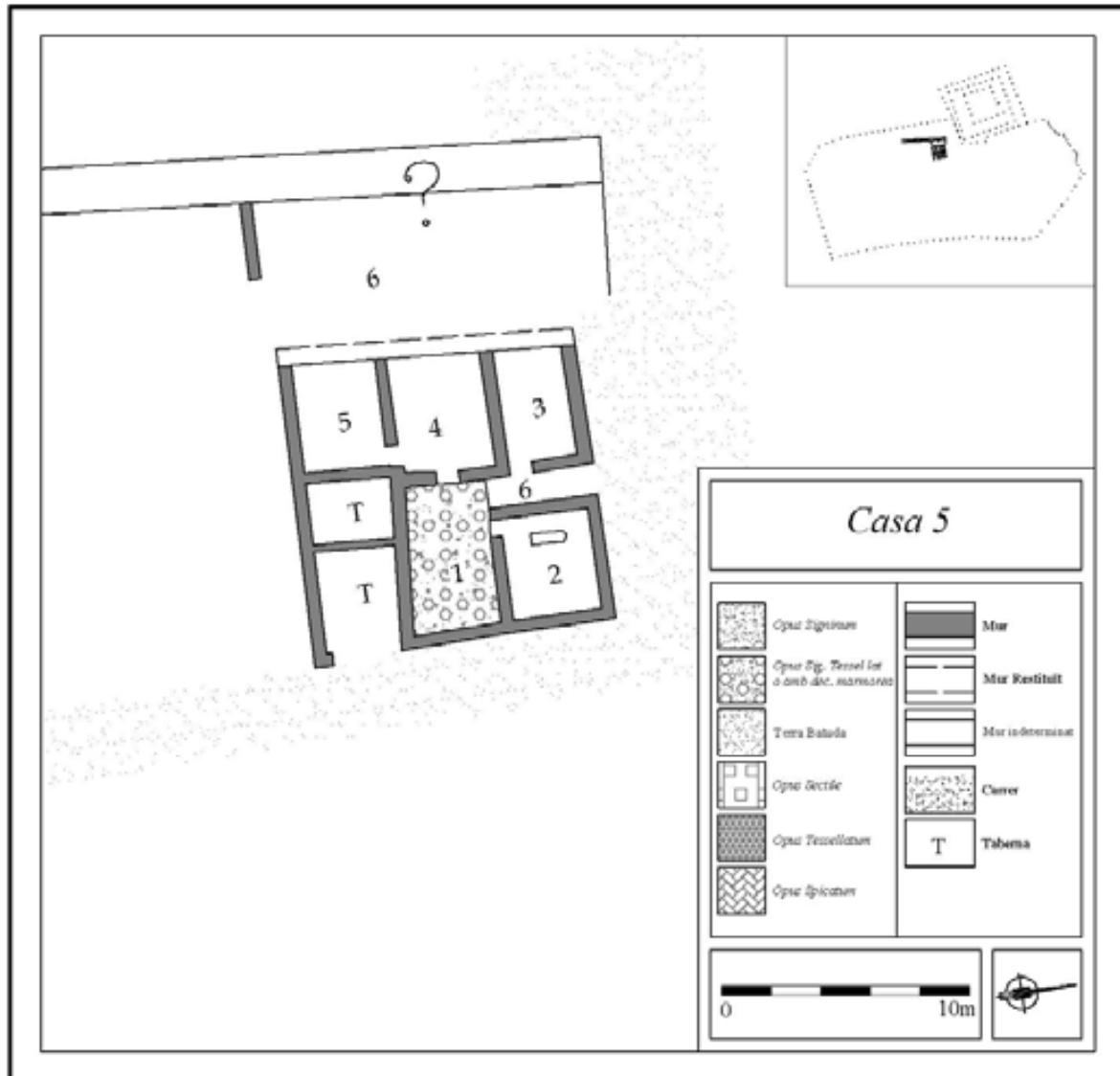
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Puig i Cadafalch 1920, 700-701; Puig i Cadafalch 1934, 249; Almagro 1949; 74-75 (Corte II); Balil 1959a, 18; Balil 1972a, 44; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354; Tang 2005, 313-314.

Fig. 14. Casa 5 des del nord-est. Foto de l'autora.

Planta de la casa 5 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°3**Emporiae - Casa 7**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri	X	Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", al centre del sector 12, l'entrada de la casa s'efectua des del carrer B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Relativament a prop del temple d'Escolapi, i utilitza la muralla del s. IV aC com a límit oest de la casa.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1908; 1936. Pel centre de la casa passava una de les vagonetes utilitzades per a l'excavació de principis del s. XX, així doncs va ser excavada i dibuixada a banda i banda del carril en dos períodes molt distanciat.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es constata una fase constructiva de la casa. La planta descoberta es desenvolupa entorn un atri toscà (fig. 16), amb quatre habitacions obertes a ell, una entrada i un *hortus*. La cisterna, que es troba sota el paviment de l'atri, no

segueix l'orientació de la resta de la casa. La interpretació donada a aquest canvi orientatiu és que la cisterna forma part d'una estructura anterior i que la casa l'incorpora a l'atri (Mar/ Ruiz de Arbulo 1993, 366), encara que les característiques de la cisterna no la situïn amb anterioritat a mitjan de s. II aC¹⁵.

La *domus* H, nom donat per J. Puig i Cadafalch (1920, 700), és una de les cases més emblemàtiques de l'arquitectura domèstica de la "Neapolis" i una de les més estudiades. És un molt bon exemple per observar la incursió d'elements italianitzants dins de la trama urbanística existent de la "Neapolis" i la solució arquitectònica que desenvolupa.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 217 m²

- Forma en planta: Sense l'*hortus* tendeix al quadrat.

- Condicions i preparació del terreny: S'adapta a elements constructius anteriors (cisterna de l'*impluvium*).

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols fets d'aparell irregular lligats amb fang. Les parets oest de les habitació n^o2 i 3 són de tàpia.

Paviments: Dels nivells de circulació conservats s'observen les següents pavimentacions: *opus signinum* (habitació n^o4); *opus signinum tessellatum* (habitacions n^o3); *opus signinum tessellatum* amb decoració *marmorea* (habitació n^o2); *opus signinum* amb decoració *marmorea* (*atrium* i *impluvium*) i restes del *rudus* a base de pedres de diverses mides a l'entrada (habitació n^o6) de la casa.

Cobertes: -

Altres: *Impluvium*: De forma quadrada presenta una pavimentació d'*opus signinum* amb decoració *marmorea* i emmarcat per una filada de carreus ben escairats.

- N^o Habitacions i Funcions: La casa no presenta l'axialitat típica de la casa d'atri itàlica, però sí alguns elements d'aquests tipus de casa. En primer lloc es diferencia una entrada que actuaria com vestíbul, amb una clara intenció de separar-lo de l'ambient de l'atri (fig. 18). El paviment s'adossa a un llindar de pedra que hauria pogut sustentar algun tipus de porta. Un dels elements característics de la casa itàlica que s'observa en aquest

---

¹⁵ Veure apartat de descripció arquitectònica i funcional, punt d'abastiment i evacuació d'aigües.

habitatge, és l'axialitat de l'habitació n°2 respecte l'*impluvium*. Aquesta habitació presenta unes característiques que l'identifiquen amb un *tablinum* (aquesta possible interpretació ja l'apuntava M. Santos (1991, 21) com la seva posició dins de l'esquema de la casa i la seva gran obertura, gairebé tota la seva amplada, vers l'atri (fig. 17). Malgrat això, va ser definida com un *triclinium* per la composició decorativa del seu mosaic (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 366), però que també es podria relacionar amb un *tablinum*. Aquesta funció de *triclinium* de la casa pot recaure en aquest cas a l'habitació n°5, que continua sent una estança principal de la casa i de proporcions equiparables a una estança d'aquesta funció.

Aquesta casa presenta dues habitacions més (habitació n° 3 i 4), però les seves funcions no estan determinades. L'habitació n°3 podria ser un possible *cubiculum*, un estança noble amb mosaic i restes de pintura. L'habitació n°4 per la seva posició dins de l'esquema de la casa i la possible presència de la caixa d'escapes, sembla una estança més secundària, potser destinada a funcions de servei. No hi ha però prou elements per adscriure una funcionalitat segura, cal tenir present que és molt possible que aquesta casa comptés amb un segon pis on s'ubicarien segurament altres *cubicula* i menjadors. Donat que a l'*hortus* de la casa es van trobar dues sitges, és possible que la funció de cuina s'ubiqués en aquest espai. Des de l'atri s'accedeix a l'*hortus*, que s'ubica a la part posterior de la casa, adaptant-se a l'espai existent entre els habitatges i l'antiga muralla de la ciutat.

- Pis superior: A l'habitació n°4 s'observen les restes d'una possible caixa d'escapes.
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: Cisterna de forma rectangular, dos conductes d'abastiment d'aigua de plom, un conducte de desguàs de l'*impluvium* i un conducte indeterminat. Els dos conductes de plom, a part de la descripció d'E. Gandia, es troben tallats a l'interior de la cisterna (Burés 1998, 205-207).

El bon estat de la cisterna i del seu revestiment no permeten observar la tècnica constructiva emprada, que presenta particularitats que l'allunyen del tipus de cisterna més abundant a la "Neapolis". Les cisternes més antigues documentades a la "Neapolis" són de planta el·líptica, construïdes amb pedra sorrenca i coberta plana. En aquest cas no s'ha pogut saber el tipus de pedra utilitzada, però és una cisterna de planta rectangular i coberta de volta. Les cisternes més característiques de la ciutat romana presenten aquesta forma en planta i la mateixa coberta, fetes amb pedra calcària. La

cisterna que tradicionalment s'havia considerat d'una fase anterior i reutilitzada per a l'atri de la casa, amb aquesta descripció es planteja si realment aquesta cisterna és anterior a la casa, amb unes característiques que no poden ser anteriors a mitjan de s. II aC. Per tant el canvi d'orientació respecte l'*impluvium* pot respondre a altres causes, com la dificultat de construcció entre les estructures precedents (Burés 1998, 102).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Habitació n°2: *opus signinum tessellatum* que dibuixa una retícula romboïdal emmarcada per una franja de fragments de marbre de forma irregular.

Habitació n°3: *opus signinum tessellatum* que forma una retícula romboïdal i sanefa (fig. 15).

Atri: *opus signinum* amb decoració *marmorea* insertada de forma aleatòria, menys en la banda oest on es dibuixen dos grans franges de fragments de *marmorea* formant un gran rectangle.

Impluvium: *opus signinum* amb decoració *marmorea* insertada de forma aleatòria.

- Decoració de les parets: L'habitació n°3 mostra restes del revestiment de les parets, possiblement de color vermell.

- Elements mobles/ Troballes:

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Puig i Cadafalch 1920, 701; Puig i Cadafalch 1934, 249-250; Balil 1959a, 18; Balil 1972 a, 43; Santos 1991, 21; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 366; Burés 1998, 204-207; Tang 2005, 314.

Fig. 15. Detall paviment habitació n°3. Foto de l'autora.

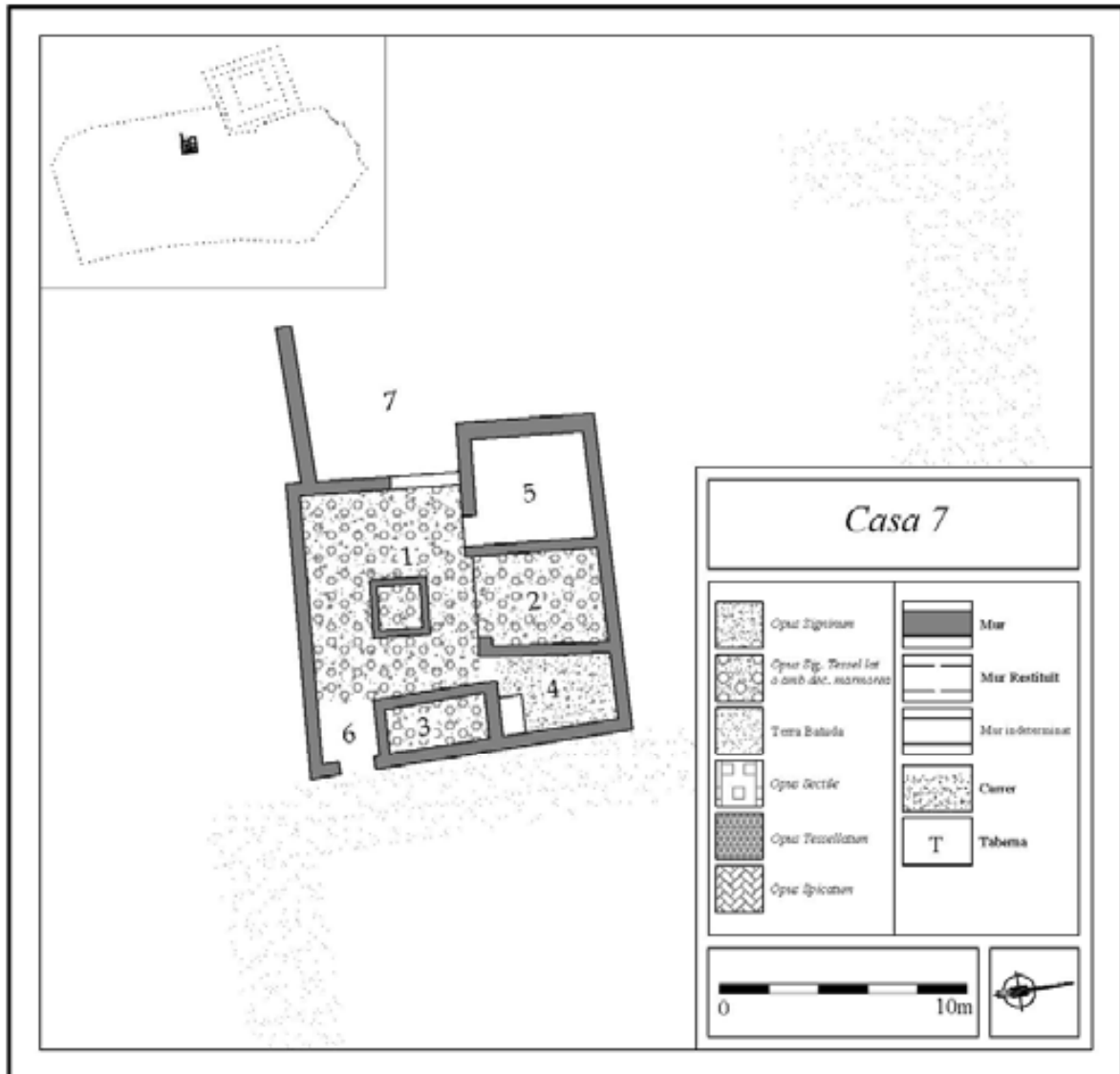
Fig. 16. Casa 7, sector de l'atri. Foto de l'autora.

Fig. 17. Vista del *tablinum* des de l'atri. Foto de l'autora.

Fig. 18. Entrada casa 7. Foto de l'autora.

Planta de la casa 7 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°4 Emporiae - **Casa 9** (Casa de la escalera)

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	X Mosaics
Espai distribuïdor descobert	? Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", al sud de sector 12, l'entrada a la casa s'efectua des del carrer B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop del temple d'Escolapi i de la muralla oest de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1914, 1918.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserven dues habitacions, la casa s'extendria cap a l'oest.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa mostra un pati i una ampla habitació sense diferenciar moments constructius, encara que alguna de les seves parets segurament és una reutilització d'èpoques anteriors.
- Durada de l'edifici: Les úniques dades arqueològiques referents a la datació de la casa són els materials descrits per E. Gandia de l'estrat d'amortització de la cisterna del denominat pati de la casa (Burés 1998, 207). Entre aquests materials van aparèixer

ceràmiques campanianes i àtiques, sense la presència de cap *terra sigillata* ni cap material del s. I dC. Amb totes les precaucions possibles, ja que només es compta amb les descripcions de les ceràmiques d'un petit estrat i només relatiu a la cisterna, es podria pensar en l'abandonament de la casa, si més no de la cisterna, abans del canvi d'era. El moment constructiu de la casa se situa dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 157 m²
- Forma en planta: Rectangle trapezoidal.
- Condicions i preparació del terreny: La casa aprofita el pendent i es construeix en dues terrasses sobre restes d'elements anteriors.
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols fets d'aparell irregular lligats amb fang. En algunes zones s'observen carreus una mica més escairats i una regularització de les filades. El mur més occidental de l'habitació n°1 molt possiblement és d'una fase anterior a la construcció de la casa i s'utilitza com a primera tanca de la terrassa superior. Posteriorment es construeix una segona paret com a contrafort, segurament la primera paret no era suficient per sostenir la terrassa superior, que a més comptava amb una gran cisterna. També aquesta doble paret s'utilitza per reforçar el sosteniment d'un pis superior.

Paviments: -

Cobertes: -

Altres: Escala: es troba en molt mal estat de conservació, s'observen però grans blocs irregulars alternats amb moltes pedres de mida mitjana i petita.

- N° Habitacions i Funcions: La planta conservada referent a la última fase constructiva de la zona mostra l'existència de dues habitacions, encara que s'intueix que la casa continuaria per l'oest. A l'habitació n°1 és on es troba la porta d'accés de la casa, és una estança ampla que a part de funcionar com entrada englobaria més d'una funció. A l'angle nord-oest d'aquesta habitació s'emplacen les escales que connectarien amb l'habitació n°2. Aquesta última estança s'ha interpretat com un pati per la presència d'una cisterna situada a la part meridional d'aquest àmbit. Altres interpretacions de la casa han portat a identificar un passadís entre el pati i les escales, sense un accés directe

al pati. El mur que formaria aquest passadís sembla d'una fase anterior, donat que un dels conductes d'abastament de la cisterna se situa per sobre d'aquesta paret, amortitzant-la. Així doncs amb els coneixements actuals sobre aquestes parets, el pati ocuparia tot l'espai. Encara que no es coneix la planta sencera d'aquesta casa, si la casa continués cap a l'oest, el pati (habitació nº2) actuaria com centre distribuïdor de la resta de la casa.

-Pis superior: La bibliografia parla de l'existència d'un pilar central a l'habitació nº1, encara que actualment no es conserva (Mar/ Ruiz de Arbulo 1993, 403). Aquest pilar podria recolzar la hipòtesi d'un segon pis sobre aquesta habitació, que es desenvoluparia al mateix nivell de circulació que el del pati. La doble paret observada a l'oest de l'habitació nº1 també pot respondre a una necessitat de sosteniment d'un segon pis.

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-

- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna el líptica del pati i dos conductes d'abastament de la cisterna. També E. Gandia descriu un conducte indeterminat que comunicaria amb un pou mort amb materials d'època republicana, però actualment no es tenen dades de cap dels dos elements. La cisterna presenta una tècnica constructiva amb blocs sorrencs ben escairats però de diverses mides, i de tant en tant una petita pedra per falcar millor les filades. Només s'observa un revestiment de morter de calç, sense mitja canya i un petit clot al cantó est. De la coberta de la cisterna només es coneixen les lloses de la coberta que assenyalen els diaris d'E. Gandia (Burés 1998, 207-209).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: -

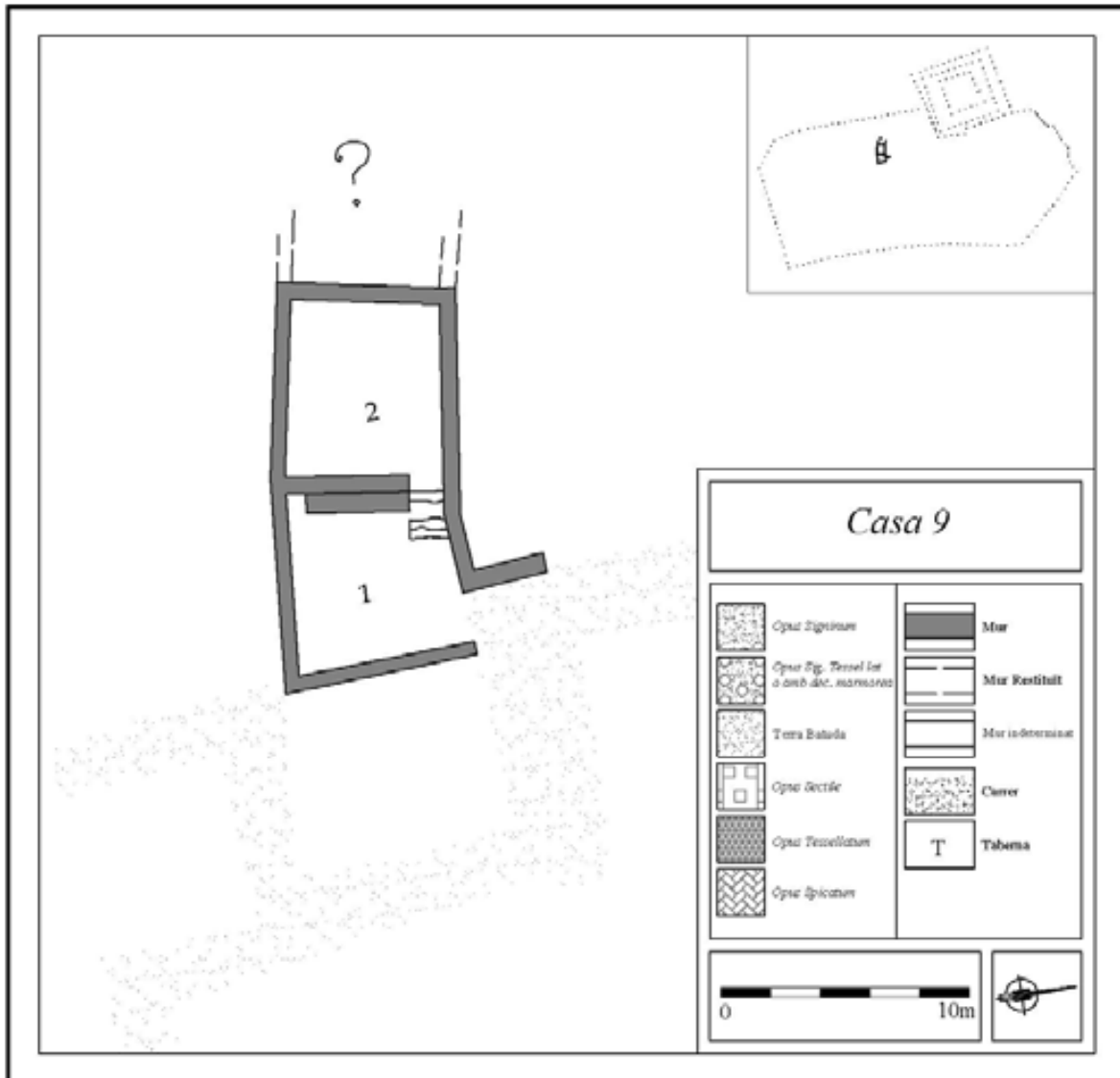
-Decoració de les parets: -

-Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 403; Burés 1998, 207-209; Tang 2005, 314-315.

Planta de la casa 9 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°5 Emporiae - **Casa 10** (Casa de los cuatro departamentos)

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	X Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	X Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sector 12, entre els carrers G i B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa se situa molt a prop del temple d'Escolapi.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Entre 1908 i 1936.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase de la casa, composta per quatre àmbits de dimensions molt similars.
- Durada de l'edifici: No hi ha estratigrafia per situar cronològicament la construcció i l'abandonament concrets d'aquesta casa. S'ha d'emplaçar dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: Perímetre exterior: 66 m²

- Forma en planta: Quadrilàter trapezoidal.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols fets d'aparell de tendència regular lligats amb morter de calç, menys les parets meridionals de les habitacions n^o2 i 3 i les parets occidentals de les habitacions n^o1 i 2 que mostren sòcols de maçoneria d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: -

Cobertes: -

Altres:-

- N^o Habitacions i Funcions: La casa està formada per quatre habitacions. Cap de les estances presenta una funció determinada, encara que l'habitació n^o1 és l'únic espai que pot actuar de distribuïdor de les altres habitacions. Des d'aquesta estança s'accedeix a les habitacions n^o2 i 4, i des d'aquesta última a l'habitació n^o3. Aquest àmbit distribuïdor podria funcionar com espai cobert o descobert, però no hi ha restes materials per detectar un espai descobert. En aquest exemple, cal tenir present que la casa disposa de façana al carrer per tres dels seus cantons i, per tant la possibilitat de finestres i d'entrada de llum i aire a totes les seves habitacions fa factible l'opció de prescindir d'un espai descobert a l'interior de la casa.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: -

-Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

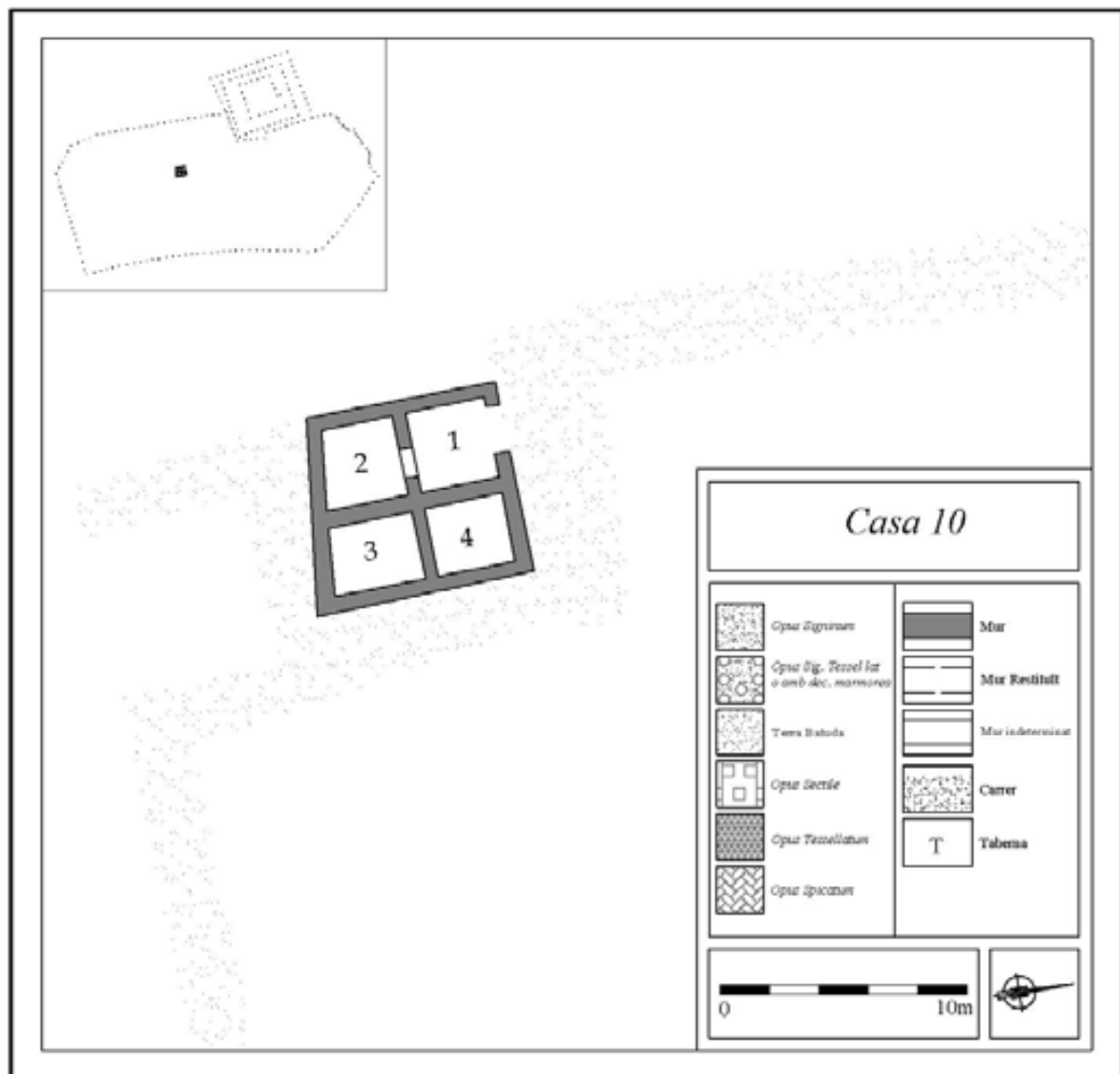
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Balil 1972a, 44; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354-355; Tang 2005, 315.

Fig. 19. Casa 10, des del sud-oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 10 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°6**Emporiae - Casa 18**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple	X	Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", nord-oest del sector 7. L'entrada de la casa es possible que se situï en un petit carrer perpendicular al carrer G.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa es troba molt a prop del temple d'Escolapi.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Entre 1917 i 1934.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase de la casa composta per tres àmbits i datada al s. II aC.
- Durada de l'edifici: La casa es construeix al s. II aC segons els nivells excavats sota els paviments. E. Gandia descriu les ceràmiques que es troben en aquests estrats: ceràmica de vernís negre dels s. III i II aC, àmfores grecoitàliques, llànties de vernís negre i

ceràmica ibèrica. El final de la casa també es data per la informació d'E. Gandia pel material ceràmic trobat en els nivells que ell interpreta com els d'abandonament. Entre aquest material es localitzen parets fines, com la forma Mayet 39, datades a partir de la dècada dels 40 de la nostra era i durant tot el s. I dC. Abundant material de cuina i una llàntia de volutes de la forma Dressel 11 B. Tot aquest conjunt de ceràmiques situaria el moment d'abandonament a partir de la segona meitat del s. I dC aproximadament (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 355-356).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

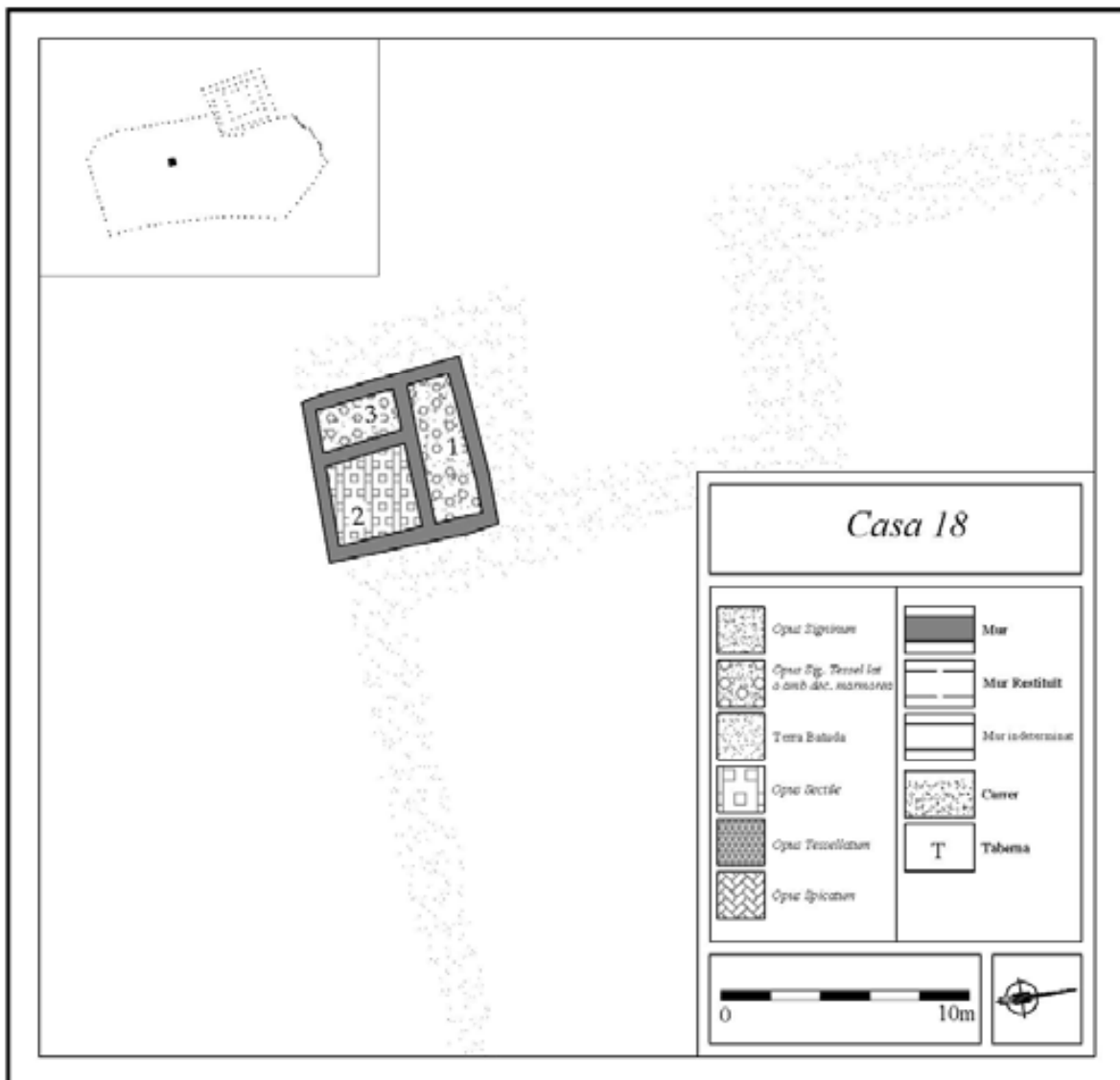
- Extensió total: Perímetre exterior: 51 m²
- Forma en planta: De tendència quadrangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols fets d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: -
  - Cobertes: -
  - Altres: -
- N^o Habitacions i Funcions: Aquesta casa està formada per tres estances, d'esquema simple. Si l'entrada s'ubiqués a l'habitació n^o1, aquesta estança actuaria com a distribuïdora de les altres dues. Però l'estat de les restes no permet identificar aquesta entrada i per tant l'articulació exacta d'aquestes tres estances.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ: Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 354-355; Tang 2005, 310-311.

Planta de la casa 18 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°7**Emporiae - Casa 19**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat	X				
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", es troba al sud-oest del sector 7, no es coneix la ubicació exacta de l'entrada de la casa, podria efectuar-se des del carrer F o G.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de la zona dels temples i l'entrada de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1911, 1934.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades Les restes conservades de la casa 19 són únicament el pati porticat i una possible estança.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es constata una fase constructiva. Tot i que s'observen moltes restes arquitectòniques anteriors a aquest moment, no semblen tenir cap relació amb la casa de la última fase.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per a la construcció de la casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjans de s. II aC. Per datar el

moment dels seu abandonament només es compta amb els materials d'amortització de la cisterna, que donen una datació molt poc concreta (Burés 1998, 209). E. Gandia quan descriu aquest estrat, comenta l'existència de ceràmiques campanianes i “barros saguntinos” copes per al vi del s. I-II dC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang, però les pedres utilitzades presenten una tendència força regular.

Paviments: *Opus signinum tessellatum* (pati n°1, pòrtic n°3), *opus tessellatum* (habitació n°2).

Cobertes: -

Altres: *Plutei*: Es troba en un estat molt malmès, el pòrtic sud és la part que millor es conserva. És un muret força barroer fet amb elements aprofitats lligats amb morter de calç, en algun punts es conserva alguna base de columna i en d'altres el negatiu d'aquesta.

- N° Habitacions i Funcions: El pati porticat per quatre dels seus cantons, es troba en molt mal estat, només s'intueix per les poques restes del *plutei*. Aquest muret es troba a un nivell més alt que la resta del sector, amortitzant clarament l'estructura de fases anteriors. Seguint el nivell de circulació que marca el *plutei* només es pot relacionar amb un estança (habitació n°2), a la que s'accediria pel pòrtic est. Aquest pòrtic és l'únic que conserva el possible nivell relacionat amb el moment del pati, el senzill mosaic que mostrava el va preservar de ser excavat. A l'interior del pati també s'observa un senzill mosaic encara que només queden unes poques tesselles de la seva decoració. La cisterna amb què es relaciona el pati és d'un moment anterior, ja que possiblement hauria estat reutilitzada. L'emplaçament original d'aquesta cisterna és dins d'una habitació antiga, però en aquesta fase la cisterna restaria per sota del pòrtic sud.

L'habitació n°2 mostra una paret que, si pertanyés a aquesta fase, permetria interpretar l'espai com dos *cubicula* connectats.

- Pis superior:

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna simple de forma el·líptica, el brocal de la cisterna i el suport d'aquest. El suport del brocal només es coneix per la identificació que fa E. Gandia en el diari de l'any 1911, el descriu de forma quadrada i de centre circular. En el mur que tanca el pati porticat pel sud es conserva, a l'alçada del possible nivell del pòrtic sud, un orifici per a la sortida d'un conducte al carrer F. Aquest conducte, per la seva alçada, només es pot relacionar amb la fase del pati porticat (fig. 20 i 21).

La tècnica constructiva de la cisterna de la casa segons Burés (1998, 209-210) no es pot apreciar amb claredat, ja que la conservació dels revestiments és gairebé total, s'observa però, l'alternança de grans blocs de sorrenca regulars amb fileres de pedra de mida mitjana.

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: Pati nº1: un *opus signinum* decorat amb tesselles de color blanc, l'estat del mosaic no permet observar el motiu de decoració.

Habitació nº2: un mosaic format per un *opus tessellatum* amb tesselles blanques i negres, un dels pocs trobats a la "Neapolis". No es coneix la seva composició.

Pòrtic nº3: *opus signinum tessellatum* en molt mal estat del qual no s'aprecia el dibuix.

-Decoració de les parets: -

-Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

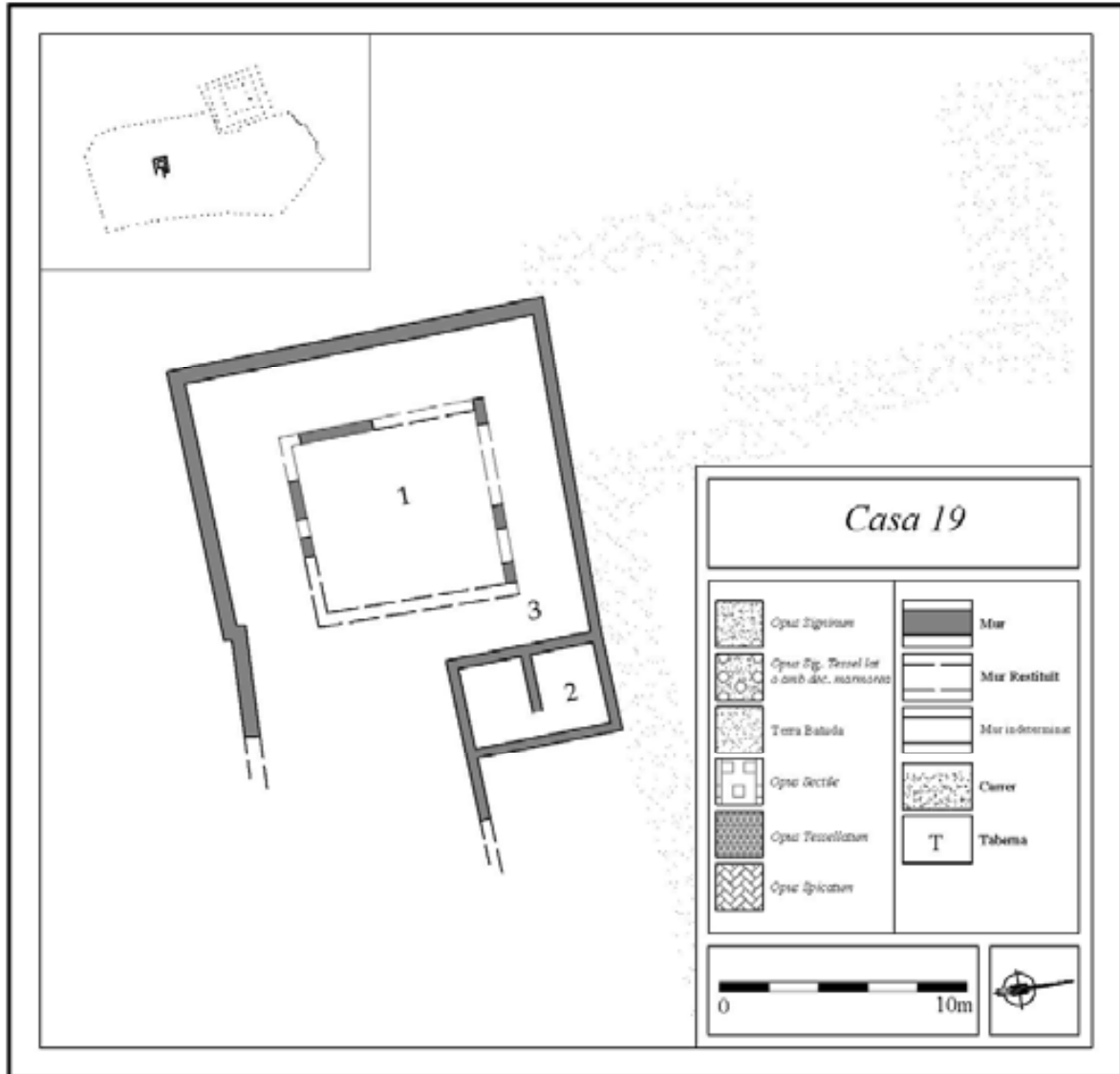
Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 387-388; Burés 1998, 209-212; Tang 2005, 311.

Fig. 20. Detall orifici pòrtic sud. Foto de l'autora.

Fig. 21. Detall exterior orifici. Foto de l'autora.

Planta de la casa 19 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°8 Emporiae - **Casa 20** (Casa del àngulo)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències	X	Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ:

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", al nord-est de sector 7, l'entrada de la casa es troba al carrer G.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de l'entrada de la ciutat i de la zona dels temples.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ:

- Període d'excavació: 1934.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A la planta no es diferencien moments constructius. Encara que la paret que delimita la casa pel sud mostra una tècnica constructiva datada a partir

d'època d'August¹⁶, es desconeix si forma part d'una reconstrucció puntual o es construeix en el moment en què l'edifici pren l'esquema de la última fase, i per tant no es pot afirmar amb seguretat si la casa va ser construïda a partir d'època d'August. La casa està formada per tres estances amb àmbits relacionats amb locals comercials.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per a aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: Força rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang. Menys la paret que delimita la casa pel sud, construïda amb aparell petit lligat amb morter de calç.

Paviments:-

Cobertes:-

Altres: Escala: Feta amb grans blocs força escairats i de mides diverses lligats amb fang.

- N° Habitacions i Funcions: L'única interpretació amb què es compta de la casa va ser realitzada per R. Mar i J. Ruiz d'Arbulo (1993, 403 i 452), descrita com una casa de dues terrasses, a la part superior de la qual s'ubicaria el pati amb una cisterna. El desnivell a l'actualitat entre les dues terrasses és molt elevat, si es té present que només es conserva l'última filada de la cisterna (Burés 1998, 213-214), el nivell en què es desenvoluparia la segona terrassa seria molt més elevat. L'escala conservada a l'habitació n°2 no salva aquest desnivell i, encara que l'escala es perllongués per sobre l'espai de l'habitació n°3, difícilment s'arribaria al nivell de la terrassa superior. Així doncs aquesta estructura edilícia només estaria formada per la terrassa inferior. La terrassa superior podria formar part de la casa 19, sense conèixer la seva morfologia en la seva última fase, o ser un conjunt independent. L'entrada de la casa s'efectuaria per l'habitació n°2, que salvaria la diferència de nivell del carrer per unes escales. Els límits clars de l'habitació

---

¹⁶ A partir de l'excavació del fòrum de la ciutat romana es va poder determinar la utilització de l'aparell petit regular a partir del canvi d'era (Aquilué *et al.* 1984, 78) i al llarg del s. I dC, com a la fase flàvia a les tremes de la *insula* 30 (agraïm informació oral a la Sra. M. Santos).

nº 2 estan definits, però la delimitació de l'habitació nº1 i 3 no es conserva. L'habitació nº3 respecte la nº1 podria funcionar com un altell. Tot i no poder definir encara la funció concreta de cada estança, l'estructura d'aquesta casa es podria interpretar com a espais comercials relacionats amb ambients domèstics, sobretot l'habitació nº1 i 2 que donen al carrer C.

-Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: -

-Decoració de les parets:-

-Elements mobles/ Troballes:-

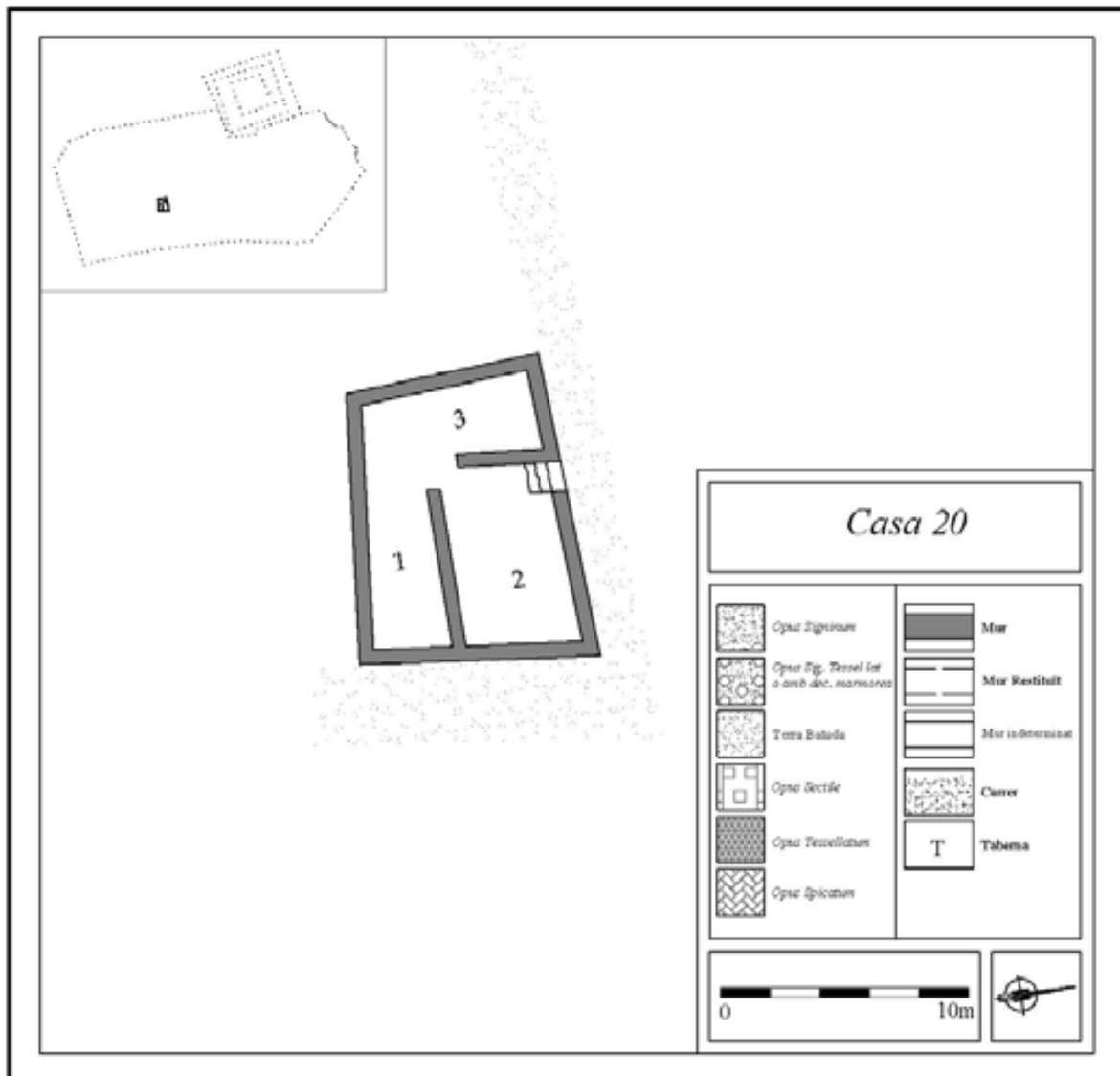
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 403 i 452; Burés 1998, 213-214; Tang 2005, 312.

Fig. 22. Casa 20, habitació nº2. Foto de l'autora.

Planta de la casa 20 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°9 Emporiae - **Casa 28** (Casa de la
herreria)

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració	
Simple	Planta íntegra	X	Mosaics X
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial		Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada		
Espai distribuïdor lateral	Documentació estratigràfica		
Atri	Restes accessibles	X	
Peristil			
Atri i peristil			
Pati porticat			
No es coneix			

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sector 11, se situa a l'angle format pel gir de 90 ° del carrer G.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del recinte dels temples d'Escolapi i de Isis i Serapis .

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1934.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es coneix només una fase de la casa. Es defineix com una casa amb pati i quatre habitacions, amb una possible relació amb una *taberna* de dos àmbits.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: La casa es construeix a dos nivells en direcció OE, a la terrassa superior es troben les habitacions n° 1, 2 i la *taberna*. A la terrassa inferior se situen les habitacions n° 4, 5 i 6.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: S'ha conservat a l'habitació n°1 un *opus signinum* amb decoració *marmorea* i tessels blanques. Sota de l'*opus signinum* es pot veure encara avui el *rudus* del paviment fet a base de pedres irregulars de diverses mides.

Cobertes:-

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: L'estat de les restes de la casa no permet una fàcil interpretació, ni l'elaboració d'una planta més o menys segura, així com la localització de l'entrada de la casa. La possibilitat més factible per la ubicació de l'entrada és l'habitació n°1 o 4, totes dues són espais centrals amb capacitat de distribució.

R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 356) van proposar per aquest conjunt una casa de pati lateral (habitació n°4) amb quatre àmbits, un d'ells amb un grau de representació elevat (habitació n°1) i la relació possible amb un altre conjunt definit com una *taberna* doble. A l'angle oest de la paret nord es pot apreciar una obertura que donaria accés a la *taberna*, però l'estat precari del mur deixa dubtes de si s'està davant d'una porta o és una restauració d'E. Gandia, que forma aquest pas.

No es pot comptar amb cap element ferm per connectar les habitacions n°1 i 2 (terrassa superior, oest) i les habitacions n°3, 4, 5 (terrassa inferior, est), així com definir l'habitació n° 4 com un pati. Un cop més, la falta de restes hidràuliques no permet atribuir la categoria de pati a cap espai i la situació de la resta d'estances no indica la necessitat que l'habitació n°4 sigui un pati, totes elles donen a la façana de la casa.

Encara que no s'ha conservat la connexió entre les dues terrasses es pot considerar que formen un mateix conjunt, amb totes les reserves necessàries. El desnivell entre les dues no és molt pronunciat i s'hauria pogut salvar amb una petita escala, tant d'obra com de fusta, en realitat a l'angle sud-oest de l'habitació n°5 es conserva un bloc de pedra sorrenca en molt mal estat que hauria pogut formar part de les restes d'un esglaió. Si es

considera la viabilitat que les dues terrasses formin part del mateix conjunt, l'habitació n°5 es convertiria doncs en el punt d'unió de les dues terrasses i actuaria com un espai distribuïdor cobert.

- Pis superior:-

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: La *taberna* situada al nord-oest de la casa consta de dues habitacions, sent la situada més a l'oest la que connectaria amb la casa. La casa rep el sobrenom de "Casa de la Herreria", perquè en aquesta *taberna* apareix un petit forn circular on s'hi van trobar restes de ferro.

- Abastiment i evacuació d'aigües:-

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'únic mosaic trobat a la casa és el de l'habitació n°1. Un *opus signinum* amb decoració *marmorea*. El paviment està fet amb abundant terrissa i la inserció de fragments de diferents roques i marbres, així com de tesselles blanques (fig. 23).

- Decoració de les parets:-

- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

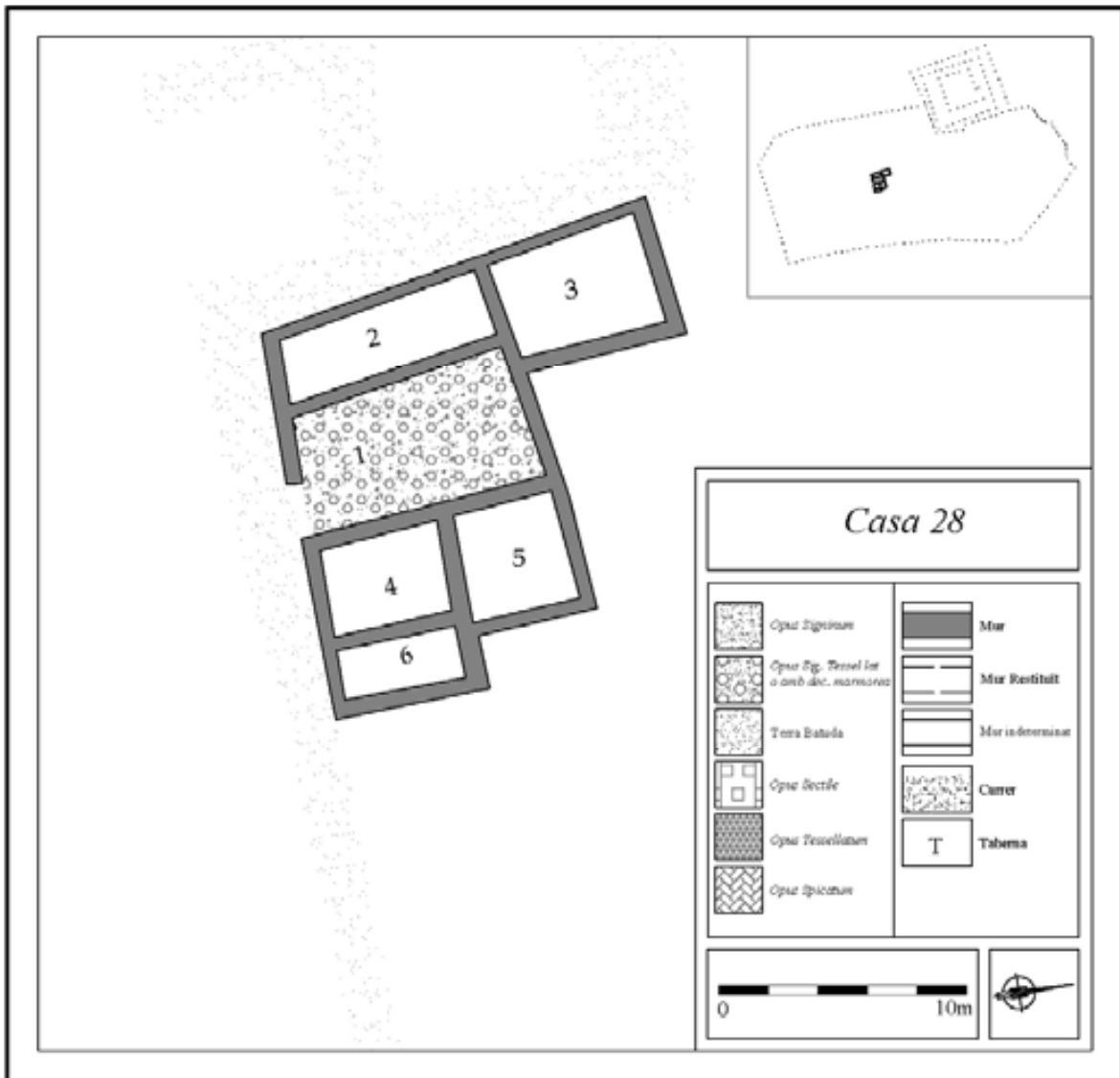
Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 356; Tang 2005, 315-316.

Fig. 23. Habitació n°1. Foto de l'autora.

Fig. 24. Casa 28 des de l'oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 28 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°10**Emporiae - Casa 32**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	X Mosaics
Espai distribuïdor descobert	? Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sector 11. La casa s'obre al petit carrer T.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa es troba equidistant a la zona de culte i a l'àgora de la ciutat, i molt a prop del mercat de "la cisterna pública".

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1908-1936.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa està formada per quatre àmbits, un d'ells definit com a espai obert i no s'observen canvis constructius que indiquin més d'una fase constructiva.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:-
- Forma en planta: De tendència quadrangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: -
  - Cobertes: -
  - Altres: -
- N° Habitacions i Funcions: La casa presenta un esquema senzill de quatre àmbits, amb dimensions similars. L'habitació n°3 ha estat interpretada com un pati (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 356-357), per la possible presència d'una canal de desguàs que transcorreria des d'aquest espai, travessant l'habitació n°1 fins a desaiugar al carrer T. Al camp no hi ha cap indicatiu d'aquest conducte ni apareix documentat als treballs d'en J. Gudiol, només s'observa el retall d'entrada al conducte de desguàs del carrer T. Així doncs, l'origen del conducte no és segur i no es pot afirmar quina estança podria correspondre a un pati. A l'habitació n°1 s'ubicaria l'entrada de la casa i aquest espai sembla actuar com a distribuïdor dels altres ambients, si el conducte vingués d'aquesta habitació podria ser un espai descobert.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: A la planta proposada per R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 356-357) es dibuixa el traçat del conducte, però l'estudi de les estructures hidràuliques (Burés 1998, 321) assenyala que no hi ha cap referència anterior sobre aquest conducte, ni l'aparició en les plantes d'en J. Gudiol. S'observa però un retall a la claveguera del carrer T, que indica l'existència d'un conducte de desguàs provinent d'aquesta casa.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

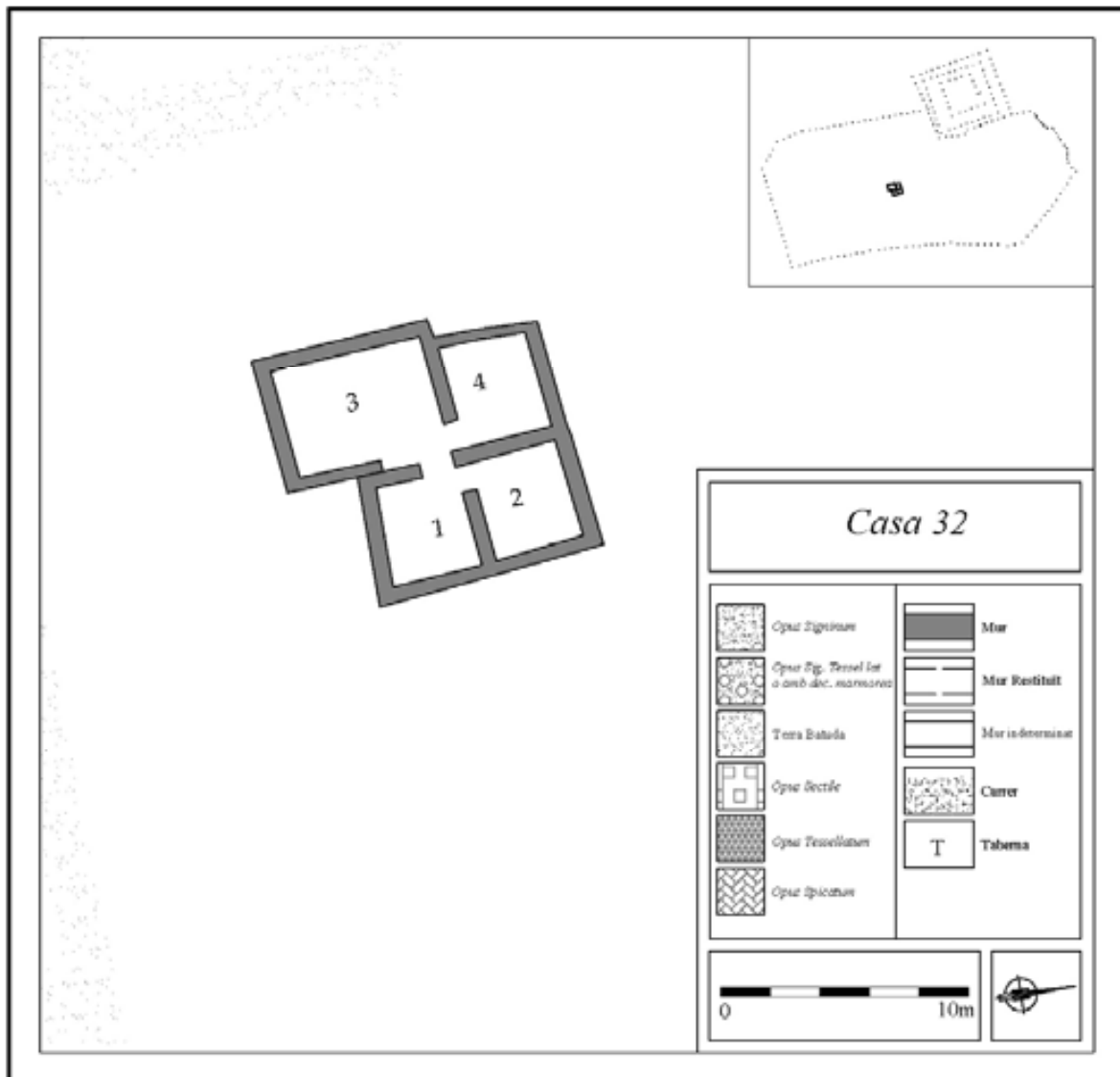
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993,356-357; Burés 1998, 321; Tang 2005,316.

Fig. 25. Casa 32. Foto de l'autora

Planta de la casa 32 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°11**Emporiae – Casa 33**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències	?	Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, la casa s’emplaça al centre del sector 11 i s’obre al petit carrer T.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Al nord-est de la casa es localitza el mercat de “la cisterna pública” i a poca distància l’àgora de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D’EXCAVACIÓ

- Període d’excavació: 1908-1936
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d’actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l’edifici: En aquesta estructura domèstica es torna a manifestar la dificultat de definir el conjunt exacte pertanyent a una mateixa casa. Com succeeix a la resta de la “Neapolis” només es pot aventurar a confirmar la fase última del conjunt, sense saber amb certesa si les cases han comprès moments constructius anteriors. En aquesta casa

el dubte rau en la definició de la planta, que tindria l'habitatge en aquesta última fase i on sembla observar-se un conjunt de quatre habitacions i la possibilitat de tres més.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: De tendència rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments:-

Cobertes:-

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: Un conjunt molt difícil d'establir, aquesta possible casa sembla el producte de la unió dels diferents espais buits de la *insula* deixats per la resta de construccions. Segurament s'estigui davant de més d'un local comercial relacionats amb dependències domèstiques. S'observa una entrada a l'habitació n°2 (fig. 36), amb una relació clara amb l'habitació n°1, que a la vegada comunica amb l'habitació n°3 i possiblement aquesta última amb l'habitació n°7. En les habitacions n°4, 5 i 6 no s'observa cap tipus de comunicació segura amb la resta del conjunt, per tant és possible que corresponguessin a locals comercials independents. Tant l'habitació n°4 com l'habitació n°6 tenen façana al carrer, fet que reforça aquesta hipòtesi, igual que l'habitació n°1 i 2. De totes aquestes habitacions l'única que té indicis d'haver estat descoberta és l'habitació n°5, on les plantes d'en J. Gudiol mostren un conducte que desaigua a la claveguera del carrer T. Aquest possible pati podria formar un conjunt independent amb l'habitació n°6.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es documenta, gràcies a les plantes d'en J. Gudiol, un conducte que s'origina a l'habitació n°5 i desemboca a la claveguera de desguàs del carrer T. Les restes conservades que documenten aquest desguàs són un retall d'entrada

de la claveguera del carrer i la presència d'unes poques pedres lligades amb morter de calç en un tram a l'oest (Burés 1998, 321).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

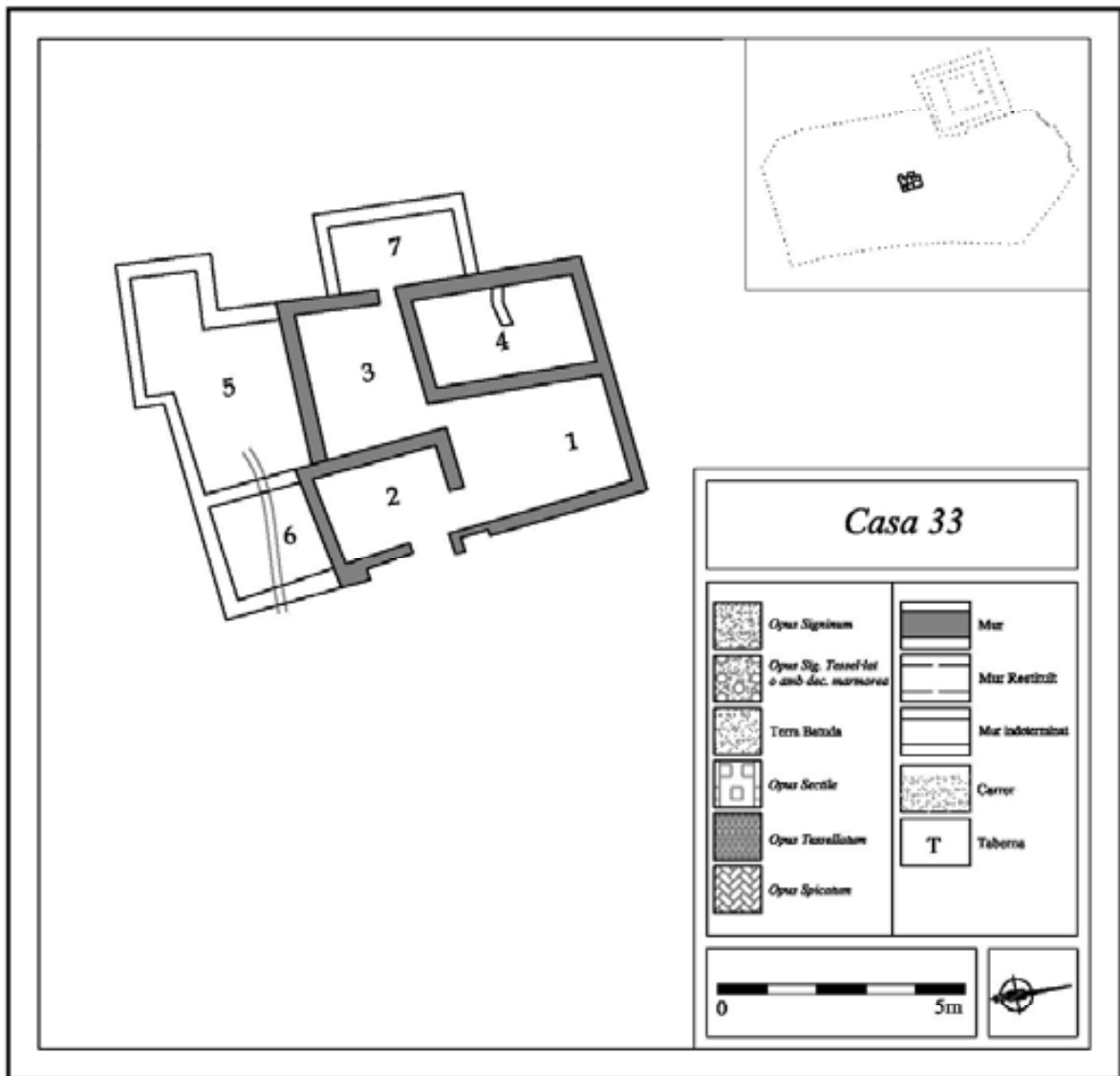
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 366; Burés 1998, 321; Tang 2005, 316-317.

Fig. 26. Casa 33, entrada a l'habitació n.º2. Foto de l'autora.

Planta de la casa 33 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°12 Emporiae – **Casa 34** (Domus del atrio tetràstilo)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri	X	Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, a la part occidental del sector 11. L'entrada s'efectua pel carrer B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa es troba equidistant a la zona de culte i a l'àgora de la ciutat i molt a prop del mercat de “la cisterna pública”.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1925, 1926, 1933.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: És un dels bells exemples de casa d'atri de la “Neapolis”, de la qual es documenta una fase constructiva on s'edifica un atrio tetràstil i set habitacions al voltant. D'aquest moment edilici no hi ha dades arqueològiques per concretar la seva datació.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:-
- Forma en planta: Força irregular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°5); *opus signinum* tessellat (habitació n°1, 3, 4, 8 i l'atri n°2); paviment format amb fragments de *marmorea* irregular (*impluvium*)

Cobertes:-

Altres: *Impluvium*. De forma quadrangular amb unes dimensions aproximades de 2'60 x 2'60 m. No s'han conservat les parets, el límit és marcat per les bases de gres calcari de les quatre columnes (Burés 1998, 216) L'*impluvium* està pavimentat amb un mosaic fet per fragments de *marmorea* irregulars.

- N° Habitacions i Funcions: L'entrada a la casa s'efectuaria per l'habitació n°3, que actuaria com a vestíbul i que donaria accés a l'ala meridional de l'atri tetràstil. Les habitacions de la casa envoltarien aquest atri en els seus cantons occidental, septentrional i meridional. L'atri no presenta una forma regular és un atri que aprofita l'espai dins d'aquesta ciutat de llarga història urbanística (fig. 27). L'estança més principal de la casa és l'habitació n°8, encara que les particularitats de tipologia de la "Neapolis" no permeten establir si aquesta estança és un *triclinium* o un *tablinium*, la disposició en planta i el tipus de concepció de la casa l'identifiquen més aviat com un *triclinium*. La casa respon al model de casa de peristil, substituint-lo per un atri amb més elements hel·lenístics que itàlics. Les habitacions n° 9 i 10 s'ubiquen a banda i banda del l'habitació n°8. L'habitació n° 10 disposa d'una entrada des de l'atri i funcionaria com una sala de representació més. En canvi l'accés a l'habitació n°9 es realitzaria des de l'estança n°8 i per tant actuaria com una habitació annexa. Les habitacions n° 1 i 4, totes dues amb mosaic, es defineixen com *cubicula* oberts a l'atri. Per últim, l'habitació n° 5 i l'habitació que s'hi comunica mitjançant una porta (habitació n°6), es definarien com la zona de servei i producció, principalment per la localització d'un possible banc de

maçoneria que identificaria l'espai com una cuina. Malauradament, pel seu mal estat de conservació, aquesta estructura també podria pertànyer a les restes d'una escala.

- Pis superior: L'estructura conservada a l'angle sud-oest de l'habitació nº5 podria identificar-se com les restes d'unes escales cap a un segon pis. Però encara que aquestes restes no pertanyessin a l'accés cap el segon pis, és plausible que aquesta casa hagués tingut un desenvolupament vertical.

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Cisterna de forma el líptica, les seves parets i la seva coberta de volta estan construïdes amb carreus de pedra sorrenca lligats amb morter de calç. La cisterna conserva un gran nombre de revestiments. No s'ha documentat cap conducte entre l'*impluvium* i la cisterna (Burés 1998, 214-216).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: Tots els mosaics de la casa són *opus signinum* amb decoració de tesselles, menys el paviment de l'*impluvium*, fet amb diverses peces de *marmorea* disposades les unes al costat de les altres (fig. 29). A les habitacions nº1, 2, 3, l'estat dels seus paviments no permet veure el seus motius decoratius, encara que les restes deixen intuir uns motius molt senzills. El paviment de l'habitació nº4, encara que també en molt mal estat, permet apreciar una disposició de tesselles blanques equidistants, menys a l'oest on s'hauria reservat un espai pel llit. Per últim l'habitació nº8 presenta un mosaic d'*opus signinum tessellatum* dibuixant una retícula romboïdal.

-Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 368-369; Burés 1998, 214-216; Tang 2005, 317.

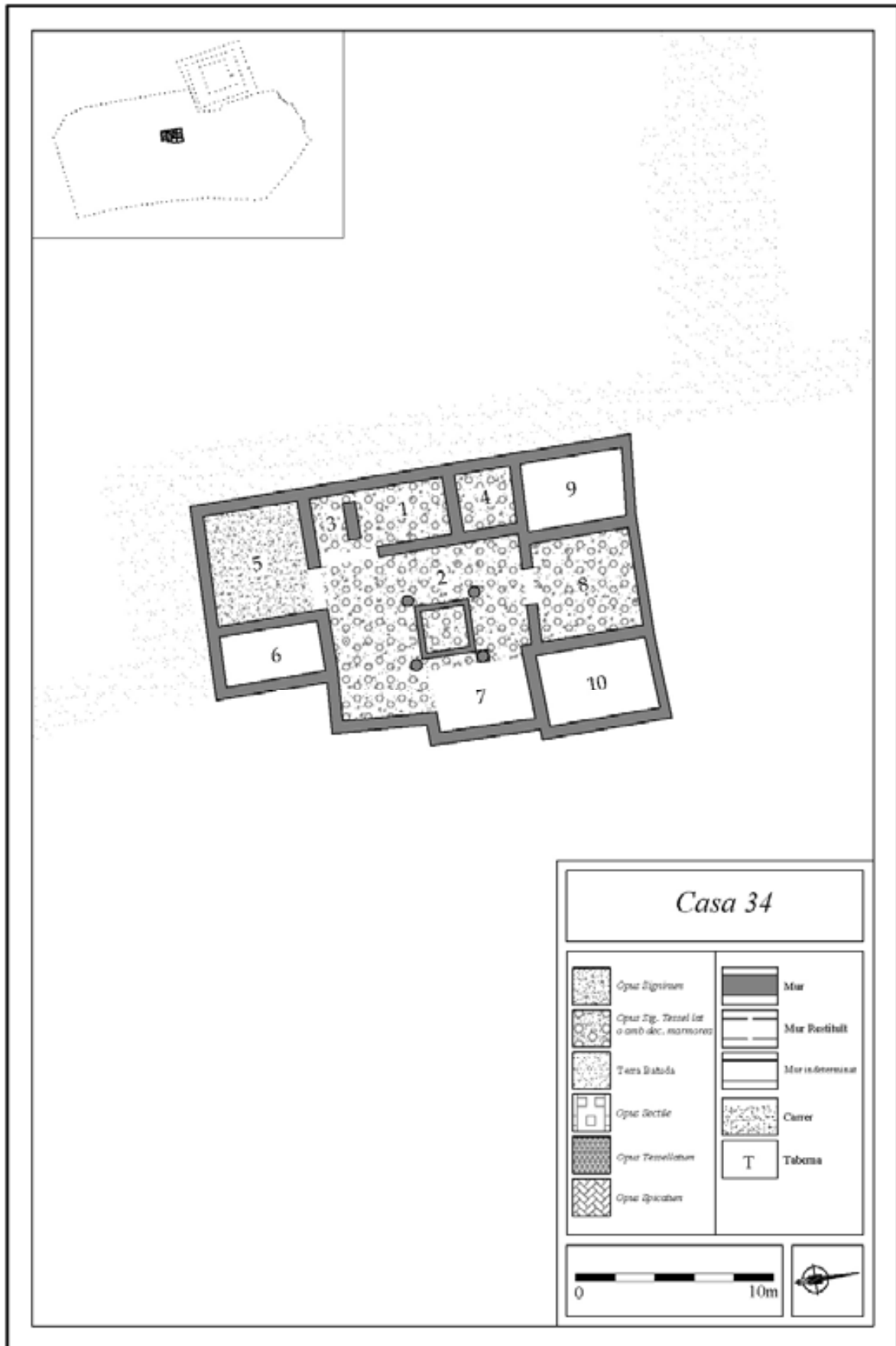
Fig. 27. Casa 34. Visió de l'atri des de l'oest. Foto de l'autora.

Fig. 28. Visió de l'habitació n°8 des de l'atri. Foto de l'autora.

Fig. 29. Paviment de l'atri. Foto de l'autora.

Planta de la casa 34 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°13**Emporiae - Casa 35**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert	X	Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", a l'oest de l'*insula* 12, l'entrada de la casa s'ubica al carrer B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del mercat de "la cisterna pública" i de l'àgora de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1934.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només s'observa un moment constructiu de la casa, format per un passadís distribuïdor i cinc estances. Aquesta casa es relaciona amb una *taberna*.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:

- Forma en planta: L, sense comptar la *taberna*.

- Condicions i preparació del terreny:

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: L'únic paviment conservat és un *opus signinum* tessellat (habitació n°2).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: S'accedeix a la casa directament per un passadís que articula la resta de les habitacions, igual que la casa n°5, l'espai que actua com a distribuïdor de la resta de la casa és el passadís. Les primeres estances situades al sud del passadís són les habitacions n°2 i 3. Aquestes estances formen el cos principal de la casa. A l'habitació n°2 és on es localitza l'únic mosaic de la casa, i l'habitació n°3 comunica amb l'anterior amb una important obertura, creant un bonic conjunt de dues estances. L'altra estança amb accés al passadís és l'habitació n°5, que se situa al centre de les habitacions n°4 i 6, des d'on s'efectuaria l'entrada. L'habitació n°7 comunica amb la n°6 i no sembla tenir un accés clar amb la *taberna*, encara que molt possiblement la restauració d'E. Gandia hagi trencat aquesta relació. L'estat de les restes de les habitacions n°4, 5, 6 i 7 no permet observar quina funció concreta s'efectuaria a cadascuna d'elles. A cap de les estances s'han documentat restes hidràuliques per poder-se considerar un pati, en realitat la llum no és molt necessària gràcies al fet que tres cantons de la façana de la casa donen a l'exterior, als carrers B i J.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: La *taberna* que s'obra al carrer B, se situa al nord del passadís d'entrada de la casa.

- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: L'únic mosaic i paviment de la casa és el de l'estança n°2 i es troba en un estat força deteriorat. El mosaic és un *opus signinum* decorat amb tessellats blancs. De la part conservada de la decoració només s'observen línies de tessellats.

-Decoració de les parets: -

-Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

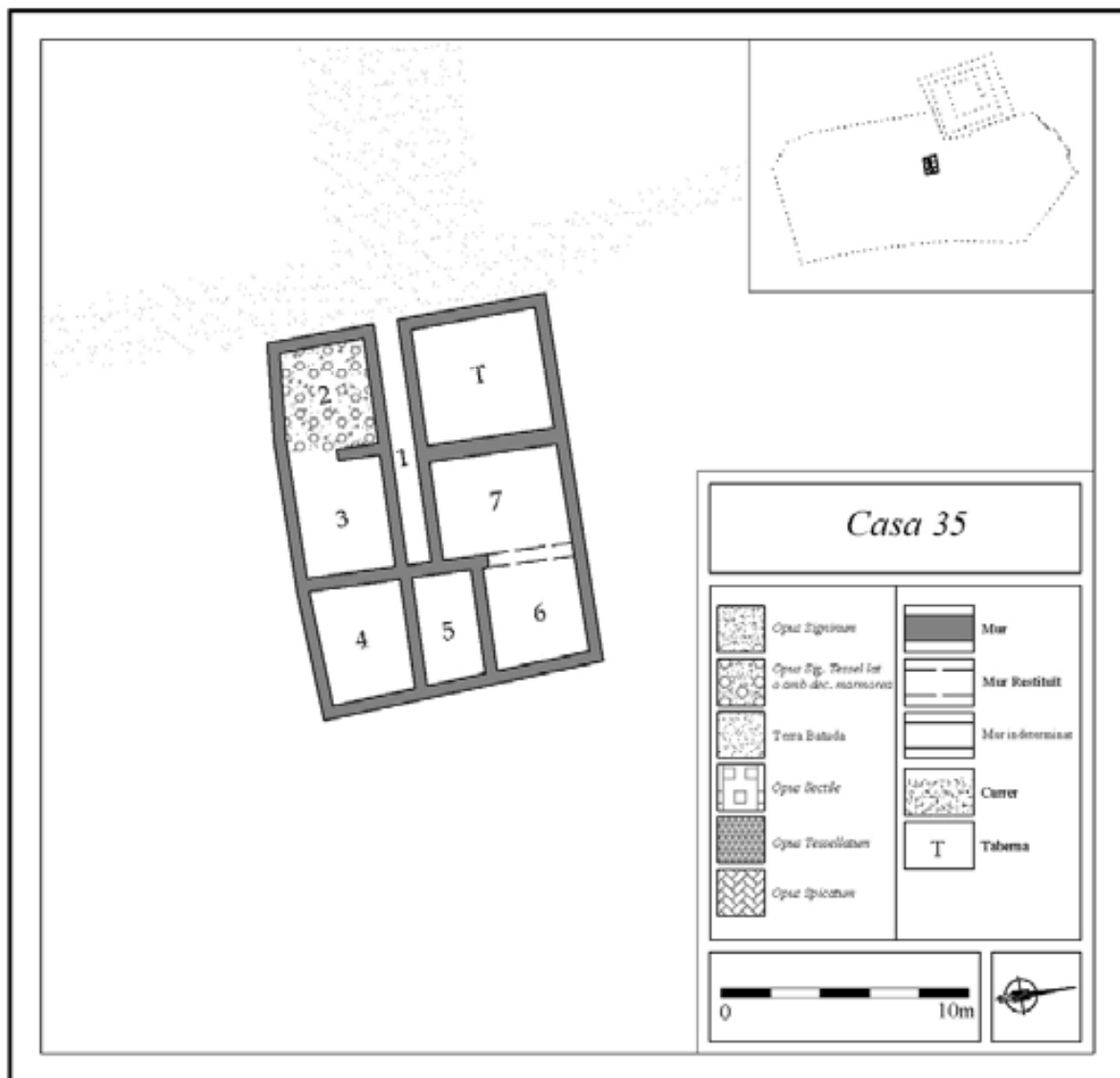
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 403 i 406; Tang 2005, 317-318.

Fig. 30. Visió de la casa 35 des de l'oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 35 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°14**Emporiae – Casa 41**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	X Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	? Documentació estratigràfica	
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, a l'angle nord-oest del sector 11, és molt possible que l'entrada de la casa s'obris al carrer B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de l'àgora de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1917, 1924, 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva l'espai descobert de la casa i es relaciona amb dues possibles estances.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es coneix només un moment constructiu de la casa, però la restauració efectuada per E. Gandia i l'estat de les restes dificulta moltíssim la formulació d'una planta més o menys fiable de l'última fase.
- Durada de l'edifici: La construcció de la casa s'ha de situar dins de la “Neapolis” formada a partir de mitjan de s. II aC. El moment final de la casa es data en època flàvia

per l'estrat considerat per E. Gandia com el d'abandonament. Els materials documentats d'aquest període dins de l'estrat són fragments de *terra sigillata* sudgàlica de les formes Drag. 36, 37 i Drag. 15/16, aquesta última amb segell de “*Scottius*” i *terra sigillata marmorata* (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 369).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 204 m².
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: *Opus signinum* (possible *impluvium*).

Cobertes: -

Altres: Possible “*impluvium*”: De l'estructura identificada com un *impluvium* (Burés 1998, 216) només es conserva la primera filada de petites pedres de sorrenca i un paviment molt malmès d'*opus signinum*.

- N° Habitacions i Funcions: De les restes actuals d'aquest conjunt, únicament es poden relacionar amb el possible *impluvium* dues estances situades a la part meridional. Totes les estructures conservades a l'angle compost pels carrers B i L formen part d'una fase anterior, donat que els nivells teòrics indicats pels llindars conservats se situen molt per sota del nivell que indica l'*impluvium*, encara en una cota una mica més inferior que el nivell de circulació amb el qual es relacionaria.

L'estructura del possible *impluvium* presenta particularitats que l'aparten d'un ús plenament domèstic. Primerament, s'ha de tenir en compte que s'està en una ciutat sense cap aqüeducte conegut i que el nombre de cisternes conservat i estudiat avala la hipòtesi que un dels elements més utilitzats per l'obtenció d'aigua era la recollida i disposició de l'aigua en una cisterna. És cert però, que a la mateixa “Neapolis” es comptabilitza un cert nombre de cases sense cisterna que haurien d'haver subsistit amb l'aigua de les fonts públiques. És per això que la creació d'una obra com és un *compluvium* i un *impluvium* únicament com element decoratiu, i sense aprofitar la recollida d'aigües, és difícil de comprendre en aquest context de la “Neapolis”. A més, les restes conservades d'aquest conjunt no permeten pensar que fos una casa que es pogués permetre aquest luxe.

Tot i les poques dades amb què es compta i sempre com una possible hipòtesi, no s'ha de deixar d'assenyalar que l'estructura identificada com un *impluvium* (Burés 1998, 216) potser no sigui estrictament això, i és possible que es tracti d'un dipòsit o un *lacus*. Cal recordar que només s'ha conservat una filada de les parets d'aquesta estructura, i per tant no es coneix la seva alçada. R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 369), per exemple, en el seu estudi identifiquen l'estructura com una cisterna i no com un *impluvium*.

Aquests dubtes sobre l'estructura replanteja el tipus de conjunt arquitectònic que s'està estudiant. Si és realment un *impluvium* i per tant només d'un ús decoratiu, és difícil relacionar-lo amb un edifici simplement de necessitats domèstiques, encara que no es té cap altre dada per saber a quin tipus d'edifici podria pertànyer. Si per contra, no fos un *impluvium* i sí un dipòsit, podria ser igualment una estructura domèstica, encara que aquesta tipologia de cisterna no es troba a la "Neapolis" (fig. 31). No es coneix cap exemple que no sigui una cisterna soterrada i només es localitza un dipòsit a la ciutat romana (Burés 1998, 100). Depenent de l'alçada de les seves parets, podria haver estat un *lacus*, possiblement la solució més plausible, encara que no es coneix com seria el seu sistema d'abastiment d'aigua. Aquest *lacus* s'hauria d'entendre com una eina de treball i no com un element decoratiu¹⁷, així doncs les restes de l'edifici podrien haver format part d'un antic taller, local o bugaderia amb o sense dependències domèstiques.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: A part del dipòsit o *impluvium*, es conserva el conducte de desguàs d'aquesta estructura, construït amb parets de pedra sorrenca. La part conservada de la coberta mostra també la utilització d'aquesta pedra tallada en forma de llosa (Burés 1998, 216). Aquest conducte va a desaiguar al carrer B.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -

---

¹⁷ Dipòsits i *lacus* amb funcionalitat productiva es poden trobar en molt tipus d'establiments comercials, bugaderies, tintoreria, factoria de *garum* i peix salat, "piscifactoria", preparació d'argila, etc. Veure Wilson 2003, 446 per les diverses possibilitats de funcionalitat d'aquests dipòsits. En aquest exemple la conservació única del *lacus* no permet identificar amb seguretat la tipologia.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

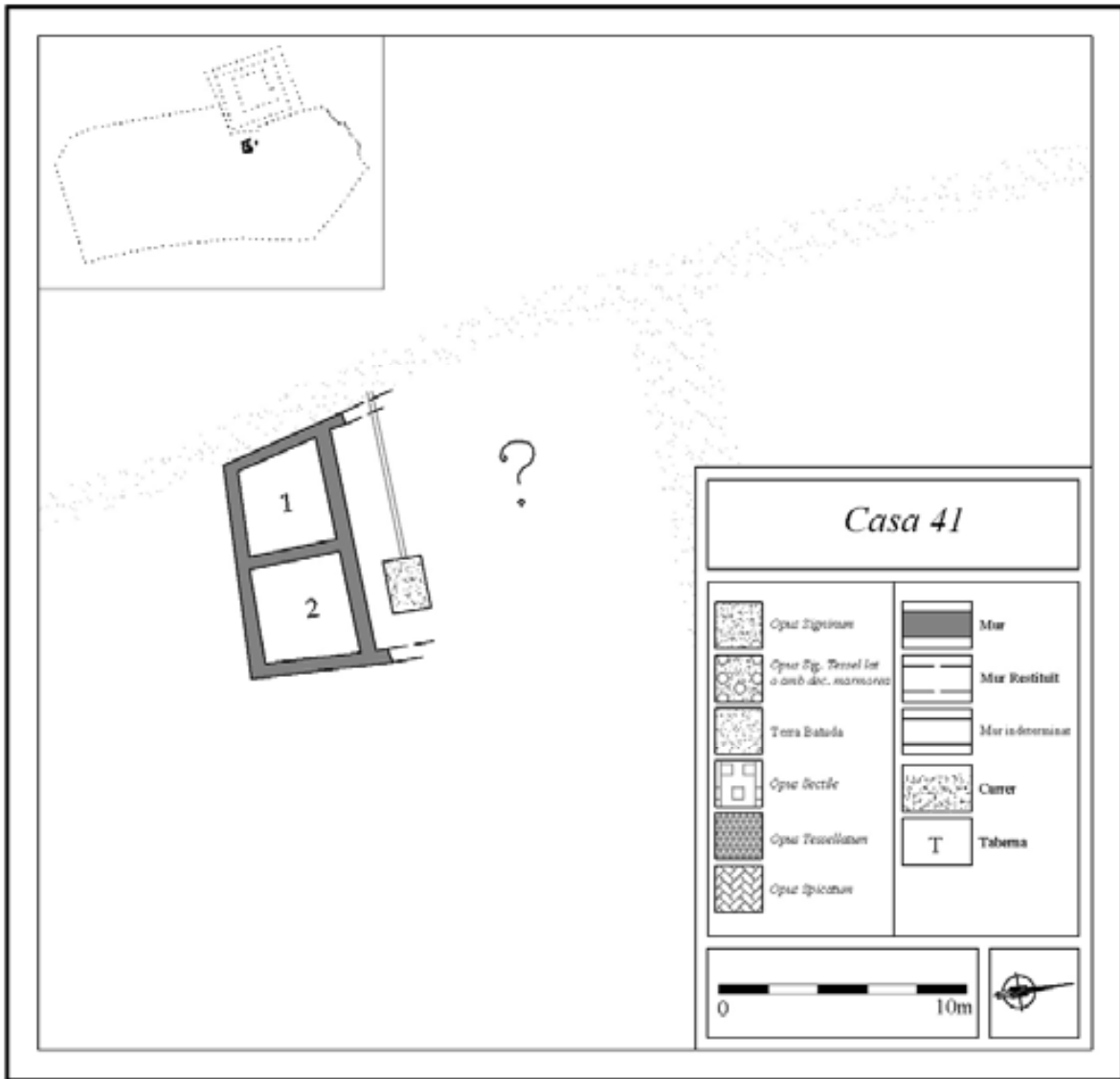
Mar/Ruiz de Arbulo 1993,369; Burés 1998 216-217; Tang 2005, 318.

Fig. 31. Casa 41, detall dipòsit. Foto de l'autora.

Fig. 32. Visió de la casa 41 des del sud-oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 41 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°15 Emporiae – **Casa 42** (Casa de la conducció de ánforas)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències	X	Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, sector 11, l'entrada de la casa s'obre al carrer L.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de l'àgora de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1917, 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa. Encara que el límit sud no es coneix amb seguretat.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es coneix una fase constructiva d'aquest edifici, format per quatre estances i un pati.
- Durada de l'edifici: En aquesta casa tampoc es compta amb dades estratigràfiques per datar-la amb seguretat. Els únics elements de què es disposen, a part de datar la casa de manera genèrica a la “Neapolis” del s. II aC, són les dades relatives i molt escasses

sobre la formació i amortització de la cisterna. Si l'ús de l'estructura hidràulica es considera paral·lel al de la casa, aquesta s'abandonaria a finals de s. I aC i al llarg del s. I dC, per la presència de *terra sigillata* que esmenta E. Gandia. El moment constructiu de la cisterna se situa en algun moment del s. II aC, encara que és una datació de poca fiabilitat, ja que només es pot fer a través del primer revestiment documentat de la cisterna, que conté fragments de ceràmica ibèrica i algun de ceràmica itàlica. (Burés 1998, 218).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 160 m².
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: La casa es desenvoluparia a dos nivells l'habitació n°1 seria la més alta i hi hauria un esglaonament de petites terrasses formades per les habitacions n°2 i n°3. Es pot observar aquest desnivell en el possible conducte de desguàs de la cisterna ubicada a l'habitació n°1 i que va descendent per l'habitació n° 2 i la n°3 fins arribar al carrer.
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: -
  - Cobertes: -
  - Altres: -
- N° Habitacions i Funcions: La casa està formada per quatre habitacions i un pati. L'entrada es trobaria a l'habitació n°4, aquesta estança de grans dimensions i una gran obertura al carrer la definiria com un local comercial o *taberna*. L'altre habitació amb una funció identificada és la n° 1, definida com un pati, el nivell de circulació marcat per la seva cisterna la situa a un nivell més alt que la resta d'habitacions. La resta d'estances no presenten característiques per identificar les seves funcions domèstiques o relacionades amb la *taberna* o local comercial.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: El local comercial o *taberna* ubicat a l'habitació n°4.
- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el·líptica, tres conductes indeterminats, un dels quals dóna nom a la casa, estava fet d'àmfores empalmades d'uns

0'20 m de diàmetre i 0'75m de llargària. Actualment no es conserva, però va ser descrit per E. Gandia i estava dibuixat en els plànols d'en J. Gudiol. El possible conducte de desguàs de la cisterna es troba a un nivell més baix que la coberta hipotètica de la cisterna, Burés (1998, 219) proposa que no es pot relacionar amb ella per aquest desnivell. Aquest conducte comporta difícils interpretacions, però si efectivament la casa es troba a diferents nivells no hauria estat tan difícil construir un conducte que sorgís a mitja alçada de la cisterna per poder amb més facilitat desaiguar pel carrer L.

La cisterna està formada per blocs de pedra sorrenca ben escairats però de mides diferents, lligats amb argamassa excepte les primeres pedres que se situen a l'interior de la cisterna. La finalitat devia ser que el revestiment s'adherís millor, ja que substitueix l'argamassa d'aquesta zona. S'observen diferents restes de revestiments pertanyents a diferents moments. (Burés 1998, 217-219).

DECORACIÓ DE LA CASA

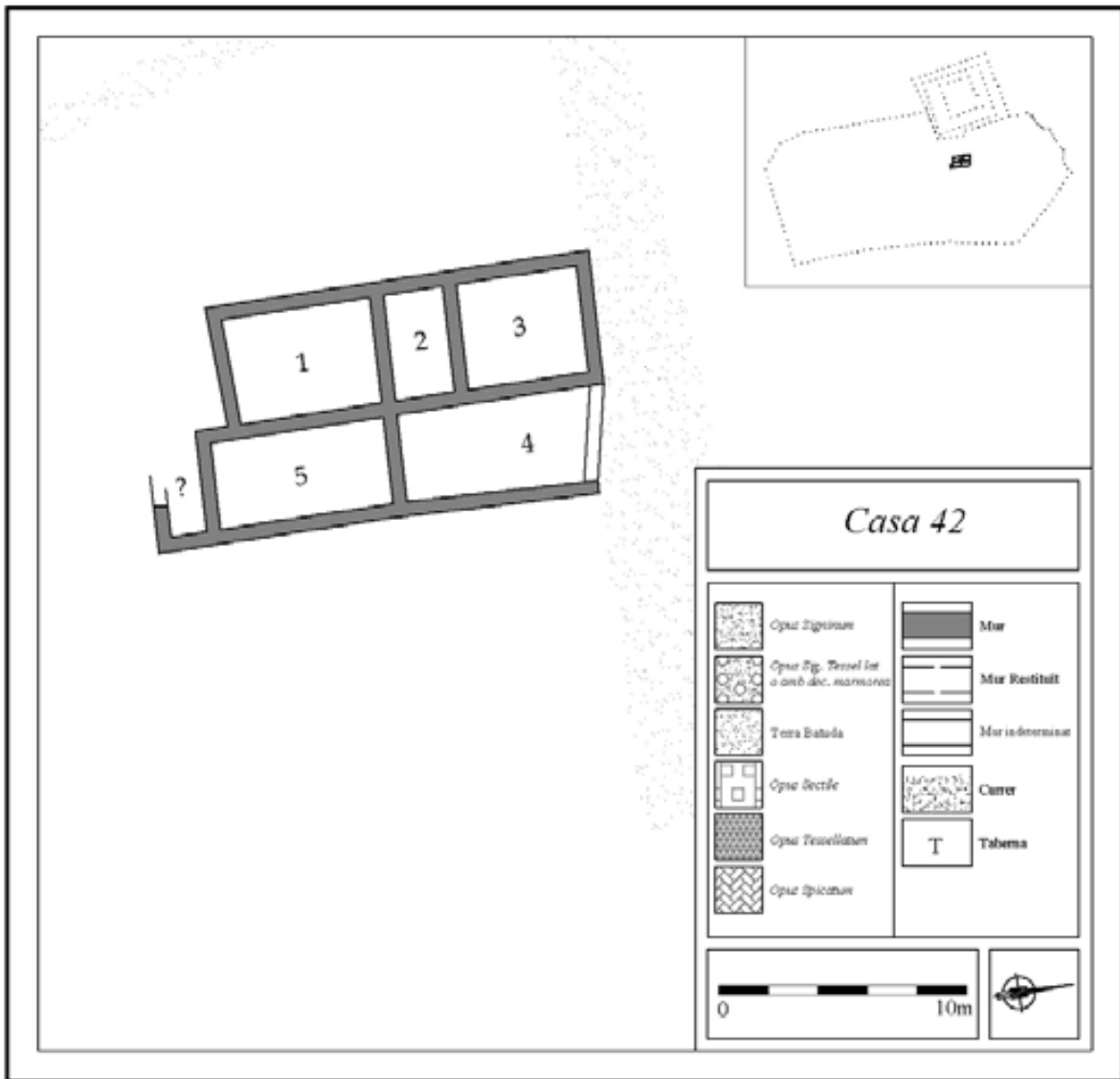
- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

Segons R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 369), les àmfores que formaven el conducte que dóna nom a la casa eren del tipus Mañá C. La informació està extreta dels diaris d'en E. Gandia.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 369; Burés 1998, 217-219; Tang 2005, 318-319.

Planta de la casa 42 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°16 Emporiae - **Casa 43** (Casa de la esquina del àgora)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències	X	Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", s'ubica a l'angle nord-est del sector 11. La casa presenta dues entrades. Una s'efectua des del carrer L i l'altra directament des de l'àgora.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: L'edifici gaudeix d'una situació privilegiada dins de la ciutat, la casa s'ubica a l'angle nord-oest de l'àgora.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1913, 1917, 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: S'observa només una fase constructiva, formada per un pati i dos àmbits, un d'ells local comercial. La primera definició d'aquest edifici realitzada per Puig i Cadafalch (1934), li atribuïa funcions públiques, com una possible "cúria". Les característiques públiques d'aquest edifici s'atorgaven per la seva situació respecte

l'àgora, però més endavant va ser identificat com una estructura domèstica per X. Aquilué, R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1983, 132).

- Durada de l'edifici: No es coneixen els nivells constructius d'aquest edifici, encara que han de pertànyer segons E. Gandia a una fase romana (Burés 1998, 220). Sobre els nivells d'amortització de la casa E. Gandia fa referència a la forma Drag. 37 de *terra sigillata* sudgàlica amb segell *Icundus* com a material més nou, entre altres materials en què també es troben dos assos, un d'*Emporiae* i un ibèric indeterminat. El conjunt es data en època Flàvia (Campo/Ruiz de Arbulo 1986-1989, 155 i 161-162).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 108 m².

- Forma en planta: Rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang i en el mur sud de l'habitació n° 2 encara es poden observar restes de toves o tàpia de la part superior del mur.

Paviments: L'habitació n^o2 presenta un paviment d'*opus signinum* tessel·lat.

Cobertes:-

Altres:-

- N^o Habitacions i Funcions: La planta de la casa mostra un edifici format per tres habitacions, una d'elles de grans dimensions, més llarga que ampla (habitació n^o3).

L'estança que no comporta grans dificultats de comprensió és l'habitació n^o2, és l'àmbit més ostentós de la casa definit com un local comercial d'un cert nivell econòmic amb mosaic i decoració parietal. La seva funció ve marcada sobretot per l'accés directe amb el carrer L. Les altres estances (habitacions n^o3 i 1), s'han interpretat com estances domèstiques (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 357). Les seves característiques i la seva relació amb l'àgora, les defineixen com a zona de servei i producció en funció potser de l'habitació n^o2. Segurament la majoria dels espais domèstics es trobarien en un segon pis o a l'habitació n^o3. L'espai descobert de la casa s'ubica tradicionalment a l'habitació n^o1 per la presència de la cisterna (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 357; Burés 1998, 220). Tant l'habitació n^o3 com la n° 1 presenten un grau elevat de destrucció i les restes es troben en molt mal estat, tot i així entre l'habitació n^o3 i n^o1 s'observen les restes d'un conducte que s'origina a la primera i que abastiria la cisterna de l'habitació n^o1. Si una

bona neteja i excavació d'aquests àmbits confirmés aquest conducte, l'espai descobert seria l'habitació n°3 i no la n°2. L'habitació n°3, que possiblement no estaria tota ella descoberta, presenta altres indicis de ser un pati. S'observen les restes d'un conducte, que tot i el seu mal estat, es pot observar com en el seu origen s'ubiquen les restes d'un *opus signinum* que tendeixen a marcar un espai rectangular. Està molt degradat, i potser són les restes d'un *opus signinum* que pavimentaria tot l'espai, encara que no es localitza en cap punt més de l'habitació. Potser que s'estigui davant de les restes d'un dipòsit o *lacus*, que recull l'aigua de la pluja i abasteix la cisterna. Sigui com sigui, el conducte de desguàs indica una habitació total o parcialment descoberta i podria reunir les funcions de cuina o de treballs artesanals relacionats amb el local comercial. A l'angle sud-est de l'habitació n° 3 es localitzen restes d'un banc de grans blocs de pedra, encara que un cop més el seu mal estat en dificulta la interpretació com a antic banc de cuina o d'unes escales.

- Pis superior: A part de les restes trobades a l'habitació n°3 que podrien correspondre a unes escales, no es tenen més indicis materials que afirmin que la casa comptés amb un segon pis, però la seva estructura crea la necessitat d'un desenvolupament vertical per més estances domèstiques.
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: L'àmbit n°2 com a local comercial (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 357).
- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna de l'habitació n°1, un conducte de desguàs conservat amb molt mal estat a l'habitació n°3 i un possible conducte de plom de 1'60 m de llarg. Aquest últim, que avui dia no es conserva, va ser descrit per E. Gandia com el conducte d'abastament de la cisterna. La cisterna es de forma el·líptica, construïda amb pedra sorrenca de tendència regular i lligada amb argamassa, i amb diferents capes de revestiment (Burés 1998, 220-222).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: La casa mostra un mosaic d'*opus signinum* tessel·lat que dibuixa una retícula de rombes (habitació n°2).
- Decoració de les parets: L'habitació n°2 presenta restes d'estuc de color vermell i groc en el mur est de l'habitació n°2.
- Elements mobles/ Troballes: -

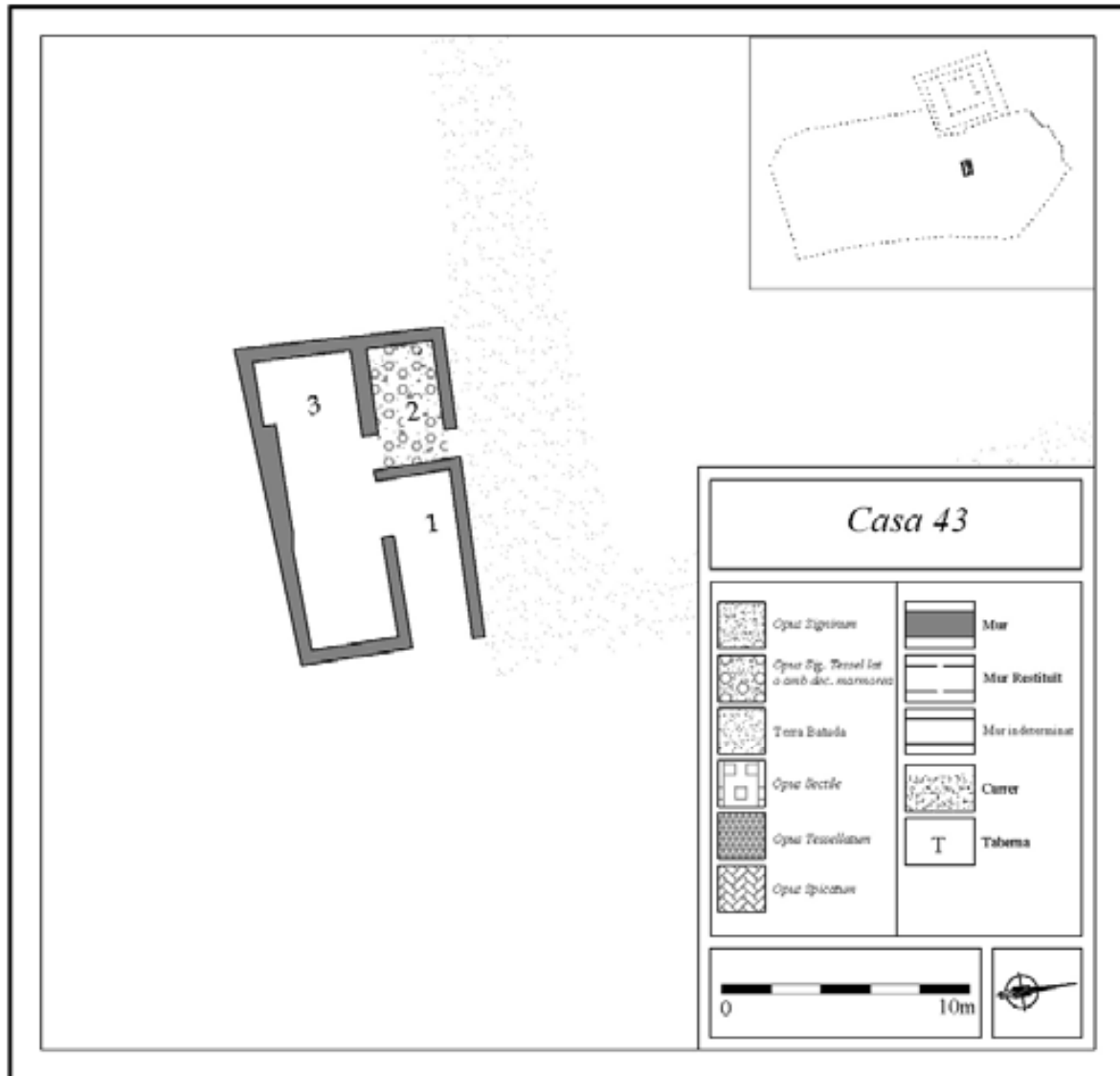
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Campo/Ruiz de Arbulo 1989; 155 i 161-162; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 357 i 432;
Burés 1998, 220-222; Tang 2005, 319.

Fig. 33. Visió de la casa 43 des del sud-oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 43 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°17 Emporiae - **Casa 52** (Casa del mosaico con inscripci3n *Hedykoitos*)

Tipologia		Estat arqueol3gic		Restes decoraci3	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	?	Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentaci3 estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACI3

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserci3 dins de la trama urbana: "Neapolis", a l'angle sud-oest de sector 17. No hi ha seguretat de per on s'efectuaria l'entrada de la casa, podria ubicar-se en el carrer L.
- Relaci3 amb altres elements significatius de la ciutat: La casa per l'oest limita amb la muralla de la "Neapolis" i se situa a prop de l'àgora de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACI3

- Període d'excavaci3: 1919, 1924.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuaci3: Excavaci3 antiga.
- Estat de conservaci3: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: En els extrems septentrional i occidental es perden els límits de la casa.

EVOLUCI3 HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Hist3ria de l'edifici: És sens dubte una de les cases més importants i conegudes de la "Neapolis", encara que l'estat de les ruïnes i les reconstruccions d'època moderna dificulten la comprensi3 de la seva planta, sobretot pel seu cant3 nord i oest. Com en la majoria de les cases de la "Neapolis" no es diferencien fases constructives. La casa es defineix en la seva última fase com una casa de pati distribuïdor.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 146 m².
- Forma en planta: Rectangular la part excavada.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: Es compta amb tres nivells de circulació conservats de la casa. Un *opus signinum* (habitació n°5), un *opus signinum tessellatum* (habitació n° 2) i un *opus tessellatum* (habitació n°4).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: L'entrada de la casa no es conserva. Es podria haver trobat a l'habitació n°3, al mateix pati (habitació n°1) o alguna de les parts no conservades. Un cop dins de la casa, l'habitació n°1 actuaria com l'espai més distribuïdor de totes les estances. Encara que no s'ha conservat cap resta de sistemes d'evacuació o recolliment d'aigua per identificar aquest espai com un pati, és molt difícil la seva comprensió si no s'interpreta com un espai descobert. Les característiques de la casa amb estances nobles que s'organitzen a través d'aquest espai, les dimensions de la casa amb necessitat de llum interior i organitzada envers aquest espai i les dimensions mateixes de l'habitació n° 1, aporten importants arguments per ser considerat un espai descobert o semidescobert. També cal tenir en compte que aquest espai (habitació n°1) no té tots els seus límits excavats i que potser algun sistema de recollida d'aigua o de desguàs resta encara per descobrir.

Una de les estances que donen a aquest pati és l'habitació n° 2. La seva funcionalitat es dedueix principalment de l'esquema compositiu del seu paviment. Seguint la terminologia grega rebria el nom de *andron*, encara que de dimensions força reduïdes i poc regulars. El paviment de l'habitació deixa un espai en el mosaic pels llits del banquet. A més convida a entrar a l'estança els visitants amb una inscripció *Hedykoitos*, "dolç-estar recolzat" o "dolça sobretaula" segons la traducció més aproximada (Olmos 1989, 46-47). Tant el tipus d'invitació escrita amb grec com el tipus de llit que es

dipositaria a l'estança¹⁸ s'allunyen de la tradició més romana dels *triclinia* (Olmos 1989, 49-52). Aquesta sala és un dels elements més hel·lenístics que encara es poden apreciar a la “Neapolis” i testimonien una tradició i una herència del seu passat. Una altra estança destacada de la casa és l'habitació n°4 pavimentada amb *opus tessellatum*, un dels pocs descoberts de l'arquitectura domèstica de la “Neapolis”. Tot i no haver-hi prou elements per poder atribuir una funcionalitat concreta a aquesta estança, ha de ser una de les sales principals de la casa.

- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües:-

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'*opus signinum tessellatum* de l'habitació n° 2 presenta una composició amb tesselles blanques que dibuixen una retícula de rombes en l'espai central, emmarcada per una greca que alterna creus gambades i quadrats. La inscripció salutatòria de *Hedykoitos* se situa a l'entrada davant de la porta, també formada amb tesselles blanques. L'habitació n°4 presenta un mosaic compost per un *opus signinum* i un *opus tessellatum*. L'estat del paviment no permet veure la composició del dibuix, tot i que sembla intuir-se que a la part tessellada predominarien les tesselles blanques.

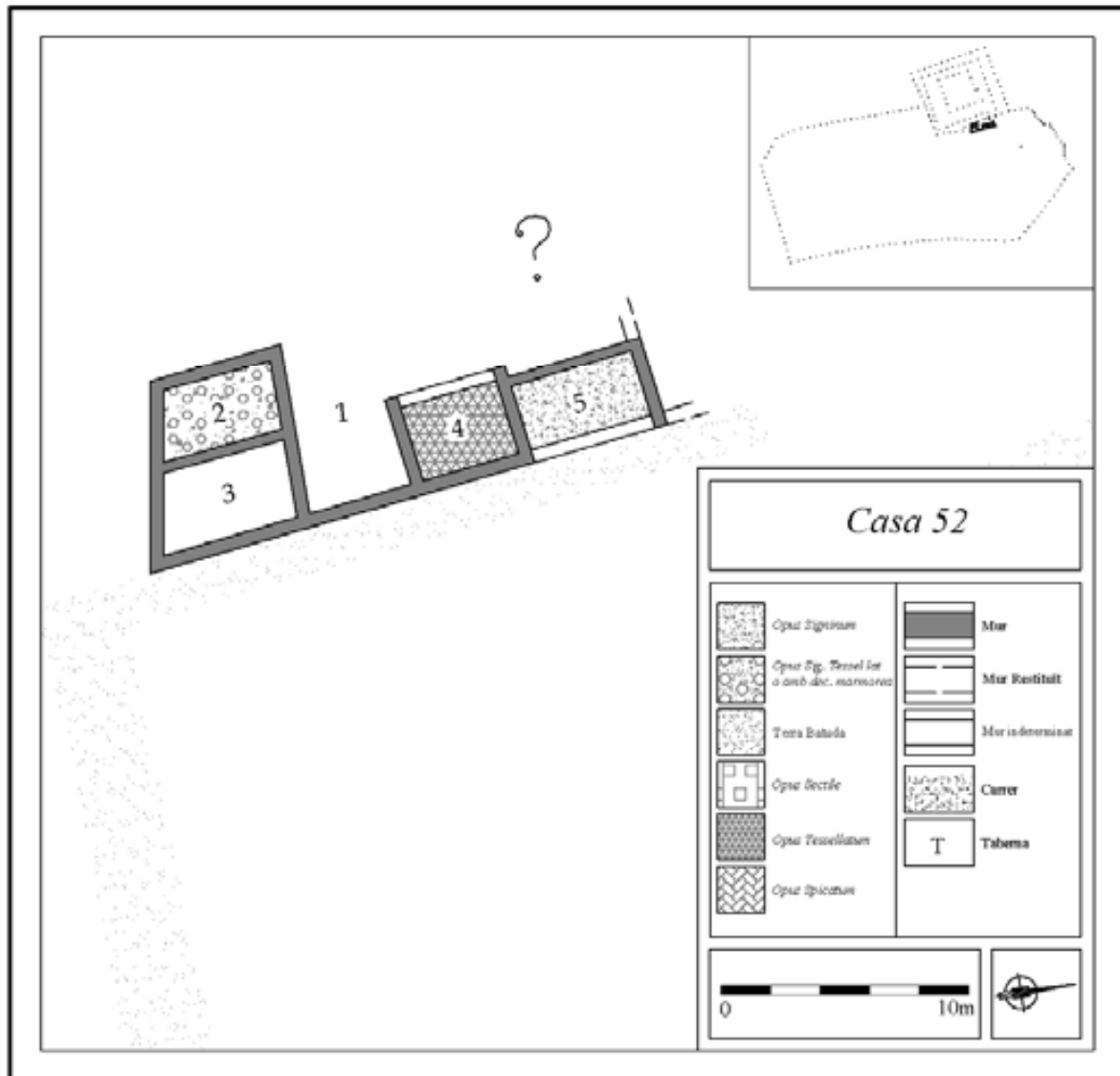
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1989, 62-63; Olmos 1989, 45-52; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 358-359; Tang 2005, 322.

¹⁸ L'espai destinat pels llits que dibuixa el mosaic és d'unes dimensions molt reduïdes, segurament hi haurien *klinidia*, llits més petits d'ús individual. Es dipositarien més de tres *klinidia*, un total de vuit, recordant una tradició de banquet o simposi de gaudir en companyia del recolzament. (Olmos 1989, 49-52).

Planta de la casa 52 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°18 Emporiae - **Conjunt 55-56**¹⁹

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sud-oest del sector 16, s'accedeix a l'edifici pels carrers L i B.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: L'edifici es troba a la mateixa *insula* que l'edifici del "prótiro".

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1919, 1920, 1926.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Regular, parets en molt mal estat.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

¹⁹ Aquest conjunt en la obra de R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 406) havia estat presentat com dues cases individualitzades, la casa 55, casa *sobre el depósito de espadas*, i la casa 56, casa *sobre el horno griego*. En el present estudi s'analitzen les dues cases com un conjunt, tot i que l'estructura presenta dues entrades, no s'aprecia cap límit de separació diàfan per poder definir dues cases. Cal tenir present que el nivell de destrucció de l'última fase corresponent a l'angle nord-oest del conjunt és molt elevat.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només s'identifica una fase constructiva, formada per un espai descobert i diferents estances i àmbits al seu voltant. Com a la casa 57, segurament s'hauria de relacionar amb algunes de les *tabernae* del carrer L, encara que la unió entre les *tabernae* i l'edifici està tapiada. La separació s'hauria pogut formar en el mateix moment de construcció de la planta de la última fase de la casa o en una fase posterior.
- Durada de l'edifici: És un dels pocs exemples de restes de la "Neapolis" en què es compta amb material d'alguns reompliments constructius sota els paviments. Gràcies a aquests materials es pot datar la construcció de la casa o almenys la seva última fase constructiva. Sota la construcció del pati (habitació n°2) es va descobrir el famós dipòsit d'espases (Puig i Cadafalch 1920, 710-711). El material situa aquest moment constructiu com a mínim a la segona meitat del s. II aC (Ruiz de Arbulo 1993, 630-632). En el conjunt apareixen tres fragments de ceràmica àtica, diferents fragments de Campaniana A, àmfores púniques del tipus Manà C1, grecopúniques i ibèriques, tres gerretes de tradició "pseudojonia" de producció regional, així com ceràmica ibèrica, comuna i grisa emporitana. També es comptabilitzen tres monedes de bronze: un sextants romà, una moneda de la Magna de Grècia i una d'Ebusus. Referent a l'abandonament de la casa es compta amb els nivells d'amortització de la cisterna, gràcies a les descripcions d'E. Gandia del material, que identificava *terra sigillata* sudgàl·lica Drag.18/31, Drag. 24/25 i una Ritt. 8. i àmfores Pascual 1, Dressel 7/11, Dressel 2/4 i Dressel 20, i un número elevat de gerretes comunes. La datació d'aquesta ceràmica s'emmarca dins de la cronologia general proposada per l'abandó de la "Neapolis" (Mar/ Ruiz de Arbulo 1993, 436).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:-
- Forma en planta: L
- Condicions i preparació del terreny: La casa s'assenta sobre les restes d'una altra casa del s. IV aC (Puig i Cadafalch 1920, 702-703).
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: És conserva un *opus signinum* a l'habitació n°3.
  - Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: L'entrada a l'edifici pel carrer L es localitza a l'habitació n°1. En aquesta estança és on s'ubica la cisterna de la casa, però el conducte d'abastament indica que l'espai descobert es col·loca a l'habitació n°2. Des d'aquest pati s'accediria als altres àmbits que s'han pogut definir i molt possiblement a l'entrada del carrer B. El mal estat de l'angle nord-oest del conjunt no ha permès definir la compartimentació interior de la última fase. S'intueix l'inici de l'habitació n°4, en canvi els murs interiors de tot l'àmbit n°5 no es relacionen entre ells i semblen ser de fases anteriors. L'estança més ben conservada de la casa és l'habitació n°3, una gran sala, possiblement un *triclinium* orientat cap a aquest pati.

A la porta tapiada que unia l'edifici amb les *tabernae* es troba a l'habitació n°1, que comunica amb la possible *taberna*.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Les *tabernae* que donen al carrer L.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el·líptica, dos conductes d'abastament de la cisterna i un altre relacionat amb ella però sense funció determinada, dos suports de brocals de pedra de forma quadrangular que es van descobrir al fons de la cisterna.

La cisterna presenta una tècnica constructiva feta a base de blocs de sorrenca rectangulars i quadrats units amb argamassa i petites pedres per afalcar. El revestiment de la cisterna està fet amb *opus signinum*. La cisterna conserva *in situ* part de la coberta construïda amb grans lloses de pedra sorrenca, una d'elles amb la marca de l'encaix del brocal (Burés 1998, 227-229).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -

- Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

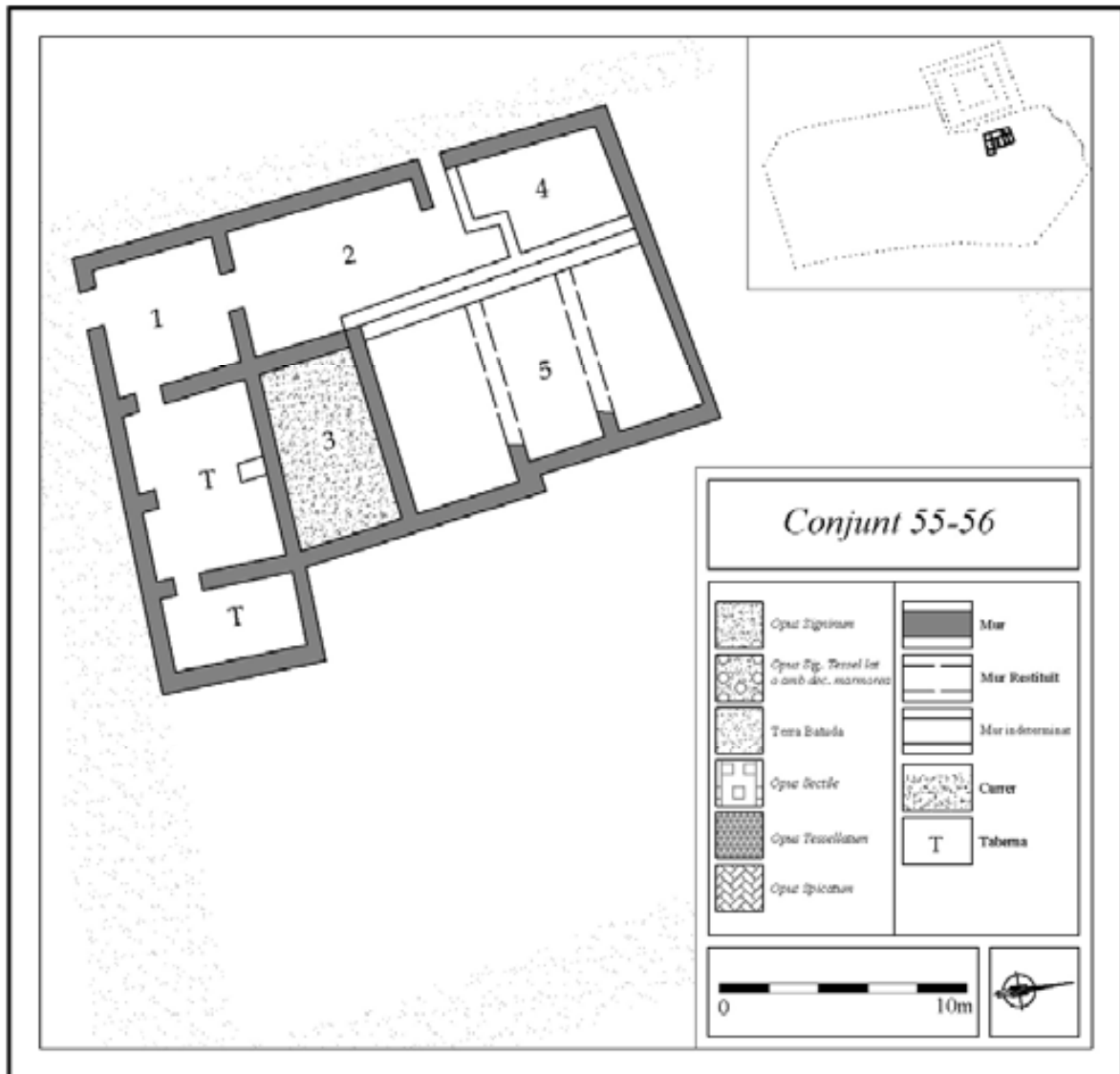
Puig i Cadafalch 1920, 710-711; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 406 i 436; Ruiz de Arbulo 1993, 630; Burés 1998; 227-229; Tang 2005, 317-318.

Fig. 34. Cisterna i conducte procedent de l'habitació n°2. Foto de l'autora.

Fig. 35. Visió del conjunt 55-56 des del nord-oest. Foto de l'autora.

Planta del conjunt 55-56 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°19 Emporiae - **Casa 57** (Casa del horno)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", se situa cap al centre est del sector 16, s'accedeix des del carrer Q.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: El mur nord de la casa limita amb l'edifici del "prótiro".

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1919, 1920.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Com passa a la majoria de cases de la "Neapolis" només es pot parlar d'una fase constructiva. D'aquesta fase es pot apreciar un *peristil* i quatre àmbits més, amb una possible relació amb les *tabernae* del carrer L.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:-

- Forma en planta: Irregular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments:-

Cobertes:-

Altres: Peristil: Es conserven el fonament dels pòrtics formats per grans blocs de pedra.

- N° Habitacions i Funcions: L'accés a la casa es realitza per un passadís des del carrer Q, que comunica amb el peristil porticat pels quatre cantons (fig. 36). La manca d'un paviment a la part interior del *peristil* l'identifica com un petit *viridarium*, i per tant en un peristil. Per la fonamentació i la base d'algunes columnes R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 387) proposen un porticat de quatre per quatre columnes. Relacionat amb aquest *peristil* es comptabilitzen quatre àmbits. Els àmbits n°4 i n°5 corresponen a dues habitacions sense cap dubte, mentre que l'estat de les habitacions n°3 i n°6 admeten més possibilitats d'interpretació. A l'interior de l'habitació n°3 es conserven murs que es podrien relacionar amb la mateixa estança. La compartimentació que formarien aquests murs recorda a un *oecus* egipci, de forma basilical. L'estat de l'àmbit n°6 no permet afirmar si s'està davant d'una habitació o més d'una. De tots els àmbits de la casa, l'única habitació amb una funció més intel·ligible és l'habitació n°4. Correspondria a una gran sala, segurament un *triclinium*, oberta al peristil de la casa.

No es coneix la relació exacta amb les *tabernae* del carrer L, però no s'ha de descartar que algunes formessin part de la casa.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna, un conducte d'abastament de la cisterna realitzat amb àmfores possiblement púniques del tipus Maña D, un pou circular; dos conductes, que podrien desguassar la teulada directament al carrer, i dos conductes afectats per la construcció del forn posterior. No s'ha pogut definir la funcionalitat d'aquests darrers.

Tant la cisterna com el pou estan construïts en sec amb petites pedres de falca. Els blocs de pedra però són diferents, els de la cisterna són de pedra sorrenca quadrangulars o rectangulars de mides mitjanes i grans. Els blocs del pou són de pedra calcària i de forma circular. De la cisterna no es coneix la coberta i el seu paviment és d'*opus signinum* i en algunes zones encara es pot apreciar la mitja canya (Burés 1998, 230-233).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

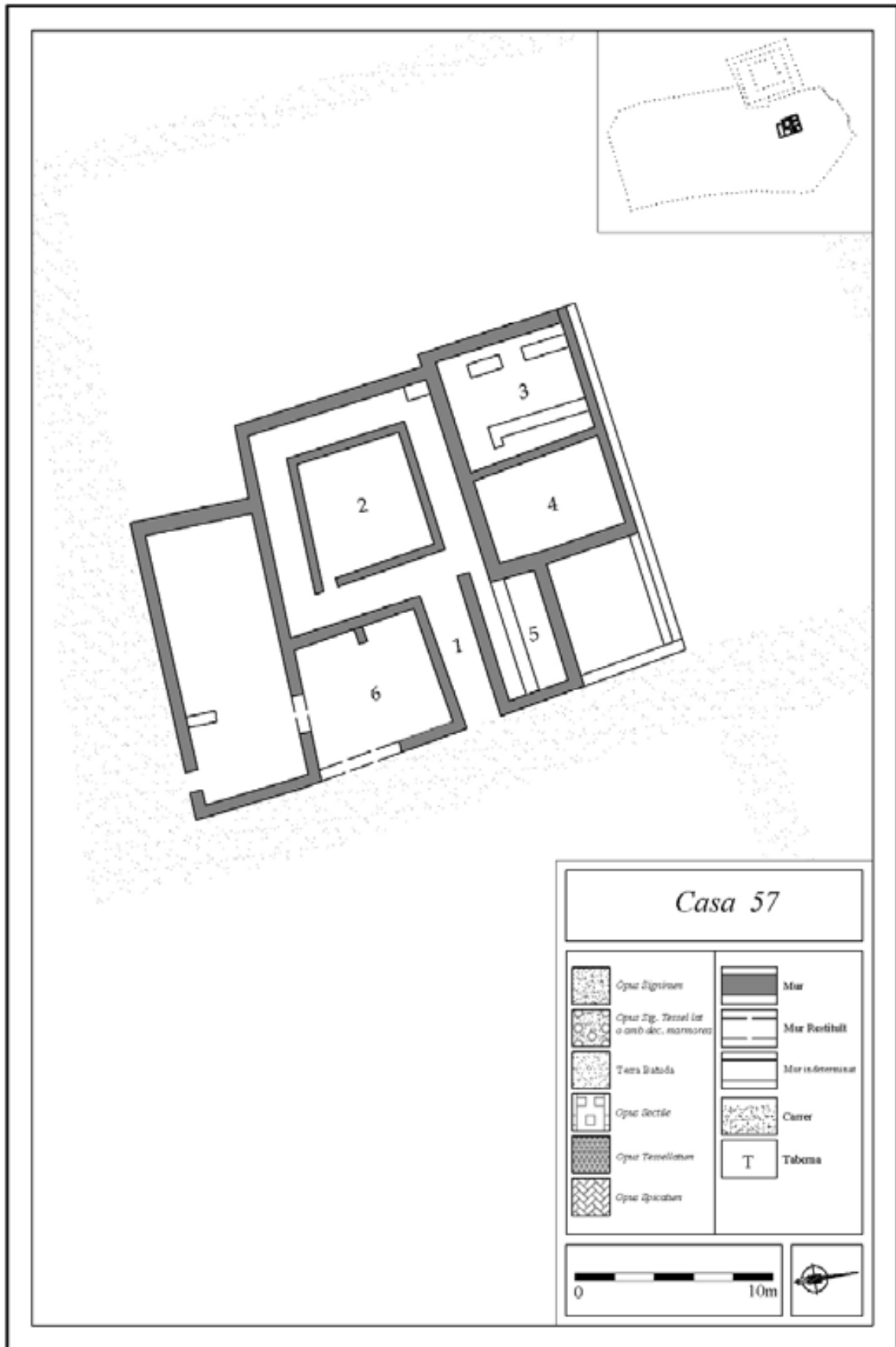
Sobre la casa i aprofitant les estructures hidràuliques d'aquesta, es va documentar un taller de bronze.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 387; Burés 1998, 230-233; Tang 2005, 321-322.

Fig. 36. Casa 57, peristil. Foto de l'autora.

Planta de la casa 57 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°20**Emporiae – Casa 70**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert	X	Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, a l'angle sud-oest del sector 21. És possible que l'entrada de la casa s'ubiqui a l'habitació n°1, per tant l'accés de la casa s'efectuaria des del carrer S.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: L'edifici del “prótiro” es troba a l'altre cantó del carrer N, al sud de la casa.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1908-1936.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa presenta un nucli distribuïdor central des del qual s'accedeix a tres àmbits més, i sense canvis constructius en l'estructura al llarg de la vida de l'edifici.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 70 m².
- Forma en planta: Rectangle.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: Es troben restes d'*opus signinum* a l'habitació n°1 i a l'angle nord-oest es conserva part del *rudus* del paviment.
  - Cobertes: -
  - Altres: -
- N° Habitacions i Funcions: La casa de forma rectangular està formada per un nucli distribuïdor que se situa al centre de la planta (habitació n° 1). En no comptar amb cap cisterna ni cap conducte d'evacuació d'aigües, s'ha d'interpretar com un espai cobert. No es pot apreciar bé on s'ubicaria l'entrada de la casa, però podria situar-se en aquest àmbit central donant al carrer N (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 369-370). Les altres estances de la casa s'organitzen entorn d'aquest espai, dos al sud (habitacions n°2 i 3) i una altre al nord (habitació n°4). L'estat de les restes no permet deduir les funcions d'aquestes estances.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

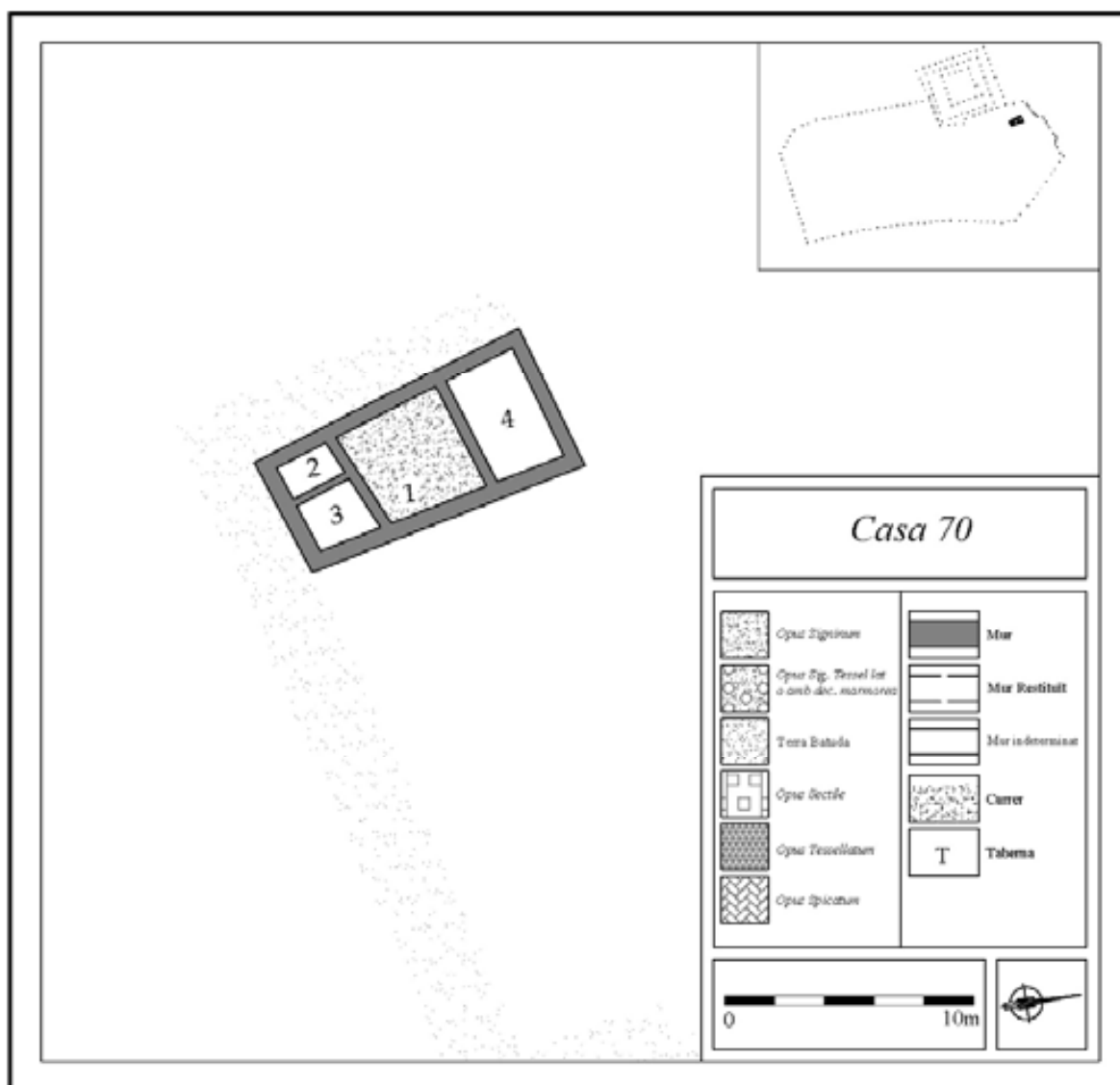
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 369-370; Tang 2005, 322-323.

Planta de la casa 70 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°21**Emporiae - Casa 74**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert	X	Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", sector 21. L'entrada de la casa s'obre al carrer N.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Se situa a prop de l'àgora de la ciutat i al nord de l'edifici del "prótipo".

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase de la casa, s'aprecien estructures precedents però sense una relació clara amb la casa. La casa està formada per quatre àmbits, un d'ells definit com a espai distribuïdor.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: Perímetre exterior: 62 m².
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: -

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: La casa està dividida en quatre àmbits, l'habitació n°2 és l'espai que comunica amb tots els espais, i funciona com a possible distribuïdor. S'observa una porta tapiada a l'àmbit n°1, tot i que el tapiat podria correspondre a la restauració d'E. Gandia, el llindar teòric s'emplaça molt per sota del nivell del carrer N de la topografia de l'última "Neapolis" i que es relaciona amb la fase de la casa. Aquest fet indica doncs, que l'accés a la casa identificada no s'ha preservat, i per tant es podria localitzar tant a l'habitació n°1 com a l'habitació n°2. Malauradament l'estat de les restes no permet identificar característiques ni funcionalitats a cap dels àmbits, exceptuant aquest caràcter distribuïdor de l'habitació n°2.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -

- Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

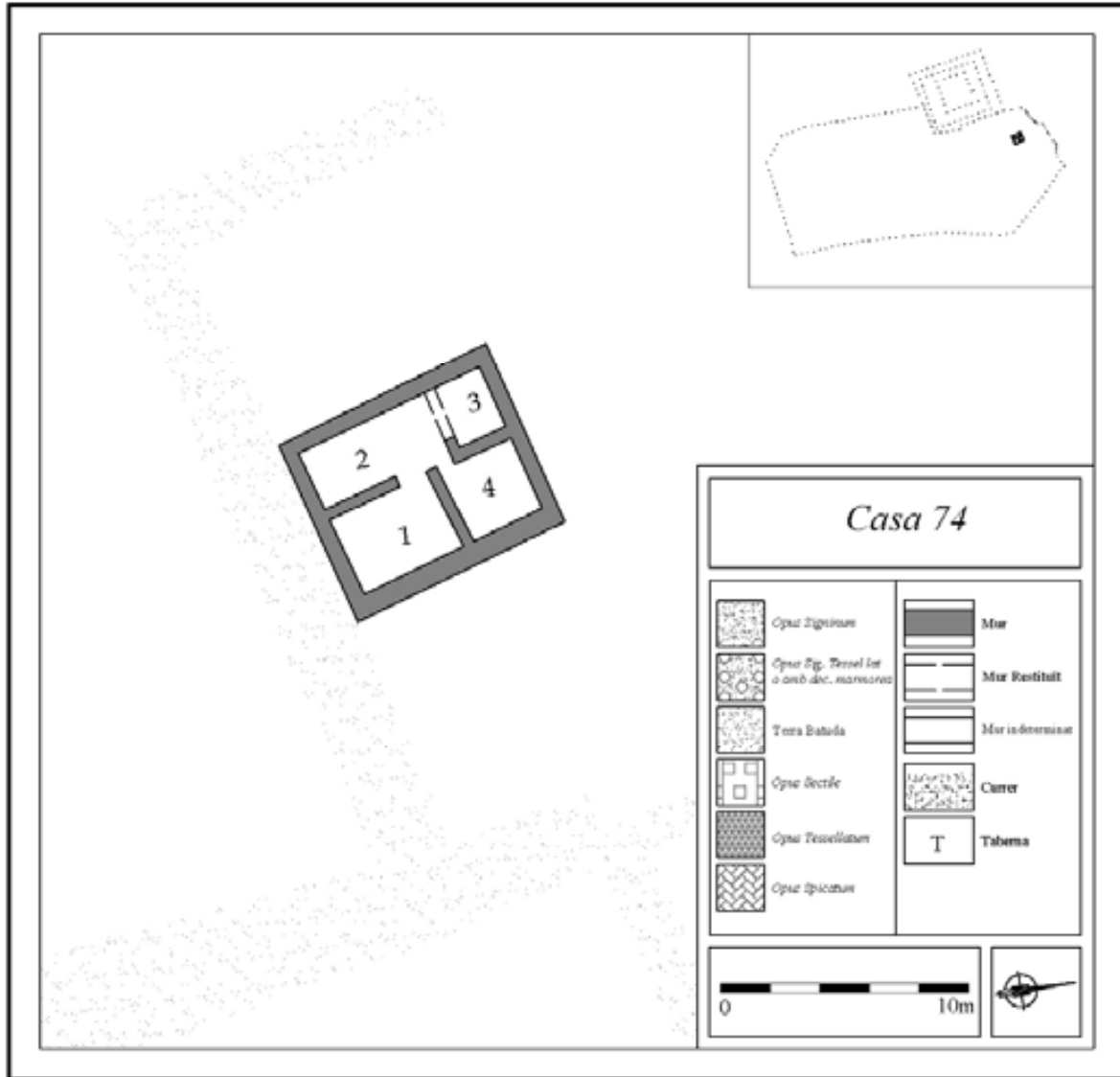
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 359; Tang 2005, 323.

Fig. 37. Visió de la casa 74 des del sud-oest. Foto de l'autora.

Planta de la casa 74 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°22 Emporiae – **Casa 75** (Casa de la cisterna en L)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	?	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, al centre del sector 21. L'entrada de la casa s'efectua pel carrer Q.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A *l'insula* veïna cap al sud de la casa, es troba l'*edifici* del “prótiro”.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1924, 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: L'estat actual de les restes no permet establir diverses fases constructives. La presència d'una gran cisterna confirma l'existència d'un pati a la casa.
- Durada de l'edifici: No es compta amb dades estratigràfiques per datar la casa, s'ha d'emplaçar la construcció de l'edifici dins de la “Neapolis” formada a partir del s. II aC. L'amortització d'aquesta casa es basa en els materials trobats en l'estrat d'amortització

de la gran cisterna. E. Gandia enumerà una sèrie de materials que s'adscrivien en època Flàvia, com la *terra sigillata* sudgal·lica i ceràmica comuna africana (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 373).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 270 m².
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: La casa s'assenta a diferents nivells, aprofitant la terrassa sobre el nivell del mar.
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments: *Opus signinum tessellatum* (habitació n^o2).
  - Cobertes: -
  - Altres: -

- N^o Habitacions i Funcions: Aquesta casa és potser una de les estructures domèstiques més confuses de la "Neapolis". Actualment les relacions entre les seves estructures no són prou perceptibles, cap de les hipòtesis que es puguin presentar tindran un paper significatiu fins que s'hi pugui realitzar una nova excavació arqueològica.

Un dels pocs elements clars d'aquesta casa és el passadís d'entrada que comunica amb l'habitació n^o1 (fig. 39). Aquesta habitació, on se situa la cisterna, comunica a la vegada amb una gran sala (habitació n^o2). Les estances que també poden formar part d'aquesta estructura són les habitacions n^o3 i n^o4. La historiografia que tracta aquesta casa proposa dues estances diferents per a l'espai descobert. R. Mar i J. Ruiz de Arbulo el situen a l'habitació n^o1, espai on se situa la cisterna (1993, 372-373). L. Burés, quan realitza l'estudi de la cisterna situa l'espai descobert a l'habitació n^o2, ubicant la recollida d'aigua en aquesta estança (1998, 234-235), però amb les dades de que es disposa no es pot definir on es trobaria amb seguretat aquest espai. La mateixa L. Burés recalca la necessitat d'un estudi més aprofundit d'aquesta casa. Si bé la decantació i disposició de les cisternes indica que la recollida d'aigua podria venir de l'habitació n^o2, l'existència de les restes d'un conducte a l'est de la mateixa cisterna podria indicar que la recollida d'aigua s'efectuaria també des de la mateixa habitació n^o1, i per tant podria identificar-se també com el pati. Fins i tot aquest conducte podria provenir de l'habitació n^o4, i ser doncs, l'habitació descoberta de la casa.

Sense poder identificar amb claredat el pati, tampoc es poden definir les funcions de les altres habitacions. Encara que sense una excavació que ho clarifiqui, la present anàlisi descarta que, amb les restes actuals, es pugui parlar d'un peristil o pati porticat a l'habitació n°2. Si aquesta estança no és un pati, s'està davant d'una gran sala amb mosaic.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna formada per tres dipòsits i un conducte d'abastament construït amb blocs de pedra sorrenca i argamassa.

La cisterna, que és la que dóna nom a la casa i una de les més destacades de la "Neapolis", està formada per tres dipòsits (fig. 38). El dipòsit situat més a l'est presenta un gir de gairebé 45°. La cisterna està construïda amb blocs de pedra sorrenca escairats, el revestiment conservat cobreix part dels murs, però possiblement estarien lligats amb morter de calç. Els tres dipòsits estan separats per murs i units per una obertura central en aquests mateixos (Burés 1998, 234-236).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: El mosaic de l'estança n°2, fet d'*opus signinum* i amb decoració de tessels blancs, presenta una retícula de rombes rodejada per una orla de cintes ondulades (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 372).
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 369-370; Burés 1998, 234-236; Tang 2005, 322-323.

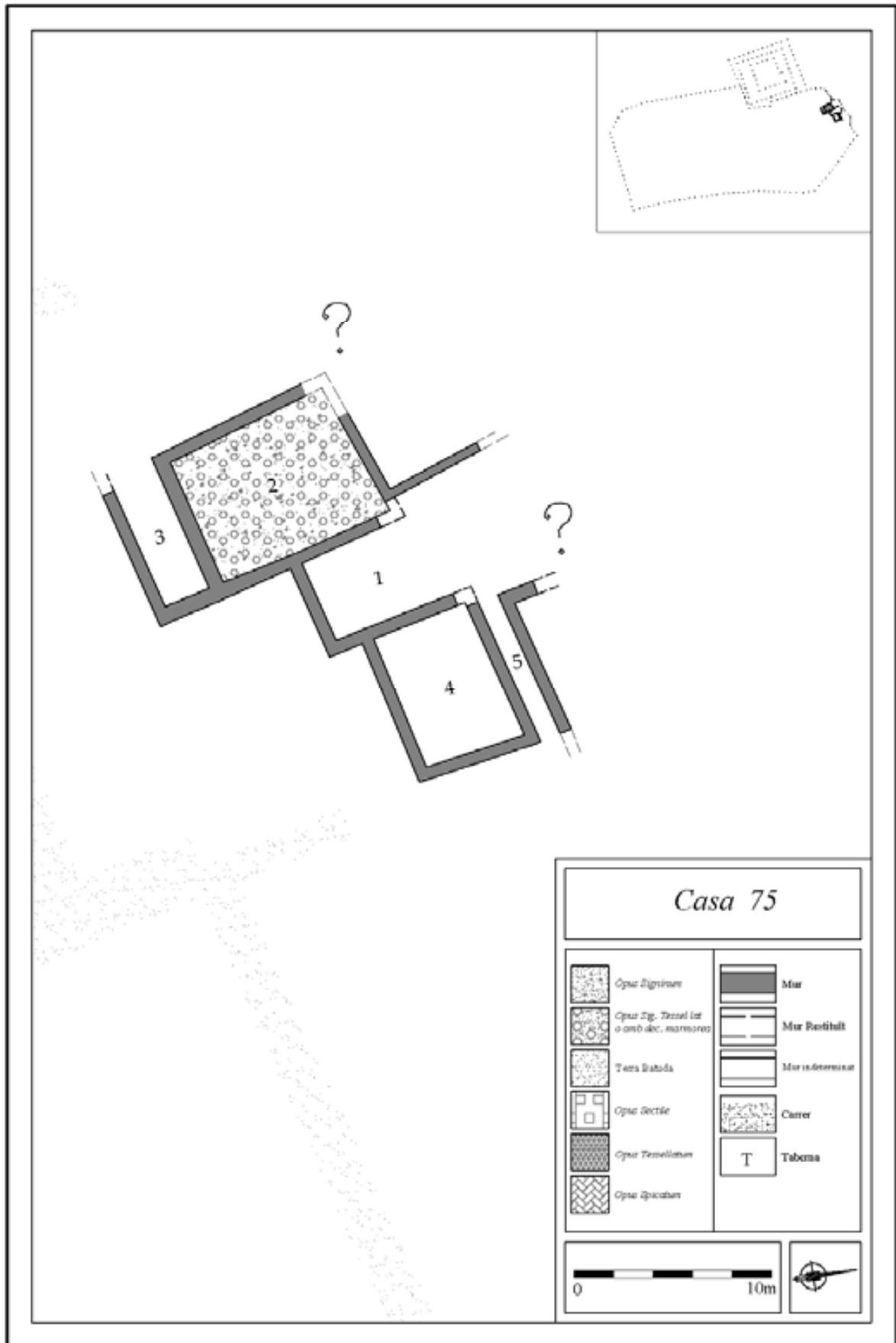
Fig. 38. Detall de la cisterna, un dels dipòsits. Foto de l'autora.

Fig. 39. Cisterna i habitació n°1. Foto de l'autora.

Fig. 40. Habitació n°2. Foto de l'autora.

Planta de la casa 75 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°23 Emporiae – **Casa 76** (Casa de la cisterna-eremitorio)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, a l'angle sud-est de la sector 21, l'entrada de la casa s'efectua pel carrer N.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Al sud es troba l'edifici del “prótiro”, separat de la casa pel carrer N.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només s'aprecia un moment constructiu de la casa, amb un pati i cinc possibles estances.
- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la “Neapolis” formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 137 m².

- Forma en planta: Irregular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: -

Cobertes: -

Altres: -

- N^o Habitacions i Funcions: Les restes semblen indicar que s'estaria davant d'una casa amb un centre distribuïdor descobert i cinc possibles àmbits més. A l'habitació n^o1 s'ubica l'entrada de la casa i una cisterna, de la que no s'ha conservat el sostre però que s'aprecia l'arrencament de volta. La cisterna és la que dóna nom a la casa, ja que en època medieval va ser utilitzada com a petita capella (fig. 41). A l'angle sud-est s'observen dues parets que formarien una petita habitació, i que assenyalaria també una petita entrada abans del pati. En aquest estudi, tot i els dubtes, no s'ha inclòs l'habitació dins de la planta perquè s'observa com la cisterna trenca l'angle nord-oest d'aquesta petita estança, considerant així que aquesta possible habitació seria anterior a la cisterna i, per tant, a la definició com a espai distribuïdor descobert de l'habitació n^o1. Aquest espai descobert va ser interpretat com un atri, però la manca d'un *impluvium* ni de cap altre indicatiu d'aquesta tipologia de casa en les restes, només permet destacar el caràcter descobert d'aquest espai. L'altre habitació que va ser identificada amb una funció determinada és l'habitació n^o2 com a *tablinum* (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 373-374). Però no hi ha una disposició clara en planta per donar-li aquesta definició exacta, ni cap més element per poder atribuir-li aquesta funcionalitat si es parteix del dubte que l'àmbit amb què es relaciona sigui un atri. S'ha de tenir present el context on es troba la casa, una ciutat amb molts exemples de cases de pati relacionats amb estances rellevants sense ser cases d'atri. No es pot, per tant, atribuir la funcionalitat de *tablinum* en aquest àmbit, com a mínim sense cap precaució. El dubte d'aquesta estança no només recau en la seva funcionalitat, sinó en la seva existència. Es poden observar els arrencaments del mur que delimitaria l'habitació respecte el pati; però un cop més, la construcció de la cisterna sembla trencar aquesta paret, encara que no es conserva el punt d'unió entre el mur i la cisterna per assegurar la relació dels elements. Tot i així s'ha de tenir present

que el nivell de circulació marcat per la cisterna estaria molt per sobre d'aquest mur i, si realment hagués existit, aquesta estança sens dubte seria la principal de la casa per dimensions i posició dins de la planta (fig. 42). Pel contrari, si no es comptés amb l'habitació n° 2, aquesta categoria es traspassaria a la possible habitació n°6.

Al cantó est de la casa es troba una estança peculiar (habitació n°3), estreta i molt llarga, sense una funció identificada. Hipotèticament es podria interpretar que en aquesta estança es trobés una caixa d'escaleres. Finalment a la branca occidental de la casa es localitzen una sèrie de compartimentacions de possibles estances que s'obririen a aquest espai distribuïdor descobert (habitació n°1), però per a l'estat de les restes únicament s'han pogut diferenciar dos possibles àmbits (habitació n°4 i 5).

- Pis superior: Amb molts dubtes a l'habitació n°3 es podria ubicar una caixa d'escaleres.
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el·líptica i un conducte de desguàs. La cisterna està construïda amb la tècnica de l'encofrat, amb fragments de pedra sorrenca petits i irregulars i lligats amb força argamassa. Presenta diverses capes de revestiment de moments diferents i l'arrencament de la coberta que seria de volta. A la cisterna no s'ha conservat cap conducte d'entrada (Burés 1998, 237-239).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

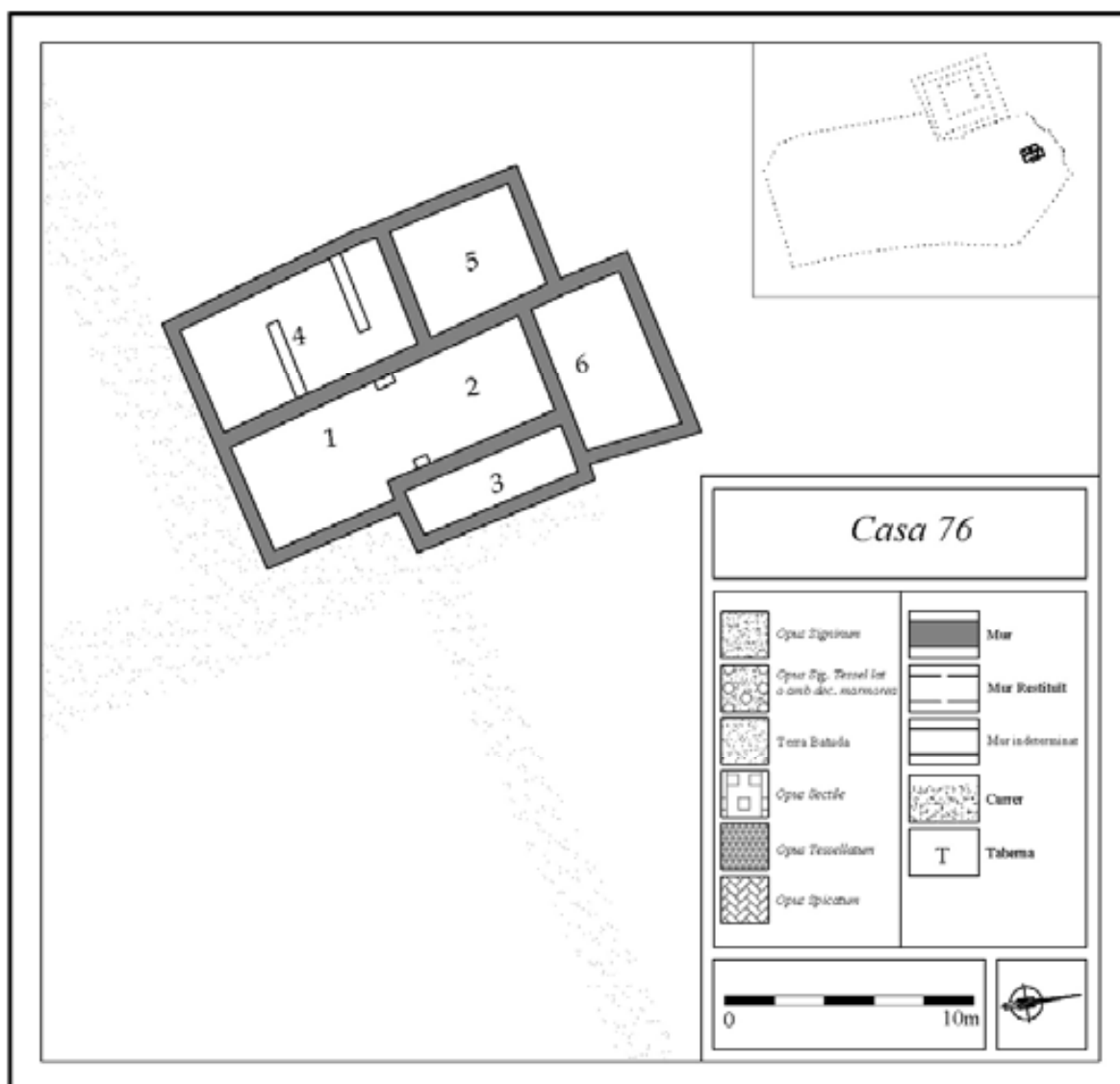
Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 373-374; Burés 1998, 237-239); Tang 2005, 324.

Fig. 41. Cisterna. Foto de l'autora.

Fig. 42. Visió de l'entrada i habitació n°2 des del nord. Foto de l'autora.

Planta de la Casa 76 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°24

Emporiae – **Casa 80** (Casa del mosaico con inscripció *Xaire Agathos Daimon*)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, sector 20. L'entrada de la casa s'efectua pel carrer O.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Està relativament a prop de l'àgora de la ciutat i de l'edifici del “prótiro”

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ:

- Període d'excavació: 1935
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: S'ha perdut el límit nord-est de la casa. Possiblement se situa sota de l'actual camí de St. Martí, però el cos central de la casa sembla haver-se conservat.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA:

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase de l'edifici. La zona conservada de la casa presenta un nucli distribuïdor al qual s'accedeix des d'un llarg passadís i tres

habitacions més. També s'ha conservat una zona cap a l'est del nucli distribuïdor, que podria formar part del mateix conjunt.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: Irregular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: En els murs d'aquesta casa s'observen carreus una mica més escairats que en altres cases, però continuen sent de mides diverses i amb petites pedres de falca entre els carreus més grans.

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°2) i *opus signinum tessellatum* (habitació n°3,4, 5).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: L'entrada de la casa s'efectua per un passadís (habitació n°1, fig. 43) que connecta amb l'espai distribuïdor descobert (habitació n°2). Estances amb una relació clara amb l'espai distribuïdor descobert (habitació n°2), se'n localitzen dues. La més destacada és l'estança n°3, que exhibeix un bonic mosaic amb una inscripció de salutació (fig. 44). L'esquema compositiu del mosaic i la situació en planta d'aquesta estança ha donat lloc a diverses interpretacions sobre la seva funcionalitat. El primer va ser M. Almagro (1952, 22) definint-la com un *oecus*, R. Mar i J. Ruiz de Arbulo la van considerar més aviat un *andron* o *triclinium* (1993, 374), en canvi a través de l'estudi de la inscripció que es trobava al mosaic, J. Gómez (1997, 90-92) hi va veure més que una salutació de benvinguda, un senyal escrit del culte privat de la casa al déu *Agathodaimon*²⁰. Aquesta interpretació última és més difícil de confirmar, ja que l'escultura pertanyent al temple del sud-oest de la ciutat continua comportant molts dubtes en la seva identificació. Sens dubte però, aquesta habitació és una sala important

---

²⁰ L'estudi identificava un culte privat a aquest déu, reforçat per la teoria del Dr. Stephan Schröder que l'escultura identificada com a Escolapi era en realitat el déu *Agathodaimon*, assenyalant així l'existència d'un culte públic d'aquest déu a la ciutat. A partir d'aquesta hipòtesi, P. Gómez (1997, 90-92) a la inscripció *Xaire Agathos Daimon* no hi veu una salutació genèrica anònima, sinó realment l'expressió privada d'aquest culte públic.

de la casa, de recepció o banquets, tal i com suggereixen R. Mar i J. Ruiz de Arbulo, amb més característiques d'*andron*. L'altra estança pavimentada amb *opus signinum tessellatum* (l'habitació nº 4) no conserva la totalitat del seu límit nord i l'adscripció d'una funcionalitat concreta és més complexa que en l'habitació anterior. La situació en planta mostra una habitació a la qual s'accedeix a través de l'espai distribuïdor descobert (habitació nº2), i que es pot relacionar amb més d'una funció, però es destaca com una de les sales principals. No hi ha prou elements per descriure-la com un *tablinum* (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 374), ni cap evidència clara que el nucli distribuïdor sigui un atri per poder buscar aquest rol en aquesta habitació. Succeeix el mateix a la inversa, no es pot descriure com un atri el nucli distribuïdor a través de la relació amb aquest possible *tablinium*. L'altra habitació que s'obre el pati és l'habitació nº5, es tracta d'una petita estança que en l'actualitat només s'intueix per les poques restes de paviment i les parets dibuixades per les plantes d'en J. Gudiol. Podria haver estat un possible *cubiculum*. Després de l'observació de l'esquema conservat de la casa, es pot dir amb seguretat que l'habitació nº 2 pertany al centre neuràlgic i distribuïdor de la casa. S'ha documentat que hauria estat pavimentat amb *opus signinum*, total o parcialment. S'hi accedeix a través d'un passadís llarg i s'efectua un gir de 90° per entrar en aquesta habitació nº2. Aquest nucli podria ser definit amb diverses tipologies, com un espai distribuïdor cobert o descobert, un atri o fins i tot un peristil. En aquest espai no s'hi va trobar cap cisterna, però l'estudi posterior dels sistemes hidràulics (Burés 1998, 239-240) proposava que la falta d'aquests recursos a la casa es relacionaria amb l'existència de la cisterna de la *taberna*, situada al sud. Aquesta cisterna de forma quadrada ocupa gairebé la superfície total de la *taberna*, no s'han trobat conductes d'entrada per saber d'on recollia l'aigua, però sí dues entrades d'aigua a la cisterna. Tenint aquestes dades en compte, si l'habitació nº2 va ser un àmbit descobert hauria de disposar segurament d'algun sistema de recollida d'aigües, sobretot coneixent la necessitat d'aquesta a la ciutat. Si s'aprecia la ubicació de la cisterna, possiblement la recollida d'aigües en aquest espai cap a la cisterna de la *taberna*, s'efectuaria a través d'una canal que recollís l'aigua de la teulada. El sistema de recollida d'aigua i la pavimentació d'*opus signinum* de l'habitació nº2 sembla donar pes a la definició de pati a l'espai, és a dir d'un espai distribuïdor descobert. Sense la coneixença de restes de pòrtics no es pot identificar un pati porticat o peristil.

La zona est presenta més àmbits que podrien estar relacionats amb aquesta casa, però l'estat de les restes no permet atribuir funcions ni quants àmbits més podrien estar relacionats amb ella.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: La *taberna* descoberta al sud de la casa hi podria formar part.

- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna de la *taberna*, si aquesta es relaciona amb la casa. La cisterna és quadrada i es troba en molt bon estat, amb coberta de volta tota conservada menys la zona del brocal. La tècnica utilitzada pel cos de la cisterna i per la coberta són diferents. Els blocs pel cos són de pedra calcària més o menys escairats, lligats amb argamassa. Els materials de la coberta són dovelles de sorrenca de mida petita, molt ben tallades i estretes. Tot revestit només amb una capa d'argamassa i moltes cendres i un paviment d'*opus signinum* de molt bona qualitat. S'han localitzat dues entrades circulars d'aigua (Burés 1998, 239-240).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'únic mosaic trobat a la casa és el de l'habitació n° 3. És un *opus signinum* decorat amb tessels blanques i blaves, que dibuixen dos quadrats centrals emmarcats per sanefes amb cercles estrellats i els angles amb palmetes. Finalment, on s'ubicaria la porta de l'estança, es llegeix la coneguda inscripció *Xaire Agathos Daimon* "Salut bon demon" (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 63-64; Olmos 1989, 52-57)

- Decoració de les parets: A l'habitació n°3 es conserven restes de revestiment de les parets i s'aprecia el color vermell. A la paret oest hi ha restes de revestiment però no s'observa cap decoració amb color.

- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

La primera vegada que va ser identificada com casa va rebre el nom de "*Domus* del mosaico con inscripció" (Aquilué *et al.*1983, 132).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

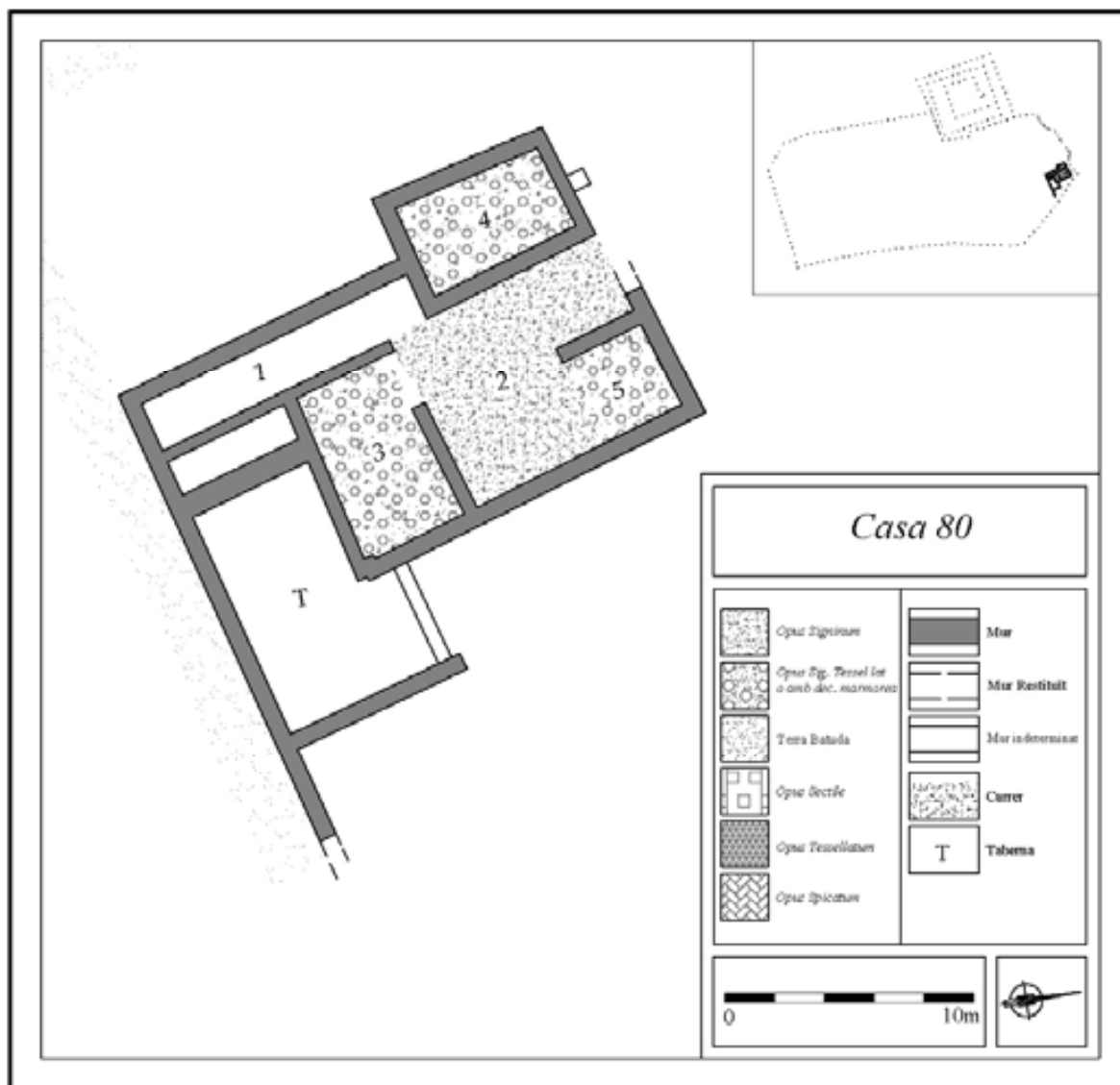
Almagro 1952, n.22; Mar/Ruiz de Arbulo 1989, 63-64; Olmos 1989, 52-57; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 373-374; Burés 1998, 239-240; Gómez 1997, 90-92; Tang 2005, 324-325.

Fig. 43. Entrada de la casa 80. Foto de l'autora.

Fig. 44. Habitació n°3 des de l'habitació n°2. Foto de l'autora.

Planta de la casa 80 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°25**Emporiae - Casa 82**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", a l'angle sud-oest del sector 19. L'entrada de la casa s'efectuaria pel carrer M.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa s'ubica a l'est de l'edifici del "prótiro" i a prop de les termes de la basílica.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1921, 1985.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona); E. Sanmartí i J. M. Nolla (Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona).
- Tipus d'actuació: 1921: Excavació antiga; 1985: Excavació programada.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets, sense conservar les marques de les antigues portes i per tant no es coneix la connexió entre elles.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: No s'identifiquen fases constructives de la casa, es coneix únicament la forma de la planta de la seva última fase. Presenta quatre habitacions, una d'elles identificada com un espai distribuïdor descobert per la localització d'una cisterna.

- Durada de l'edifici: No hi ha informació sobre el moment constructiu, i la seva datació s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan s. II aC. Referent a l'abandonament de la casa es tenen les dades relatives a l'amortització de la cisterna. L'estrat presentava un conjunt de material important i homogeni datat en època clàudia. Entre aquests materials destaquen les formes llises de *terra sigillata* sudgàlica Drag. 24/25, Drag. 27 o una *marmorata* assimilable a la forma Ritt.1, i formes decorades com la Drag.29 o 30. També s'observa una varietat important de fragments de ceràmiques de parets fines, entre elles un fragment de got de la forma Mayet XLII. En el cas dels fragments de ceràmica africana de cuina només es comptabilitza la forma Òstia II, 302. Finalment dins del grup amfòric es troben les formes Dressel 2-4, de la Bètica les formes Dressel 7-11 i Pélichet 46 (Nolla 1993, 84-85).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 143 m².
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.
  - Paviments:-
  - Cobertes:-
  - Altres:-
- N^o Habitacions i Funcions: La localització d'una cisterna a l'habitació n^o1 defineix l'espai com un pati (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 359). L'entrada de la casa es localitza en aquesta habitació i encara que les reconstruccions dels murs de principis del s. XX no deixen veure les connexions entre les habitacions, només aquest espai pot fer de distribuïdor dels altres. De la resta d'habitacions no es poden extreure funcions concretes.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: D'aquesta casa es coneix la cisterna de l'habitació n^o1 i un conducte d'abastiment de la mateixa. El conducte procedeix de l'angle sud-est de l'habitació n^o1.

La conservació excel·lent del revestiment de la cisterna no permet estudiar la seva tècnica constructiva, només s'observa en la part superior la utilització de pedra sorrenca. El revestiment consta de dues capes, la segona feta d'un important *opus signinum*. Tot i que no s'ha conservat la coberta de la cisterna probablement seria plana (Burés 1998, 241-242).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

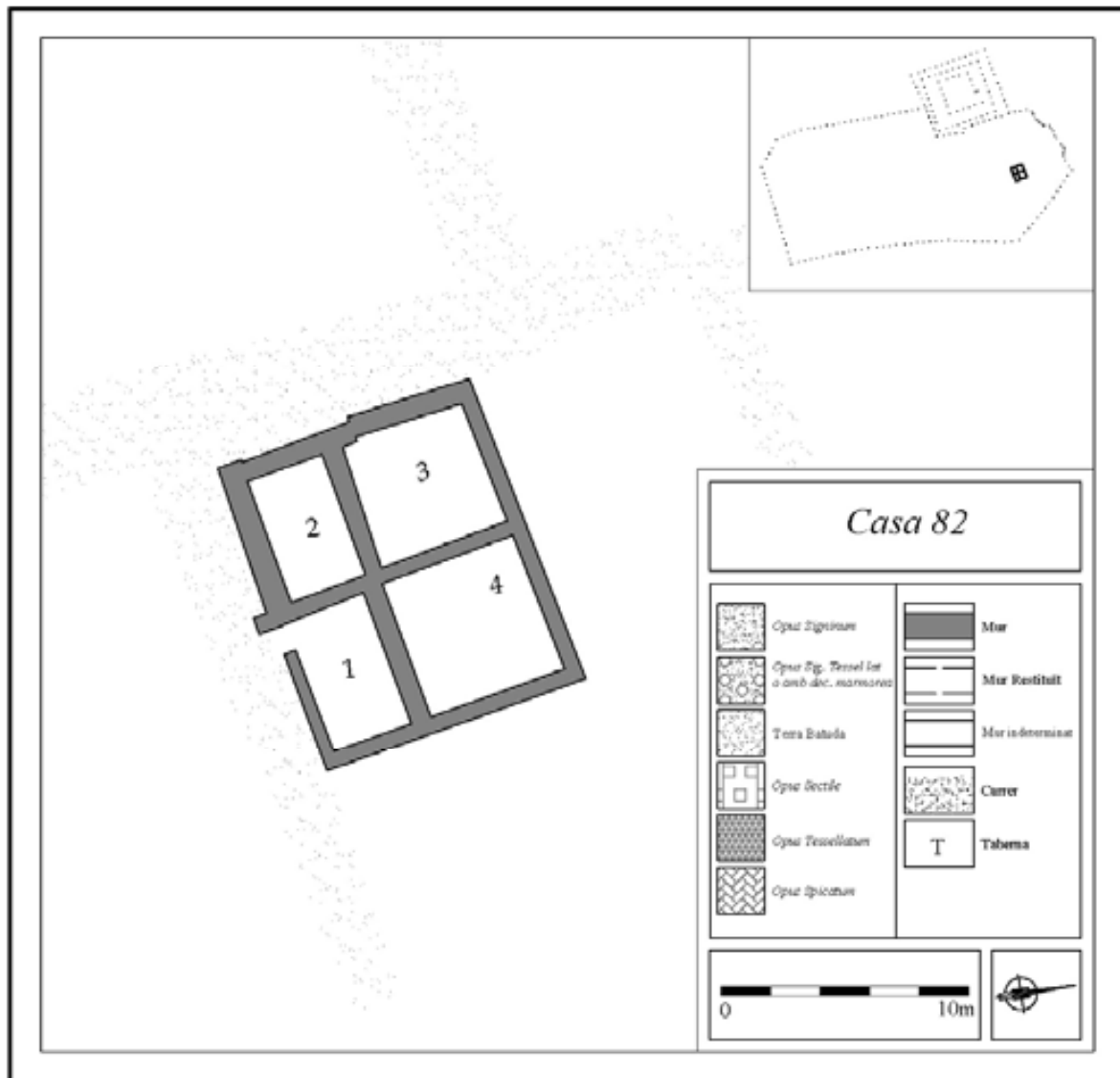
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 359; Nolla 1993, 83-89; Burés 1998, 241; Tang 2005, 325.

Fig. 45. Visió de la casa 82 des del sud-est. Foto de l'autora.

Planta de la casa 82 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°26 Emporiae - **Casa 83** (Casa de los silos de ladrillo)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", nord-oest del sector 29. La possible entrada de la casa s'efectuaria des del carrer M.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A l'est de l'edifici del "prótiro" separats pel carrer Q.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1908, 1921, 1935.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets. L'habitació n°2 està destruïda pel nord.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: No es diferencien moments constructius de la planta coneguda. Aquesta planta presenta 13 habitacions que es desenvolupen al voltant d'un espai obert amb dues cisternes i un possible passadís d'accés a la casa.

- Durada de l'edifici: No es té cap dada estratigràfica per datar l'inici de la casa. Només es compta amb la utilització d'àmfores púniques Maña D per fer els conductes d'abastament de les cisternes, aquest material assenyalava una datació *post quem* del s. II aC per a la construcció de les cisternes, o una possible reparació posterior.

Pel moment d'abandó es compta amb l'estrat d'amortització d'una de les sitges, descrit per E. Gandia encara que amb pocs dibuixos. El conjunt ceràmic acostaria el nivell arqueològic a època flàvia, amb àmfores Dressel 7/11 o una llàntia de volutes Dressel 12-13²¹ (Mar/ Ruiz de Arbulo 1993, 452-453).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 348 m².

- Forma en planta: L.

- Condicions i preparació del terreny: La casa es construeix en diferents terrasses pel pendent del terreny.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Als murs d'aquesta casa s'han efectuat diverses restauracions durant les seves excavacions, fet que dificulta l'observació de la tècnica constructiva. Les primeres filades presenten la tendència irregular de les pedres i la diversitat de mides, totes elles lligades en fang. A la paret est de l'habitació n°4 s'observa una tècnica diferent de la resta, només es compta amb les primeres filades originals, la resta sembla una restauració. El mur original alterna uns pilars regulars amb petites filades de pedra de diverses mides, la restauració no permet saber com es desenvolupava l'alçat d'aquest mur, aquest canvi de tècnica podria correspondre a la necessitat de reforçar aquest mur pel límit de la terrassa (fig. 48).

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°4) i *opus spicatum* (habitació n°2).

Altres: Sitges: Construïdes amb maons.

- N° Habitacions i Funcions: L'element central de la casa, i que li atorgaria una tipologia, és l'habitació n°15. Aquest espai s'ha interpretat com un atri (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 407), però l'estat actual de les restes no permet saber si les dues cisternes recollirien l'aigua d'un *impluvium*, i si per tant l'espai correspondria a un atri. Sigui com sigui, l'espai articula la resta de l'edifici i actua com a distribuïdor, la presència de les

---

²¹ Tot i els dubtes cronològics que envolten aquesta forma, s'acostuma a situar a la segona meitat del s. I dC (Celis 2005, 421).

cisternes indica un espai descobert, i per tant la casa es pot definir com una casa d'espai distribuïdor descobert (fig. 46). R. Mar i J. Ruiz de Arbulo diferencien dos cossos de la casa, l'àrea domèstica a l'est i una zona de servei a la part septentrional de la casa. Hi ha moltes dificultats per definir l'entrada de la casa, no es conserva cap resta d'una possible porta, podria trobar-se a l'habitació n°3 donant accés directe a aquest espai més obert.

Les habitacions n°1, 2, 4, 5, 6, 7 i 8 formarien part d'aquest sector més noble, com *cubicula* o sales de representació o d'estar, però no es tenen dades per concretar cap funció a les habitacions. L'altre sector es defineix més servicial per la presència de dues sitges, que defineixen aquest espai com a magatzem o cuina (habitació n°9, fig. 47), la resta d'habitacions del sector (n°10, 11, 12, 13, 14, 16) s'articularien en funció d'aquest àmbit més servil (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 407).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Dues cisternes, un conducte d'abastament i un de desguàs de la cisterna, tots dos construïts amb àmfora púnica. Les dues cisternes estan construïdes amb pedra sorrenca, i la volta amb la mateixa pedra lligada amb argamassa. Les cisternes es troben en molt mal estat de conservació (Burés 1998, 242-244).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -

- Decoració de les parets: -

-Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 407 i 452-453; Burés 1998, 242-244; Tang 2005, 325-326.

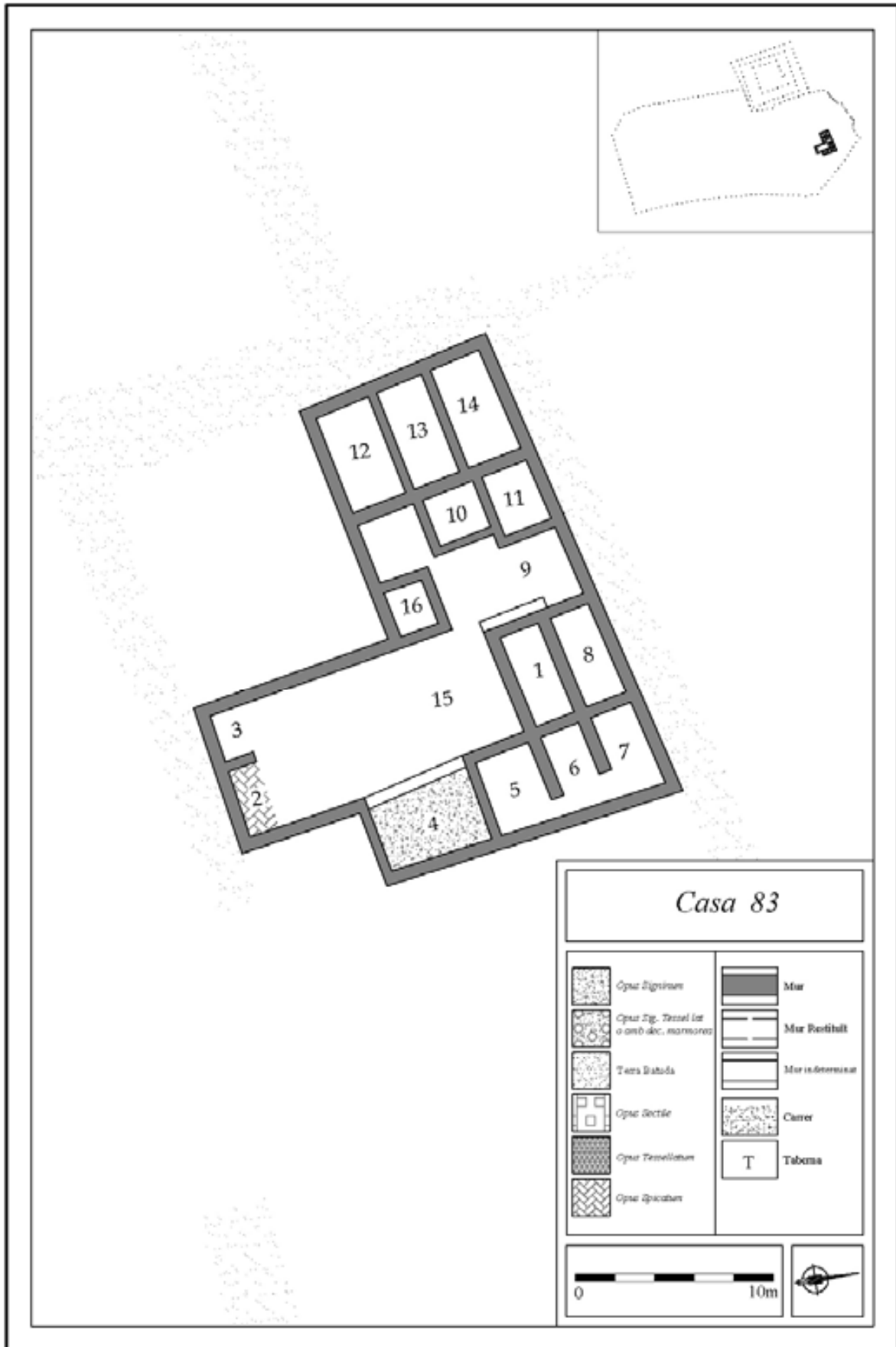
Fig. 46. Habitació n°15, espai distribuïdor descobert. Foto de l'autora.

Fig. 47. Sitges habitació n°9. Foto de l'autora.

Fig. 48. Paret est de l'habitació n°4. Foto de l'autora.

Planta de la Casa 83 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°27 Emporiae – **Casa 85** (*Domus* del *clypeus*)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri	X	Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: “Neapolis”, a l'est del sector 18. L'entrada de la casa s'efectua pel carrer M.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa s'ubica al nord-est de l'*insula* de les termes de la basílica.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1908, 1921.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva el sud-oest de l'atri i una part de l'ala oest, la casa continua sota l'actual camí de Sant Martí.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: De la zona excavada i coneguda de la casa es documenta un moment constructiu. Aquesta casa és un dels pocs exemples d'atri tetràstil de la “Neapolis”. Conserva dues bases de les quatre columnes de l'*impluvium* i dos estances obertes a l'atri en la part occidental de la casa.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Els sòcols dels murs de la casa estan fets d'aparell irregular lligats amb fang, però en alguns punts dels murs s'observen carreus més escairats i de mides més grans.

Paviments: *Opus signinum tessellatum (impluvium)*.

Cobertes: -

Altres: *Impluvium*. Els marges estan construïts amb blocs de gres calcari ben escairats i de forma rectangular. En els angles de l'*impluvium* els blocs són quadrangulars per disposar-hi la columna. (Burés 1998, 246). Està pavimentat amb un *opus signinum tessellatum*.

- N° Habitacions i Funcions: L'atri de la casa queda ben definit per la presència d'un bell *impluvium* que estava vorejat per quatre columnes, en l'actualitat només es conserven dues bases. L'accés a l'atri és realitza directament des del carrer, la casa no compta amb vestíbul, ni amb l'element itàlic dels *fauces*. En no observar la planta sencera de la casa, no es pot saber si, tot i faltar uns *fauces*, mantindria igualment l'axialitat d'entrada / atri / *tablinum*, però no s'ha conservat el nord de la casa on es podria haver situat el *tablinum*. A cap de les dues estances conservades no s'han pogut definir les funcions, no presenten elements decoratius per poder deduir-les. És evident, però, que són àmbits relacionats amb l'atri i responen a les funcions que s'acostuma trobar en aquests àmbits (*tablinum, cubicula, triclinia*).

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna de forma el líptica, el suport de forma quadrangular del brocal de la cisterna, un possible pou rectangular i quatre conductes. Tres dels conductes provenen de l'*impluvium*, dos per abastir la cisterna i el pou i un per

desaiguar. El quart conducte és per alimentar l'*impluvium* segurament provinent d'una cantonada de la casa.

La tècnica constructiva emprada a la cisterna només s'ha pogut observar a la volta, feta amb grans blocs de pedra sorrenca escairats i una capa de revestiment de gran duresa (Burés 1998, 244-246).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'únic mosaic conservat de la casa és el del paviment de l'*impluvium*, un bell *opus signinum* decorat amb tessels blanques dibuixant un tema geomètric representant una estrella de dotze puntes, és per aquest motiu que la casa rep el nom de la *Domus del clypeus*.

- Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

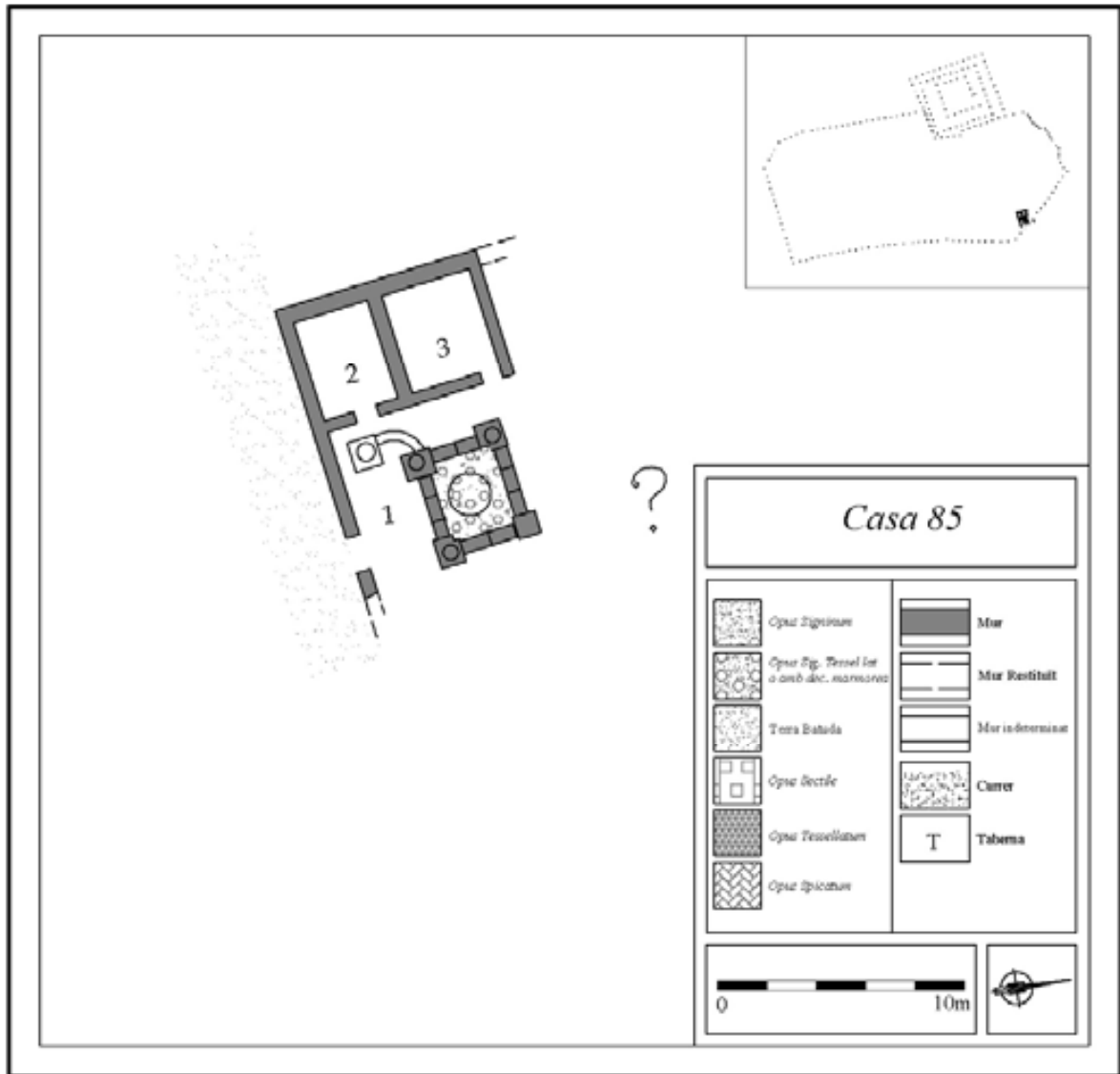
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Balil 1972a, 45; Santos 1991, 21; Mar/Ruiz de Arbulo 1993,375; Burés 1998, 244-246; Tang 2005, 326.

Fig. 49. Visió de la casa 85 des del sud-est. Foto de l'autora.

Planta de la casa 85 de la “Neapolis” d’Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°28**Emporiae - Casa 87**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", a l'angle nord-oest del sector 15. L'entrada de la casa s'efectua des del carrer Q.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Les termes de la basílica es troben a la mateixa *insula* i la *stoa* s'emplaça al sud de la casa.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1920.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase constructiva de la casa. L'estructura definida s'articula al voltant d'un pati (espai distribuïdor descobert) que ocupa una gran part de la superfície total de la casa.

- Durada de l'edifici: No es tenen dades estratigràfiques per poder datar el moment constructiu d'aquesta casa, s'ubica dins de la vida de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC. L'abandonament de la casa es data en època flàvia, segons els materials trobats per E. Gandia en els estrats d'amortització de la gran cisterna situada a l'espai distribuïdor descobert. Entre els materials es va trobar *terra sigillata* sudgàlica amb les formes Drag. 24/25 i 27, una llàntia Dressel 9C i un as de Claudi (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 360).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 84 m².

- Forma en planta: Rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: Només es conserva un paviment d'*opus signinum* (habitació n° 4).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: La casa disposa d'un petit passadís d'entrada que permet accedir directament a l'espai distribuïdor descobert (habitació n°1), des d'on s'accedeix a les altres habitacions (fig. 50). Encara que s'han documentat un nombre important de murs, no tots corresponen a aquesta última fase. Únicament es poden relacionar amb seguretat dues habitacions amb l'espai distribuïdor descobert. L'habitació n°2 sembla ser la principal per la seva ubicació respecte l'espai distribuïdor descobert i l'entrada. En aquesta estança s'observa un mur amb orientació nord-sud, que podria estar marcant dos espais diferenciats dins de la mateixa sala, però l'estat actual del mur no permet conèixer si arribaria a tancar l'habitació formant-ne dues, o només separa dos ambients. L'altra estança (habitació n°4) s'obriria al pati pel seu cantó oest, encara que no s'ha conservat la paret mitjanera entre l'habitació i l'espai distribuïdor descobert, segurament va existir alguna separació entre les dues. D'aquesta habitació no hi ha elements materials per definir la seva funcionalitat.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna del pati, un conducte d'evacuació a la cisterna, un conducte d'abastament indeterminat i un conducte fora de context.

La cisterna de forma el líptica està formada amb grans blocs de pedra sorrenca ben escairats, però amb dimensions desiguals i lligats amb argamassa. Aquestes parets estan cobertes per un revestiment de bona qualitat que s'adhereix molt bé. Finalment la cisterna presenta les restes d'una coberta plana de grans lloses de pissarra (Burés 1998, 248-250).

El conducte d'evacuació de la cisterna ha estat definit com una canal d'abastament (Burés 1998, 249-250), però es pot apreciar amb claredat que el conducte es dirigeix cap a la claveguera del carrer O per sota de l'habitació n°2, com un conducte de sortida (fig. 51).

Un dels elements més particulars de la xarxa de conductes d'aquesta casa és un orifici en el mur est de l'espai distribuïdor descobert (habitació n°1), corresponent a una entrada d'un conducte de l'edifici situat a orient de la casa 87. Sense conèixer la destinació d'aquest conducte, indica que la recollida d'aigua s'efectuaria des d'aquest espai distribuïdor descobert. L'existència d'aquest conducte obre el dubte sobre si aquest conjunt d'habitacions en realitat no formaria part d'un edifici més gran, encara que actualment no es puguin observar més connexions.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

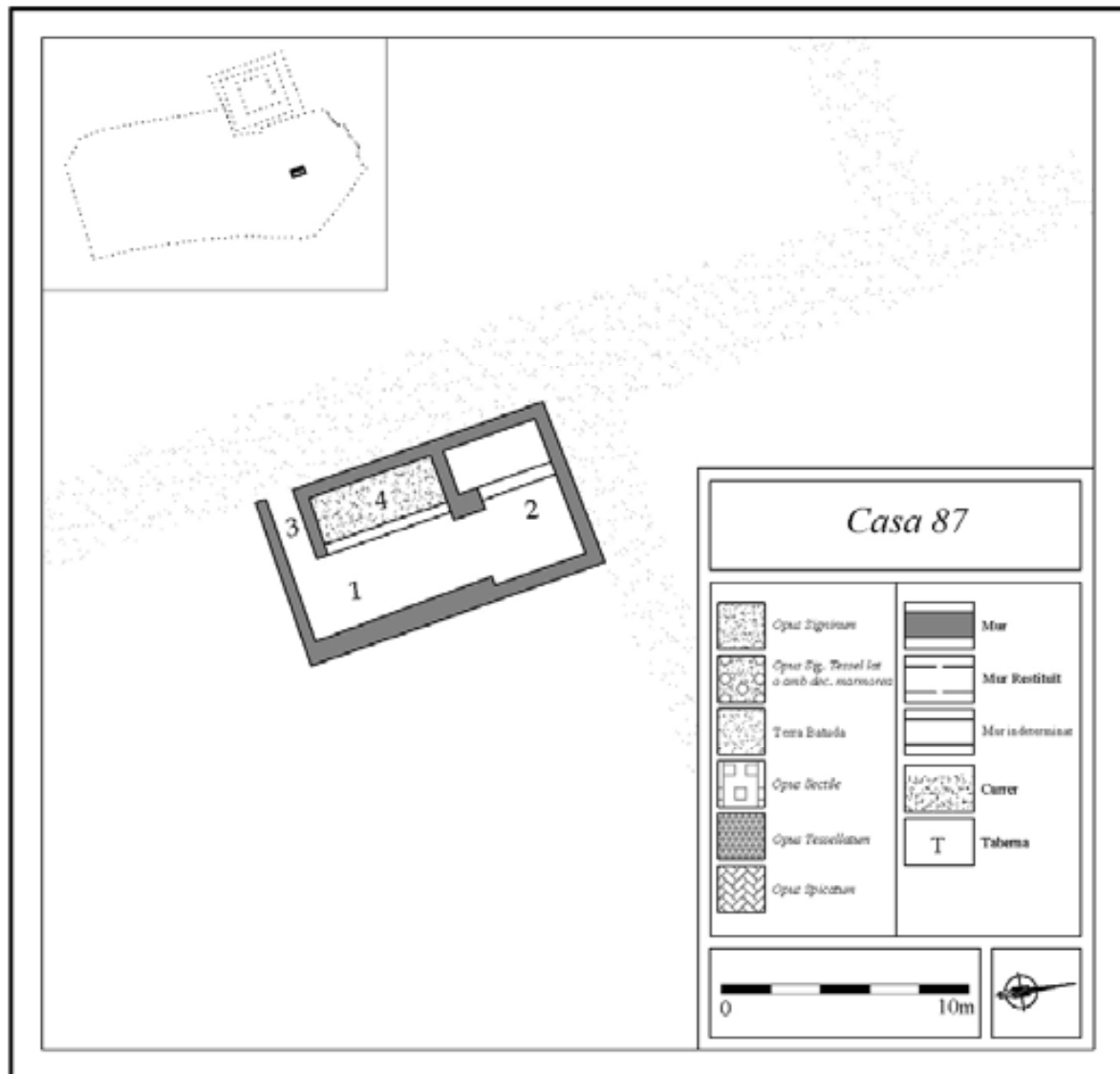
Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 360; Burés 1998, 248-250; Tang 2005, 327.

Fig. 50. Visió de la casa 87 des de l'entrada (sud-oest). Foto de l'autora.

Fig. 51. Sortida del conducte d'evacuació de la cisterna.
Foto de l'autora.

Planta de la casa 87 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

Fitxa n°29 Emporiae - **Casa 101** (Casa del peristilo)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: "Neapolis", a l'interior del sector 10. L'entrada de la casa se situa al carrer H.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: L'àgora de la ciutat es troba al nord de la casa.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1925, 1926, 1933.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva una gran part de la planta, interpretada com la darrera fase de la casa. Es perd pels límits de l'excavació en el seu cantó est.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La gran part de la planta que s'ha conservat fins avui correspon a un mateix moment constructiu, només s'aprecien unes petites modificacions al peristil de la casa (Mar/ Ruiz de Arbulo 1993, 389).

La casa correspon a una de les tipologies més clares de casa de peristil de tota la "Neapolis". Presenta una entrada amb un gir de 90° cap el peristil, aproximadament 10 estances i un peristil de 5 per 7 columnes.

En un segon moment es construeixen al peristil dos nínxols al pòrtic oest.

- Durada de l'edifici: No hi ha datació concreta per a la construcció d'aquesta casa, s'emplaça dins de la "Neapolis" formada a partir de mitjan de s. II aC. Els materials d'amortització de la cisterna del peristil segons les descripcions d'E. Gandia donen un estrat d'amortització amb material d'època flàvia, com *terra sigillata* sudgàlica i *terra sigillata marmorata*; també es descriuen dos asos, un de Claudi i un de Vespasià (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 390).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: Aproximadament 862 m².

- Forma en planta: Irregular.

- Condicions i preparació del terreny:

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: Es localitza un *opus signinum* al pòrtic del peristil i a dues estances més de la casa (habitacions n°9 i 11). Tot i que no s'ha conservat, a l'estança més gran que domina el peristil, es va trobar el suport d'un possible mosaic (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 389).

S'observa a l'entrada del *viridarium* del peristil en un intercolumni del cantó sud un *opus signinum tessellatum*.

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: La casa 101 de la "Neapolis" s'ubica a l'interior del sector 10, on es disposen un seguit de locals comercials i *tabernae* a la filera davantera d'aquesta illa, obertes al carrer C. L'edifici permet veure la disposició axial del peristil i de la gran sala o *triclinium* (habitació n° 4). L'entrada per accedir a aquest peristil no és directa, s'hi pot accedir des de dos punts. L'entrada de la casa s'efectua per un petit vestíbul (habitació n° 2) que dona accés per un costat a un passadís fent un gir de 90° (habitació n° 3b), i per l'altre a una petita estança (habitació n° 3a), que porten cap al peristil (fig. 52).

El peristil d'estructura rectangular segueix una modulació de cinc per set columnes i en el seu cantó curt al nord, se situa la sala principal de la casa (habitació nº4). Al nord del peristil es conserven les restes d'un dipòsit, l'habitació nº4 s'obre en tota la seva amplada al pòrtic amb axialitat respecte el dipòsit del jardí. Aquest dipòsit havia estat interpretat com una font (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 389), però l'estudi de les estructures hidràuliques de L. Burés (1998, 251, 254) va concloure que no hi havia prou elements per poder donar aquesta definició i es va interpretar com un dipòsit. Era lògic però, interpretar les restes com una font, ja que la disposició de l'estança respecte les restes ho feia pensar, és per aquest motiu que no s'ha de deixar de donar una possible funció ornamental al dipòsit, com una possible bassa o *lacus* (fig. 53).

La casa disposa d'unes set estances més, però l'estat del sector més oriental de la casa no permet desxifrar les funcions de les d'aquesta zona. De les estances del nord-oest (habitacions nº1, 9, 10, 11) alguna podria pertànyer a un *cubiculum* o altres sales de banquets, però la falta de la totalitat de la planta i l'estat de conservació no és suficient per descriure una funció només amb l'estructura de l'habitació. Finalment s'observa al pòrtic est del peristil una prolongació pel seu cantó nord que forma una exedra.

Segona fase: En aquesta fase es construeixen uns nínxols centrats al cantó oest del pòrtic, l'*opus signinum* dels seus paviments s'expandeix cap als intercolumni i el peristil, ampliant el seu espai més allà del pòrtic (fig. 54).

D'aquesta gran casa de peristil cal reflexionar sobre la seva funció d'edifici privat, ja que presenta característiques més pròpies d'un edifici "semipúblic", d'una possible seu corporativa. S'ha d'aprofundir molt més en aquesta estructura, però aquest treball proposa la possibilitat d'altres definicions a part de la d'estructura domèstica²². Les seves dimensions dins de la "Neapolis" en comparació amb la resta de cases, com les mides de la sala de banquets (habitació nº4), són elements que la configuren com un dels edificis més grans de la ciutat. La seva relació amb l'àgora de la ciutat i els seus accessos, les exedres que trenquen el pòrtic a la segona fase, en definitiva són característiques que cal tenir presents a l'hora de definir aquest edifici.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

²² Veure reflexió sobre aquest edifici a les conclusions de l'hàbitat *d'Emporion*.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el líptica, un pou quadrangular i un dipòsit, tots ells a la zona del peristil. Es comptabilitzen cinc conductes, tres són de desguàs, dos d'aquests indeterminats i un relacionat amb la gran sala n° 4, possiblement per poder netejar-la amb facilitat. De conductes d'abastament només es té seguretat del que alimenta la cisterna, l'últim conducte que es coneix és indeterminat.

La tècnica constructiva utilitzada a la cisterna és, una vegada més, feta amb la pedra sorrenca de mides molt diverses i amb dos revestiments. El paviment ha conservat la mitja canya, no s'ha trobat però la coberta de la cisterna.

La tècnica constructiva del pou presenta tres paraments diferents, un d'ells es deu a la restauració moderna segurament de la primera meitat de s. XX, els altres són antics. La boca original és amb pedra circular i l'últim parament és amb pedra calcària formant carreus rectangulars.

El dipòsit presenta una tècnica constructiva senzilla, fragments de pedres calcàries i sorrenques i altres restes d'elements constructius lligats amb argamassa (Burés 1998, 251- 254).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Dels mosaics conservats només es compta amb l'*opus signinum tessellatum* ubicat al sud del intercolumni d'entrada al *viridarium*. Les tesselles són de color blanc, encara que no es pot observar el dibuix que formen.

La gran sala amb tota seguretat estaria pavimentada amb un bell mosaic, però només s'ha conservat el suport.

- Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 388-890 i 447-451; Burés 1998, 251-254; Santos 1998, 558; Meyer 1999; 116; Tang 2005, 328.

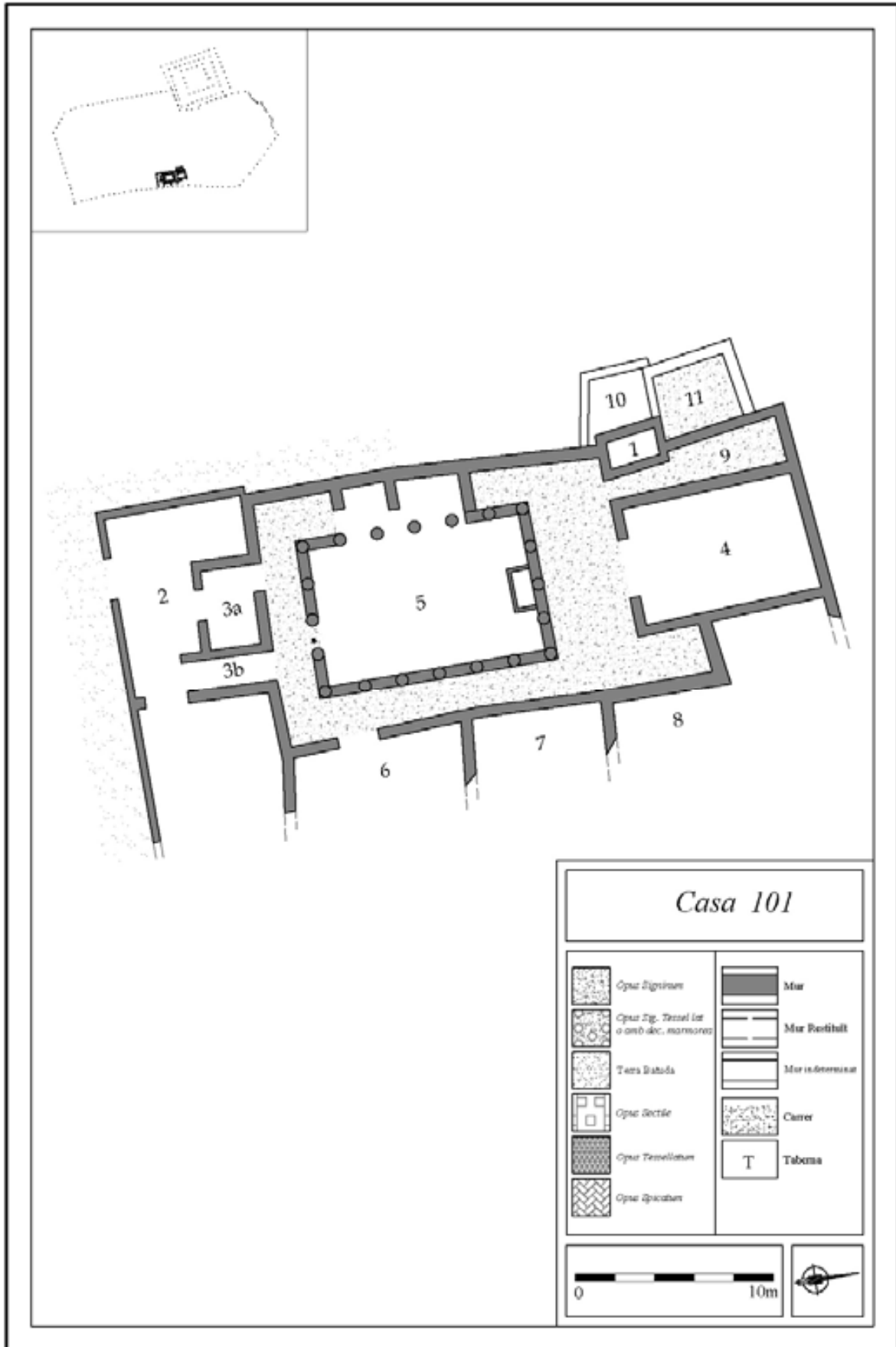
Fig. 52. Entrada 3a peristil. Foto de l'autora.

Fig. 53. Habitació n°4 i restes de la bassa. Foto de l'autora.

Fig. 54. Nínxols del cantó oest del peristil. Foto de l'autora.

Planta de la casa 101 de la "Neapolis" d'Empúries (adaptat de Mar/Ruiz de Arbulo, 1993).

4.1.2. Ciutat Romana

Fig.55. Planta de la ciutat Romana d'Empúries amb la situació de les restes domèstiques i el seu nom.

Fitxa n°30 Emporiae - **Casa romana n°1** (Casa Villanueva)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Espai distribuïdor lateral		Documentació estratigràfica			
Atri	X				
Peristil					
Atri i peristil	X				
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: Ciutat romana. *Insula* 36 i 29 (a l'última fase).
L'entrada de la casa s'efectua pel *cardo* A de la ciutat.
- Relació amb altres elements destacables de la ciutat: Al sud se situen la casa 2A i 2B. Les termes de la *insula* 30 es localitzen davant de la part més meridional de la casa. A l'est limita amb la muralla de la ciutat (muralla Rubert), separada de la casa per un petit *intervallum* (fig. 59).

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1923-1924, 1936, 1942-1947.
- Responsables: E. Gandia (Junta de Museus de Barcelona, 1923-1924); M. Almagro (Diputació de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Bona. Els murs en general oscil·len entre 0,25 m i 1'5 m, a excepció de la part més oriental que s'arriba a murs de fins 2'5m.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta de la casa en la seva última fase.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Primera fase: Entorn el primer quart de s. I aC es construeix la casa al voltant d'un atri tetràstil amb esquema axial (*fauces / atri / tablinum*). En aquesta primera fase la casa també compta amb un segon cos en una terrassa inferior, on s'ubicaria l'àrea més servil de la casa i una segona entrada, porta nord (Santos 1991, 23-25). Es disposa de molt poques dades arqueològiques per datar aquesta casa perquè es va excavar sense un mètode estratigràfic, però unes petites cates efectuades a punts estratègics de la *domus* van aportar materials que daten de la cronologia proposada (Sanmartí/Santos 1989).

Segona fase: Mitjan de s. I aC. Construcció del peristil transversalment respecte l'atri, sobre un gran criptopòrtic al qual s'accedeix des del mateix peristil. La construcció de les habitacions del nord del peristil afecten l'ala sud de l'atri i per la banda meridional l'ampliació de la casa va arrasar el *decumanus*. La proposta cronològica d'aquesta fase se sustenta pel sondeig realitzat al *viridarium* del peristil. Els materials de l'estrat atribuït a la destrucció i preparació de la plataforma creada pel *viridarium* són un conjunt de fragments de campaniana A i B, fragments del tipus grisa emporitana, de ceràmica comuna i àmfora ibèrica. Pels autors de l'estudi (Sanmartí/Santos 1989, 297) el més significatiu és la presència de vasos del tipus emporità F, que es poden considerar derivacions de la campaniana B, dels quals van aparèixer formes corresponents a les formes Lamb. 3 i Lamb. 5/7 i una possible Lamb. 1. Aquesta última tipologia, més l'absència de *terra sigillata* itàlica, permet situar la creació del peristil al segon quart avançat del s. I aC (Santos 1991, 25-27).

Tercera fase: Primera meitat avançada del s. I dC. La datació proposada (Santos 1991, 29) és general per a tota la fase. No es tenen dades estratigràfiques, només referències relatives com la tècnica constructiva contrastades amb altres zones de la ciutat romana²³, i l'estudi de l'estil pictòric i musivari. Es conserva un únic fragment del III estil pompejà, el "panell A" atribuït en aquesta zona (Nieto 1980, 285-287). L'estudi posterior dels paviments *d'opus sectile* (Pérez 1996, 113-120) sembla confirmar la datació

²³ A partir de l'excavació del fòrum de la ciutat romana es va poder determinar la utilització de l'aparell petit regular a partir del canvi d'era (Aquilué *et al.* 1984, 78, en aquesta obra la tècnica constructiva d'aparell petit regular s'anomena "*opus certum*") i al llarg del s. I dC, a la fase flàvia a les termes de la *insula* 30 (agraïm informació oral a la Sra. M. Santos).

de la primera meitat del s. I dC. En aquest nova etapa la casa s'expansiona cap el nord ocupant la resta de l'*insula* per la zona septentrional. S'ha dividit en dos moments²⁴:

-A: Construcció del conjunt d'un *oecus* i un petit peristil al nord-est, amb diverses habitacions al voltant. Es crea un nou accés al nord per accedir a aquest sector. En aquest moment la zona situada al nord-oest del sector de l'atri encara conservaria l'estructura de la fase anterior amb alguna petita reforma (s'observa un mur amb la tècnica constructiva d'aquesta fase en aquesta zona).

-B: Construcció del possible atri "displuviat" n°18 i de les habitacions a l'entorn.

Quarta fase: L'última reforma de la casa es realitza al costat sud del peristil, es creen noves sales i un possible pati a l'extrem sud-oest de la casa. L'expansió última de la casa incorpora el restant de l'*insula*, amb l'amortització d'una anterior possible casa d'atri²⁵. Es reorganitza l'espai intern del *viridarium* (Santos 1991, 30-31). La darrera fase de la casa està datada a finals del s. I d. C, segons la seqüència estratigràfica extreta del carrer que limita amb l'habitació més oriental de la casa (Almagro/Lamboglia 1959).

- Durada de l'edifici: La construcció de la casa es data entorn al primer quart del s. I aC. La dada més fiable és la que aporta el sondeig efectuat a la *taberna* sud del sector de l'atri. Es van poder excavar algunes fonamentacions dels sòcols de la primera fase de la casa, tot i que el material recuperat no va ser abundant, el conjunt és homogeni i permet datar la casa a la datació proposada. Van aparèixer alguns fragments de campaniana A, entre ells la forma Lamb. 36, i les formes Lamb. 5 o 7 de campaniana B; també es comptabilitzaren fragments del tipus emporità D, així com un plat tapadora de comuna itàlica i diferents fragments d'àmfora itàlica, un d'ells de la forma Dressel 1B (Sanmartí/Santos 1989, 297-299). El moment d'abandó de la casa és força incert, així com el de la ciutat, sembla però que la casa deixa d'utilitzar-se com a tal abans d'altres zones públiques de la ciutat²⁶. L'abandonament de la casa s'ha de situar cap al segon

²⁴ En aquest estudi s'ha cregut oportú diferenciar dos moments en la tercera fase constructiva. S'opta per dividir aquesta fase i no convertir-la en dues fases diferents, perquè com assenyala Santos (1991, 28) tot aquest sector segueix una mateixa coherència encara que l'aparell petit regular empreat pels murs canvia cap a l'est i és menys regular i utilitza una matèria primera diferent, per tant s'ha cregut que han d'estar dins d'un mateix projecte. Però l'observació del canvi en l'aparell utilitzat, fa marcar dos moments diferents de construcció. R. Mar i J. Ruiz de Arbulo (1993, 395-397) notifiquen aquest canvi i l'interpreten com dues fases diferents (fig. 63).

²⁵ Veure apartat Descripció Arquitectònica i Funcional, punt condicions i preparació del terreny.

²⁶ A les termes de la *insula* 30 s'observen remodelacions fins al s. II, a altres zones de l'*insula* es detecta una darrera fase ocupacional de la ciutat del tercer quart del s. III (Aquilué *et al* 2006b, 37-44).

terç del s. II dC (Santos 1991, 31), hi ha molt pocs elements estratigràfics per datar aquest moment, un dels més clars és l'amortització d'una cisterna situada al sud-est de la casa. És difícil pensar amb la inutilització d'una cisterna quan encara es vivia a la casa, sobretot per la necessitat de cisternes domèstiques en una ciutat en què no es coneixen aqüeductes. El material recollit d'aquest nivell d'amortització de la cisterna presenta com a materials més recents un fragment de *terra sigillata* africana A i una àmfora per salaons de la forma Pélichet 46 (Ripoll/Martí 1968, 291). Un altre element relacionat amb l'abandonament és la construcció d'un mur de maçoneria EO al s. II dC que talla el *cardo* i deixa sense accés als *fauces*, i tot el sector de l'atri.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió: 3492 m².
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: La casa es disposa en diverses terrasses i per salvar aquest desnivell es recorre a diferents opcions en cada terrassa.

Primera fase: La construcció d'unes escales de la zona de l'atri a la zona de serveis.

Segona fase: Construcció d'un criptopòrtic al peristil.

Tercera fase A: Tancament de les escales de la zona de l'atri cap a la zona de serveis.

Construcció d'unes escales noves des de l'àrea més septentrional cap a la zona dels serveis i a l'exterior. Construcció d'una terrassa artificial al nord-est de la casa on s'ubiquen part de les habitacions que s'obren al peristil d'aquesta zona.

Hi ha poques evidències de l'urbanisme anterior a l'expansió definitiva de la casa, però suficients per deixar constància de l'existència d'una fase anterior. Entre els vestigis destacar la possible cisterna sota l'estança 50, el suport del brocal que s'ha conservat és un possible indicatiu d'un *impluvium* d'una casa anterior.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Primera fase: Sòcols d'aparell irregular (*opus incertum*) reforçats a les cantonades amb carreus més grans i més escairats, la gran majoria estan realitzats en sec (alguns murs de l'ala nord estan treballats amb morter de calç), els sòcols de la zona de serveis són més alts. La resta de la paret segurament seria de tàpia.

Segona fase: Utilització de la mateixa tècnica que a la primera fase.

Tercera fase A: Sòcols d'aparell petit regular lligats amb morter de calç (*opus vittatum*), perd aquesta regularitat en alguns trams, i superestructura de tàpia.

Tercera fase B: Sòcols d'aparell petit regular lligats amb morter de calç (*opus vittatum*) i superestructura de tàpia. (Fig. 63).

Quarta fase: Sòcols d'aparell petit regular (*opus vittatum*) amb material reutilitzat lligats amb morter de calç i superestructura de tàpia (fig. 67).

En molts dels murs es va poder observar el revestiment, generalment de dues capes amb barreja de calç i sorra com a mínim en una de les dues capes, algunes de les segones capes s'utilitza una barreja de calç i calcita (Nieto 1980, 280).

Paviments: *Opus signinum* (habitacions n°12, 24, 30, 34, 35); *opus signinum tessellatum* (habitacions n°19, 23, 38 i 36); *opus tessellatum* (habitacions n°1, 5, 15, 17, 18, 18b i 18c, 49 i 51); *opus vermiculatum*; els tres emblemes situades a les habitacions del nord del peristil; *opus sectile* (atri n°30 tercera i quarta fase, habitacions n°2, 3, 21, 10, 11); paviment format amb fragments de *marmorea* irregular (*impluvium* de l'Atri n°30).

Cobertes: -

Altres: *Impluvium* atri 30a: Els laterals de l'*impluvium* estan fets amb lloses de Girona i el paviment d'*opus signinum* amb decoració de fragments irregulars de marbres. El paviment de l'*impluvium* en aquesta fase té una amplada de 2m i de llargada 4'39 m. En un moment indeterminat s'amplia l'amplada de l'*impluvium*, en 65cm. Aquest canvi s'observa en una utilització més abundant de la terrissa en l'*opus signinum* del mosaic de la zona ampliada (fig. 62).

Sostre del criptopòrtic del peristil: El criptopòrtic es va formar excavant una part de la roca mare (Almagro 1951b, 174), el sostre estaria cobert per bigues de fusta i per sobre de l'entramat de les bigues de fusta es trobarien grans bipedalis. Alguns dels quals van ser trobats trencats.

- N° habitacions i Funcions: Primera fase: La casa consta de dotze possibles habitacions, dues *tabernae*, un atri tetràstil i una zona de serveis. Les habitacions amb una funció definida a l'estudi de M. Santos (1991, 23-25) són el *tablinum* (habitació n°37) i les dues estances complementàries laterals (habitació n°36 i 38), seguint el model d'esquema tripartit del *tablinum*. L'estat de les altres habitacions del sector de l'atri no presenten restes materials o decoratives per poder atribuir unes funcions concretes.

Però el sector segueix un esquema molt clàssic de la casa d'atri²⁷, en el qual es trobarien *cubicula*, com podrien ser les habitacions n°25, 26 i algun *triclinium* com possiblement l'habitació n°24 (fig. 56). Aquesta última hauria pogut canviar els límits de la seva superfície en una reforma de la tercera fase.

A la terrassa inferior es localitzen els àmbits que s'haurien de relacionar amb les funcions de servei i producció de la casa (fig. 57). El problema d'interpretació d'aquest sector és donat per la pèrdua del nivell de circulació d'època antiga. Aquesta zona es va excavar per sota el nivell, aquest fet no ha permès distingir trets definitoris i funcionals dels espais, com poder localitzar la possible *culina*. No es té coneixença si l'excavació va eliminar restes que haurien ajudat a la seva comprensió o simplement no s'havien conservat al llarg dels segles. Hi ha, però, altres elements, com una sitja d'emmagatzematge o una cisterna circular, situada en una de les habitacions d'aquest sector, que ajuden a descriure aquest cos inferior com una zona de serveis. És sobretot la seva situació dins de la casa que marca la funcionalitat de tot el conjunt, el sector es relaciona amb la zona de l'atri a través d'un passadís estret i poc il·luminat per sota del *tablinum* (fig. 58).

En aquesta fase la zona servil a part de comunicar amb el sector de l'atri pel corredor, s'hi podia accedir directament des de l'exterior. La porta és de grans dimensions (2,49m), que podria significar una possible entrada per carros, cavalls, etc.²⁸ Per tant és possible que en aquesta part de la casa existissin estables i que l'espai immediat on es situa la porta sigui un possible espai obert.

Segona fase: Construcció del gran peristil en lateral respecte l'atri, ocupant l'*insula* cap al sud i arrasant segurament una casa d'atri similar i un *decumanus minore*, però el peristil elimina l'estratigrafia i no permet conèixer l'urbanisme de l'*insula* a la fase anterior. En aquest moment es construeix noves estances al nord del peristil i es reforma l'ala sud de l'atri, es compta amb sis noves habitacions (n°41-45) i una possible setena (n° 40). Entre el sector de l'atri i el lloc triat per a la construcció del peristil existeix un desnivell important que se salva amb una plataforma on s'assenta el *viridarium*. La formació del peristil també va comportar la construcció d'un criptopòrtic que se situa sota el passeig

²⁷ Santos (1991, 24) ja indica l'esquema clàssic que segueix la casa a excepció de les *alae*, element que es trobaria en una casa canònica d'atri.

²⁸ Una de les entrades amb característiques similars que s'ha conservat és la porta d'accés dels carros dels estables i la quadra de la Casa del *Menandro* a la zona sud-est de la casa, amb unes dimensions semblants (2,5m) (Stefani 2003, 15).

del pòrtic del peristil de 4 m d'amplada, s'hi accedia a través d'una escala ubicada a l'extrem nord-est del peristil. El criptopòrtic s'il·luminava gràcies a diferents claraboies situades en els intercolumnats del pòrtic (Santos 1991, 26).

Les modificacions que es realitzen a l'ala meridional de l'atri, per la construcció del peristil, són canvis importants d'aquesta fase. Es reutilitza algunes parets, però es trenca la simetria que caracteritzava l'atri. En les noves estances és possible que s'hi trobessin nous *triclinia*, i sales de banquets, estances amb més concordança amb el nou espai que crea el peristil. En el cas de l'habitació n°43 i 42 responen molt bé a la conjunció *triclinium / cubiculum*, composició ja molt consolidada en el món romà quan arriba a Empúries²⁹. Segons M. Santos (1991, 27) l'habitació n°41 s'interpreta com un doble *cubiculum* i la possible habitació n°40 com una exedra.

Tercera fase A: En aquest moment la casa s'expansiona cap el nord i pren com a límit septentrional la muralla transversal de la ciutat, adossant les parets de les seves habitacions a la muralla. No es coneix la relació de la casa amb el sector nord abans d'aquesta fase, si era una casa independent o una part més de l'estructura general. Si més no, s'observen restes anteriors que testifiquen la utilització d'aquesta zona en moments precedents. En una primera etapa d'aquesta fase tercera (A) es desenvolupen noves estructures al nord-est, allargant la casa cap a l'est amb la construcció d'una terrassa artificial en la qual es disposen dues estances més. Tot aquest cos funciona com un gran sector de descans i *otium*, construït amb la concepció de *diaeta* (Santos 1991, 29), la seva situació geogràfica permetia una bona vista del port de la ciutat i del mar. L'element central d'aquesta projecció nord-est és un *oecus* (habitació n°11) i un petit peristil articulat envers aquest (habitació n° 12). El peristil amb pòrtic als quatre cantons està sustentat per quatre columnes integrades en un petit *plutei*. En el pòrtic est, les columnes serien dobles i no estarien unides pel *plutei*, d'aquesta forma el petit *viridarium* es gaudeix en tota la seva extensió des de l'*oecus*. Aquesta estança s'ha d'imaginar com

²⁹ La combinació *triclinium / cubiculum* s'observa a Itàlia a partir del s. II aC quan el principi del plaer es consolida com una característica bàsica del ritual del banquet per conseqüència del contacte amb orient i la seva influència sobre els romans. On s'observen més exemples és a Pompeia (ja que el jaciment permet definir les estances sense dubtes, i per tant observar-hi la relació), però també a altres llocs de l'Imperi com a la *Domus* d'atri i peristil de la Clos de la Lombarde a *Narbo Martius*, que en una fase posterior (en discussió entre inicis del s. I aC o en època augustea) l'originària *exedra* romana es troben exemples semblants a ciutats com *Acholla* o *Bulla Regia*, on es repeteix la combinació *triclinium / cubiculum* a la Casa de la Caça a la planta superior i a la del soterrani, amb una datació molt més tardana d'època dels Severs. (Zaccaria 2001, 78).

una sala d'un gran refinament, per un costat formaria un conjunt unitari amb un jardí interior, i pel costat oposat (est) estaria oberta a la bellesa del paisatge. El quadre dels comensals observaria a la vegada els jardins de què disposaria a la part baixa, que en aquesta fase ja sobrepassarien la muralla Rubert, i l'amplitud del mar en un segon pla. Al voltant d'aquest cos central s'obren altres habitacions (nº 6, 7, 8, 10), que funcionen com a part d'aquest nucli de lleure. Les habitacions nº9, 56 i 57, no s'obririen directament al peristil, però formarien part d'aquest cos, i segurament l'habitació nº57 fruís d'unes grans vistes al mar amb possibles grans finestrals. Una reforma important que es porta a terme en aquesta fase és la creació d'un accés des d'*ambulacro* sud del peristil nº12 a la zona de serveis i a l'exterior. Aquesta reforma comporta tapiar la porta nord per crear unes escales, i reorganitzar l'espai intern de la zona de serveis (fig. 61). Es crea una nova porta més petita per l'accés a aquesta zona, ara sense espai suficient per entrada als carros. Segurament l'espai descobert que donava accés a la porta nord, ara es cobreix, a la paret de tàpia es construeix una finestra per donar llum des de les escales a la zona de l'antic pati. D'aquesta finestra es desprenen dos fets, que l'escala estaria descoberta i que el pati de la zona de serveis estaria coberta o semicoberta.

En aquest primer estadi de la tercera fase no es coneix com es vertebraria la casa en l'extrem nord-oest, segurament mantindria l'esquema precedent. Un exemple d'estructures anteriors és a l'habitació nº23, que conserva un antic mosaic d'*opus signinum tessellatum*, trencat posteriorment per les parets que formen l'habitació (fig. 60). Igualment es poden localitzar restes d'una paret construïda amb la tècnica de la primera i segona fase de la casa. Tot i així, en aquesta zona es descobreix un mur d'*opus vittatum* amb les característiques d'aquesta tercera fase A. Aquest mur és la paret sud del que es possiblement una caixa d'escales (habitació nº20), per tant en aquesta fase en aquest extrem de la casa es comença a fer alguna reforma.

Tercera fase B: Construcció definitiva de tot el cos septentrional. L'element central d'aquesta part és l'habitació nº18, un possible atri displuviat (fig. 64). Aquest espai de circulació planteja una sèrie de problemàtiques en la seva interpretació. Primer de tot en la seva definició com atri, per la seva situació dins de la casa i la seva datació ja una mica avançada. Si s'accepta aquesta definició s'ha d'entendre aquest atri com un element de luxe, però sense els rituals ni la centralitat d'activitats que reunia el primer atri a la primera fase. L'altre element de discussió entorn aquesta àrea de circulació, és a quin

tipus d'atri pertany. S'ha proposat més d'una tipologia per aquest espai, A. Balil (1972b, 90-101) el definia com a *testudinatum* i la M. Santos (1991, 29) creia que hauria de ser descobert, en realitat la discussió està en el tipus de sostre, el present estudi creu que hauria de ser “displuviat”. En no haver-se conservat el senyal de cap *impluvium*, i per tant tampoc d'un *compluvium*³⁰, i cap altre senyal de recollida ni d'emmagatzematge d'aigua de pluja s'hauria de canalitzar cap a un altre zona de la casa o a l'exterior, amb les vessants de les teulades cap a fora. Les parets d'aquest espai són suficients fortes per sustentar l'alçada que implicaria aquest tipus de teulada i el peristil n°12 podria desguassar part de l'aigua d'aquesta teulada, ja que es constaten canals de desguàs. Cal però mencionar que el mosaic d'aquest espai de circulació es reforma en època moderna i podria haver esborrat les senyals d'un antic canal de desguàs. Tot i així, l'existència d'aquest canal no invalidaria un sostre “displuviat”, l'atri amb aquest tipus de sostre també necessita d'un sistema d'evacuació d'aigua. Però no té sentit construir un *compluvium* si no es vol recollir l'aigua, aquest canalitza molt més l'aigua cap a l'interior de l'espai descobert i enfosqueix tota la zona. Del que no hi ha dubte és que aquest espai ha de ser descobert, aquest és l'únic que pot atorgar la llum en aquest sector. A més a l'habitació n°3 s'observa en la paret sud el senyal d'uns possibles finestrals, que confirmaria el caràcter descobert de l'espai n°18. Per tant, aquest atri tindria la funcionalitat de donar llum i aire a les habitacions del costat. A l'altri es diferencien dos exedres (habitacions n°18b i 18c) donant amplitud a aquest espai. L'exedra 18b per la seva centralització respecte l'atri pot recordar un antic *tablinum*, però si aquesta hagués estat la seva intenció seria només de caire simbòlic per donar prestigi al sector. A aquest atri s'envolten una sèrie d'habitacions grans amb funcionalitats de *triclinium* o *oecus* (n°2, 3, 5), amb accessos entre elles o amb altres habitacions com la n°19, 17, 15, 1, o fins i tot amb exedres dins de les habitacions (habitació n°2). Aquest sector és un gran espai de representació i prestigi, que només es troben en cases de personalitats importants de la ciutat.

Quarta fase: Darrera fase de la casa. Aquesta última reforma es realitza al costat sud del gran peristil, es comptabilitzen set estances conservades i un passadís que conduiria cap

³⁰ No tots els exemples estudiats d'atris “impluviats” han implicat l'existència d'un *compluvium* pels seus arqueòlegs i especialistes, com algunes cases de Pompeia de la Reg. I ins. 11 o de Cosa (Wallace-Hadrill 1997, 221 i 228-231; Wallace-Hadrill 2007, 282). Per bé que sense un *impluvium* un *compluvium* no té sentit.

a espais que en l'actualitat gairebé no es perceben. Són noves sales que responen a la necessitat d'ampliar els espais dedicats al descans, plaer i luxe, que es desenvolupen al voltant del peristil. L'exemple més entenedor d'aquest fenomen és la creació de la gran sala n°53, encarada cap al Nord i per tant interpretada com un *triclinium* d'estiu³¹ (Balil 1972b, 99). Les dimensions d'aquesta sala (11,60 x 7-7'50) són comparables al *triclinium* n° 18 de la Casa de Menandre (Santos 1991, 30), famós per ser un dels més grans *triclinia* de Pompeia.

El *viridarium* del peristil té algunes reformes en aquesta fase. Es forma un corredor central amb direcció nord-sud (n°47), que divideix el jardí en dos delimitant l'espai a través d'un *plutei* emmerletat. Es conserva l'espai sud-oest pavimentat i en el seu cantó nord es troba una exedra circular que forma un banc. Aquest corredor es construeix amb un petit desviament; gràcies al qual des del sector de l'atri es pot accedir directament a la gran sala (fig. 65). La columnata del peristil en aquesta fase es construirà un intercolumni del mateix estil que el *plutei*.

-Pis superior: En el sector serveis apareixen parets amb un sòcol més alt que en el sector de l'atri, aquest sòcol pot respondre a la necessitat de sustentar un segon pis per damunt de tot aquest sector. Igual que al costat nord de l'atri, on hi ha un sòcol més alt lligat amb morter de calç (Santos 1991, 25).

A l'extrem nord-oest de la casa s'observa un espai tancat estret i llarg (habitació n°20), que es pot interpretar com una antiga caixa d'escalas.

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Les habitacions n°28 i 32 estan interpretades com *tabernae*. Les dues tenen accés directe al carrer, la n°32 sembla ser independent de la casa (Sanmartí/ Santos 1989, 298), com a mínim a partir de la segona fase. En canvi la *taberna* n°28 té accés a la casa, possiblement l'habitació n°27 formés part d'ella.

- Abastiment i evacuació d'aigües: A la casa es documenten nou cisternes, deu conductes (la majoria relacionats amb l'abastiment i desguàs de les cisternes), un dipòsit decoratiu al peristil i el suport del que es creu el brocal de la cisterna que marca un possible antic *impluvium* d'una casa anterior situat al sud-oest de la casa n°1.

No es tenen dades de la tècnica constructiva de les dues cisternes de l'atri i les dues del peristil, les primeres són de forma quadrada i les últimes el líptiques, totes dues amb una gran capacitat cúbica.

---

³¹ Vitr. VI, 5.

Les dues cisternes de les quals s'ha pogut estudiar bé la tècnica constructiva són la situada al sector serveis i la descoberta a l'angle nord-est de la casa. La primera està construïda amb pedra irregular lligada amb argamassa i segurament el final de la cisterna està tallada directament a la roca, tota amb revestiment. L'altra cisterna, en canvi, presenta filades amb pedra escairada de mides diferents formant filades i lligades amb argamassa, però aprofita murs precedents per formar la cisterna, tota coberta d'un revestiment. Les cobertes de les cisternes són de volta (Burés 1998, 324-334).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics:

Opus signinum amb fragments irregulars de marbre: *Impluvium*. destaca la quantitat de fragments de marbre, i la poca separació entre ells del que gairebé no es visualitza el fons de *signinum*. Dels fragments irregulars de marbre s'han identificat els marbres de *Carrara*, *Cipollino*, *Pavonazzo* i *Chemtou* (Santos 1991, 25).

Opus signinum tessellatum. Habitació n°19: del que es conserva del mosaic s'observa un *signinum* molt vermell amb inserció de tesselles blanques i negres. Habitació n°23: de mateixes característiques que el mosaic de l'habitació n°19, però en aquest cas s'aprecia l'esquema compositiu. El dibuix enquadra un gran cercle de rombes amb una roseta al centre, aprofitant l'espai dels angles que es forma entre el cercle i l'enquadrament, es dibuixen quatre grans palmetes. Habitació n°38 i 36: decoració similar, els dos mosaics presenten dues línies de meandre que delimiten un espai quadrat. En un dels mosaics al centre s'ubica un rectangle i a l'altre un cercle, els dos omplerts per una retícula de rombes. La resta de l'espai està decorat amb creus de cinc tesselles blanques (fig. 68). Els dos mosaics deixen un espai a l'est per ubicar-hi el llit (Santos 1991, 25).

Opus tessellatum. (tots els mosaics d'aquest estil són bicromats). Habitació n°1: amb tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica; *Habitació n°5 i llindars cap a les habitacions n°17 i 18: tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica (el llindar de l'habitació n°17: decoració de flors format per quatre tesselles blanques).

Habitació n°15 i llindar cap al peristil: amb tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica.

Habitació n°17 i llindar cap a peristil i atri n°18: amb tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica.

Atri n°18, 18b i 18c: tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica, sanefa rodejant l'atri n°18 apareix un detall de fulles. La mateixa fulla s'observa als quatre angles de l'habitació n°18c. Al centre de l'atri n°18 s'observa una decoració amb "escut de triangles" inscrit amb un quadrat vorejat per una sanefa de postes i dues figures de dofins i timons als angles de l'interior del quadrat

Habitació n°41: tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica.

Habitació n°49: tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica.

Habitació n°51: tesselles blanques i negres formant una decoració geomètrica.

Opus vermiculatum: De l'ala nord del peristil es van extreure tres emblemes d'*opus vermiculatum* policroms, només un es va trobar *in situ*, la de l'habitació n°41. Representa una màscara teatral i estava centrada dins d'un paviment d'*opus signinum tessellatum* blanc amb una sanefa de *postas*. La resta d'habitacions d'aquest sector (n° 40,42, 43, 44, 45) presenten un paviment semblant (en molt mal estat en la majoria dels cassos) i dues d'aquestes centrarien els altres dos emblemes trobats en el sector. Una dibuixa una natura morta i l'altra una perdiu amb un collar al bec extret d'un píxide (Balil 1962a; Santos 1991, 27).

Opus sectile: Atri 30a: a la zona nord de l'atri entre les entrades de les habitacions n°25 i 26 s'observen les restes d'una reforma posterior del paviment de l'atri només conservat el senyal en aquest tram. El mal estat no permet conèixer el dibuix, però s'interpreta com la solera d'un *opus sectile*.

Habitació n°2: només es conserven les marques de l'esquema del mosaic d'algunes parts de la solera, el compostat d'aquestes parts presenten un dibuix per hexàgons i triangles formant estrelles de sis puntes.

Habitació n°3: la gran part del paviment està reconstruït seguint els senyals conservats del mosaic. El disseny té dues parts diferenciades, l'emblema central formada per quadrats blancs i negres en escaquer, cada quadrat és la unió de dos

triangles. I la resta del mosaic combina el mòdul de quadrat simple amb el mòdul de quadrat amb un altre al seu interior disposat obliquament. Els dos esquemes estan envoltats per una sanefa formada per plaques de pissarra negra. Per fer el mosaic s'utilitza materials com la calcària blanca o marbre, a part de pissarra negra.

Passadís nº 21: es conserva una petita part de la base del mosaic amb les traces del dibuix. S'observen hexàgons i triangles formant estrelles de sis puntes.

Habitació nº10: el morter sobre el qual descansava el mosaic es pot observar les restes d'algun fragment de *terra sigillata* itàlica, a part del traçat del dibuix del mosaic. Una gran sanefa de diferents fileres feta d'hexàgons i triangles de mides diverses i formant estrelles de sis puntes, emmarca una altra filera de quadrats en diverses posicions, finalment al centre se situa una retícula simple de quadrats.

Habitació nº11: només queda el morter de la solera, però no s'aprecia l'esquema compositiu.

(Pérez 1996, 113-120)

-Decoració de les parets:

Pintures trobades *in situ*. Habitació nº15: sòcol de color ocre separat del cos central per una línia blanca, aquest format per diferents rectangles de colors vermells i verds i separats també per una franja blanca. El cos superior no s'ha conservat en bon estat, possible franja del mateix color del sòcol o semblant.

Habitació nº26: presenta un esquema compositiu molt semblant al de l'habitació nº15, varia el cos central, format per rectangles vermells de 55 cm de base separats per franges verdes, i emmarcats i separats interiorment per una franja blanca de 10 cm.

Plutei del gran peristil: decorat per rectangles negres en disposició horitzontal, separats per rectangles més petits pintats imitant el "brocatello" (fig. 66). L'esquema està delimitat per dalt i per baix per unes línies de color ocre.

A la casa es troben restes de colors en algunes parets, sense la conserva de cap esquema (habitacions nº10, 12, 17, 18 i 42).

Fragments no ubicats de la casa nº1: "Panell A": III estil pompeià inicis, El sòcol i el cos central està dividit per franges de colors. Dels fragments recuperats del cos central, s'observa una divisió dels espais per tiges vegetals en forma de columnes. El tema principal, emmarcat pel quadre típic del tercer estil, és una dona

possiblement recollint roba. D'aquest panell no es coneix la ubicació exacta però es relaciona amb el sector més septentrional de la casa (Santos 1991, 29)

Es conserven altres petits fragments que no es poden relacionar amb cap habitació ni zona de la casa, alguns d'ells amb decoració d'amorets, altres éssers mitològics o motius vegetals (Nieto 1979-1980, 281-313).

-Elements mobles/ Troballes: El cap d'una escultura femenina, trobat a una de les estances del sud del peristil. Un *oscillium* de marbre amb decoració en relleu representant una daga i una màscara teatral, trobat al gran peristil.

OBSERVACIONS

En un moment avançat de la casa, quan la muralla est ja està amortitzada, la casa compta amb una zona ajardinada més allà de la muralla.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Puig i Cadafalch 1934, 252; Balil 1972b, 90-101; Nieto 1977, 851-868; Nieto 1980, 279-313; Sanmartí/ Santos 1989, 292-309; Gimeno 1991, I, 127-131, 235-237, 400-104 i 443; II, 886-888; Santos 1991, 22-31; Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 242, 390-391 i 395-397; Pérez 1996, 113-120; Burés 1998, 325-334; Santos 1998, 559-565; Tang 2005, 329-330.

Fig. 56. Sector atri. Foto de l'autora.

Fig. 57. Sector serveis. Foto de l'autora.

Fig. 58. Passadís sector serveis.
Foto de l'autora.

Fig. 59. Límit est de la casa i muralla
Rubert. Foto de l'autora.

Fig. 60. Detall mosaic habitació n°23. Foto de l'autora.

Fig. 61. Escales fase 3A i tapiat de la porta de servei de la fase. Foto de l'autora.

Fig. 62. Ampliació *impluvium*. Foto de l'autora.

Fig. 63. Tècnica constructiva fase 3A primer mur; tècnica constructiva fase 3B mur del fons. Foto de l'autora.

Fig. 64. Habitació n°18. Foto de l'autora.

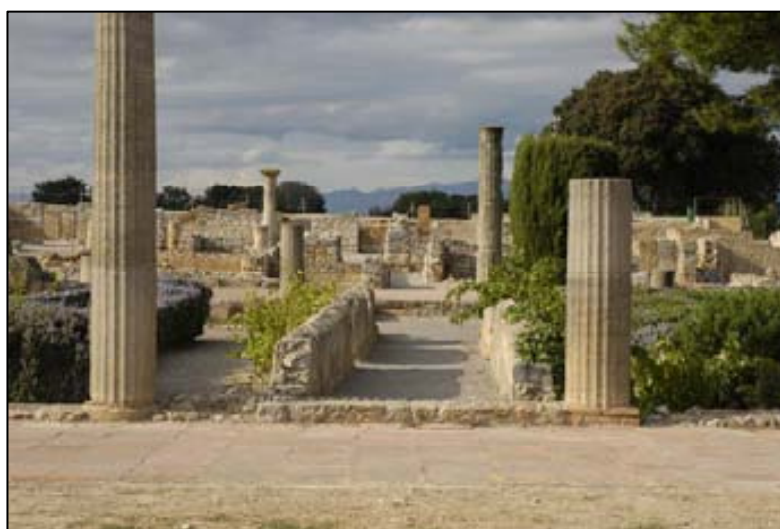

Fig. 65. Visió del *plutei* del peristil que uneix l'ala sud i el sector de l'atri des del *triclinium* d'estiu. Foto de l'autora.

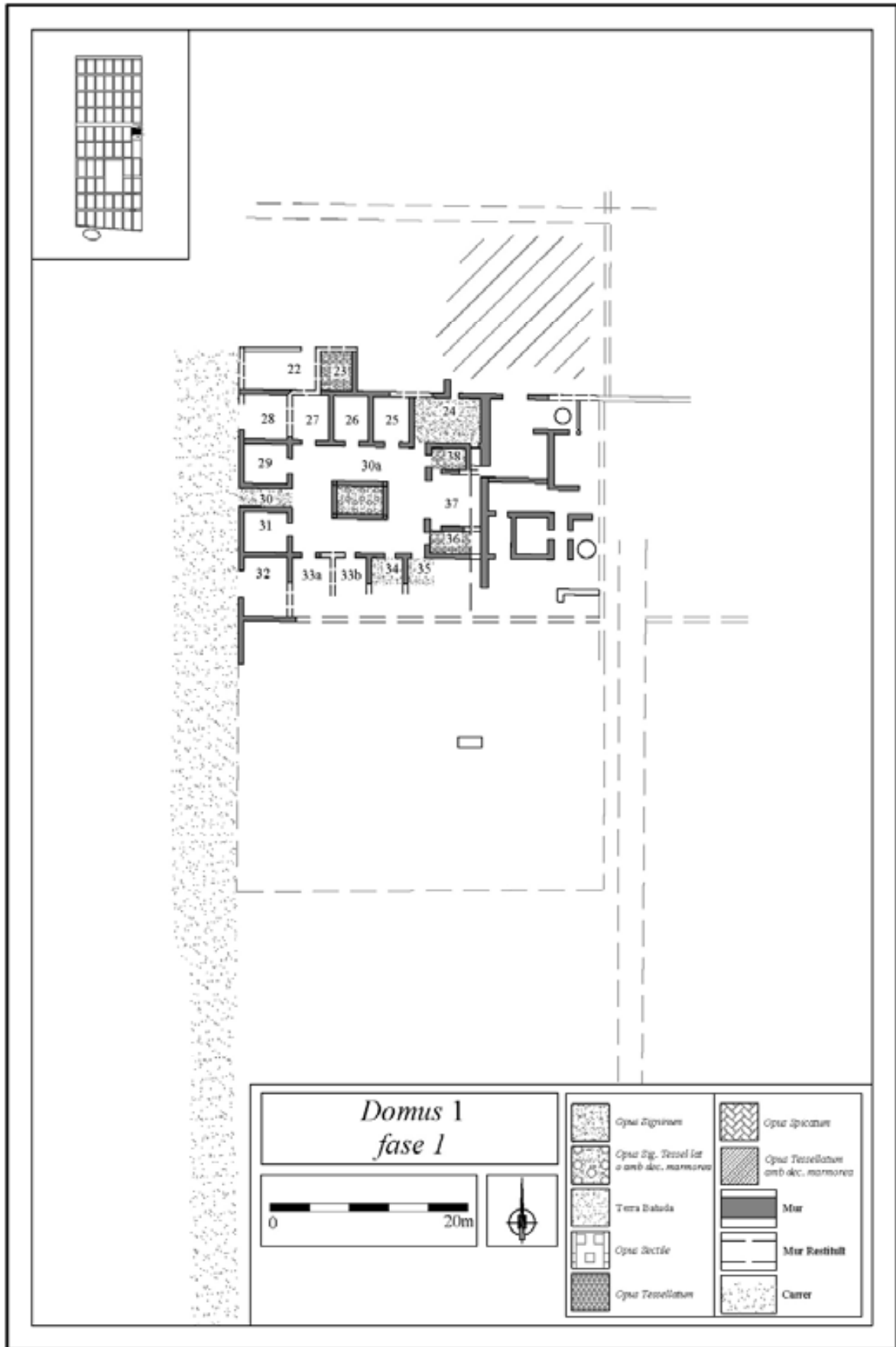
Fig. 66. Detall *plutei* peristil. Pintura imitació brocatello.
Foto de l'autora.

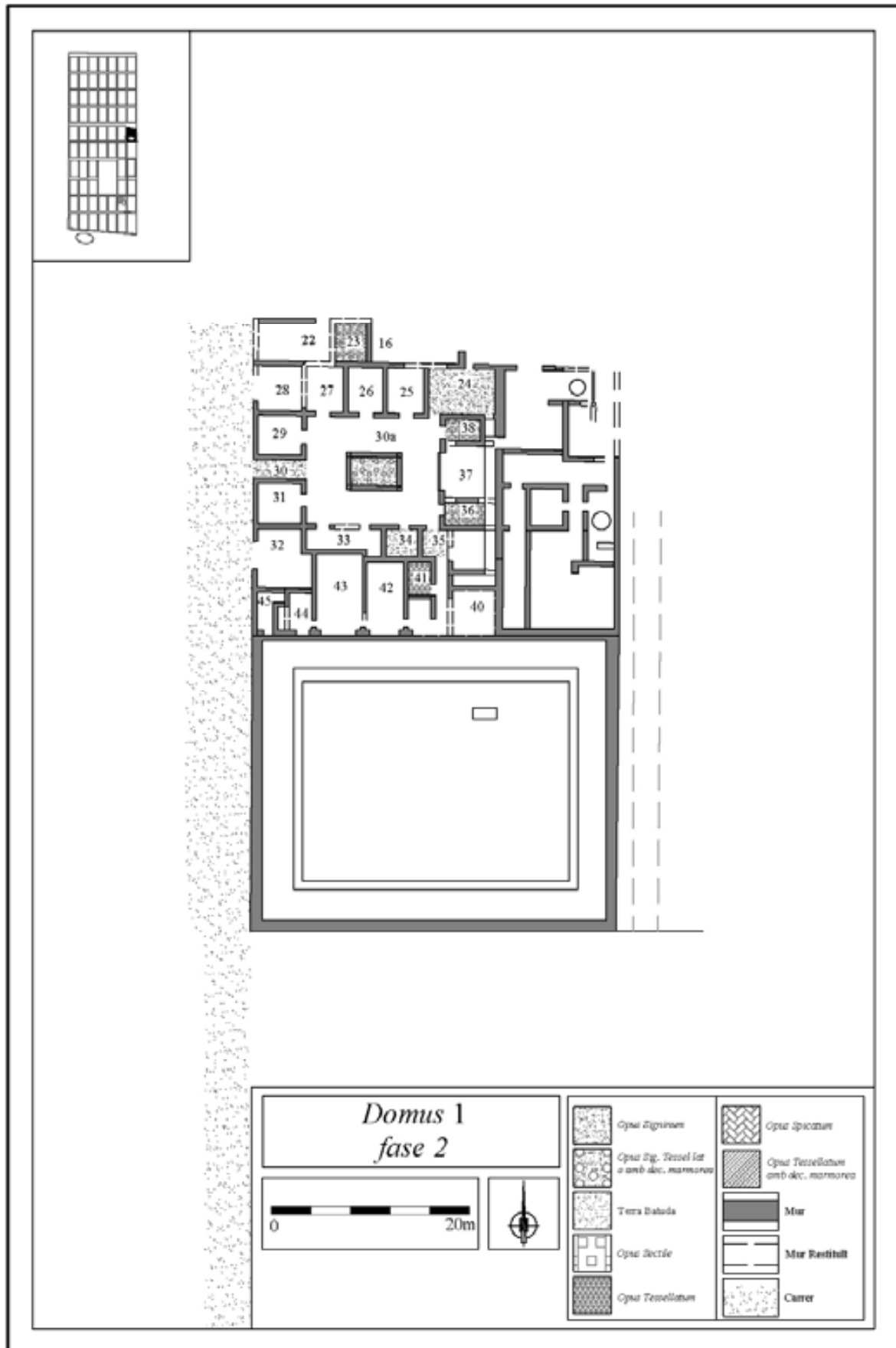
Fig. 67. Tècnica constructiva fase 4. Foto de l'autora.

Fig. 68. Mosaic habitació nord del *tablinum*. Foto de l'autora.

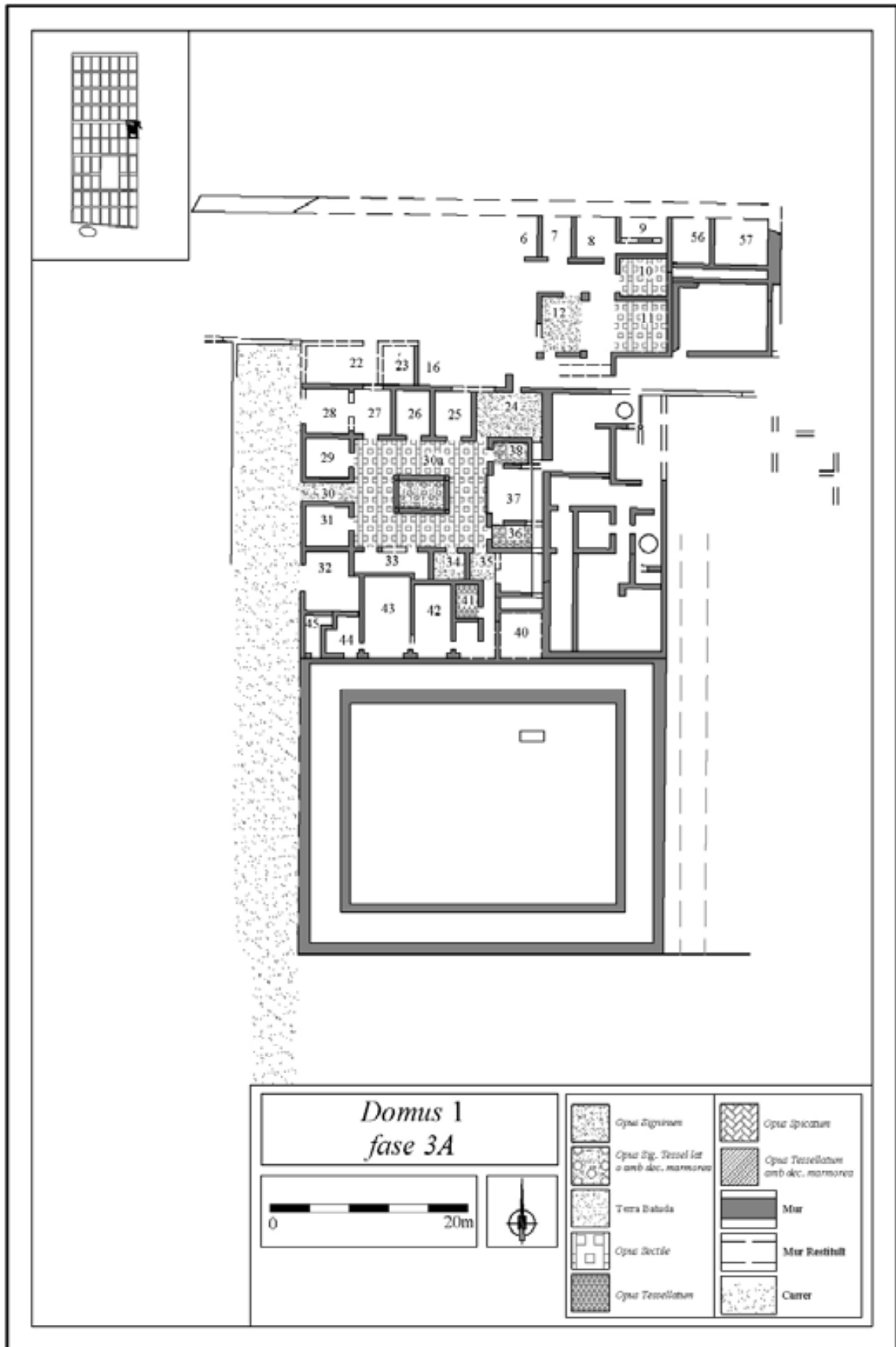

Planta de la primera fase de la *domus* n° 1 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

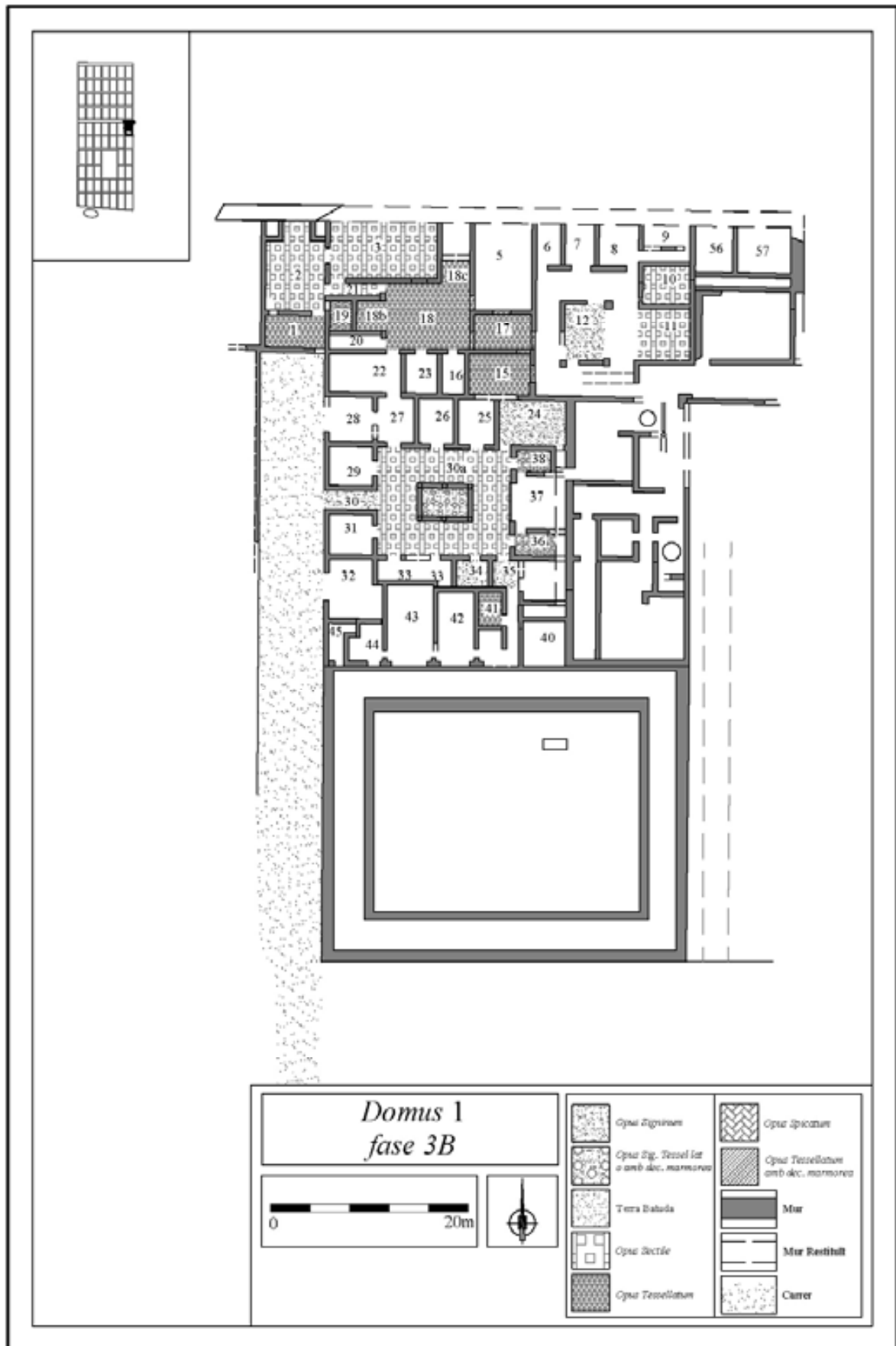

Planta de la segona fase de la *domus* n° 1 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

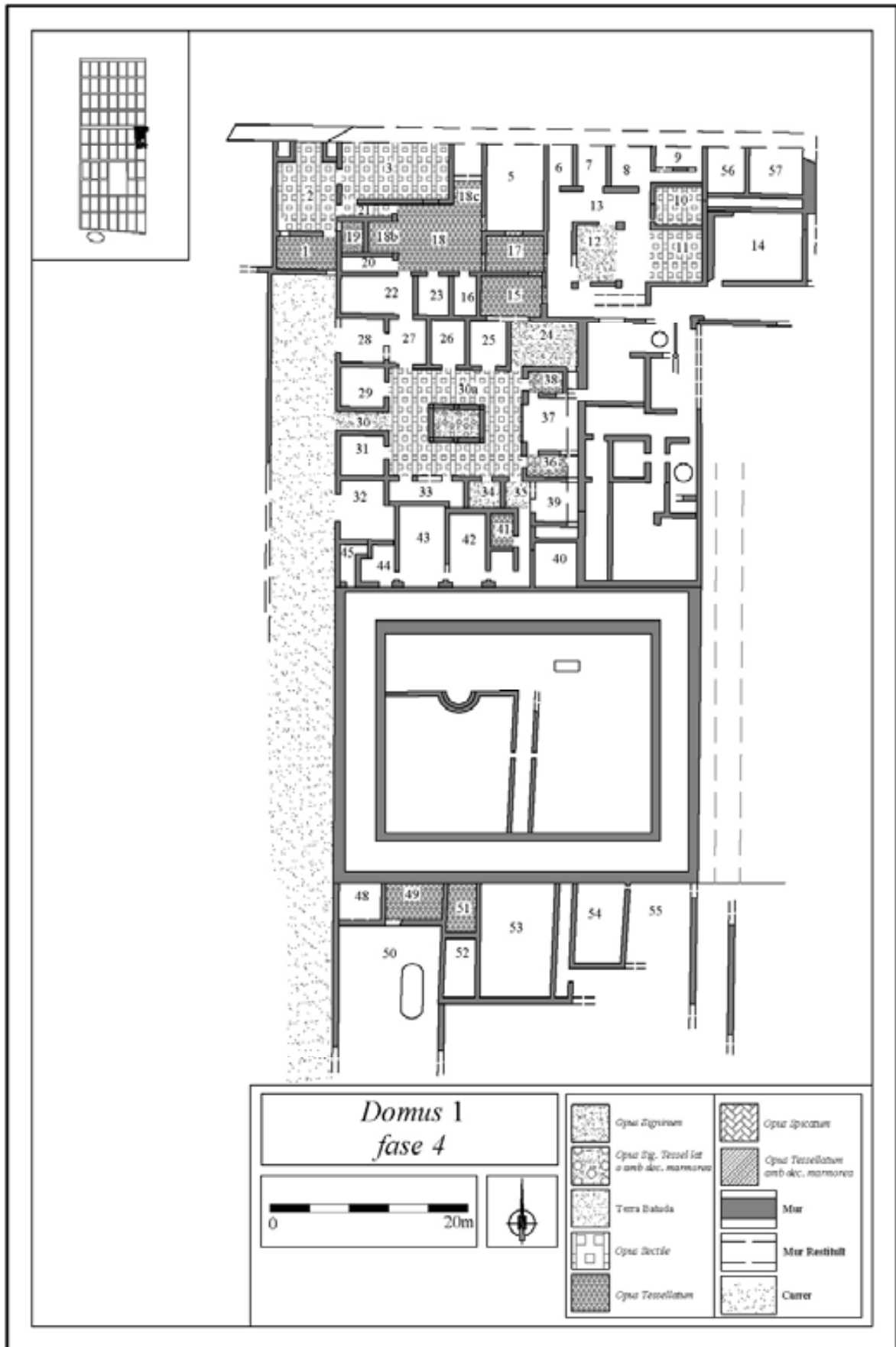

Planta de la tercera fase A de la *domus* n° 1 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Planta de la tercera fase B de la *domus* n° 1 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Planta de la quarta fase de la *domus* n° 1 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Fitxa n°31**Emporiae - Casa romana n°2A**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Espai distribuïdor lateral		Documentació estratigràfica			
Atri	X				
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: Ciutat romana. Al nord-est de l'*insula* 29 al sud de la casa romana n°1, l'entrada de la casa s'efectua pel cardo A de la ciutat.
- Relació amb altres elements destacables de la ciutat: La casa se situa al davant de les termes de l'*insula* 30 i limita pel sud-est amb la casa romana n°2B. Al nord limita amb la casa romana n°1.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1952-1956.
- Responsables: M. Almagro (Diputació de Barcelona)
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Bona. Alguns dels murs arriben fins al metre i mig.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta de la casa en la seva última fase.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa n°2A presenta un interpretació difícil i complexa. És evident que la casa va tenir una evolució arquitectònica dinàmica, però poder individualitzar aquests canvis en fases és molt difícil donada la manca d'informació estratigràfica. S'ha de tenir present que l'estructura última de la casa no va deixar molt

rastrre de la fisonomia anterior, que segurament era força diferent de l'actual. S'està davant d'una casa que en les seves últimes etapes va veure com la seva parcel·la es retallava i va haver de reorganitzar-se arquitectònicament amb el nou espai³². Per tant no es pot establir un esquema molt acurat del que seria la casa en els seus inicis, i si va comptar amb alguna fase constructiva més, abans de l'estructura definitiva. S'estableix però, que la casa es formaria en el mateix moment que la n°1 i n°2B, dins d'un projecte unitari de les *insulae* (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 239-243), es a dir aproximadament el primer quart del s. I aC. La *domus* en la seva primera fase podria haver seguit un esquema axial de casa d'atri, amb un *tablinum* a l'est.

El més factible és que l'última fase de la casa es produís en el mateix moment que la tercera ampliació de la casa n°2B, datada al s. I dC. És l'època en què la casa n°2B s'expansiona cap a la parcel·la de la casa n°2A, és lògic situar l'obligada reorganització interna en què es veu afectada la casa n°2A en el moment que perd part de la seva superfície. La *domus* en aquesta fase estaria formada per catorze estances i un atri tetràstil. Tot i així, cal tenir present que el límit nord de la casa és el mateix mur que actua com a límit sud de la casa n°1. Aquesta paret està realitzada amb la tècnica d'*opus vittatum* amb elements reaprofitats, considerada com la tècnica constructiva de la darrera fase de la casa n°1, datada a finals del s. I dC (fig. 71). Així doncs, tot i que l'esquema conegut de la casa n°2A sigui constituït, en gran part, durant el s. I dC, el mur que s'ha conservat com a límit nord possiblement sigui una mica més tardà i podria haver substituït un mur anterior amb la mateixa direcció i ubicació.

- Durada de l'edifici: La construcció de la casa es data al voltant del primer quart del s. I aC, i el seu abandonament cap al segon terç del s. II d. C. No es tenen dades estratigràfiques de cap dels nivells. La datació és general per a l'arquitectura domèstica de la ciutat romana.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió: 648 m².
- Forma en planta: Irregular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

---

³² Agrair a la Sra. Marta Santos les seves reflexions i guies davant la complexitat d'interpretació de les cases romanes n°2A i 2B.

Murs: S'observen dues tècniques constructives diferents, una atribuïble a la primera fase i l'altra a l'última. Primera fase: Sòcol d'aparell irregular alguns d'ells lligats amb morter de calç, la resta de la paret estaria formada de tàpia i algunes de tova. Segona fase: Sòcol d'aparell petit regular lligats amb morter de calç (*opus vittatum*), encara que amb trams força irregulars (recorda a la tècnica constructiva de la tercera fase A de la casa romana n°1), i la resta de paret de tàpia. També s'observa algunes de tova (De Chazelles 1990, 109). La paret sud de l'habitació n°14 i la paret oest de l'habitació n°10 no tenen sòcol de pedra, són parets directament de tàpia (Nieto 1979-1980, 318).

Paviments: *Opus signinum* (atri); *opus signinum tessellatum* (Habitacions n°7 i *impluvium*) i *opus tessellatum* (habitació n°9).

Cobertes: -

Altres: L'*impluvium*. Part de l'*impluvium* és restaurat, sobretot el mur est del *plutei*. La part conservada mostra les bases de pedra de dues de les quatre columnes de l'atri tetràstil, unides per un muret baix de maçoneria (*plutei*) amb revestiment i pintat, segurament de color vermell.

- N° habitacions i Funcions: Primera fase: Per comparació amb les altres dues cases que s'originen com cases d'atri, sembla plausible interpretar l'inici d'aquesta casa com una casa d'atri. La concepció d'un atri tetràstil original és difícilment corroborable, donat que aquesta estructura pot ser fruit de modificacions posteriors. Un altre vestigi d'aquesta fase primera és una gran part de la façana, feta d'aparell irregular (*opus incertum*) considerat d'aquest moment. Per tècnica constructiva també s'adscriuen en aquesta fase les habitacions n°2 i 3, així com part del mur sud que comparteix amb la casa n°2B.

Segona Fase: Reorganització de l'espai tal i com es conserva. Aquesta nova estructura compta amb uns *fauces* i un atri tetràstil (fig. 69). No es pot saber si a l'est va existir un *tablinum*, però ara la casa només té una estança al nord-est, la resta forma part de la casa romana 2B. Aquesta estança (habitació n°9) és l'habitació més gran de la casa i funciona com a *triclinium* (fig. 70). Una altra gran estança de la casa és l'habitació n°6, situada al sud-oest, és possible que també funcionés com un *triclinium*, però de caràcter més íntim i familiar, una sala d'estar. No hi ha més indicis materials per poder atribuir funcions a habitacions concretes, però per la seva posició en planta i forma, les habitacions n°12 i

11 podrien haver funcionat com a *cubicula*, mentre que l'obertura davantera de les estances n°7 i 8 fa pensar en possibles exedres.

- Pis superior: No es compta amb informació material per assignar un segon pis a la casa, ni un espai en planta per poder deduir amb seguretat una caixa d'escapes, però és molt probable que la impossibilitat d'expansió de la casa obligués a un desenvolupament vertical.

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una cisterna de forma el·líptica i coberta de volta amb brocal de blocs de sorrenca, que recolliria les aigües de l'*impluvium* de la casa (Burés 1998, 335).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: A la casa s'han localitzat tres mosaics, l'*opus signinum* amb decoració de tesselles de l'estança n°7 i del paviment de l'*impluvium*, i un *opus tessellatum* a l'habitació n°9 amb decoració geomètrica blanca i negra.

-Decoració de les parets:

Pintures trobades *insitu*. Habitació n°6: tot i el mal estat de les pintures, el cos central hauria estat decorat amb grans rectangles de color uniforme. Les restes de colors que encara es poden observar sobre el revestiment de la paret són vermell, negre i ocre. Seria una decoració molt semblant als panells de la casa n°1. Habitació n°7: restes de decoració figurativa amb dibuixos senzills, s'observa una escena animalística amb motius vegetal al sòcol de l'esquema mural. L'escena es desenvolupa sobre un fons ocre on apareixen una au i una llebre en un fons de vegetació segurament aquàtic. L'au ha estat interpretada com un *rallus aquaticus* o una *allinula chloropus* (polla d'aigua), de cos verd i ales marrons amb taques blanques i verdes, amb el cap de color verdós i bec vermell, la llebre és de color marró. Els dos animals estan separats per una planta de tres fruits rodons. Entre el sòcol i el cos central s'ubica una banda de separació de 4'5 cm amb línies de colors vermells i ocres. L'escena es reproduïx en un rectangle emmarcat per un filet negre, la part conservada mostra a la dreta d'aquest un compartiment de separació en forma de pilastra amb imitació d'un marbre verdós amb vetes

vermelles. La composició d'aquesta pintura s'acosta molt al IV estil pompejà³³.

Habitació n°9: restes de pintura negra.

Habitació n°10: en un dels sòcols de les parets de l'estança s'observa una línia de 4 cm de color vermell, sembla que no hi hauria cap tema pintat.

Atri: restes de pintura vermella a les columnes de l'*impluvium*.

Pintures descobertes en el moment de l'excavació: Hi ha anotacions als diaris d'excavació sobre taques de colors en algunes de les habitacions, però avui no es conserven. (Nieto 1980,319-322, per l'habitació n°7: Carrión 1992, 82-83).

-Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Balil 1972b, 101-104; Nieto 1977, 851-868; Nieto 1980, 313-322; De Chazelles 1990, 101-118; Gimeno 1991, I, 353-354; Santos 1991, 31; Carrión 1992, 81-86, Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 241-242 i 391 (hi ha un error d'impressió i la casa n°2A és la casa romana n°2B); Burés 1998, 335; Santos 1998, 335; Tang 2005, 330.

Fig. 69. Entrada. Foto de l'autora.

³³ Tot i que es poden trobar exemples similars a aquesta composició amb els estils II i III pompeians, segons I. Carrión (1992, 84) on més es reproduïxen les alternances d'escenes d'animals amb imitació del marbre és durant el IV estil pompejà. Un exemple més proper és el de la "Casa del Mítreo" de Mèrida, a la paret nord de l'habitació de las pintures.

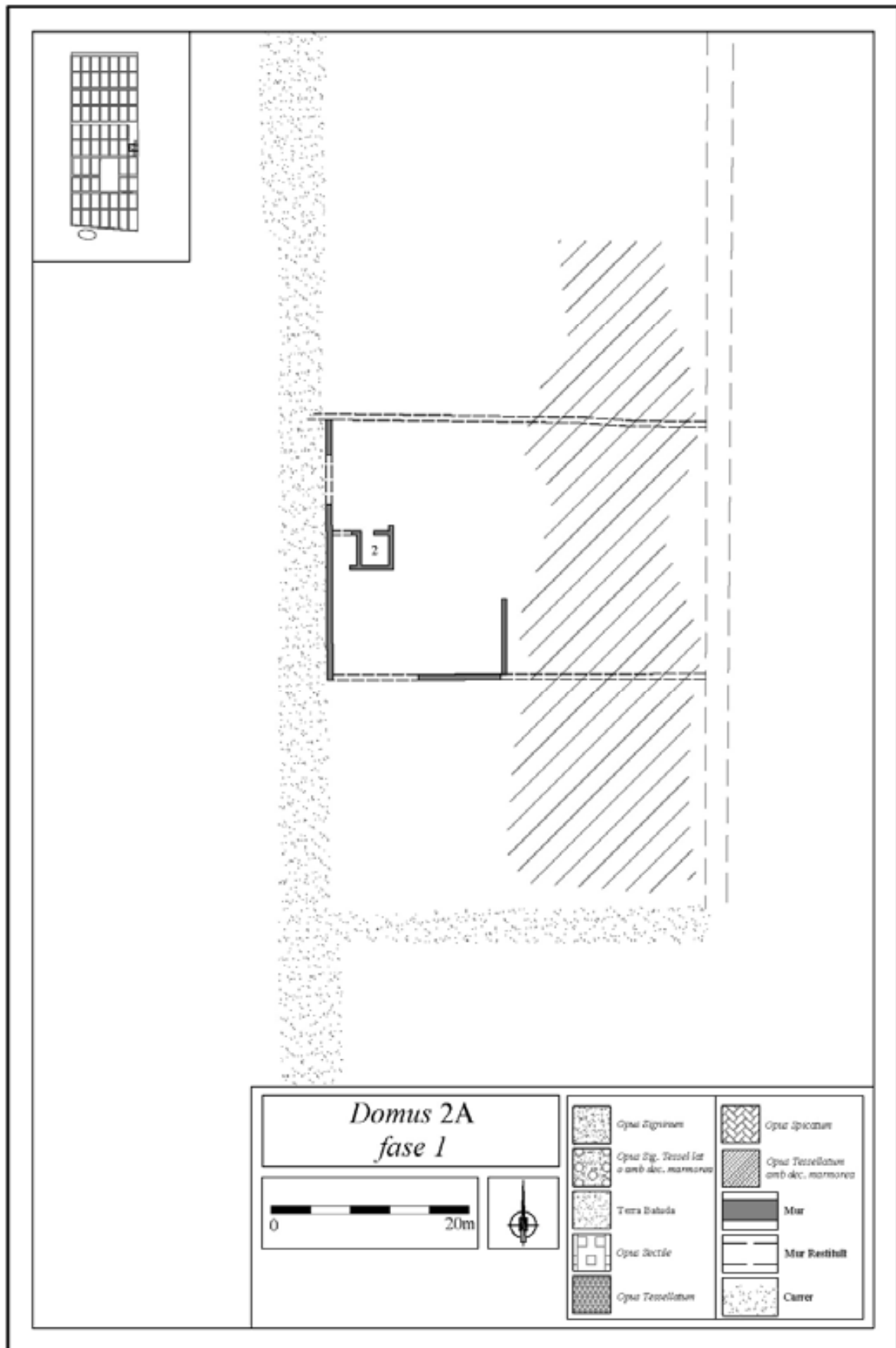

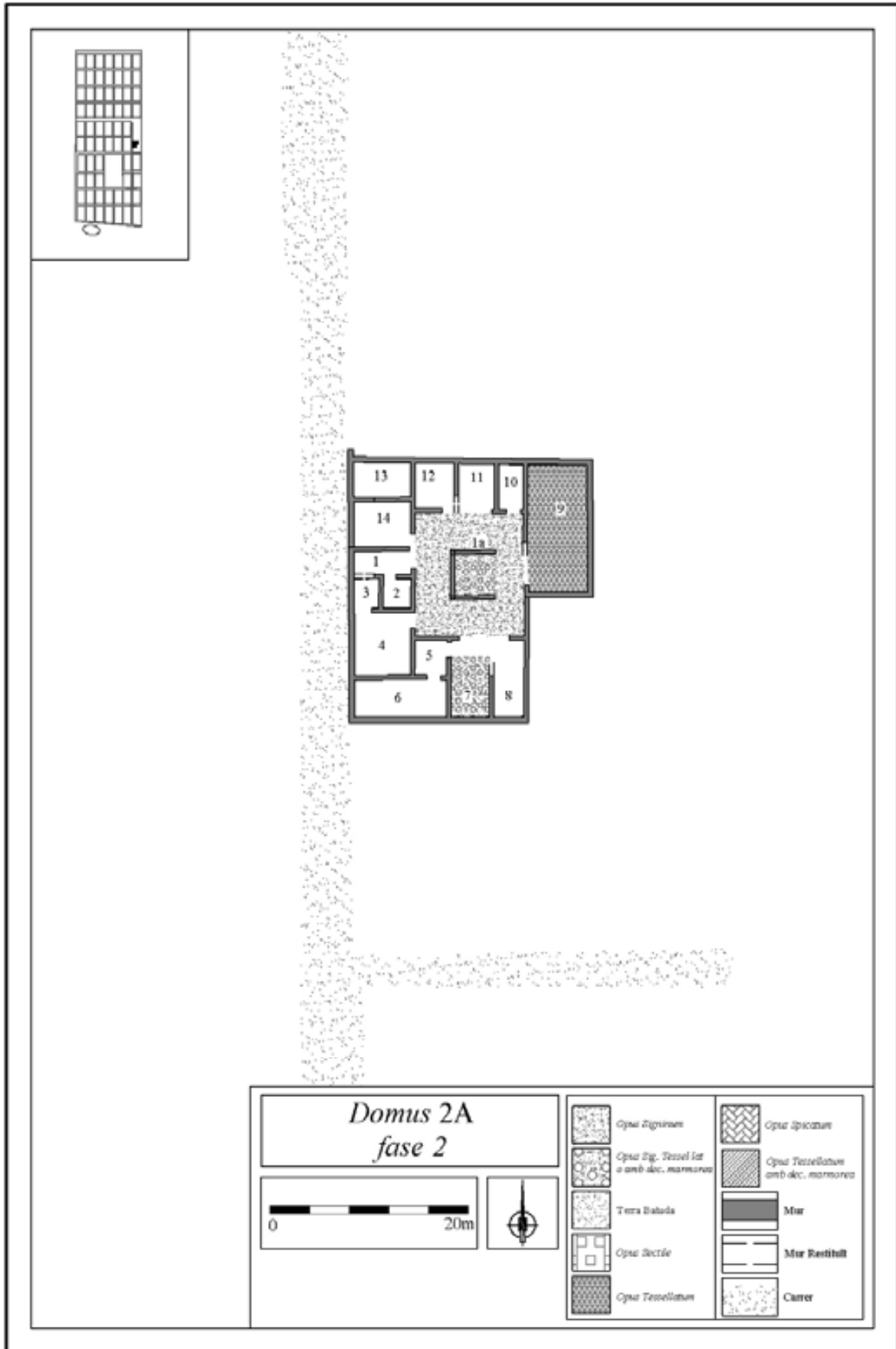
Fig. 70. Habitació n°9. Foto de l'autora.

Fig. 71. Límit nord casa 2A. Foto de l'autora.

Planta de la primera fase de la *domus* n° 2A de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Planta de la segona fase de la *domus* n° 2A de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Fitxa n°32**Emporiae - Casa romana n°2B**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	X Mosaics X
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural X
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Espai distribuïdor lateral	Documentació estratigràfica	
Atri	X	
Peristil		
Atri i peristil	X	
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: Ciutat romana. *Insula 29*. Al sud de la casa romana n°1, l'entrada de la casa s'efectua pel cardo A de la ciutat.
- Relació amb altres elements destacables de la ciutat: Se situa al davant de les termes de la *Insula 30* i limita amb la casa n°2A pel nord-oest.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1952-1956.
- Responsables: M. Almagro (Diputació de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Bona. Alguns dels murs arriben fins el metre i mig.
- Restes documentades: Es conserva la totalitat de la planta de la casa en la seva última fase.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A la planta de la casa es poden observar diferents conjunts arquitectònics que marquen fases constructives diverses, tant per la tècnica constructiva com per la lògica del conjunt. A part d'aquestes grans fases constructives, a la casa hi van haver reformes continues de distintes èpoques que van afectar a cada un d'aquests conjunts arquitectònics.

Primera fase: Al voltant del primer quart del s. I aC. Construcció de la casa entorn l'atri toscà i la *taberna* al sud-oest de la casa. No hi ha dades estratigràfiques per datar aquesta primera fase, es dona aquesta datació per comparació amb la primera fase de la casa n°1.

Segona fase: Segona meitat avançada del s. I aC o inicis del s. I dC. Ampliació cap a l'est de la casa fins a sobrepassar la muralla oriental de la ciutat, amb un peristil i una ala de noves estances. És difícil datar aquesta fase sense dades estratigràfiques. Per la tècnica constructiva s'observa la utilització de l'aparell petit regular (*l'opus vittatum*) datada a partir d'època d'August a la ciutat d'Empúries³⁴.

Tercera fase: S. I dC. Segona ampliació de la casa cap a l'àrea restant de l'*insula* limitant l'espai de la casa romana n°2A. Construcció d'una zona termal i un nou peristil amb un *oculus cyzicenus*. Aquesta fase es data a partir de l'estructura arquitectònica i el tipus de sales que es troben en aquesta segona ampliació de la casa són esquemes que es desenvolupen en plena època imperial (Santos 1991, 32).

Quarta fase: Finals del s. I dC inicis del s. II d. C? S'amplia definitivament la casa cap a l'est amb nous jardins i la creació d'una gran sala al centre de l'ala est. Un cop més no es tenen dades estratigràfiques per datar la darrera fase, es una datació molt relativa, proposada abans de l'abandonament de la casa.

- Durada de l'edifici: La casa es construeix a principis del s. I aC i sembla abandonar-se a la segona meitat del s. II d. C.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió: 2128 m².
- Forma en planta: Irregular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

---

³⁴ A partir de l'excavació del fòrum de la ciutat romana es va poder determinar la utilització de l'aparell petit regular a partir del canvi d'era (Aquilué *et al.* 1984, 78, en aquesta obra la tècnica constructiva d'aparell petit regular s'anomena "*opus certum*") i al llarg del s. I dC, així com a la fase flàvia a les termes de la *insula* 30 (agraïm informació oral a la Sra. M. Santos).

Murs: Primera fase: Sòcol d'aparell irregular lligat amb fang (*opus incertum*) i la resta de mur amb superestructura de tàpia. Reforç a les cantonades de blocs de pedra més escairada.

Segona fase: Sòcol d'aparell petit lligat amb morter de calç (*opus vittatum*) i també amb superestructura de tàpia.

Tercera fase: Igual que l'anterior, però amb l'argamassa fresca que revestia els murs es dibuixava un carreu petit amb línies incises (Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 394).

Quarta fase: Sòcol d'aparell petit regular lligat amb morter de calç i la resta de la paret amb tàpia.

Paviments: *Opus signinum* (atri, pòrtics dels peristil 40a, i habitació n°18, 24, 25, 37, 41, 52); *opus signinum tessellatum* (habitació n°15, 17, 19, 20, 26, 32); *opus signinum* amb decoració *marmorea* (habitació n°30, 31), *opus tessellatum* (habitació n°40, 43); *opus tessellatum* amb decoració *marmorea* (*impluvium* atri) i *opus sectile* (habitació n°37).

Cobertes: -

Altres: *Impluvium*. De forma quadrada i pavimentat amb un mosaic, separat pel paviment de l'atri per una filada de blocs rectangulars que ressegueixen el paviment de l'*impluvium*.

Peristil: El *viridarium* del peristil 40a forma un quadrat de 15 x 15 m, el pòrtic del peristil estaria sustentat per sis columnes per costat, menys el pòrtic est que ho estaria per quatre. Les columnes estarien integrades dins d'un mur de maçoneria de 80 cm d'alçada, com intercolumni.

- N° habitacions i Funcions: Primera fase: Construcció de la casa d'atri, origen de la gran casa que va esdevenir en els segles posteriors. L'atri toscà presenta l'axialitat típica de *fauces* / *impluvium* / *tablinum* (habitacions n°50-51-52), en aquesta casa també es pot observar l'únic exemples d'*alae* d'Empúries (habitacions n°18-24) (fig. 72). La conservació d'un passadís al costat del *tablinum*, que es dirigeix des de l'atri a la part posterior oriental de la parcel·la (habitació n°53), és a dir un *andron* romà, indica que possiblement el *tablinum* (habitació n°52) en aquesta fase romangués tancat o amb un accés més modest cap a la zona posterior (fig. 73). L'existència d'aquest passadís fa pensar que la zona posterior abans de ser transformada en peristil, ja formava part de la casa, possiblement com un *bortus*. Les habitacions n° 25 i 16, definits com a *triclinia* per les seves proporcions, mostren una obertura també cap aquest possible *bortus*. No es coneix si aquesta figura des de la primera fase o és un accés efectuat a la segona fase

quan es construeix el peristil. En el cas del *triclinium* n°16 s'observa una separació d'ambients marcats per la decoració parietal, hi ha restes d'estuc a la paret que formarien una pilastra sortint, dividint l'espai i ajudades pels motius decoratius (Carrión/Santos 1993, 103- 105)³⁵. A les dues habitacions situades als laterals del *tablinum* (n° 26 i 17) s'obren aquestes dues estances en forma d'exedra o *cubiculum*, la n° 17 a més té accés al *tablinum*. Aquesta primera fase es troba un altre *triclinium* (n° 21), en aquest cas d'hivern, amb l'habitació n° 20 com avantcambra (fig. 74). Les habitacions n°19, 22 i 23 podrien funcionar com a *cubicula*, o en el cas de l'habitació n°22 com a possible *cella ostiaria*. Finalment en aquesta primera fase es localitza una *taberna* al sector sud-oest a un nivell més baix que la resta de la casa.

Segona fase: La casa s'expansiona cap a l'est per sobre de la muralla de la ciutat i es crea una gran peristil (habitació n°40a) amb un nou cos d'habitacions (fig. 75). L'axialitat encetada pel conjunt *fauces / impluvium / tablinum*, continua amb el peristil i una gran estança. Aquesta es podria interpretar com un *triclinium* (habitació n°40) per la seva composició musivària, marcant un espai al centre per una disposició de tres *lectus*. L'estança es troba oberta al peristil en tota la seva amplada, modificant la modulació de les columnes del pòrtic que s'adapten a l'obertura de l'habitació. És per aquesta axialitat tan marcada des dels *fauces* fins a l'habitació n°40, que és més coherent que l'obertura del *tablinum* es produeixi en aquesta fase. D'aquesta manera es busca i es marca encara més aquesta axialitat, convertint la zona de l'atri en un vestíbul en el moment en què el sector oriental del peristil està desenvolupat i es rodeja de totes les seves noves estances nobles. Tot aquest nou cos de sales nobles, s'ubiquen al voltant d'aquest *triclinium* n°40, algunes obertes al peristil (habitació n°38, 41) i les altres orientades cap a mar (habitacions n°42, 43, 44, 45). L'accés a les situades més a l'est s'efectuaria a través d'un passadís (habitació n°54) ubicat al sud del *triclinium* n°40. Hi ha un altre passadís (habitació n°39) al cantó nord del *triclinium* n°40 que donaria accés a l'habitació n°37 i aquesta a l'habitació n°45. Per la tècnica constructiva, s'inclouen en aquesta fase les habitacions n°47, 48 i 49, però la creació de l'habitació n°46 en una fase posterior, no permet conèixer el desenvolupament complet d'aquesta ala i la connexió amb les altres estances. La interpretació, però, és que tot aquest cos estaria obert a un gran *hortus*

³⁵ En època tardorepublicana s'observa una jerarquització dels espais utilitzant els elements decoratius per marcar una diferenciació d'ambients. És comú trobar una pavimentació d' *opus signinum* tessellada marcant dos espais en un mateix *triclinium*, entre ells una zona triclinar (Lemaire *et al* 2000, 167).

posterior orientat cap el mar (Carrión/Santos 1993, 107). La primera expansió de la casa romana n°2B trenca les possibilitats d'expansió de la casa n°2A. La zona oriental de la casa n°2A, en aquesta fase, a part de perdre espai a favor de la casa n°2B (el *triclinium* n°15), potser que també perdi la zona del possible *bortus*. No hi ha seguretat de com s'articula l'espai ocupat per l'habitació n°15 de la casa n°2B i l'habitació n°9 de la casa n°2A, amb les habitacions n°47-49 de la casa n°2B. La interpretació més factible és que la casa romana n°2A continua disposant de l'*bortus*, però a l'habitació n°38 s'observa una porta a la paret nord, tapiada posteriorment, que relaciona una habitació del casa n°2B de la segona fase amb l'*bortus* de la casa n°2A. Així doncs, encara que les construccions posteriors d'aquest espai no permetin conèixer l'estructura d'aquesta fase, hi ha possibilitats que formés part de la casa n°2B.

Tercera fase: S'annexiona tota la zona posterior de la casa romana n°2A. Es construeix un nou peristil 35a centrat per un gran *oecus cyzicenus* (habitació n° 35, fig. 76) i dues estances simètriques obertes al pòrtic del peristil (habitació n° 34 i 36), només a tres bandes, la septentrional és integrada per aquest gran *oecus*. La sala rep la categoria de *cyzicenus* per la seva disposició respecte el jardí, obert amb grans finestrals per l'*otium* del jardí interior, amb un perllongació hemisfèrica de l'espai. Serà també en aquesta fase que es construirà el conjunt termal de la casa (habitació n°30, 31, 32, fig. 77) i segurament una cuina i una latrina (habitació n°33), aprofitant el sistema d'aigua i escalfament creat per les termes. El recorregut termal s'iniciaria amb un *apodyterium* (n°30) seguiria amb un *tepidarium* (n°31) i acabaria amb un *caldarium* (n°32), a la cuina (habitació n°33) es trobaria el *prae-furnium* (Paulí/Vivó 1993a, 121-124 i Vivó *et al.* 2006, 49-51). En aquest petit conjunt termal no s'han trobat materials típics d'aquestes sales, com *alveum*, el *labrum* o la mateixa caldera, però hi ha elements en l'arquitectura que permeten deduir la seva ubicació, segons Ll. Paulí i D. Vivó (1993a, 123). La composició del mosaic de l'*apodyterium* que dibuixa un cercle central, pot suggerir la presència d'un *labrum*, com el que es trobava al *caldarium* a l'absis situat al sud (es troben molts exemples de la disposició d'aquests elements en absis). Finalment la forma rectangular que es produeix a la paret nord del mateix *caldarium*, correspondria a l'espai on s'ubicaria l'*alveum*. A l'altra cantó d'aquesta paret es trobaria la caldera i per tant com a mínim un *hipocaust* en aquesta zona, l'obertura de la paret així ho assenyala.

Quarta fase: L'*bortus* posterior es reforma convertint-se en un gran jardí monumental, amb la construcció de com a mínim tres pòrtics i dues piscines simètriques. Finalment es corona amb la creació de la gran sala n°46, dominant tot l'espai amb tres entrades, i formant tot el conjunt un *diaeta* a l'estil de les cases suburbanes.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: L'espai situat al sud-oest de la casa es considera un local comercial (habitacions n°27-29), encara que la manca d'una zona de serveis en les primeres fases de la casa podria indicar la possibilitat que aquest espai compleixi també aquesta funció.

- Abastiment i evacuació d'aigües: La cisterna de l'*impluvium* de forma el·líptica, un conducte de desguàs de la cisterna i el brocal. Dos cisternes del peristil, una circular i l'altre irregular, i un dels brocals mostra decoració. Es conserva una entrada pel pas de l'aigua i cinc conductes d'abastament. El jardí més oriental de la casa conserva dues grans piscines decoratives. També s'han comptabilitzat sis conductes de desguàs de les termes.

No es coneix la tècnica constructiva de la cisterna de l'*impluvium*, però el seu brocal està tallat en pedra de forma rectangular i està encaixat dins del paviment de l'*impluvium*. Les cisternes del peristil estan retallades a la roca i es troba el revestiment directament. Finalment les piscines estan construïdes amb pedra i lligades amb argamassa amb revestiment d'*opus signinum* (Burés 1998, 336-340).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics:

Opus signinum tessellatum. Habitació n°15: les tesselles blanques i negres formen una xarxa de quadres amb una flor de cinc tesselles inserides a l'interior del quadre i emmarcada per tres bandes (blanc / negre / blanc). Després del llindar de la porta, es marca una altra entrada amb una composició igual a l'altre cos del mosaic, però en lloc de quadres una retícula de rombes. Tot inserit dins d'un *opus signinum* molt vermell. Hi ha una part del mosaic compost per *opus tessellatum*.

Habitació n°17: decorat amb tesselles blanques, una retícula centrada emmarcada primer per una línia de flors, com a cor de la flor apareix una tessella negra. Segueix una sanefa d'esvàstiques i quadres concèntrics i a la part davantera del mosaic una decoració d'escates.

Habitació n°19: la decoració presenta un retícula de rombes de tesselles negres.

Habitació n°20: es conserva en molt mal estat i no hi ha seguretat que l'*opus signinum* que es conserva estigués decorat amb tesselles.

*Habitació n°26: de característiques iguals a l'habitació n°17, però combinant una decoració geomètrica amb petites flors de cinc tesselles.

Habitació n°32: pertanyent al *caldarium* del conjunt termal, només es conserva l'*opus signinum*, però segurament va tenir decoració tessellada i possiblement també amb alguna incrustació de petits fragments de marbre. La resta del conjunt presenta decoració amb marbres, i es de suposar que algun tipus de decoració també va tenir el paviment d'aquesta estança de les termes.

Opus signinum amb decoració *marmorea*: Habitació n°30: paviment de l'*apodyterium* decorat amb fragments de marbres irregulars formant rectangles concèntrics, menys al centre que forma un cercle.

Habitació n°31: paviment del *tepidarium*, molt semblant a l'habitació anterior, però tot decorat amb rectangles.

Opus tessellatum: Habitació n°40: es conserva un rectangle central amb tesselles blanques i negres dibuixant una rosa dels vents. La resta del paviment segurament estava fet amb *opus signinum* o *opus signinum tessellatum*.

Habitació n°43: la mateixa composició, una rosa dels vents al centre i la resta amb possible *opus signinum* o *opus signinum tessellatum*. La diferència és que és un *opus tessellatum* amb diversitat de colors, com el groc, morat, blau cel, bordeus, a part del blanc i el negre.

Opus tessellatum amb inserció de fragments de *marmorea*: *Impluvium*: emmarcat per unes línies blanques i negres que ressegueixen tot el mosaic delimitant el brocal que se situa en un lateral. Les tesselles són blanques, negres, bordeus i grogues. Dins d'aquest tessellat s'insereixen fragments de *marmorea* irregulars (fig. 79).

Opus sectile: Habitació 35: només es conserva una part en l'angle nord-est i traces de la composició en algunes altres zones. L'esquema del dibuix és el mateix que

l'habitació 3 de la casa romana nº1. En aquest cas però l'estat de conservació no permet determinar si hi havia emblema ni com era (Pérez 1996, 120-123).

-Decoració de les parets:

Pintures trobades *in situ*. Habitació nº16 i 17: presenten un sòcol amb imitació de plaques de marbres rectangulars, entre les quals es disposen uns pedestals amb columnes. Al cos central es dibuixa entre columna i columna un rectangle central delimitat per bandes i dos més estrets a cada banda. Només a l'habitació nº17 s'ha conservat una part de la pintura mural a la zona superior, s'observa el dibuix de dues filades de rajoles i maons. Una particularitat de l'habitació nº16 són les restes d'estuc formant una pilastra per dividir l'espai. Els colors que es perceben són el violeta fort, bordeus, el verd i línies blanques i ocres. La combinació de colors i l'esquema és comparable a inicis del II estil pompejà³⁶.

Habitació nº26: segueix un esquema similar a les habitacions nº16 i 17.

Habitació nº37: presenta un tema senzill i similar a les estances nº16 i 17. L'execució és molt simple, el sòcol es va pintar de color violeta i sobre aquest es va desenvolupar el tema, el cos central es va formar amb el mateix sistema però amb color vermell.

Habitació nº41: es conserva la pintura antiga, abans de la reforma que divideix l'estança en tres, que s'ha conservat a les bandes d'aquests murs que divideixen l'estança. Al sòcol s'observa una imitació de marbre utilitzat en altres zones de la casa, i una zona central en què destaca la decoració de canelobres, motiu típic del III i IV estil pompejà.

Habitació nº47: el sòcol està decorat per motius geomètrics i separat per una banda verda del cos central de color vermell, es perfilen altres colors com l'ocre i blau (gràcies a la feina de restauració de Carrión i Santos).

Peristil 40a: el muret conserva pintura mural, encara que en molt mal estat. Es pot veure però, que tant a les columnes com l'intercolumni estan pintats de color negre i emmarcats amb color vermell. Al cantó est del peristil, on en lloc de sis columnes n'hi ha quatre, es dibuixen al mur els dos pedestals que falten amb la pintura mural (fig. 78).

---

³⁶ Segons I. Carrión i M. Santos (1993, 103) les característiques són comparables a l'estança IV de la *Maison des Griffons* del Palatí.

Hi ha altres restes de colors al llarg de les habitacions de la casa, però el seu estat no permet deduir el seu esquema compositiu.

-Elements mobles/ Troballes: Un altar de culte domèstic decorat amb pintures, trobat al *viridarium* del peristil situat més al sud de la casa; el cossos de dos *hermes* trobats a prop de l'*oecus* 40; i la pota d'un *cartibulum* de marbre integrada a la nova estructura de l'*impluvium*.

OBSERVACIONS

Pot haver-hi reutilització tardana d'algunes de les estructures de la casa, com la construcció d'un possible dipòsit a l'habitació n°44.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Balil 1972b, 101-104; Nieto 1977, 851-868; Santos 1988; Nieto 1980, 322-341; De Chazelles 1990, 101-118; Gamer 1989, 28-29 i 232-233; Santos 1991, 31-33, Mar/Ruiz de Arbulo 1993, 239-240 i 391-394 (Hi ha un error d'impressió i la casa 2B és la casa romana 2A); Paulí-Vivó 1993a, 121-124; Carrión/Santos 1995; Pérez 1996, 120-123; Burés 1998, 336-340; Santos 2005, 35-38; Tang 2005, 330-331; Vivó *et al.* 2006, 49-51.

Fig. 72. Sector atri i peristil al fons. Foto de l'autora.

Fig. 73. *Andron*. Foto de l'autora.

Fig. 74. Habitació n°20 des d'habitació n°21. Foto de l'autora.

Fig. 75. Peristil i *oecus* 40. Foto de l'autora.

Fig. 76. Oecus 35. Foto de l'autora.

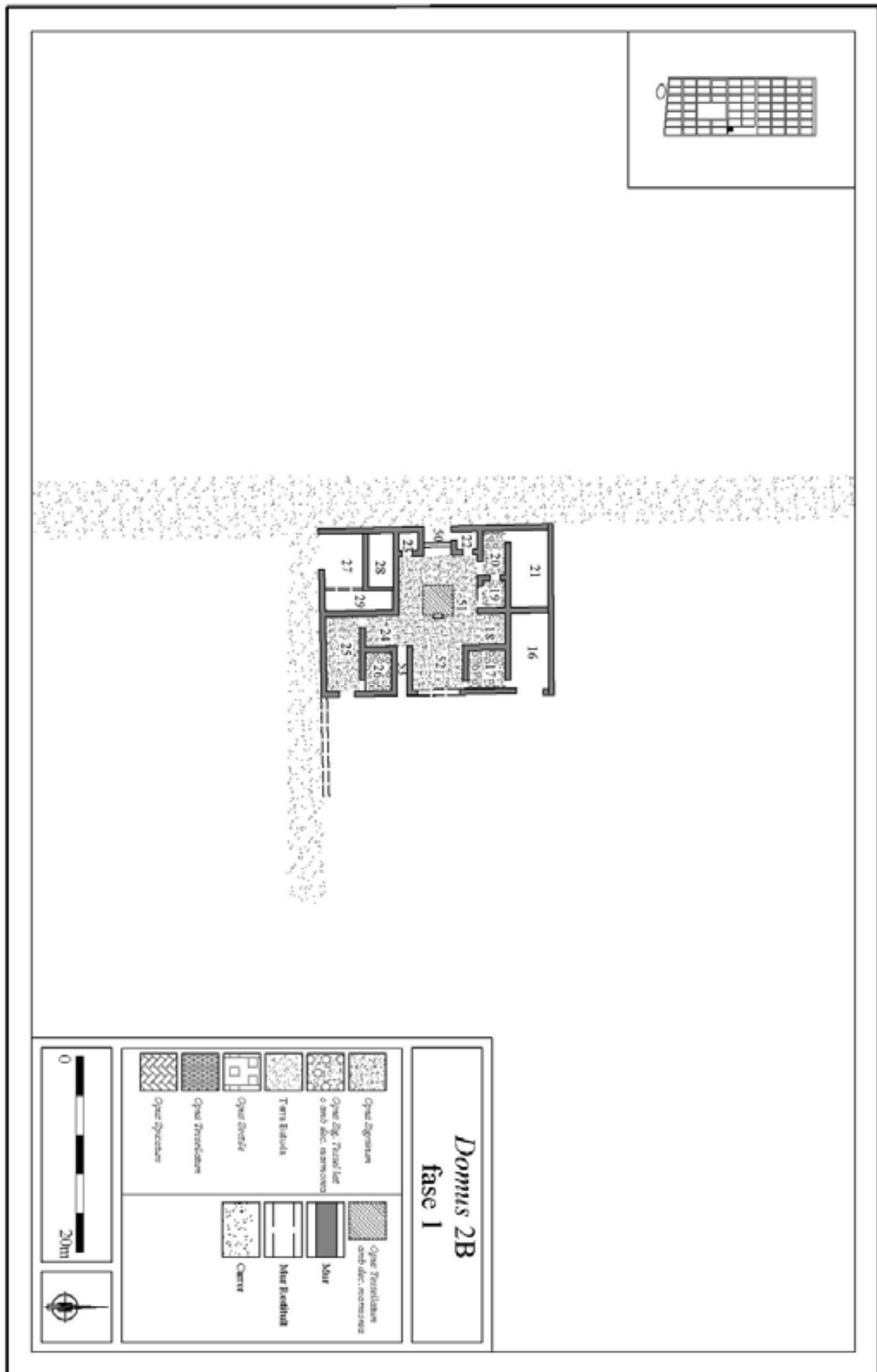
Fig. 77. Zona termal. Foto de l'autora.

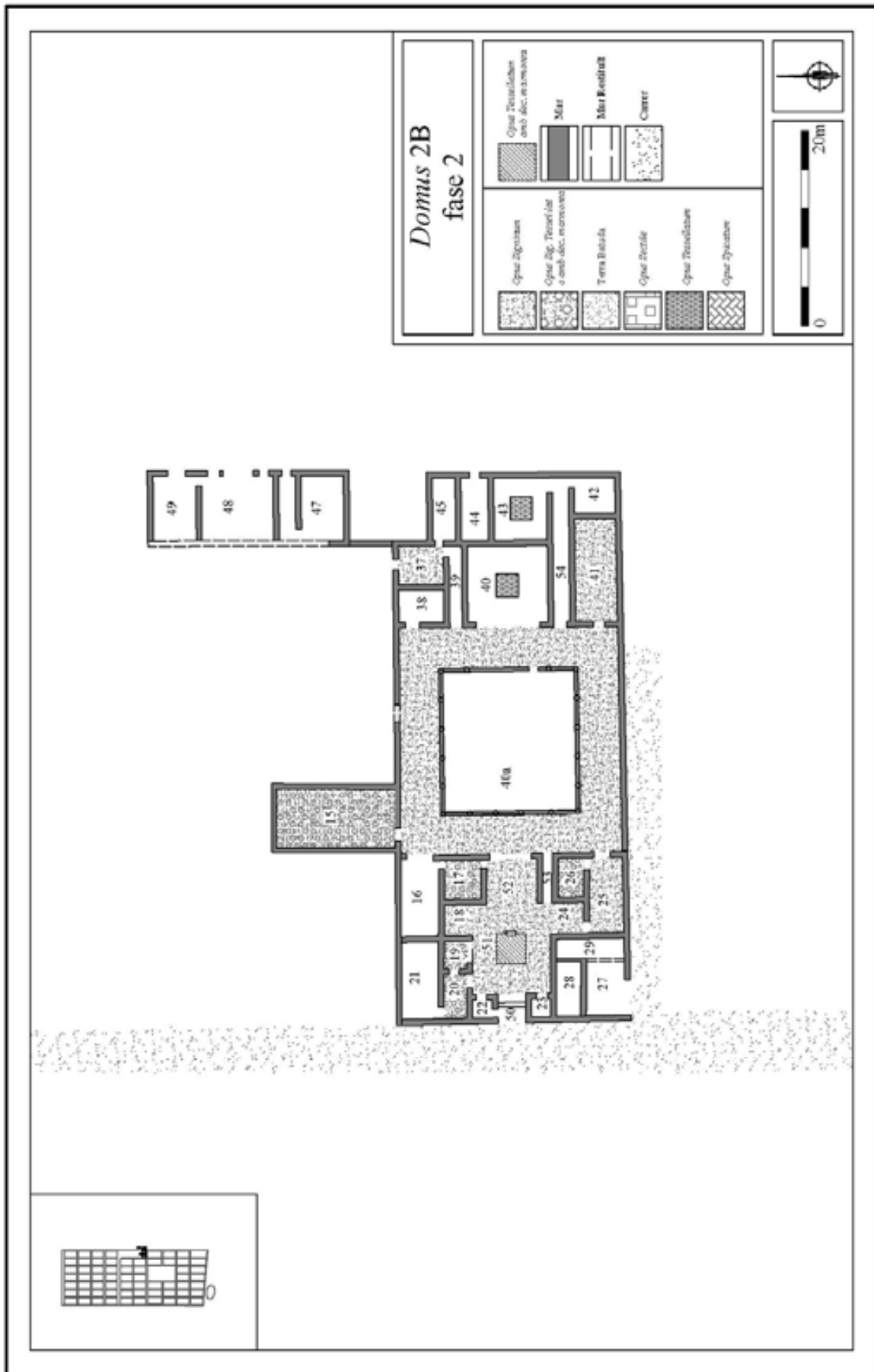
Fig. 78. Detall intercolumni peristil 40a.
Foto de l'autora.

Fig. 79. *Impluvium*. Foto de l'autora.

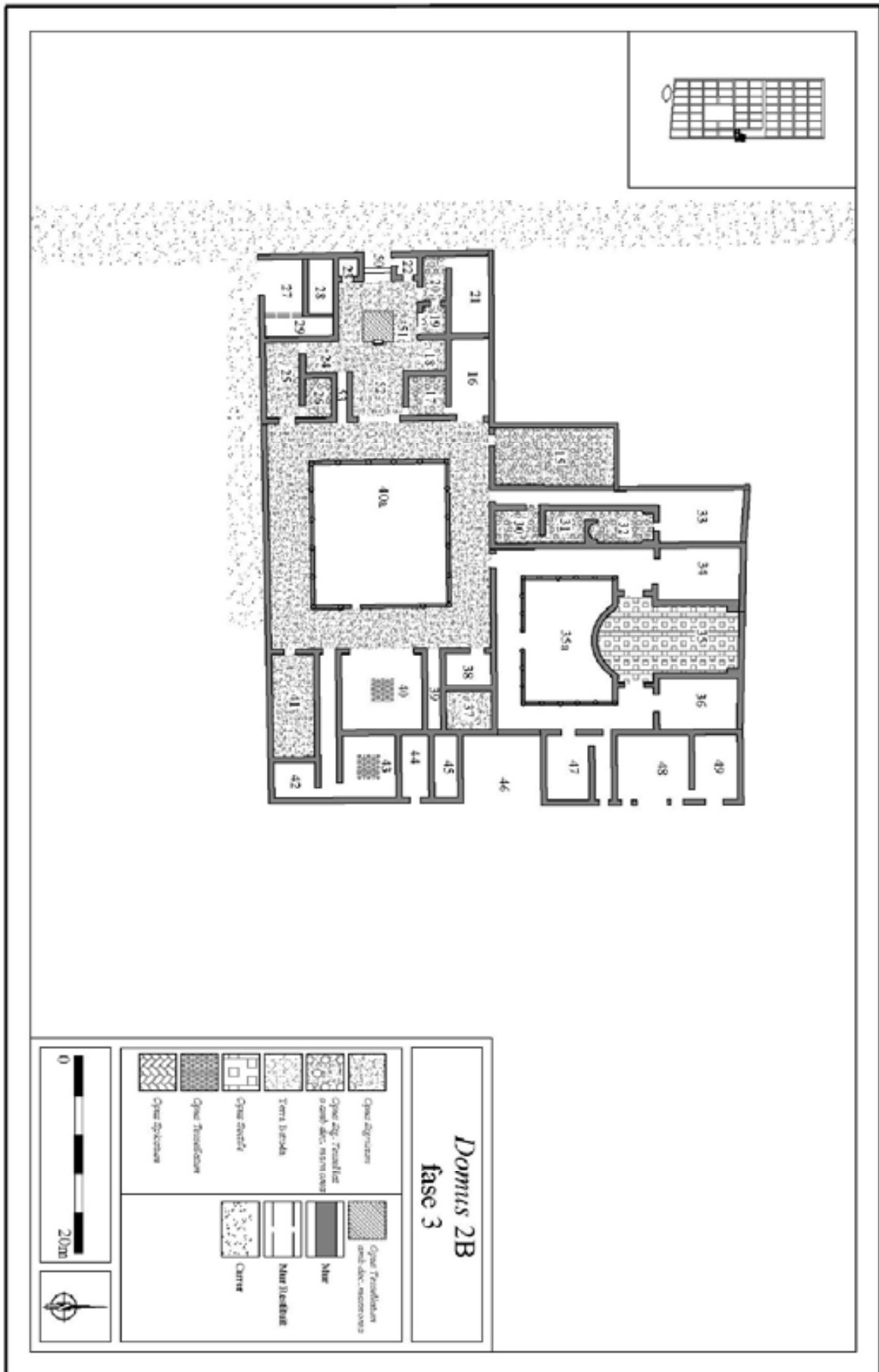

Planta de la primera fase de la *domus* n° 2B de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Planta de la segona fase de la *domus* n° 2B de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Planta de la tercera fase de la *domus* n° 2B de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

Fitxa n°33 Emporiae - **Casa romana n°3** (Casa del Dr. Pi)

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra	X	Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Espai distribuïdor lateral		Documentació estratigràfica			
Atri					
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Emporiae* (L'Escala-Empúries, Alt Empordà).
- Inserció dins de la trama urbana: Ciutat romana. Part oriental de l'*insula* situada al sud-est del fòrum, *insula* 9. Limita amb el cardo B i s'accedeix pel cardo A de la ciutat.
- Relació amb altres elements destacables de la ciutat: La casa es troba a la mateixa *insula* que una filera de *tabernae* de caràcter comercial i al sud-est del fòrum de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1957-1961.
- Responsables: M. Almagro (Diputació de Barcelona).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjana, a nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es conserva pràcticament la totalitat de la planta de la casa, en la seva última fase.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: No es coneix la planta original de la casa, que sembla haver rebut més d'una reforma. En la seva última concepció presenta uns *fauces* i un espai distribuïdor des de la qual s'accedeix a onze possible estances més.
- Durada de l'edifici: A. Balil (1973, 30-32) assenyala una datació per a la construcció de la casa de primera meitat del s. I dC i l'abandonament cap a finals del s. II dC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió: -
- Forma en planta: Tendeix al quadrat.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: La majoria de les parets només conserven una o dues filades en molt mal estat, però la majoria dels murs semblen construïts amb aparell irregular lligats amb fang. Tot i així s'observen parets amb una tendència més regular del seu aparell i amb utilització de morter de calç. Finalment, encara es pot veure alguna paret d'obra mixta, amb fileres de pedra i d'altres de maons. No hi ha elements diferenciadors per atribuir les diverses tècniques observades a fases constructives.

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°3, 8); *opus signinum tessellatum* (habitació n°12); *opus signinum* amb fragments de *marmorea* (Habitació n°2) i *opus sectile* (habitació n°11).

Cobertes: -

Altres:-

- N° habitacions i Funcions: S'accedeix per un corredor que actua com a *fauces* (habitació n°1, fig. 80) i que condueix cap al centre de la casa (habitació n°2). L'àmbit n°2 es defineix com l'espai distribuïdor, però tot i la presència d'una cisterna no hi ha prou elements per interpretar l'existència d'un *impluvium* (fig. 81). De tota manera, aquest espai actua com a centre neuràlgic de l'habitatge. La present casa, en ser de condició mitjana, no necessita seguir les exigències dels rituals de l'atri, però si els elements pràctics d'aquest, com és la llum, l'aire i l'aigua (Santos 1991, 33). L'estança n°11 per la seves dimensions i la seva pavimentació es podria definir com la sala important de la casa, segurament com un *triclinium*. Les poques evidències materials i falta d'informació estratigràfica ha dificultat la capacitat de poder definir la funcionalitat d'algun espai més de la casa. La tripartició que s'observa a l'estança n°3 en un moment concret de la casa, pot ser conseqüència de la necessitat de crear una separació entra la *culina* i una *letrina*. O en canvi la *culina* i *letrina* se situen a l'habitació n°5, que també s'observa una delimitació dels espais. Al no conservar-se restes de canalitzacions, no es pot conèixer com funcionaria el sistema d'abastament i desguàs de l'aigua, i per tant la ubicació de la *culina* i les funcions de servei amb seguretat.

- Pis superior: S'han conservat les restes d'unes escales a l'habitació n°4 cap a un possible segon pis.
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Les relacions entre els espais conservats d'aquesta part excavada de l'*insula* no és documentat amb claredat, però és possible que aquesta casa es relacionés amb una de les *tabernae*.
- Abastiment i evacuació d'aigües: Dues cisternes i un conducte d'abastament d'una d'elles.

La cisterna situada a l'habitació n°2 es de forma el·líptica i coberta de volta d'*opus caementicium*. La part de la cisterna que es pot estudiar està construïda amb pedra sorrenca. El conducte d'abastament que es conserva es relaciona amb aquesta cisterna.

L'altra cisterna és de forma quadrada i coberta de volta. Aquesta se situa a l'habitació n°6 i està tallada a la roca i amb revestiment. Damunt la volta es conserven les empremtes dels taulons utilitzats per l'encofrat de l'*opus caementicium*. S'observa una entrada d'aigua molt a prop de la boca (Burés 1998,340-345).

DECORACIÓ DE LA CASA

-Mosaics: A la casa romana n°3 s'han conservat tres mosaics. L'espai distribuïdor (habitació n°2) presenta un *opus signinum* amb fragments de *marmorea* irregulars inserits linealment. L'espai lateral n° 12 està decorat amb un mosaic d'*opus signinum tessellatum* amb un dibuix senzill, una retícula de rombes emmarcats amb tesselles blanques. El tercer mosaic és un *opus signinum* amb una emblema d'*opus sectile* a l'habitació n°11. S'han conservat les traces d'algunes empremtes de les plaques, però no es pot entendre bé l'esquema compositiu. A la part Nord de l'emblema es disposen *crustae* de formes geomètriques de diferents materials (marbre "pavonazzeto" i "africà", calcària blanca i pissarra) i dibuixant dues bandes, aquesta sanefa només es conserva en aquest cantó i una placa triangular en l'angle nord-oest (Pérez 1996, 127-128).

-Decoració de les parets: Almagro apunta que l'habitació n°11 comptava amb decoració pictòrica, però avui no es conserva.

-Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

Es documenta un conducte d'abastament de la cisterna de l'àmbit n°2 segurament posterior a la vida de la casa romana n°3. Tot i que està relacionat amb una cisterna de

la casa, s'observa una reutilització de molts elements materials i com s'assenta sobre els paviments i nivells de circulació de la casa.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

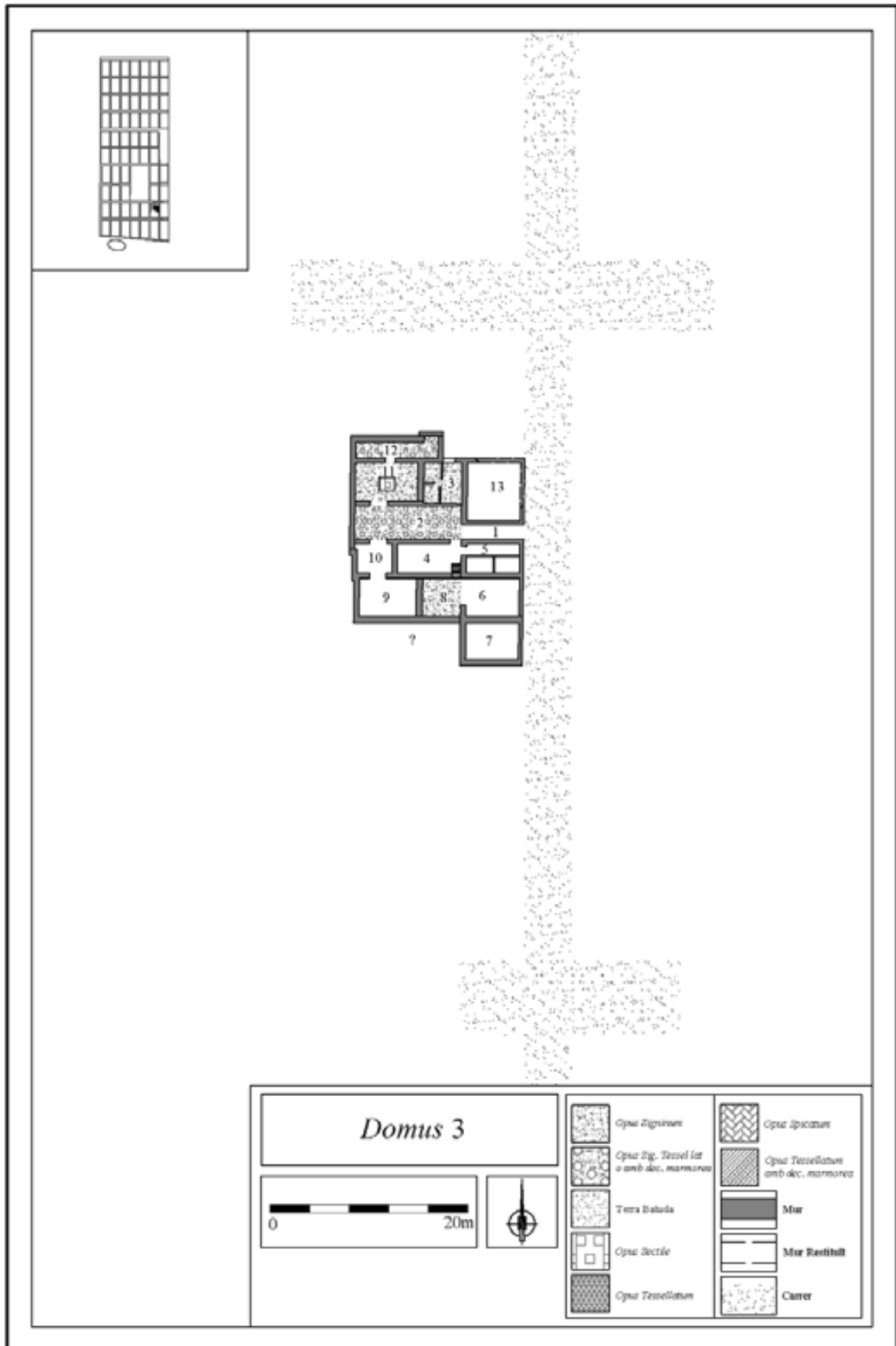
Puig i Cadafalch 1934, 251-252; Almagro 1962, 11-12; Balil 1973, 30-32; Santos 1991, 33; Pérez 1996, 127-128; Burés 1998, 343-345; Santos 1998; Tang 2005, 330-331.

Fig. 80. Entrada. Foto de l'autora.

Fig. 81. Habitació n°2. Foto de l'autora.

Planta de la *domus* n° 3 de la ciutat romana d'Empúries (adaptat de Santos 1991).

4.2. *Baetulo*

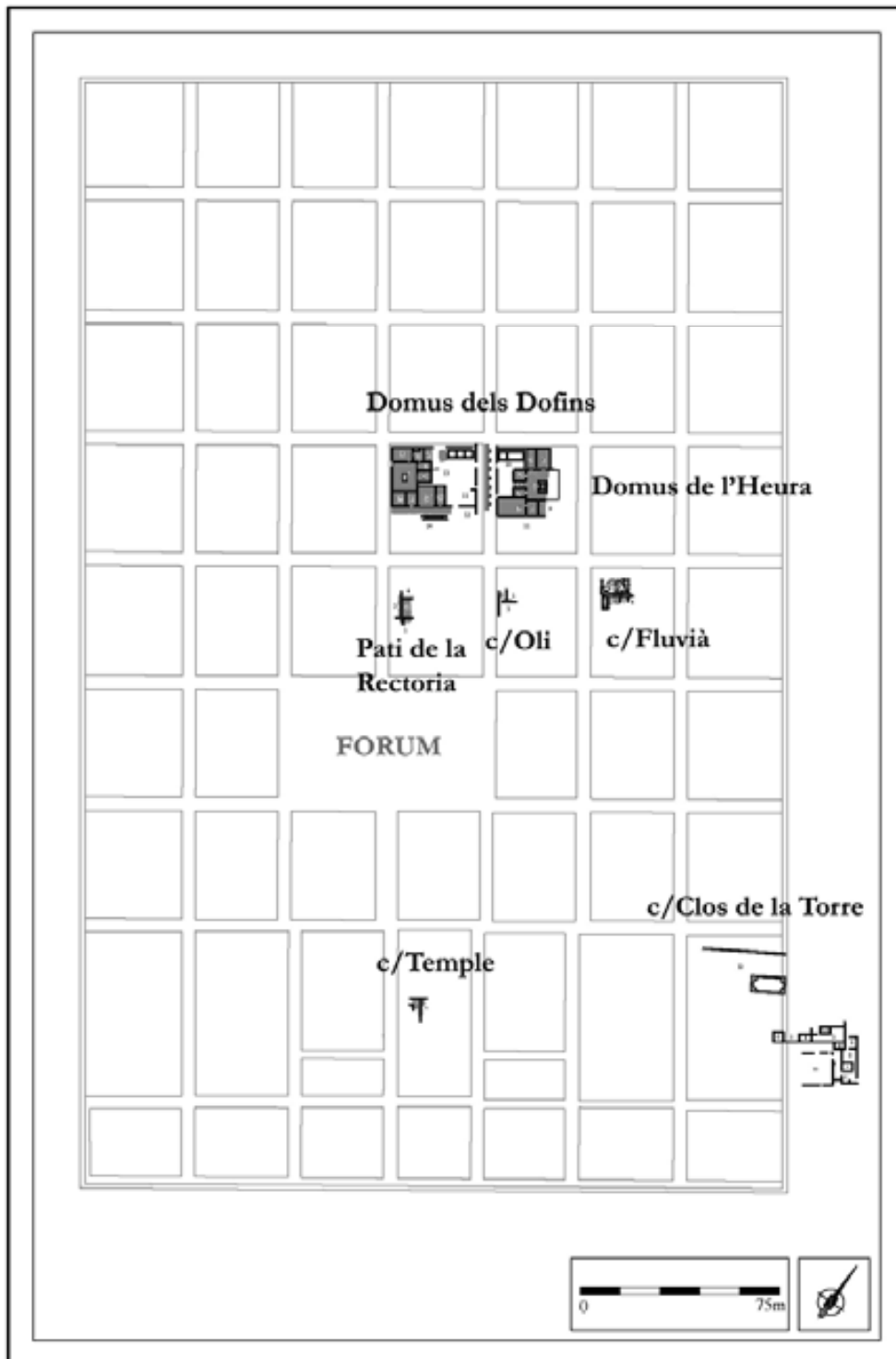

Fig. 82. Planta de la ciutat de *Baetulo* amb la situació de les restes domèstiques i el seu nom corresponent.

Fitxa n°34**Baetulo – Domus dels Dofins**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil	X				
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès). c/Lladó n°45-53.
- Inserció dins de la trama urbana: Part alta, zona residencial.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa s'ubica molt a prop del fòrum, al nord d'aquest. Separada de la *domus* de l'Heura pel *cardo maximus* de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1927; 1958; entre 1981 i 1996 es van realitzar fins a set campanyes.
- Responsables: J. de C. Serra Ràfols (IEC); J. M. Cuyàs Tolosa (Museu de Badalona); l'última etapa també es va realitzar des del Museu de Badalona, es van efectuar diferents campanyes portades per P. Padrós, M. Comas, C. Puerta, J. Alemany, M. Madrid i M. Rodríguez.
- Tipus d'actuació: Excavació antiga, exceptuant els anys d'excavació d'urgència del Museu de Badalona.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Sector de l'atri, les habitacions septentrionals obertes al possible peristil i sector industrial.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: S'identifiquen dues fases constructives de l'edifici. Primera fase: en aquesta fase es construeix gairebé la totalitat de l'estructura de la casa que es va mantenir fins a la seva amortització. La planta de la casa s'articula al voltant d'un atri, i es desenvolupa transversalment el sector del peristil respecte el de l'atri, amb un desnivell de 0'70m³⁷. La construcció de la casa es data entorn el canvi d'era, gràcies als nivells estratigràfics excavats sota els paviments musivaris, trinxeres de fonamentació d'alguns murs i els estrats d'amortització de la fase anterior i anivellament del que serà el sector industrial. En aquests nivells s'observen uns conjunts ceràmics molt homogenis, a part de la presència de ceràmica campana, un gran nombre de fragments de *terra sigillata* itàlica amb formes com Conspectus 4.3., 8.3., 13.2., 14.4., 22.1 o Goudineau 22, fragments de parets fines amb les formes Mayet XII o XXXII, exemplars de fragments de llàntia de volutes, com una Dressel 9A, i àmfores sudhispàniques com Dressel 20 o Haltern 70 o laietanes com la Pascual 1. En tots aquests conjunts no apareix *terra sigillata* sudgàlica (només en un, i es considera una contaminació) fet que refermaria una cronologia de canvi d'era (Cantarellas 2006, 73)³⁸.

Segona fase: On abans hauria hagut el possible *hortus* de la casa en aquesta casa es construeixen unes noves instal·lacions dedicades a la producció de vi. Aquests canvis edilicis sembla que es produeixen a la meitat del s. I dC, segona meitat de s. I dC. Aquesta cronologia es data per les formes de *terra sigillata* sudgàlica i hispànica dels nivells d'amortització de la fase anterior a les noves instal·lacions, com les formes Dragendorff 27, 29B o Haltern 16 del primer grup ceràmic, però sobretot el que indica una datació de la segona meitat del s. I dC és la presència de les formes Dragendorff 30, 35 i 36 del segon grup ceràmic, conjuntament amb els fragments de comuna africana amb formes Ostia III, 332 i Ostia II, 310. Aquestes formes estan presents ja en

³⁷ De la *domus* dels Dofins s'han generat moltes hipòtesis sobre la planta de la casa, el desnivell acusat entre el sector de l'atri i el del peristil ha portat a diferenciar dues edificacions, ja que no s'ha trobat el pas entre el sector de l'atri i del peristil (Guitart *et al.* 1991, 37, Alemany 1995, 11, Comas *et al.* 1999, 40); però les últimes campanyes d'excavació han portat noves dades sobre la creació d'aquests espais i la seva amortització. S'ha conclòs que les restes formen part d'una mateixa planta i fase constructiva, igual que l'esquema de la casa veïna de l'Heura. Dades que no han deixat cap dubte sobre la seva interpretació als últims estudis que s'està davant d'una mateixa casa (Comas/Juan 2002, 451; Bosch *et al.* 2001, 363-364 i Cantarellas 2006, 144).

³⁸ Molt important l'estudi de Cantarellas 2006, la seva revisió dels materials i l'estratigrafia rectifica la datació tradicional donada per a la construcció i amortització de la casa. La primera s'havia datat a la primera meitat del s. I aC i l'última a finals del s. I inicis s. II dC.

contextos flavis, o la forma Hayes 23 A forma apareguda des d'inicis del s. I dC (Cantarellas 2006, 83-85)

- Durada de l'edifici: A la casa es constata una vida d'un segle i mig. La construcció es produeix entorn el canvi d'era i l'amortització total de la casa sembla donar-se a la meitat del s. II dC. L'espoli i l'amortització de la casa es produeixen coetàniament. Els nivells estratigràfics d'abandó i espoli aporten fragments ceràmics datats a mitjan de s. II dC, com la forma Hayes 182 de ceràmica comuna africana o la forma Lamboglia 9B de *terra sigillata* africana A (Cantarellas 2006, 91).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: Tot i no comptar amb la planta sencera de la casa, sembla que tendeix al rectangle

- Condicions i preparació del terreny: El terreny on s'assenta la *domus* dels Dofins presenta un gran desnivell, salvant-se per la construcció de terrasses. La casa es disposa a dos nivells separats per 0'80 m (terrasa superior: sector atri; terrassa inferior: sector peristil). També s'aprecia un desnivell cap el sud-est.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: La gran part dels murs de la casa presenten sòcols molt baixos construïts amb pedres sense treballar i lligades amb morter i terra. Murs d'una important grossor, entre 0'60m i 0'80, per contrarestar els sòcols tan baixos (Serra Ràfols 1931, 108). Formats amb una superestructura de tàpia (Cantarellas 2006, 79). En canvi els murs de les habitacions n°11 i 12 estan formats per pedres de grans dimensions lligades en fang, possiblement per reforçar els murs de façana est de la casa (Cantarellas 2006, 149).

Paviments: Terra batuda (el pòrtic nord del peristil); terra batuda amb una capa de calç (habitacions n° 6, 7 i 8); *opus signinum* (habitacions n° 9, 10, i una petita part de l'habitació n°13); *opus signinum tessellatum* (atri n° 1, habitació n° 3); *opus tessellatum* (habitacions n°2, 5 i *impluvium*); *opus sectile* (habitació n° 4) i *opus spicatum* (una petita part de l'habitació n°13).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: En aquesta fase es construeixen contemporàniament el sector de l'atri i el del peristil. La inserció de les restes arqueològiques dins de l'actual Badalona no van permetre l'excavació en extensió de la casa. No obstant si se segueix la proposta de modulació (Guitart *et al.* 1993, 189-190), entenent que la casa ocuparia la totalitat de l'*insula*³⁹, es pot aventurar que les parts domèstiques restants són possibles estances relacionades amb el peristil, potser alguna entrada per aquesta zona, i una zona de serveis, sobretot per a la segona fase, ja que la zona de serveis es podria situar a la zona de l'*hortus* a la primera. En aquesta fase s'alcen les dotze estances que es coneixen de la casa.

El sector de l'atri no ha conservat la seva entrada, però al llarg dels estudis realitzats a aquesta casa no hi ha dubte que l'entrada es trobaria a l'oest en posició axial al *tablinum* (habitació n°2). De l'atri de la casa de grans mides (10,45 m per 9m) no es fàcil determinar a quina tipologia correspondria. El seu primer excavador, J. de C. Serra Ràfols i A. Balil, el van interpretar columnat, i la bibliografia posterior s'ha decantat més cap a un atri toscà. L'espoli del mur de l'*impluvium* no permet saber el model al qual s'adscriuria l'atri, però fos un o l'altre s'ha de tenir present que s'està davant d'un *impluvium* decoratiu, no hi ha cisterna de recollida de l'aigua. Així doncs, tant les parets de l'*impluvium* com la teulada de l'atri haurien de ser adequades per no embussar l'atri d'aigua, perquè no hi hauria una cisterna per alleugerir-hi l'entrada (fig. 83).

L'habitació n°2 correspon sens dubte al *tablinum* de la casa, presenta característiques clàssiques d'aquest tipus d'estança com l'axialitat i obertura en tota la seva amplada a l'atri (fig. 84). El descobriment de les restes del mur oriental del *tablinum* impossibilita l'existència d'un pas directe a l'*hortus*, encara que podria haver existit una finestra per la visió d'aquest. L'habitació continua al *tablinum* en direcció nord (habitació n°3) ha estat interpretada com una *alae* (Cantarellas 2006, 148), però la seva posició al costat del *tablinum* fa que sigui una ubicació molt poc freqüent d'un *alae* en el sentit vitruvià. Aquest és l'únic autor que utilitza aquesta nomenclatura en aquest context⁴⁰, situant-se

³⁹ Les últimes excavacions posen de manifest que l'*insulae* hauria de ser més llarga que 40'80 m del model proposat d'un *actus* per aquesta allargada (Cantarellas 2006, 144). Tot i que el *decumanus* que anteriorment s'havia situat com el límit nord de la casa, s'ubiqui més al nord, el final septentrional de la casa és el mateix. Tot i que en aquesta *insula* les últimes intervencions han canviat lleugerament les mides de la llargària (Guitart *et al.* 1993, 189-190) és la proposta acceptada per la resta de la ciutat romana. Pel que fa a la *Domus* dels Dofins l'amplada de l'*insula* continua sent la mateixa que la proposada, tot i que les restes conegudes d'aquell moment feien considerar que la casa només ocuparia una part de la *insula*, avui dia amb la coneixença actual dels límits meridionals proposats per aquesta *insula*, es pot formular la hipòtesi de l'extensió de la casa.

⁴⁰ Vitruv. VI. 3.4.

als cantons laterals respecte l'entrada i *tablinum* de la casa, com espai dedicat a l'exhibició de les imatges dels avantpassats. L'esquema que segueix el sector de l'atri de la *domus* dels Dofins, sense estances en el seu cantó sud, pot haver situat l'*alae* en un altre ubicació. Però s'ha de tenir present que l'*alae* definint-se com un espai obert de l'atri, és un espai molt concret interpretat per una casa d'esquema simètric, per donar amplitud i obertura visual als pòrtics de l'atri, si no s'adopta aquest esquema, no ha d'existir una *alae*, si més no en la definició vitruviana. La funcionalitat de habitació n°3 pot igualment respondre a una *alae* modificada i adaptada a un espai, però potser s'hauria d'anomenar més aviat com una *exedra*. Tampoc s'han d'oblidar altres possibles funcions d'aquesta habitació, en molts casos el *tablinum* disposava d'habitacions complementaries, un exemple és la casa n° 1 d'Empúries. No s'ha conservat la totalitat de la paret mitjanera entre el *tablinum* i l'habitació n°3 de la *domus* dels Dofins, hauria pogut existir un pas entre elles dues, funcionant com estança complementàries. També podria haver estat un espai dedicat a funcions de magatzem⁴¹.

En el cantó nord de l'atri se situa una de les estances més grans d'aquest sector, que tampoc han generat molts dubtes en la seva definició en els diversos estudis, es tracta del *triclinium* de la casa (habitació n°4). L'estança presenta l'únic *opus sectile* conservat, aquesta bonica pavimentació i la planta de l'habitació més llarga que ampla, la defineix sense reserves com un *triclinium* (fig. 85). Més controvèrsia ha tingut l'estança n°5, aquesta amb un accés directe amb el *triclinium* i l'habitació n°3, s'ha definit com un *cubiculum*, el primer en identificar-ho va ser A. Balil (1973, 35), sobretot per la falta de mosaic en l'extrem nord-oest de l'estança, aquest espai rectangular de terra batuda podria haver estat el suport o la base d'un llit. La conjunció *triclinium* – *cubiculum* és molt comuna en les cases romanes, encara que els exemplars coneguts on es dona aquesta conjunció a l'atri són molt escassos⁴². Però, tant si es tracta d'un *cubiculum* de representació com un *cubiculum* nocturn, requereix intimitat i no només té accés pel *triclinium* sinó també per l'habitació n°3 i n°6. Tant l'accés des de l'estança n°3 com del *triclinium* es conserven les marques de les pollegueres, per tant si es requereix intimitat es podria tancar la porta, però amb la planta coneguda l'únic pas per accedir a l'*hortus* és l'estança n° 6, a la qual només es pot arribar per aquest possible *cubiculum*. L'habitació n°

⁴¹ Molts espais dins de la casa d'atri de Pompeia observats per l'estudi dels materials de P.M. Allison (2004, 167) es defineixen com a magatzems en la seva última fase d'ocupació.

⁴² (Zaccaria 2001, 91) El *cubiculum* al costat del *triclinium* és una de les materialitzacions més clares de la "luxúria" asiàtica arribada a Roma a partir del s. II aC. És un desenvolupament del plaer entre iguals exclent de la clientela, d'aquí que els exemples generalment es desenvolupin més al sector del peristil.

5 ocupa un lloc gaire distribuïdor per exercir una funció més aviat privada, la falta de coneixença de la planta no pot assegurar que no existís un altre pas per arribar a l'*hortus* sent el conservat més secundari, però a la zona de l'atri es difícil que existís un altre pas amb la planta coneguda. Aquesta estança s'ha definit tradicionalment com un *cubiculum* per l'espai rectangular sense pavimentar, però, aquest senyal pot correspondre a altres elements, com un espai destinat a un moble d'obra o un espai al qual les restes actuals no permeten poder donar un significat. L'habitació n° 6, l'altra estança que comunica amb l'habitació n°5, de la qual no es coneixen les dimensions exactes, és l'única que comunica amb l'*hortus*. Aquest espai interpretat com a corredor (Cantarellas 2006, 147), es desconeix si va reunir alguna altra funció, però la coneixença que el *tablinum* i l'habitació n°3 no donaven accés, ressalta la importància d'aquest espai.

L'habitació n°13 en aquesta primera fase es configura com un possible *hortus* o pati, no s'han conservat indicis de cap pòrtic, però l'estratigrafia d'aquest ambient ha estat molt malmesa i els indicis arqueològics són molts pocs. Sembla que en aquesta fase es podria relacionar un forn d'ús indeterminat i una sitja, així com una sèrie d'àmfores en posició invertida (Cantarellas 2006, 82). Si es confirmés aquesta relació, no invalidaria l'existència d'un *hortus* o un espai obert, les dimensions del forn poden respondre a una necessitat domèstica. Aquest forn se situa a l'angle nord-est i no impedeix l'existència d'un espai obert. Aquestes restes arqueològiques podrien correspondre a les funcions de *culina* de la casa, no localitzada a cap altre punt, o si pel contrari formés part d'una producció més gran, es podria trobar igualment en un espai de la casa. Hi ha exemples d'aquesta dualitat, es troba a la mateixa *domus* dels Dofins a la fase posterior destinat a la producció del vi. L'*hortus* (habitació n°3) comptaria amb una porta *postica* que s'obriria al *cardo maximus*.

Al sector del peristil s'han descobert sis estances. L'habitació amb un funció identificada és la n° 9, descrita com un *oecus* (Comas/Juan 2002, 451), un exemple clar d'aquest tipus d'estança, de grans mides (7,65m per 5,95m) i oberta al peristil (habitació n°14) per gaudir del jardí (fig. 86). Les altres estances sense funcions concretes han d'estar relacionades amb les funcions desenvolupades a un peristil.

Del *viridarium* de la casa es coneix un *lacus* allargat davant les habitacions n°9 i 10, i el paviment d'un altre situat a l'habitació n°12, també es van documentar restes de fragments de columnes que haurien pogut correspondre al pòrtic del *peristil*.

Finalment els últims àmbits excavats de la casa són l'habitació n°11 i 12. Es desconeixen les funcionalitats d'aquests dos àmbits i a quin sector de la casa correspondrien, en no poder excavar la unió entre aquests àmbits amb la resta de la casa. La presència del paviment d'un lacus a l'habitació n°12 pot assenyalar que s'està en el *viridarium* de la casa. Però en el cas de l'habitació n° 11, tot i estar al nivell de circulació de les estances del peristil⁴³, podria haver-hi format part també del sector industrial.

Segona fase: No hi ha canvis en la planta de la casa, però en aquesta fase es construeixen les instal·lacions per a la producció de vi on abans hi havia hagut el possible *hortus* i el forn. S'ha documentat l'empremta d'una gran premsa, unes fileres d'àmfores pascual 1, un petit forn i tres grans dipòsits (Comas/ Juan 2002, 451-452) (fig. 87).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Les instal·lacions per a la producció vinícola es desenvolupa a la segona fase a l'habitació n° 13. Podria haver-hi existit una funció productiva a la primera fase, però de caire més domèstic.

- Abastiment i evacuació d'aigües: En tota l'extensió excavada de la casa no s'ha documentat cap cisterna de recollida d'aigües, ni tampoc cap pou, el que es documenten són més d'una claveguera de fases diverses. El canal amb una funció més definida i construïda a la primera fase, és la que desaigua l'*impluvium* que travessa l'atri, se situa pel sud del *tablinum* i desemboca al *cardo maximus*. A la segona fase es documenten dues clavegueres que es troben en el sector industrial i que conflueixen amb la claveguera que desaigua l'*impluvium*.

Un altre element relacionat amb l'*impluvium* de la casa és la possible existència d'una *fistulae* de plom encara que la rasa de l'espoli no va deixar suficients senyals per poder confirmar-ho (Cantarellas 2006, 80-81 i 89), però que correspondria segurament amb el canal de desguàs de l'*impluvium*.

L'únic dipòsit ornamental relacionat amb la casa és el *lacus* del peristil (fig. 88). Presenta un paviment d'*opus signinum* amb la mitja canya als laterals, fa un lleuger pendent cap a un forat de desguàs que comunica amb una canonada de plom. També s'observa un

---

⁴³ No es coneix el paviment d'aquesta estança, només els nivells que es creuen formatius, poden estar a un nivell superior del que marquen aquests estrats (Cantarellas 2006, 149).

sobreixidor. El *lacus* fa una amplada de 1'55 m, no es va poder excavar la totalitat de la seva llargària, però es coneix un tram de 7'72 m. Segueix una orientació NO-SE. Les seves parets estan estucades de color vermell per l'interior i presenten una capa de cendres a la cara exterior (Alemany 1995, 12).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:

Atri (habitació n° 1): *opus signinum tessellatum* en el qual les tesselles de colors negres i blanques dibuixen figures geomètriques. Els laterals NO i SO estan ocupats per una retícula de rombes i l'espai restant del centre es compon per un conjunt d'octàgons amb diverses figures als centres.

Impluvium: *opus tessellatum* format amb tesselles blanques de fons i tesselles negres pel dibuix. El motiu central és un gran disc realitzat amb nou cercles concèntrics de triangles blancs i negres, que van disminuint cap a l'interior, deixant un cercle de color blanc. Als angles del quadrat que emmarca aquest gran disc es dibuixen bells dofins. Un dofí als angles est i oest, tots dos sobre un trident, i als angles nord i sud, es disposen dos dofins en cada angle. A l'angle del nord es col·loquen dos dofins enfrontats i separats per un pop, i a l'angle sud dos dofins amb les cues entrelaçades sobre un objecte indeterminable. Finalment aquest quadrat és decorat amb dues franges de composició geomètrica als laterals, tot el conjunt emmarcat per una línia blanca (fig. 83).

Tablinum (habitació n° 2): *opus tessellatum* de tesselles blanques i negres. La composició d'aquest mosaic és una superposició de figures geomètriques unes dins de les altres, de la qual resulta un complexa motiu geomètric. A l'interior de la figura geomètrica més petita, en aquest cas quadrats, es dibuixen motius florals cruciformes, circulars o peltas afrontades. Tota la composició s'emmarca en una línia negra, una altra de blanca, i finalment una franja més gruixuda negra.

Llindar de l'atri al *tablinum* (habitació n°2): *opus tessellatum* aquest presenta casi la mateixa allargada que l'amplada del *tablinum* (3'25m). En tesselles negres sobre blanques es dibuixa una sanefa de greques, en l'interior de la qual s'ubica un quadrat amb un motiu cruciforme (fig. 84).

Habitació n°3: *opus signinum tessellatum* del qual només es conserva una petita part a l'oest de l'estança. Amb tesselles blanques es dibuixa en el centre un gran rombe

amb figures geomètriques a l'interior, unes dins de les altres. Aquest rombe emmarcat per dos grans quadrats, que decorats a l'interior d'aquests es dibuixen motius cruciformes.

Llindar de l'atri a l'habitació n°3: *opus signinum tessellatum*, amb tesselles blanques es dibuixen línies de meandre amb decoracions cruciformes.

Habitació n°5: *opus tessellatum* que pavimenta tota l'estança menys una part a l'angle nord-oest. Mosaic de fons blanc decorat amb una sanefa de tesselles negres que rodeja la sala, dins de dos requadres es dibuixa una orla de "roleos" i fulles d'heura, que surten de crateres col·locades al centre de dos dels laterals. Llindar de l'habitació n°4 a l'habitació n°5: *opus tessellatum* de tesselles negres i blanques es compona un motiu floral dins d'un "losange", que a la vegada està dins d'un altre i tot emmarcat per un rectangle de línia blanca entre mig de dues negres (Guitart 1976, 81-85).

Triclinium n°4: *Opus sectile* molt malmès i, tot i que es va poder apreciar el senyal de la composició en el morter, no va quedar registre d'aquesta disposició. Les úniques *crustae* que es van conservar *in situ* van ser arrencades i reconstruïdes lliurement al Museu de Barcelona. A l'actualitat aquesta reconstrucció està desmuntada, i només es conserva tres unitats modulars. L'aproximació a l'esquema es pot fer a través de les fotos de l'excavació. Els materials utilitzats són pissarra negra, marbres *pavonazzetto* i *cipollino*, marbre *luculei* "africano", calcària "giallo antico" i possible calcària blanca. Es dibuixen unes sanefes en tres dels cantons (nord, sud i est) per tres fileres en composició quadrícula que alterna quadrats simples o de composició composta amb elements a l'interior. Són quadrats més petits amb la mateixa posició, alguns sobre la punta i d'altres amb un cercle. El quart cantó (oest) es varia la composició, presenta de dins a fora una banda de triangles alternativament invertits i dues fileres de quadrats, la primera simple i la segona amb els mateixos motius que els altres tres cantons (Pérez 1996, 79-82).

- Decoració de les parets: Les restes pictòriques de la *domus* dels Dofins s'han conservat en molt mal estat. S'observen en alguns murs de les diferents habitacions sòcols amb restes de pintura i en alguns casos s'han extret restes d'estuc d'alguns nivells

estratigràfics. En cap cas s'ha pogut identificar la composició pictòrica de les parets, com tampoc l'estil pictòric.

Habitació n°7: a la parets nord i est presentaven restes de pintura vermella.

Habitació n°8: a l'angle nord-oest es conserva un sòcol amb pintura blanca i esquitxos negres i s'intueix les línies dels rectangles del cos central, un de color vermell i l'altre groc.

Habitacions n°9 i 10: s'observa el revestiment de la paret oest de pintura de color negre. Als nivells d'enderroc es van trobar restes d'estuc de color vermell, groc i blanc⁴⁴. Concretament a l'habitació n°10 s'ha trobat pintura negra a la cara exterior que donaria al peristil. Davant de l'habitació n°9 dins de l'estratigrafia també es van localitzar restes d'estuc pertanyent a aquest peristil.

Segons l'estudi J de C Serra Ràfols (1932, 108) les poques pintures conservades en els sòcols dels murs eren de color vermell. J de C Serra Ràfols no va poder excavar la gran part de les estances del sector del peristil, segurament aquests apunts es refereixen al sector de l'atri, pintures que avui dia no es conserven.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Serra Ràfols 1928, 29-38; Serra Ràfols 1932, 100-109; Puig i Cadafalch 1934, 252-253; Balil 1964, 89-96; Balil 1972a 108-112; Balil 1973, 32-36; Guitart 1976, 81-88; Barral 1978, 81-87; Padrós 1985, 47-50; Guitart/Padrós 1986, 84-86; Puerta/Rodríguez 1987, 183-188; Guitart *et al.* 1991, 36-40; Alemany 1995, 7-13; Pérez 1996, 79-82; Comas *et al.* 1999, 39-49; Comas/ Juan 2002, 451-456; Beltrán *et al.* 2006, 95-97; Cantarellas 2006.

⁴⁴ Agraïm a la Victòria Cantarellas aquesta informació.

Fig. 83. Atri i *impluvium* (DDAA 2003, 33).

Fig. 84. *Tablinum*. Foto de l'autora.

Fig. 85. Habitacions n°4 i 5. Foto de l'autora.

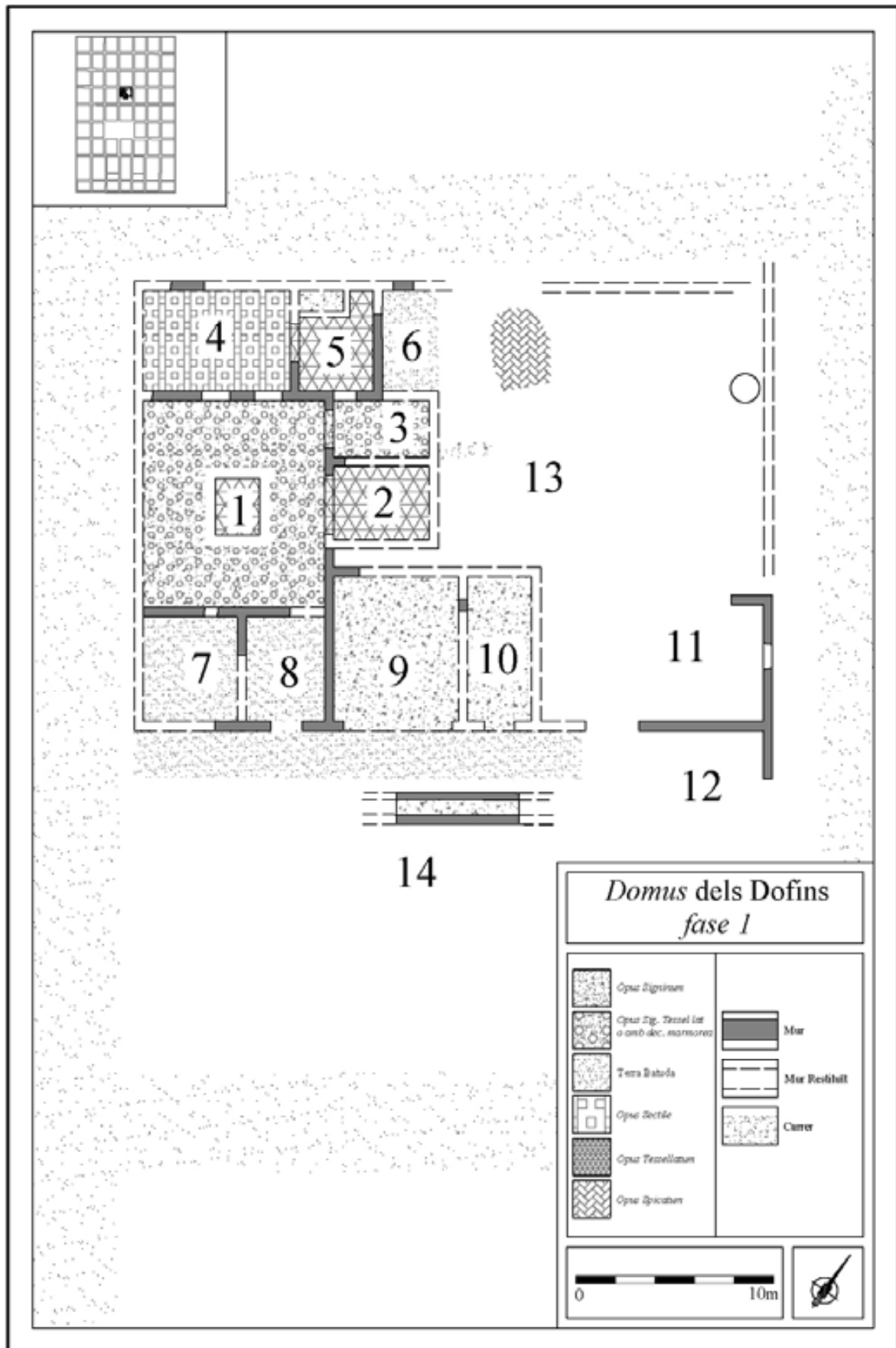
Fig. 86. Habitación n°9. Foto de l'autora.

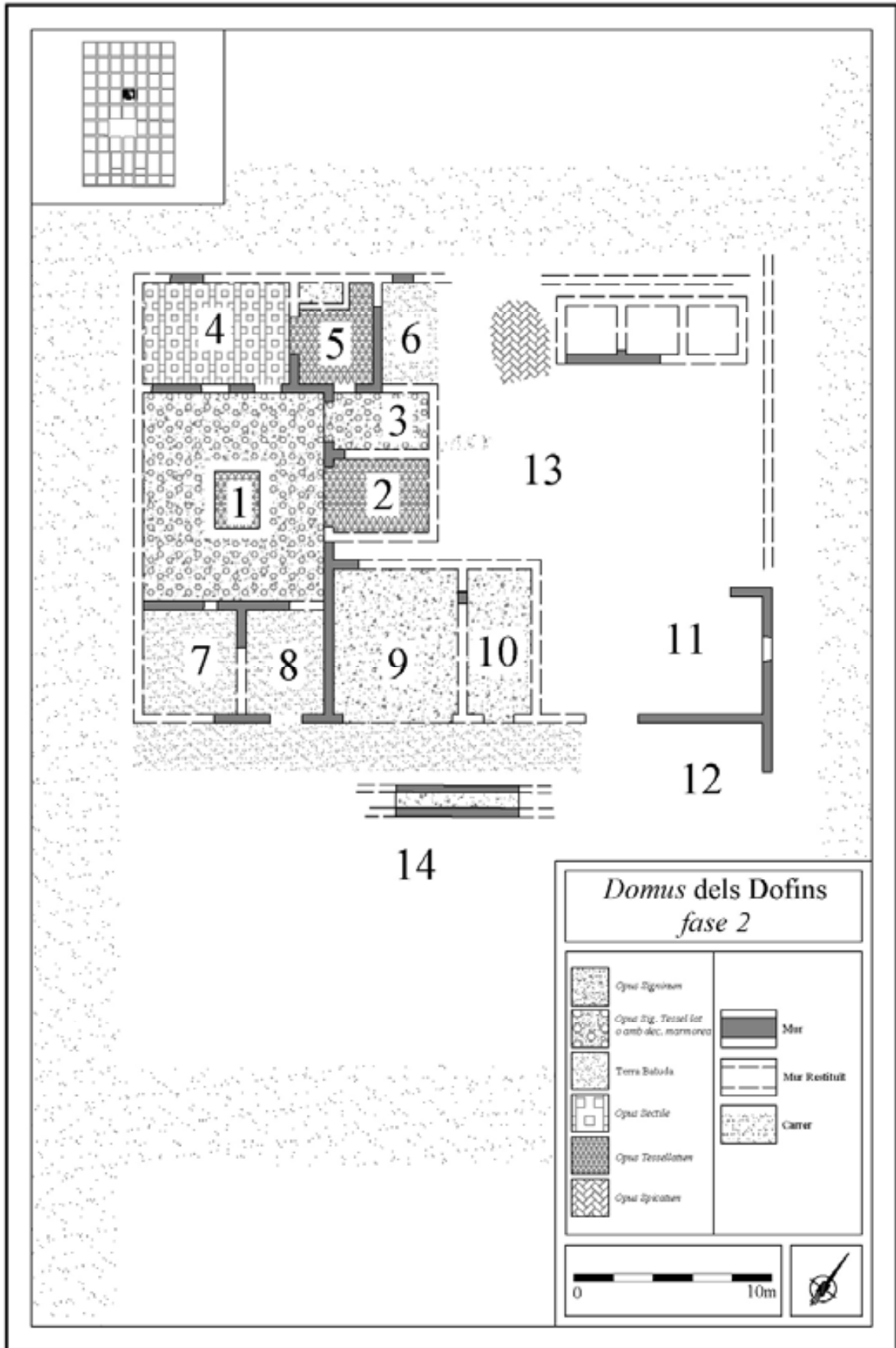
Fig. 87. Dipòsits segona fase. Foto de l'autora.

Fig. 88. *Lacus peristil* (DDAA 2003, 33).

Planta de la primera fase de la *domus* dels Dofins de *Baetulo* (adaptat de Comas/Juan 2002).

Planta de la segona fase de la *domus* dels Dofins de *Baetulo* (adaptat de Comas/Juan 2002).

Fitxa n°35**Baetulo – Domus de l'Heura**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil	X				
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès) c/ Lladó n°55-67.
- Inserció dins de la trama urbana: Part alta, zona residencial.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa s'ubica molt a prop del fòrum, al nord. Separada de la *domus* dels Dofins pel *cardo maximus* de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1998-2000.
- Responsables: P. Padrós, M. Comas, M. Bosch (Museu de Badalona).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Una part del sector de l'atri, estances del sector del peristil i el sector industrial.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Primera fase: L'estructura i evolució de la *domus* de l'Heura segueixen una pauta molt similar a la *domus* dels Dofins. Durant el canvi d'era es construeix una casa d'atri i peristil, més un espai descobert. De les restes conservades no es documenta un pas entre els dos sectors, amb un desnivell entre ells d'uns 0'40 m, però l'homogeneïtat del conjunt no presenta dubtes que s'està davant d'una mateixa

unitat domèstica⁴⁵. Aquesta fase ha vingut datada sobretot per la informació estratigràfica conservada sota el paviment de l'habitació n° 8. L'estudi resultant només data aquest paviment, però les poques dades extretes d'altres punts de la casa o elements relacionats, com és la coetanietat cronològica de la construcció de la *Domus* dels Dofins o el *cardo maximus*, confirmen la datació donada a la construcció del paviment de l'habitació n°8. Els nivells que amortitzen les estructures anteriors i el *rudus*, presenten poc material, un conjunt on el grup ceràmic més tardà és la *terra sigillata* itàlica (Cantarellas 2006, 109-110).

Segona fase: L'estructura domèstica no experimenta canvis, però a l'espai obert localitzat a l'entrada de la casa i al costat del *cardo maximus* es transforma en un espai industrial. Com en el cas de la *domus* dels Dofins el sector sembla dedicar-se a la producció de vi. Aquest sector es construeix a mitjan s. I dC datat pels nivells de farciment de l'espai anterior, que presenten un conjunt amb fragments de ceràmica *terra sigillata* itàlica, *terra sigillata* sudgal·lica i de la variant *marmorata*, forma Dragendorff 29, cal destacar també la forma Mayet XXXVII B de ceràmica de parets fines (Cantarellas 2006, 113).

- Durada de l'edifici: La *domus* de l'Heura sembla tenir una vida aproximada a la *domus* dels Dofins, al voltant d'un segle i mig. Es construeix durant el canvi d'era i s'amortitza cap a mitjan del s. II dC. Els materials que daten dels nivells d'amortització tant del sector industrial com de la part domèstica es comencen a produir durant la primera meitat de s. II dC, com les formes Ostia III, 267 i Lamboglia 10A, o les formes Lamboglia 2A i Lamboglia 19 de *terra sigillata* africana A (Cantarellas 2006, 115). Moltes d'aquestes formes perduren més enllà del s. II dC, però en no documentar-se formes de producció a partir de la segona meitat de s. II dC o de s. III dC, l'amortització s'ha de donar cap a meitat o avançada la segona meitat del s. II dC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

---

⁴⁵ Com a la *domus* dels Dofins s'ha confirmat que a la *domus* de l'Heura, el sector del peristil i de l'atri pertanyen a la mateixa casa. En aquest casa a més d'observar una construcció i amortització conjunta dels dos sectors, s'ha documentat un conducte de plom que s'origina a l'*impluvium* i es dirigeix sota de l'habitació n°8 del sector de l'atri (Cantarellas 2006, 144).

- Forma en planta: Tot i no comptar amb la planta sencera de la casa, sembla que tendeix al rectangle.

- Condicions i preparació del terreny: El terreny on s'assenta la *domus* de l'Heura presenta un desnivell pronunciat, la casa s'adapta a aquest desnivell construint l'habitatge amb dues terrasses amb una diferència de 0'40m (terrassa superior: sector atri; terrassa inferior: sector peristil).

- Material i tècnica constructiva:

Murs: De les restes de murs que s'han conservat es documenten unes parets amb sòcols construïts amb pedres de dimensions mitjanes i lligades amb fang, d'un gruix variable des de 0'40 m fins a un exemple de 0'85 cm (paret sud habitació n°5). En canvi, els murs de les habitacions n°5 i n°6 s'ha observat l'ús de tàpia en els alçats (Cantarellas 2006, 111).

Paviments: *Opus signinum* (atri n° 1, habitació n°3 i *fauces* n°4); *opus signinum* amb còdols (habitació n°9); *opus signinum tessellatum* (habitació n°2, 7, 8); *opus tessellatum* (habitació n°5 i 6).

Cobertes: -

Altres: *impluvium*: Planta rectangular amb dimensions de 2'15m de llargada per 1'10m d'amplada. Les parets que l'envolten estan fetes de pedra, elements de construcció ceràmics i calç amb una amplada d'uns 40 cm i 0'25 m d'amplada, i impermeabilitzades amb un revestiment de calç per les dues cares. El paviment és d'*opus signinum* i amb la unió de mitja canya amb els murs. L'*impluvium* estava rodejat per un *plutei* construït amb la mateixa tècnica constructiva que els murets de l'*impluvium* (fig. 89). Estaven estucats per la part exterior i en els angles es conserva el negatiu de les bases de les columnes (Cantarellas 2006, 95).

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: El perímetre excavat de la casa inclou l'espai on s'ubicaria l'entrada del sector de l'atri tetràstil i la porta principal de la casa, malauradament l'estat de les restes no va permetre documentar aquesta entrada, només el tram final dels *fauces* (n°4) abans d'arribar a l'atri. A la part del *cardo maximus* on es troba l'entrada de la casa, es constata l'existència d'una porxada, que embelleix aquest accés a la casa. En aquest exemple de casa badalonina no s'ha excavat la part oriental del sector de l'atri, però a jutjar per la trajectòria axial que presenta la part coneguda dels *fauces* i l'*impluvium* de l'atri, situa el possible *tablinum* en aquesta part no excavada de la casa. Encara que la poca bibliografia de la casa identifiqui l'habitació n°5 com un

tablinum (Padrós *et al.* 2001, 364), hi ha suficients elements per situar el *tablinum* fora de la zona excavada. La casa presenta un esquema prou axial per considerar la possibilitat que l'eix marcat pels *fauces* i l'*impluvium* finalitzés amb el *tablinum*. A més l'estança n° 5 no respon a les característiques d'aquest tipus d'habitacions, identificat per V. Cantarellas (2006, 150) com un *cubiculum*, i situa també, en el seu estudi, el *tablinum* a la part oriental de la casa. L'habitació n°6 per l'esquema compositiu del paviment s'identifica sens dubtes amb un *triclinium*, una estança més llarga que ample, la mateixa planta que segueix la seva habitació veïna n°5. Aquesta estança descrita anteriorment com a *tablinum* i *cubiculum*, està connectada amb el *triclinium* n°6. Encara que presenta algunes dificultats d'interpretació, per la seva planta és més apropiat definir l'habitació n° 5 com un menjador, sigui un *triclinium* o un *biclini*, o una sala de representació més (fig. 90). L'atri de tipologia tetràstil dóna accés a dos estances més, l'habitació n° 2 i 3, per dimensions i sense cap element material que ho contradigui, podrien respondre a *cubicula*. En el sector del peristil es conserven tres estances que s'obririen a un possible pòrtic i *viridarium*. Dues d'aquestes estances formarien un bell conjunt de *triclinium* i *cubiculum* (habitació n°7 i 8 respectivament). L'estança n°7 d'unes mides considerables, uns 55 m², es reconeix la seva funció per la descripció del seu paviment que dibuixa l'espai pels llits (fig. 91). La conjunció de les estances n°7 i 8 és un molt bon exemple de la unió d'aquestes dues funcions, la seva unió física és donada pel compartiment dels seu paviment i l'accés del *triclinium* al *cubiculum*. Malauradament no s'ha conservat la paret meridional del *cubiculum*, potser s'hauria pogut confirmar com aquesta habitació només tenia accés pel *triclinium* donant-li encara un aire més privat a l'estança; com els *cubiculum* posteriors dels *triclinium* i *oecus* de la casa del *Labirinto* de Pompeia (De Vos 1982, 182-4). Tot i tenir un altre accés des del peristil (habitació n° 11) l'estança n° 8 compleix la intimitat que cal en aquest tipus de *cubicula*. La tercera habitació descoberta del peristil (habitació n°9) ha estat parcialment excavada, i no és possible conèixer la seva funcionalitat.

En aquesta primera fase a la zona ocupada posteriorment pel sector industrial (habitació n°10), s'han documentat les restes de dos dipòsits, un de dimensions equivalents a una habitació. Aquesta zona afectada per les reformes posteriors romanes i per accions més tardanes no s'ha conservat la totalitat, és un buit estratigràfic que afecta aquest àmbit i l'entrada de la casa. Extreure una interpretació amb les restes recuperades és complex. La presència d'elements hidràulics ha facilitat la hipòtesi d'una

zona destinada al bany, o que el sector de l'entrada que no s'ha conservat conjuntament amb aquesta habitació formessin un gran vestíbul monumental (Cantarellas 2006, 111). Tot i així, les poques restes observades no permet una hipòtesi clara, i s'han de mantenir moltes reserves.

Segona fase: No hi ha canvis en la planta de la casa, però a l'habitació n°10 es construeix les instal·lacions per a la producció del vi, es formen tres dipòsits, una premsa, una claveguera de desguàs i una canalització d'aigües netes (Cantarellas 2006, 114).

- Pis superior:

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit: L'habitació n°10 a la segona fase es converteix amb un indústria de producció de vi, molt possiblement relacionada amb la indústria de la *domus* dels *Dofins*.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Una canal provinent de l'atri i que desemboca en un dels col·lectors del *cardo maximus*, sembla originar-se a l'*impluvium* però no ha estat excavat. En una segona fase a l'atri s'observa la reforma del paviment per introduir unes noves canalitzacions, provinents de l'*impluvium* amb direcció igualment cap a l'oest. (Cantarellas 2006, 112). No es coneix la cisterna de l'*impluvium* ja que no ha estat excavat. L'orifici d'entrada al paviment podria conduir l'aigua cap una cisterna o directament als conductes de sortida. La coneixença total de l'atri hauria permès observar l'existència o no de la boca de la cisterna.

Les restes de clavegueres documentades tenen relació amb la zona industrial i els dipòsits de la primera fase a la mateixa zona.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:

Habitació n°2: *opus signinum tessellatum* decorat amb tesselles blanques repartides aleatòriament pel paviment.

Habitació n°5: *opus tessellatum* que dibuixa una sanefa de tesselles negres sobre un fons blanc. Aquesta sanefa amb forma de rectangle emmarcar tot l'àmbit. A la banda nord del tapís, possiblement hauria disposat d'un emblema amb unes dimensions aproximades de 0'50 m².

Llindar de l'atri a l'habitació n°5: *opus tessellatum* que dissenya un motiu floral de fulles d'heura, realitzat amb tesselles negres sobre fons blanc. El motiu floral s'insereix dins d'un quadrat format per dues fileres de tesselles, on s'alternen les de color blanc i les de color negre.

Habitació n°6: *opus tessellatum* que compon una sanefa de tesselles negres sobre fons blanc, rodejant l'estança i marcant l'espai pels triclinis. La part nord del tapís va ser arrencada, lloc on possiblement hi hauria hagut un emblema.

Llinda de l'atri a l'habitació n°6: *opus tessellatum* que només ha conservat la part superior. El mosaic traça amb tesselles de color negre sobre fons blanc un rectangle, a l'interior del qual s'insereixen rosetes de sis pètals inscrites dins d'un cercle, rombes i un altre motiu geomètric.

Llindar de l'habitació n°5 a la n°6: *opus tessellatum* que dibuixa un quadrat que emmarca un doble meandre o una esvàstica amb tesselles negres sobre fons blanc.

Habitació 7: *opus signinum tessellatum* de tesselles blanques que alterna una filera de motiu de creus amb una altra amb motius anàlegs, però amb tesselles tallades de forma irregular. A l'oest de l'àmbit s'assenyala l'espai destinat pels triclinis. Habitació n°8: *opus signinum tessellatum* igual que l'habitació n°7, alterna les dues fileres de motius.

(Cantarellas 2006, 110-111).

- Decoració de les parets: No s'ha conservat cap esquema compositiu de les parets, però si les restes d'estuc d'algunes parets i el color vermell dels dipòsits de l'àmbit n°10 de la primera fase (Comas /Juan 2002, 452).

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

Durant l'excavació es va documentar que el llindar de l'habitació n°6 de pedra havia estat disposat en un segon moment a la construcció, pel fet que trencava el paviment anterior. També es van documentar reparacions als paviments de l'atri i l'habitació n°6. Aquests canvis no es van poder situar cronològicament (Cantarellas 2006, 112).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Padrós *et al.* 2001, 363-364; Comas/Juan 2002, 451-456; Beltrán *et al.* 2006, 95-97; Cantarellas 2006.

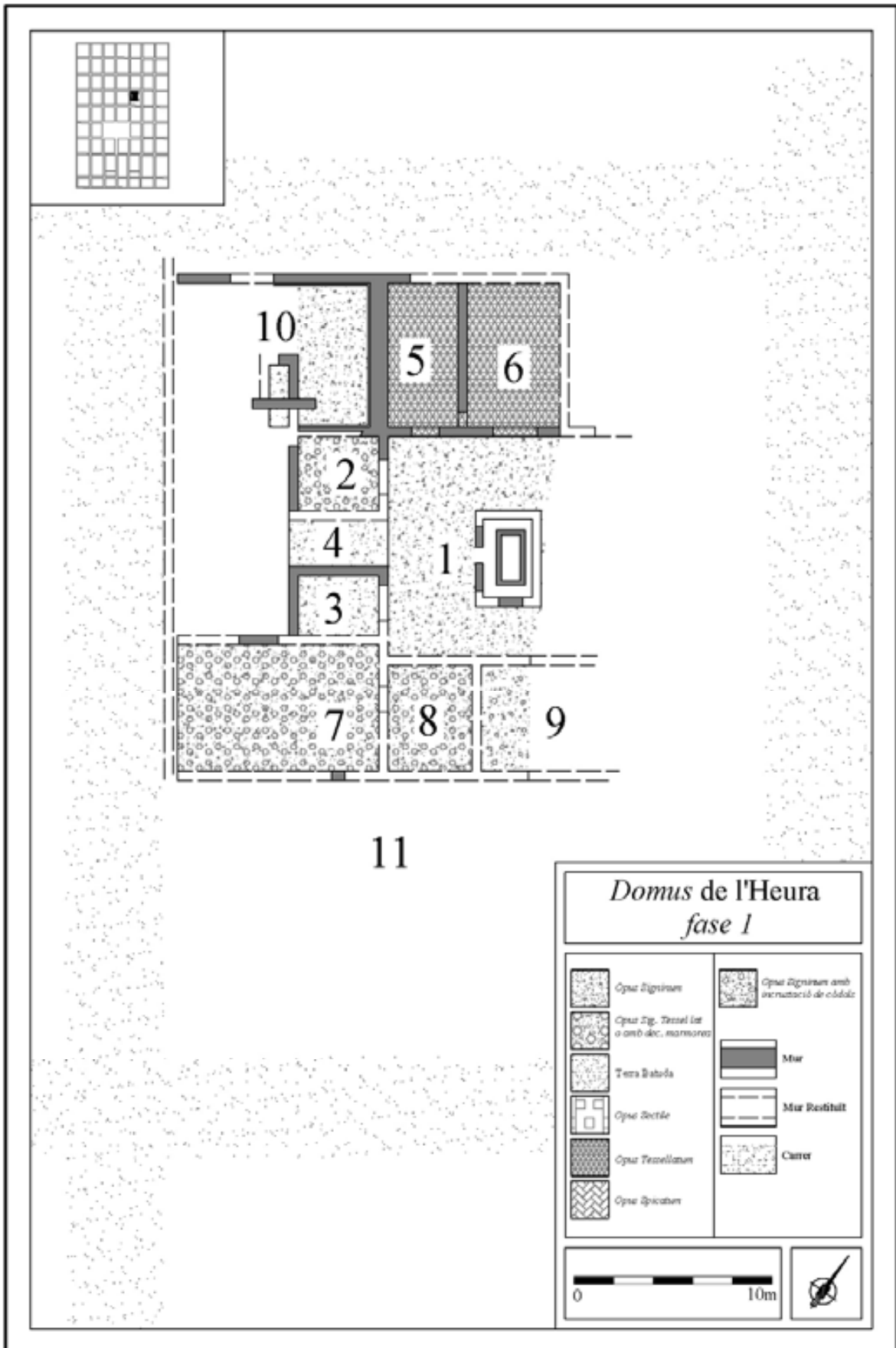
Fig. 89. *Impluvium* i atri. Foto de l'autora.

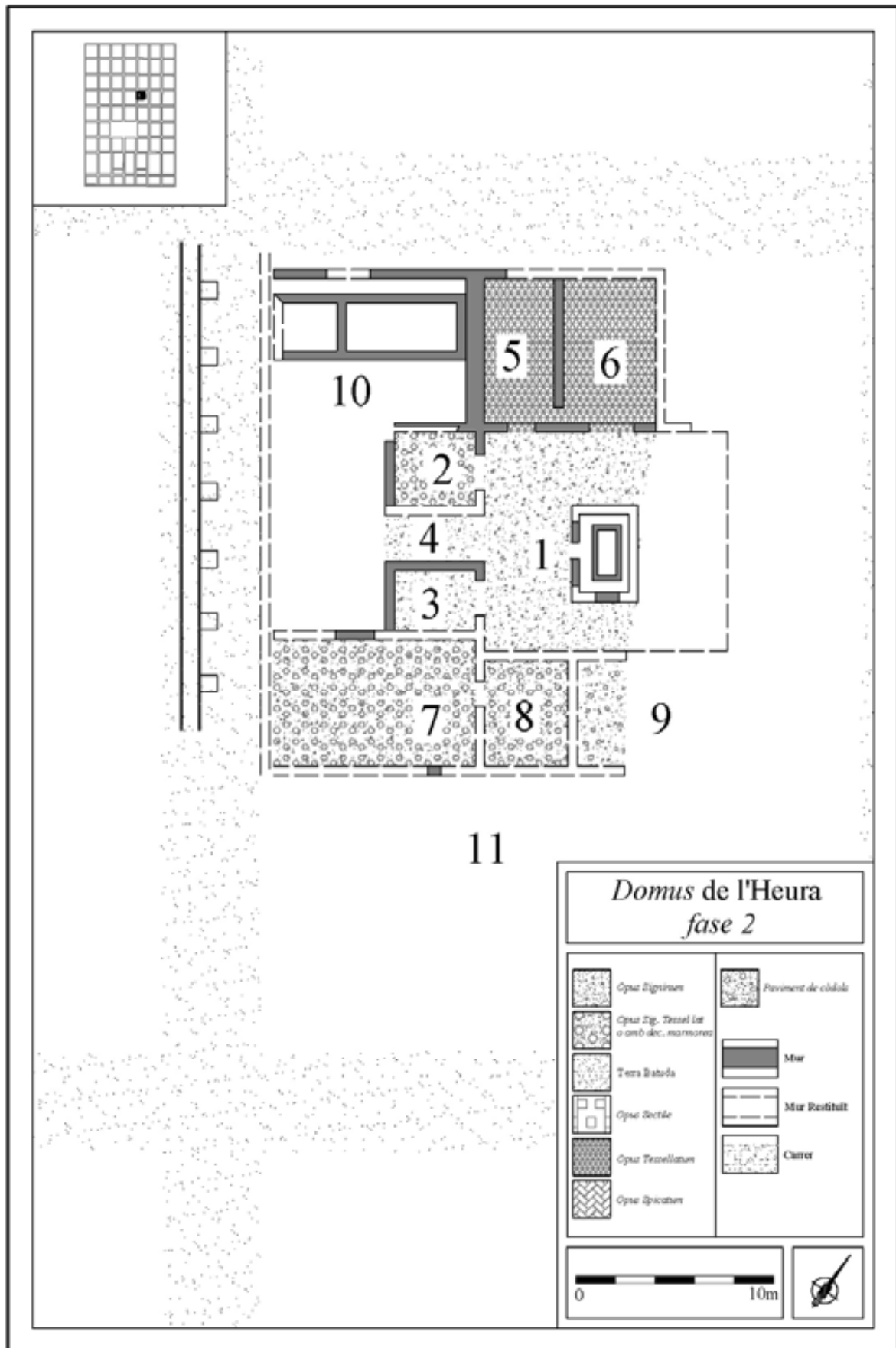
Fig. 90. Habitacions n°5 i 6 (DDAA 2003, 33).

Fig. 91. Habitació n°7. Foto de l'autora.

Planta de la primera fase de la *domus* de l'Heura de Baetulo (adaptat de Comas/Juan 2002).

Planta de la primera fase de la *domus* de l'Heura de *Baetulo* (adaptat de Comas/Juan 2002).

Fitxa n°36**Baetulo – Casa del c/Fluvià n°23**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	?				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Part alta, zona residencial.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del fòrum de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1984-1985.
- Responsables: P. Padrós (Museu de Badalona)
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets un màxim de 0'25 m d'alçada.
- Restes documentades: De la casa només es coneixen quatre estances relacionades amb un pati.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Primera fase: No es tenen dades cronològiques del moment constructiu de les restes perquè els paviments i murs s'assenten directament sobre la terra verge, sense que es detectessin nivells de preparació. Malgrat aquesta falta d'informació, s'ha de donar en un moment anterior a la segona fase de la casa datada en

època de Tiberi. D'aquesta part coneguda de la casa es documenten quatre estances pavimentades amb terra d'obra i un espai obert amb un pou (Guitart *et al.* 1991, 41).

Segona fase: En aquest moment s'amortitza el pou i el pati, i es destina a magatzem amb una sèrie de fileres de forats circulars per encaixar-hi dolies o recipients similars. També s'observa la construcció d'una paret adossada al mur que separa les habitacions del pati. Aquesta fase és datada pels materials recuperats del nivell d'amortització del pou, que fixen la cronologia mencionada d'època de Tiberi. Entre els fragments es comptabilitzen formes de *terra sigillata* sudgàlica, *terra sigillata* itàlica i ceràmica campaniana, del primer grup cal destacar la forma Dragendorff 17. Juntament amb aquests fragments es documentaven diverses formes de parets fines com Mayet II, III, V, XIV, XVII i XXIV, fragments d'àmfora sudhispànica amb les formes Dressel 20, 28, 7/11 o 2/4 (Guitart *et al.* 1991, 42).

- Durada de l'edifici: Guitart *et al.* (1991, 41) apunten que la creació d'aquesta casa s'hauria pogut donar paral·lelament a la *domus* dels Dofins. En el moment d'aquest article la *domus* dels Dofins es datava amb més antiguitat del que han aportat els últims estudis de la casa, actualment es data durant el canvi d'era. Tot i així la fase inicial de la casa del c/Fluvià n°23 no pot allunyar-se molt de la de la *domus* dels Dofins així o la *domus* de l'Heura. La ciutat, tot i la fundació durant la primera meitat del s. I aC (Guitart 2006, 55), el desplegament arquitectònic s'aniria produint durant tot el segle. La casa del c/ Fluvià n° 23 es podria haver donat abans o després de les altres dues, però els seu paviment d'*opus signinum* tessel·lat no difereix dels trobats a les altres dues *domus*. Es coneix una part molt petita de la casa per poder fer una afirmació sobre el moment inicial, si la casa només comptés amb aquest tipus de mosaic, sense la combinació d'altres mosaics d'*opus tessellatum* o d'*opus sectile*, podria ser una casa una mica anterior a les altres dues. De la casa es coneixen nivells estratigràfics, els d'abandonament i amortització, atès que es va detectar el desmuntatge d'algunes parets i amortització de les sitges. En aquests nivells es van localitzar fragments de la forma Hayes 23A de ceràmica de cuina africana, de parets fines de producció bètica que s'inicia a mitjan de s. I dC, i exemplars d'àmfora sudhispànica Pascual 1 i Dressel 2/4, un conjunt que situa el final d'aquest edifici cap a acaballes de s. I dC (Guitart *et al.* 1991, 42).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: La part coneguda de la casa es construeix directament sobre el terreny natural, sense cap preparació prèvia (Padrós 1985, 55).
- Material i tècnica constructiva:

Murs: El mur, que delimitava totes les estances pel nord, estava construït amb filades de pedres de 0'55 m d'amplada. Els murs conservats, que dividien les estances, estaven fets per filades de pedra, tots ells enlluïts (Comas *et al.* 1987,1-2⁴⁶).

Paviments: Capa de calç (pati n°5 segona fase); *opus signinum* (habitació n°1 i 4); *opus signinum tessellatum* (habitació n°2 i 3).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Amb la informació actual no es pot determinar la funció individual de cada estança. Les quatre habitacions descobertes estan disposades en bateria, i menys l'habitació n°1, les altres no s'han pogut excavar en tota la seva superfície, es perd el límit sud-est. No es coneix a quin tipus d'espai s'obririen, el pati conegut (habitació n°5) queda a la part posterior de les estances, sense apreciar cap accés directe des d'aquestes. El pati en aquesta fase sembla comunicar-se amb la casa per un espai lateral a l'oest de l'habitació n°1, la seva situació posterior li atorga més aviat la categoria de secundari i funcional. L'*opus signinum tessellatum* de les habitacions n°3 i 4 i el revestiment de les parets, que segurament van exhibir color en el passat, sembla indicar que s'està en una zona noble de la casa, oberta potser a un peristil o un *atrium*.

Segona fase: A les estances no es testimonien canvis funcionals, en canvi el pati experimenta reformes que assenyalen un canvi en l'ús, l'amortització del pou i la formació d'un nombre elevat de concavitats per a la disposició de grans recipients indiquen una utilitat per a magatzem (Guitart *et al.* 1991, 42). S'interpreta com un magatzem de la mateixa casa, s'observa però la construcció d'una nova paret al mur nord de les estances formant una doble paret com a divisió de les habitacions i el pati, i al sector SO es documenta una rasa interpretada també per encabir-hi dolies o grans

⁴⁶ Ni a la memòria d'excavació ni a les publicacions posteriors es concreta més sobre la tècnica constructiva.

recipients (Padrós 1985, 54). Aquesta rasa, però, podria ser el negatiu d'alguna construcció de separació entre la casa i el pati. Pertanyés o no aquest sector a la casa en aquesta fase, hi ha un nombre molt gran de recipients per a ús exclusivament domèstic, potser es podria relacionar amb un centre productiu dins o fora de la casa.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit: Possible segona fase del pati, el magatzem podria pertànyer a un centre productiu d'ús no domèstic.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Des del s. XVIII es coneix una cisterna romana coneguda amb el nom de presó o pou de Sant Anastasi, que l'excavació dels anys 1984-1985 va poder relacionar amb aquesta casa. Una cisterna rectangular de 5'35m x 5'10m amb dos àmbits comunicats. Presenta sostre de volta i parets d'*opus caementicium* amb un gruix de 0'55m, així com la paret que divideix els dos àmbits. Està pavimentada amb *opus signinum* i en un dels àmbits s'observa un orifici per a la seva neteja, i una banqueteta adossada a la paret SO de l'àmbit on es localitza l'orifici. Malauradament aquesta gran cisterna no es pot relacionar amb quin element de la casa funcionari, potser hipotèticament amb un *impluvium* (Guitart 1976, 127-131).

El pou del pati de tendència rectangular mostra una boca de 1,06m per 0,98m, i estaria excavat a l'argila sense cap tipus de revestiment (Guitart *et al.*1991, 41).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'habitació n°2 i 3 es trobaven pavimentades amb uns mosaics d'*opus signinum tessellatum*, a cap de les dues estances es va poder excavar tota la superfície, tanmateix es va poder observar part de l'esquema compositiu. La primera (habitació n°2) composava una línia de tesselles blanques que emmarcava tota la sala, i en el seu interior es disposaven de manera aleatòria tesselles blanques i negres. En canvi a l'habitació n°3 només es distribuïen irregularment pel paviment, també amb tesselles blanques i negres (Padrós 1985, 53-54).

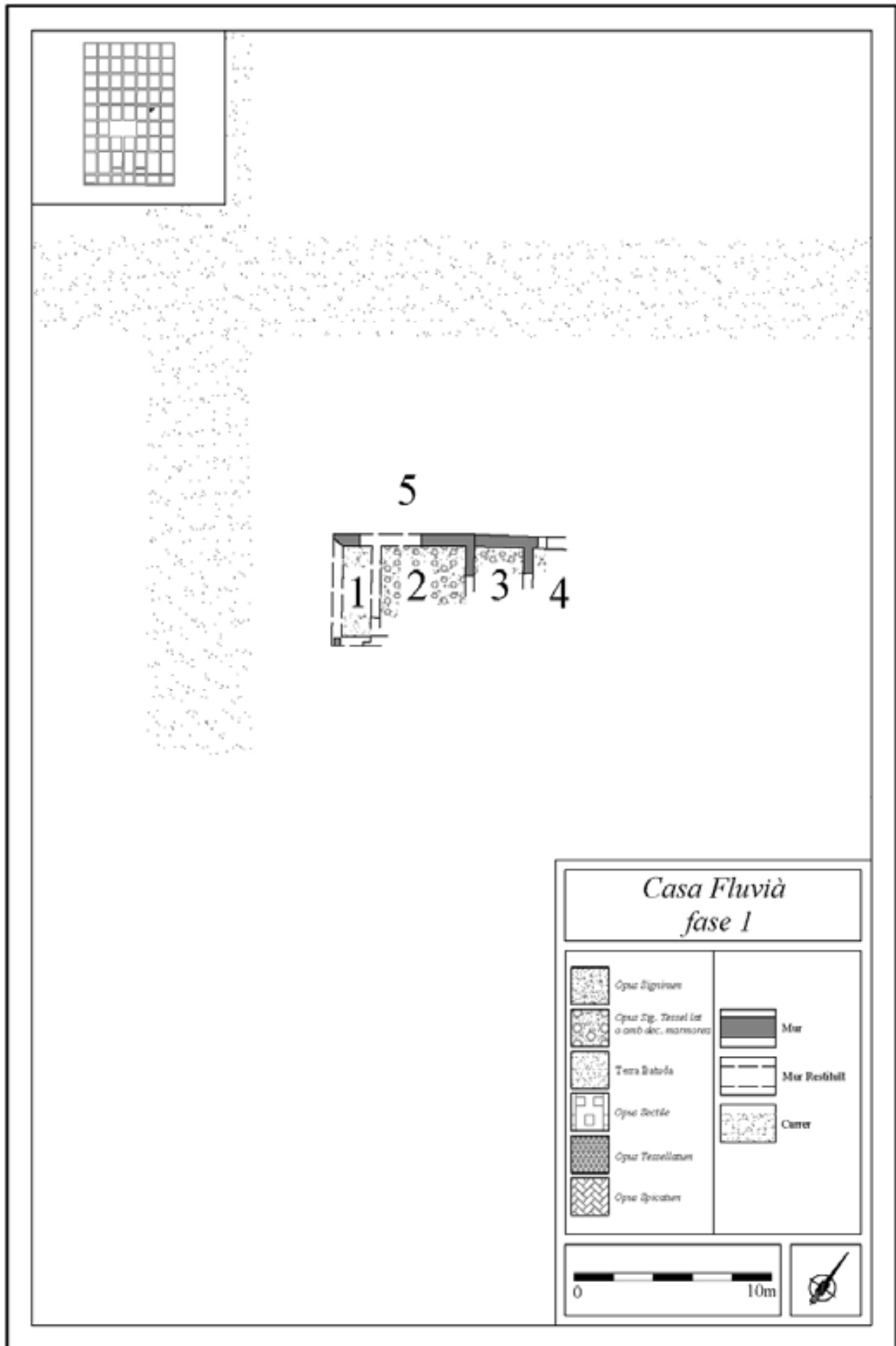
- Decoració de les parets: Es conservava el revestiment d'algunes parets, però no es percebia cap resta de color.

- Elements mobles/ Troballes: -

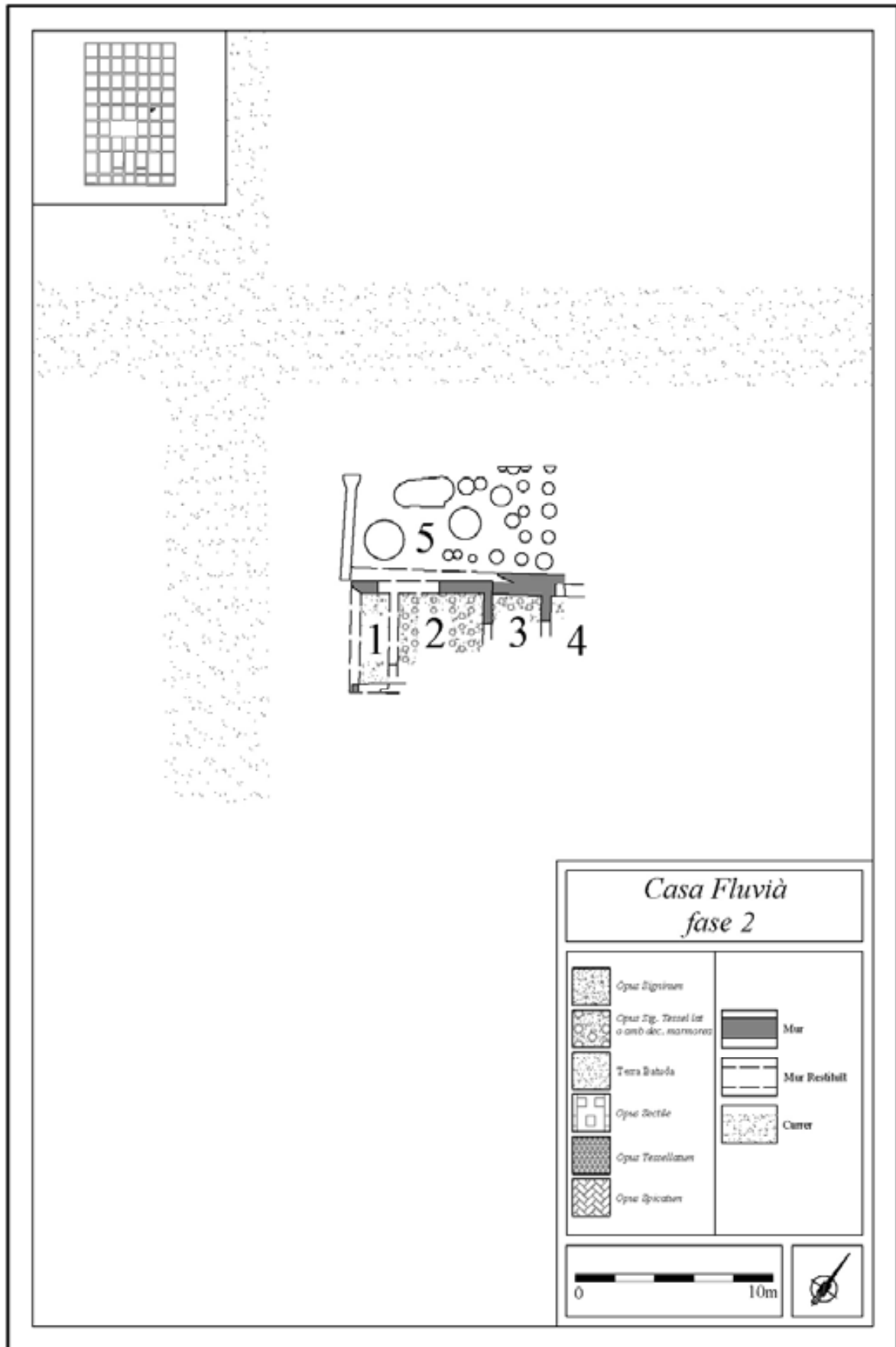
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1976, 129-131; Cuyàs i Tolosa 1977, 114-117; Padrós 1985, 53-55; Comas *et al.* 1987; Guitart *et al.* 1991, 40-42; Comas *et al.* 1999, 40.

Planta de la primera fase de la casa del c/Fluvià de *Baetulo* (adaptat de Guitart *et al.* 1991).

Planta de la segona fase de la casa del c/Fluvià de *Baetulo* (adaptat de Guitart *et al.* 1991).

Fitxa n°37**Baetulo – Casa del pati de la rectoria de St. Maria**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Part alta, zona residencial.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A tocar del fòrum de la ciutat, molt a prop de la *domus* del Dofins i de la *domus* de l'Heura.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1972.
- Responsables: J. Guitart (Museu de Badalona).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Una piscina amb exedra i part de quatre estances.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es documenta només una fase constructiva de tot al conjunt, datada en època d'August. En aquesta fase s'aixeca la piscina amb l'exedra i les parets que divideixen quatre espais. Els estrats situats per sota els primer nivell d'ús i els estrats que reomplen les trinxeres de les parets aportaven com a grup principal de material ceràmic *terra sigillata* itàlica, també parets fines, menys quantitat de ceràmica campaniana i cap fragment de *terra sigillata* sudgal·lica (Guitart *et al.* 1991, 42; Guitart 1976, 97-102).

Es constata una petita reforma a la piscina en un moment posterior sense adscripció cronològica, on se separa l'exedra de la piscina amb un petit mur (Guitart 1976, 92).

- Durada de l'edifici: La vida de l'edifici va ser d'un segle aproximadament. Es va construir entorn el canvi d'era i es va abandonar a finals del s. I dC, data que es desprèn del material recuperat dels estrats d'abandó. Entre aquests es documenta *terra sigillata* sudgàlica, *terra sigillata* hispànica i les formes Lamboglia 10B, Ostia II, 312; Ostia III, 332 i Ostia, 302 de ceràmica de cuina africana, l'absència de *terra sigillata* africana A no permet situar l'abandó més enllà de finals del s I dC (Guitart *et al.* 1991, 42-43).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny:

- Material i tècnica constructiva:

Murs: A les parets que es va poder observar la seva tècnica constructiva (habitació n°1) hi hauria sòcols fets amb pedres irregulars lligades amb morter, i molt possiblement amb alçat de tàpia (Guitart 1976, 92).

Paviments: Les dificultats d'excavar en un espai tan limitat i condicionat com és el pati de la rectoria va propiciar que només es pogués veure amb claredat el paviment d'*opus signinum* de l'habitació n°1, i un fragment també d'*opus signinum* de l'habitació n° 3. Encara que els arqueòlegs no van poder assegurar si aquest fragment de l'habitació n°3 trobava *in situ*. A l'habitació n°2 no es va localitzar cap paviment d'obra, però es va documentar un nivell d'utilització de terra batuda (Guitart 1976, 92-94 i 97).

Cobertes: -

Altres: Piscina amb exedra: La part descoberta de la piscina mesura uns 2'25m d'allargada per 1'55 m, i el diàmetre interior de l'exedra és de 0'70 m. El paviment de la piscina és d'*opus signinum* amb una mitja canya a les juntures amb les parets. La piscina i exedra estan adossades a la paret nord de l'estança compartint aquesta paret com el límit nord de la piscina. El mur de l'exedra, límit nord-oest de la piscina estava construït amb la mateixa tècnica que el mur nord de l'estança, pedres irregulars i lligats amb argamassa. Als cantons interiors dels murs estaven enlluïts i impermeabilitzats, i a la zona de l'exedra quedaven restes de color vermell. L'exedra

i la piscina es van fer al mateix temps, però en un segon moment es divideixen amb un petit muret de 0'20m d'amplada enlluït, i amb un estucat motllurat que dibuixava una petita línia formant un marc, tot pintat de color vermell.

- N° Habitacions i Funcions: Tot i alguna petita reforma que modifica la piscina, no s'observen canvis funcionals en els pocs espais excavats d'aquest edifici. La piscina i exedra assenyalen les restes com un *balnea*, amb abundant material constructiu recuperat dels estrats pertanyents a elements termals, *tegulae mammatae*, *parietes tubulati* (Guitart 1976, 96). Les proporcions de la piscina, que tot i no està excavada en la seva totalitat, s'estimen calculant l'eix que aporta l'exedra, difícilment seria més gran que aquesta, arribant a una possible mida de 2'40m d'amplada (Guitart 1976, 90-92). El resultat és una piscina força modesta en dimensions per a un edifici públic, i les restes se situen a la zona considerada residencial dins de l'urbanisme de *Baetulo*. Tota aquests elements fan interpretar les restes com una part d'uns banys privats.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Les restes hidràuliques d'aquest edifici no han permès la reconstrucció del funcionament de la xarxa de clavegueram i abastiment d'aigua.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -

- Decoració de les parets: Quan es va excavar l'habitació n°2 es va recollir un gran nombre de fragments de pintura mural que més tard es va poder efectuar una reconstrucció de l'esquema compositiu d'una de les parets (Guitart 1976, 102-111). La posició de les restes pictòriques va permetre situar la pintura mural a la paret que era al nord-est de l'estança, paret que no entrava dins dels límits de l'excavació. La composició mostra un III estil pompeïà, que en el seu cos central es dibuixa una greca que continua al llarg de tota la paret formant uns ulls quadrats, que només s'interrompen per una obertura segurament pertanyent a una porta. Dins d'aquests ulls s'alterna un motiu floral en forma d'estrella i una petita flor, aquest cos central aniria separat del cos superior i del sòcol per franges de diverses dimensions i colors. La descoberta d'un motiu decoratiu en forma de canelobre és l'únic situat al sòcol, en no trobar-se cap més s'interpreta com un motiu no repetitiu i per tant ubicat al costat de

l'obertura de la paret. Tot i el toc de color de les franges verdes, violetes clares i fosques, o grocs ocres, predominarien els colors grisos i negres.

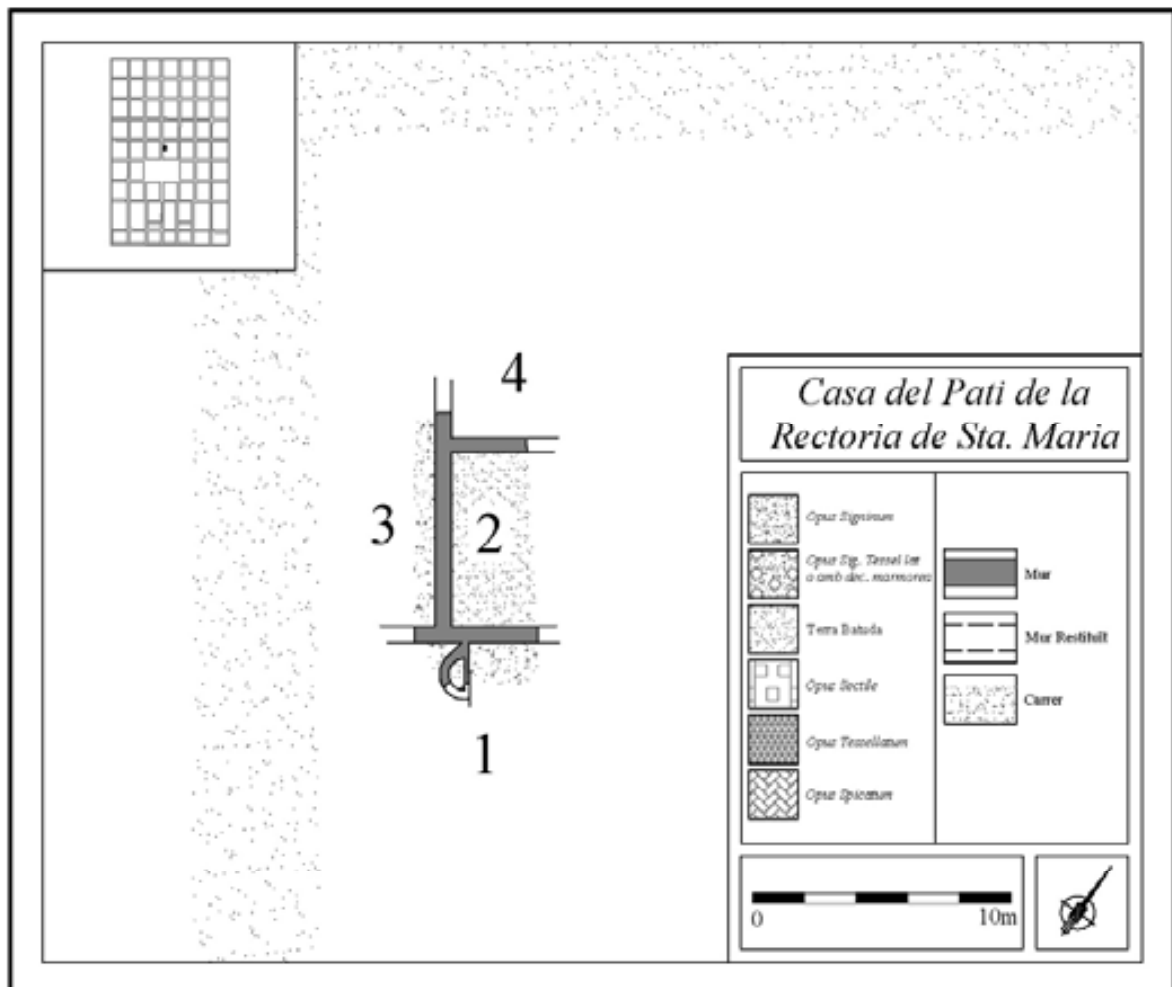
Aquesta paret no seria la única decorada de les restes, al llarg del jaciment es van recollir més fragments de pintura mural, així com restes d'estuc motllurat, entre els quals destaquen les restes d'una columna. Encara que són restes no ubicades, informen que aquests pocs espais coneguts de l'edifici haurien estat decorats amb unes pintures més que dignes.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1976, 89-112; Guitart *et al.* 1991, 42-43.

Planta de la primera fase de la casa del pati de la Rectoria de Sta. Maria de *Batetulo* (adaptat de Guitart et al.1991).

Fitxa n°38**Baetulo – Casa de la plaça de l'oli n°8**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Part alta, zona residencial.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A tocar del fòrum de la ciutat, molt a prop de la *domus* dels Dofins i la *domus* de l'Heura, i oberta al *cardo maximus*

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Anys 70; 1984.
- Responsables: J. M. Cuyàs i Tolosa (Museu de Badalona); P. Padrós (Museu de Badalona).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Tres estances interpretades com habitacions d'una casa, i la notícia de tres habitacions més excavades als anys 70 sense que s'hagi conservat planimetria i que amb molta seguretat podrien estar relacionades amb aquestes restes.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA⁴⁷

- Història de l'edifici: De les tres estances estudiades i conegudes d'aquest edifici es coneix només una fase constructiva datada en època d'August (Padrós 1985, 51).

⁴⁷ Els estudis existent sobre aquesta casa ofereixen informació l'estratigrafia i la datació, però no el material recuperat.

- Durada de l'edifici: L'abandonament de la casa s'efectuaria entre finals del s. I dC i principis del s. II dC, així doncs la vida aproximada d'aquesta casa estaria entorn d'un segle (Padrós 1985, 51).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Els murs de la casa coneguts estan fets amb sòcol de pedra i alçat de tovot o directament tot de tovot. En canvi el mur de façana està construït amb grans blocs de pedra escairats i una línia de teules a la cara externa, amb reompliment a l'interior (Padrós 1984, 3).

Paviments: A les estances excavades no es va documentar cap paviment d'obra. Però es coneix l'existència d'unes estances al costat d'aquestes excavades als anys 70 per J. M. Cuyàs i Tolosa que es van interpretar com de la mateixa casa (Padrós 1985, 52; Guitart *et al.* 1991, 45). J. M. Cuyàs i Tolosa descrivia una habitació amb un paviment de pedra i calç; una altra amb un terra fet de maons i finalment una estança amb un *opus signinum tesellatum*⁴⁸.

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: A cap de les estances es va poder excavar l'extensió completa, i són restes molt escasses per comprendre la planta, l'únic element interpretatiu és el possible accés al *cardo maximus*. Per la decoració parietal i les notícies dels mosaics, és molt plausible que es tracti d'una *domus* d'una certa entitat. Construïda en època d'August, pot ser que segueixi la tipologia d'atri, o atri i peristil com la seva veïna, la *domus* de l'Heura, que s'obria igualment al *cardo maximus*. A la planimetria de les restes s'observa com l'accés de l'estança n°2 cap a l'habitació n°3 està fet amb un llindar de pedra, aquesta habitació la paret nord-oest de la qual és la que delimita les habitacions n°1 i 2, podria pertànyer a un espai distribuïdor. Però totes aquestes aproximacions són hipotètiques i deductives, sense cap element evident.

⁴⁸ Quan J. M. Cuyàs y Tolosa es refereix a l'*opus signinum* del mosaic tessellat (1977, 122-123), el descriu com un *opus testaceum* esmicolat i lligat amb calç.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit:-
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'únic mosaic descobert d'aquesta casa és un dels paviments de les habitacions excavades per J. M. Cuyàs i Tolosa del qual no es va publicar cap dibuix, però que ell mateix descriu com un *opus signinum tesellatum* amb decoració de tesselles blanques i negres formant creuetes (Cuyàs i Tolosa 1977, 122-123).

- Decoració de les parets: L'habitació n°1 i n°3 tenien una decoració idèntica, variant només els colors. En la primera s'observa un cos central dividit amb requadres de fons vermell, delimitats per una franja negra i emmarcats per dues línies blanques. La franja negra també els separa del sòcol, aquest de 50 cm d'alçada és de color blanc i esquitxat amb gotes vermelles, grogues i negres (fig. 92). L'habitació n° 3 canviaria el color vermell del cos central per un color groc. La composició de les pintures murals entrarien dins d'un senzill II estil pompeïà. L'habitació n°2 només presentava un enlluït blanc (Padrós 1985, 50-51).

Les estances descobertes als anys 70 , segons les descripcions de J. M. Cuyàs i Tolosa (1977, 122-123) segueix un patró molt semblant a la decoració parietal constatada en les estances de l'excavació de 1984.

- Elements mobles/ Troballes: -

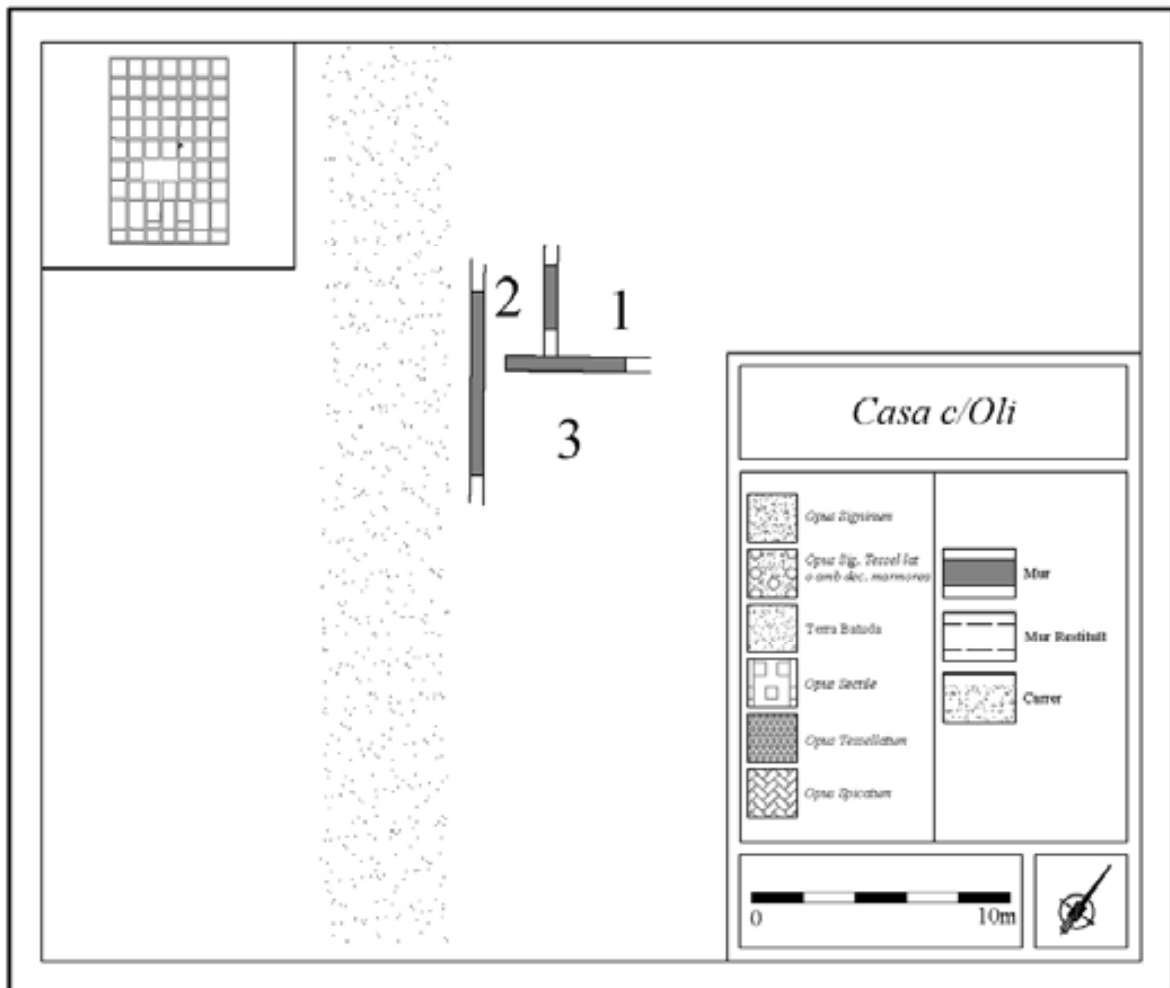
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Cuyàs i Tolosa 1977, 122-124; Padrós 1984; Padrós 1985, 50-52; Guitart *et al.* 1991, 44-45.

Fig. 92. Pintures habitació n°1 (DDAA 2003, 33).

Planta de la casa del c/Oli de Batetulo (adaptat de Guitart *et al.* 1991).

Fitxa n°39**Baetulo – Casa del c/Temple**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	?
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles			
Peristil	?				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Part baixa de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa s'ubica per sota del fòrum.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1969.
- Responsables: J. Guitart (Museu de Badalona).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets d'una alçada màxima de 1'20 m.
- Restes documentades: Restes d'un petit peristil.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A la petita part excavada d'aquesta possible *domus* es documenta una fase constructiva datada a partir d'època d'August. Els elements per datar aquesta fase és únicament un vas de parets fines de pasta marró vermellós fosc i sense vernís (Guitart 1976, 127).

- Durada de l'edifici: El petit peristil s'abandona a la segona meitat del s. II dC. Els estrats dels nivells d'amortització i abandó de la part excavada proporcionen ceràmica *terra sigillata* clara A amb les formes Lamboglia 29, 7 i 2b sense aparèixer les formes produïdes al final del s. II dC, també és localitzen les formes de ceràmica de cuina com la Lamboglia 10 A, 10B, Ostia III, 332 i Ostia III, 267 (Guitart *et al.* 1991,44).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total:-

- Forma en planta:-

- Condicions i preparació del terreny: L'excavació va permetre comprovar que les restes s'adossaven a un terrassa superior del terreny, protegida per una important capa d'*opus caementicium*.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: la paret excavada amb direcció NE-SO mostrava una amplada de 0'60 m.

Paviments: Terra batuda (àmbit n°1 i habitació n°2). En l'àmbit n°2 en l'angle nord-oest es va trobar una gran rajola de 0'60m de costat, podria haver estat tot l'àmbit n°2 pavimentat amb rajoles col·locades de forma plana. En alguns casos la pavimentació de rajoles d'un espai s'efectuava com a primera capa de preparació d'un paviment ⁴⁹.

Cobertes: -

Altres: *Plutei*: la paret descoberta amb direcció NO-SE perpendicular a l'altre paret estudiada, va poder ser identificada com un banqueteta i no un mur, amb una entrada de 0'70 m al possible jardí. L'estructura presentava una amplada de 0'60m i una alçada uniforme de 0'85 m.

Lacus: Només es coneixen dues de les seves parets que formen l'angle nord-oest del *lacus*. Les parets mostraven una amplada de 0'30 m i 0'40 d'alçada, l'acabament de la seva superfície indicava que era l'alçada original (Guitart 1976, 118). No es van poder estimar les mides del *lacus*, només observar una petita part del paviment d'*opus signinum*.

- N° Habitacions i Funcions: De les restes descobertes es diferencien dos àmbits, el jardí (n°1) i la identificació d'un *plutei* comporta interpretar l'àmbit n°2 com un pòrtic. Aquesta composició de pòrtic i jardí tant podria correspondre a un *hortus* com a un

⁴⁹ Vitr. VII.4.5.

peristil, però l'aparició d'un dipòsit o *lacus* ofereix un caire més de *viridarium* a l'àmbit n°1, i per tant equivalent les restes a un petit peristil.

- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

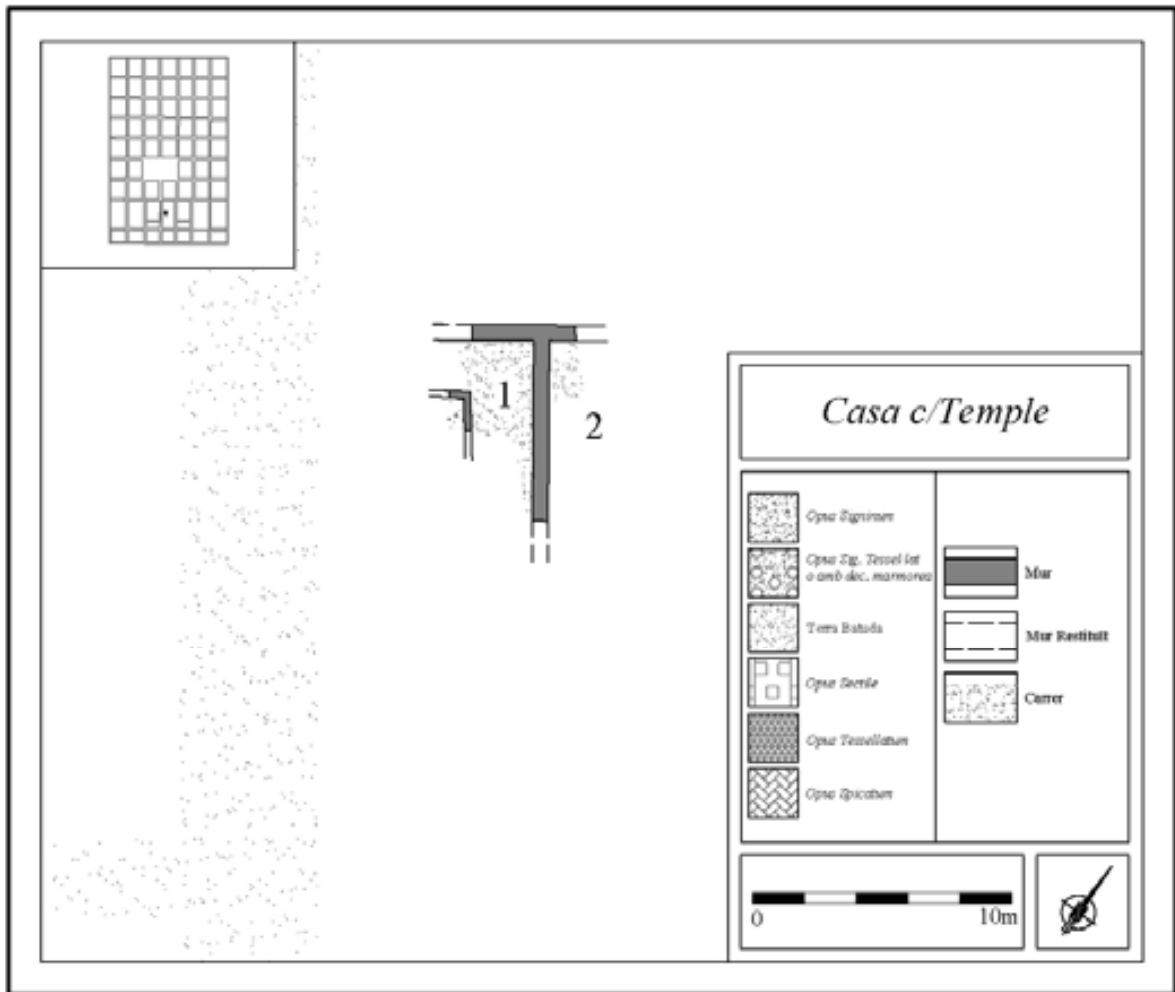
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets: A la paret nord-oest del jardí es conservaven restes de pintura de color clar, però no s'apreciava si havia hagut algun composició decorativa.
- Elements mobles/ Troballes: Una ara anepigràfica que es trobaria en el jardí, amb la que es relaciona un vas de considerables proporcions.

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1976, 117-128; Guitart *et al.*1991, 44.

Planta de la casa del c/del Temple de Batetulo (adaptat de Guitart 1976).

Fitxa n°40**Baetulo – Domus del Clos de la Torre**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil	?				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Baetulo* (Badalona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Part baixa de la ciutat, una part de la casa se situa sobre muralla.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Està al costat de les *tabernae* del Clos de la Torre i molt a prop de les termes republicanes.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1934-1936; 1957.
- Responsables: J. de C. Serra Ràfols i J. Font i Cussó; J.Mª Cuyás i Tolosa (Museu de Badalona).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Un seguit d'estances obertes a un gran pati o peristil, i un altre gran pati amb una extensa piscina.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: No es va poder constatar cap reforma de les restes ni a quina època s'havia de situar la seva construcció. L'única referència cronològica aportada per l'excavació de la casa en un temps concret, és la troballa d'una *Tabula Hospitalis* datada el

8 de juny de l'any 98 dC, en època flàvia. Hi ha però un altra dada relativa a tenir en compte, durant l'any 1982 es van portar a terme unes excavacions a la plaça de l'assemblea de Catalunya, aquest indret s'emplaçava a la part baixa del Clos de la Torre. Encara que en el perímetre de la nova excavació no entrava la *domus* del Clos de la Torre es van poder establir dos moments constructius generals pel conjunt d'edificacions fora muralla. El primer es datava durant la primera meitat del s. I aC i el segon a partir del primer quart del s. II dC, els autors d'aquesta excavació (M. Comas i P. Padrós) reflexionaven també sobre la cronologia de la *domus* arribant a la conclusió que, tenint en compte l'existència de la *Tabula Hospitalis*, la casa s'havia de construir en el segon moment, és a dir a partir del primer quart del s. II dC, sinó la vida de la *tabula* era molt curta (Comas/Padrós 1982, 71).

- Durada de l'edifici:-

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: Part de la casa s'assenta sobre la muralla de la ciutat i construccions anteriors. Per sota de l'habitació n°6 travessa la muralla pel centre.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: J. de C. Serra Ràfols (1932, 282) comenta la tècnica constructiva observada a l'excavació sense concretar les estances. Descriu murs de pedra irregular lligades amb morter i també amb terra, i amb unes mides d'amplada d'uns 50 cm. J. de C. Serra Ràfols també constata alguns murs fets de tova, però podrien ser parets anterior a la casa.

Paviments: En el cas de la informació sobre la pavimentació de les estances passa el mateix que amb la tècnica constructiva, són dades generals. J. de C. Serra Ràfols (1932, 282) parla del descobriment d'estances pavimentades "groserament" con mortero". Concretament J. Font i Cussó descriu el paviment de l'habitació n°2 de terra batuda.

Cobertes: -

Altres: Piscina: De forma rectangular amb dues exedres semicirculars de 3m de diàmetre al seus extrems interiors. Les seves dimensions exteriors són de 13'30 m per 6'30m, amb una profunditat que oscil·la entre 1 m i 1'22 m. Les parets estan

impermeabilitzades per un enlluït, i el seu paviment està fet d'un gruixut *opus signinum*. La piscina segueix una direcció SO-NE, i s'accedeix al interior de la piscina per cinc esglaons situats en a l'angle sud (Guitart 1976, 139).

-Nº Habitacions i Funcions: Les excavacions antigues no van poder resoldre una planta coherent sobre la casa, no va ser fins a l'estudi de J. Guitart (1976, 117-128) que, a partir de les anotacions i plànol de J. de C. Serra Ráfols i J. Font Cussó, es va aportar claredat a les restes, i una possible planta d'aquesta gran *domus*. El resultat són deu possibles estances, un pati porticat o peristil i la hipotetitzada relació amb la gran piscina i jardí situats més al nord-oest. Del pati porticat o peristil⁵⁰ (habitació nº11) es van poder clarificar dos dels seus pòrtics el septentrional i l'oriental. Per les descripcions i per la planta, sembla que les habitacions situades al nord (habitacions nº 2 a la 6) no s'obririen a aquest pati porticat/peristil, s'observa només una petita porta a l'habitació nº5. Aquestes estances formarien part d'un altre cos de la casa, la perllongació obligada cap al nord d'aquesta part de la casa diferenciada del pati porticat /peristil, és la que permet relacionar la gran piscina amb la *domus*. Aquesta bella piscina de grans proporcions més típica d'una *natatio* d'unes termes públiques que d'una casa, fins avui dia no es pot relacionar amb altres restes de la Badalona antiga, se situa massa lluny de les termes conegudes de la ciutat. Així doncs la piscina sembla que formaria part de la casa dins d'una altra zona enjardinada (habitació nº 12), no s'ha d'oblidar que la casa està a la perifèria de la ciutat, amb espai per desenvolupar-se com una gran *domus* suburbana, i la *tabula Hospitalis* assenyala uns possibles habitants destacats dins de la ciutat. La resta de les habitacions (nº 1 i de la 7 a 10), si que s'obririen al pòrtic est formant part del cos del pati porticat o peristil.

Extreure funcionalitats d'aquestes estances és molt aventurat, encara que hi ha algunes dades de J. de C. Serra Ráfols i J. Font Cussó sobre algunes habitacions que, en no poder contrastar amb les restes ni tenir un planta segura només, es pot esmentar-les. L'habitació nº1 J. de C. Serra Ráfols (1932, 282) interpretava un possible *tablinum*, la ubicació de l'estança dins d'aquest espai obert dificulta moltíssim l'adscripció d'aquesta funcionalitat. El mateix J. Guitart proposava en lloc d'un *tablinum* un possible *oecus*, amb moltes reserves. Aquesta estança s'ha d'entendre com una sala amb relació al pati porticat o peristil sense poder concretar més en la seva descripció.

⁵⁰ No hi ha cap dada per poder-se decantar per una tipologia és un gran espai obert amb pòrtics, però no es coneix si el seu interior correspondria a un jardí o a un pati.

L'habitació n°2 J. Font i Cussó l'assenyala com un possible “quarto traster”. A l'habitació n°4 es va localitzar una dolia sencera i altres de fragmentades (Serra Ràfols 1932, 282), aquesta estança es podria identificar com una zona de magatzem. A l'habitació n°5 es van descobrir abundants restes de pintures murals que van donar lloc a que J. de C. Serra Ràfols (1932, 282) creies que es tractava d'una habitació noble.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbit: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Al costat de la paret NO de jardí n°12 es va descobrir el brocal d'un pou, de forma cilíndrica i de 75 cm de diàmetre, amb revestiment interior. El pou presentava dos orificis per accedir al seu interior, construïts amb colls d'àmfora de 20 cm de longitud, entre els orificis hi havia una distància d'una 42-53 cm (Cuyàs i Tolosa 1977, 288; Guitart 1976, 140).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:

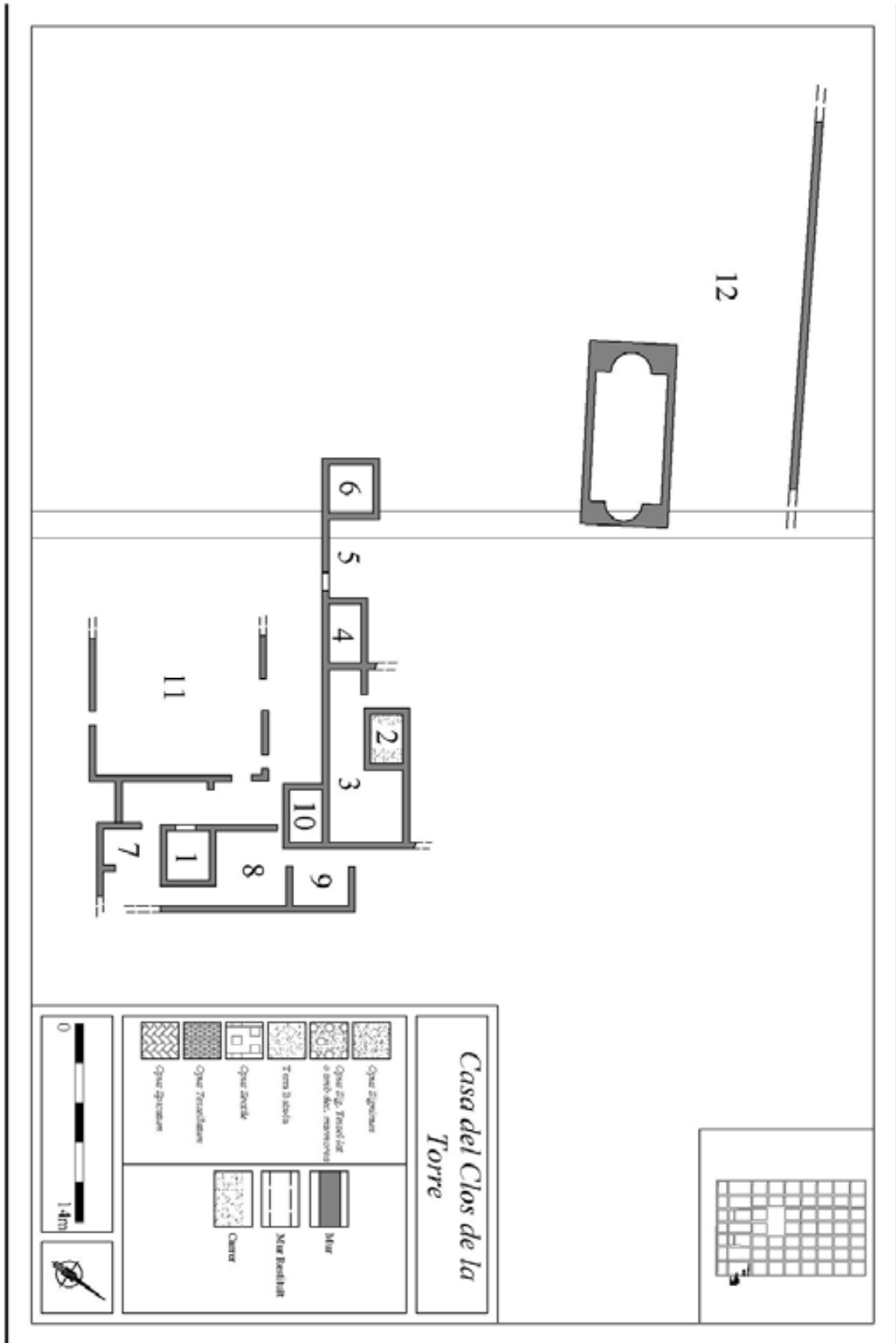
- Decoració de les parets: a l'habitació n° 5 es van recuperar molt fragments d'estucs.

- Elements mobles/ Troballes: *Tabula hospitalis*: trobada a l'habitació n°2 de la casa transcriu un pacte entre els *baetulonenses* i el *praefectus orae maritimae Laetanae*, Q. Licino Silvano Graniano, fill de Marco, amb data de 8 de juny de l'any 98 dC, especificada anteriorment. Aquesta troballa dins de la casa ha portat a la hipòtesi de relacionar la *domus* amb aquesta família (Guitart 1976, 141; Guitart *et al.* 1991, 44; Comas *et al.* 1999, 41).

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Serra Ràfols 1932, 279-285; Guitart 1976, 117-128; Cuyàs i Tolosa 1977, 27-30/282-288; Comas/Padrós 1982, 71; Guitart *et al.* 1991, 43-44; Comas *et al.* 1999, 41-42.

Planta de la casa del Clos de la Torre de *Batetulo* (adaptat de Guitart 1976).

4.3. *Barcino*

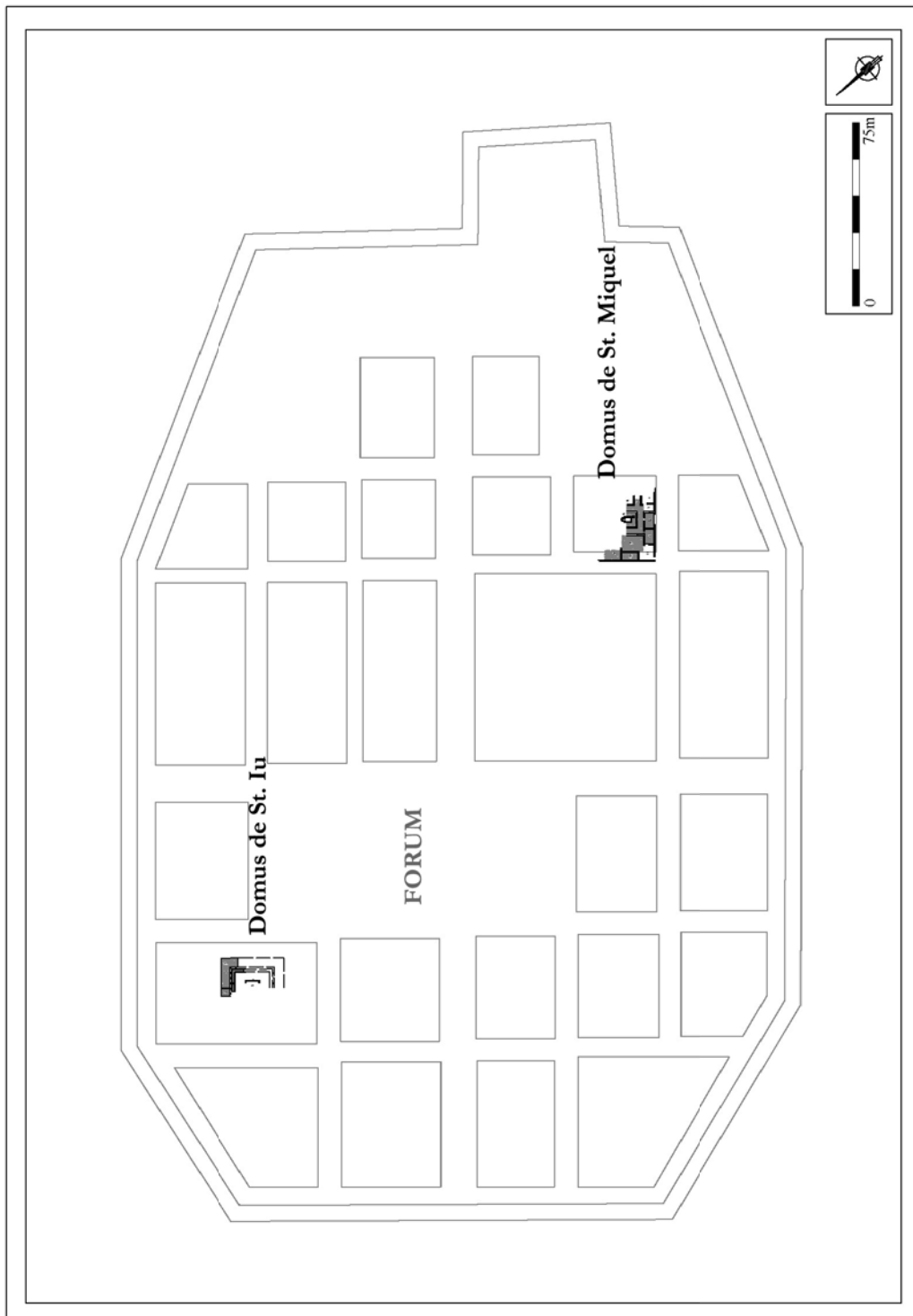

Fig.93. Planta de la ciutat de *Barcino* i la situació de les restes domèstiques amb el seu nom corresponent.

Fitxa n°41**Barcino - Domus de Sant Iu**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Barcino* (Barcelona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Al nord-oest de la colònia. L'edifici està delimitat per dos *cardines*, un d'ells porticat, i un possible *decumanus*.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Una façana de l'edifici donaria amb el possible perímetre del fòrum de la ciutat. En una de les seves fases incorporaria l'espai de l'*intervallum* fins a tocar muralla, per la ubicació d'una instal·lació de vi relacionada amb aquest edifici. També per la relació amb una altra instal·lació industrial, una factoria de salaó i *garum*, s'expandeix cap el sud-est prenent una part del *cardo minore* porticat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Anys 50; 1966.
- Responsables: A. Durán (MHCB, Museu d'Història de la Ciutat); A. M. Adroer, J. Sol i F.P. Verrié (MHCB).
- Tipus d'actuació: Excavació antiga.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell dels fonaments de les parets.
- Restes documentades: S'aprecien les restes de dos pòrtics d'un peristil i una zona industrial que es relaciona amb una etapa posterior de l'edifici.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: És difícil apreciar fases constructives anteriors al s. IV dC, moment en què es construeix el recinte episcopal. Les construccions a partir d'aquest segle s'assenten sobre l'antic edifici, i el resultat de les fases d'interès, és un conjunt de restes amb un grau elevat de fragmentació. Aquest estat també és fruit de les dificultats de conservar-se sota l'actual Barcelona. L'observació dels elements sobrevivents de l'estructura arquitectònica abans del s. IV dC, permet la identificació de tres moments constructius diferenciats, encara que sense poder donar una cronologia concreta per a cada un d'ells. La primera fase correspondria a la creació d'un peristil format per un pòrtic de columnes i un *plutei* d'intercolumni, menys en aquelles zones de pas al *viridarium*. En un segon moment s'embelliria el jardí amb la construcció d'uns grans *lacus* que el rodejarien adossant-se directament al *plutei* del pòrtic⁵¹. Així ho demostra el revestiment interior del *plutei* que segurament hauria gaudit de pintures murals per a la decoració del *viridarium*, i que són amortitzades amb la construcció del *lacus* que s'adossa directament al revestiment. Es detecta una altra reforma, sense precisar si es produiria en el mateix moment de la construcció dels *lacus* o en un de posterior, i és la construcció del mosaic d'una part del pòrtic. No sembla construït dins de la primera concepció del peristil, sinó més aviat l'emplaçament d'un nou espai dins d'un d'existent. El negatiu del mur que separa l'espai del mosaic de la resta del pòrtic oest trenca l'*opus signinum* d'aquest últim, a més el mosaic s'adossa barroerament al contorn de les columnes i de l'intercolumni. Aquest mosaic ha estat datat al s. II dC (Balil 1959b, 133; Balil 1962c, 43-44; Barral 1978, 62-63). Hi ha una darrera fase, pertanyent a la creació de les instal·lacions industrials datades entorn la segona meitat del s. III dC (Beltrán 1998, 280; Beltrán 2005, 194). Resta per conèixer l'evolució anterior de l'espai on se situen aquestes instal·lacions, la creació comporta l'arrasament de l'arquitectura fins aquell moment i no es té la coneixença de si formava part de l'edifici.

- Durada de l'edifici: Es compten amb molt pocs elements de datació. L'edifici se situa al s. II dC per l'estil decoratiu conservat del mosaic de l'*ambulatio* nord. Encara que aquesta no és la primera fase de la casa, i per tant la seva construcció s'ha de situar abans de la datació del mosaic. La seva destrucció queda segellada per la construcció del

⁵¹ Agraïm a la Sra. Júlia Beltrán les seves indicacions i observacions de la connexió entre els *lacus* i l'intercolumni.

primer grup episcopal de Barcelona al s. IV, que va rebre aquest sòl per a la seva formació (Bonnet/Beltrán 2000, 470; Bonnet/Beltrán 2001, 74).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 2.275 m² (hipotètica).

- Forma en planta: Rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Als pocs murs que es poden observar, s'aprecia un sòcol de maçoneria lligat amb morter.

Paviments: Els dos pòrtics presenten un paviment d'*opus signinum* (habitació n°3), menys en l'extrem nord-oest de la zona excavada on s'observa un paviment d'*opus tessellatum* (habitació n°1).

Cobertes: -

Altres: Peristil: Les restes de columnes presenten una estructura sense base, fetes de totxana i altres de pedra. Entre les columnes es conserva un petit intercolumni fet també de maçoneria. De les restes observables es comptabilitza en el pòrtic nord sis columnes, en el pòrtic est dos i en el pòrtic sud es conserven tres. En cap dels pòrtics s'ha pogut excavar la seva extensió total, però la seva restitució hipotètica és un complex de nou per onze columnes (Beltrán 2001, 99 - fig.6). El *viridarium* d'aquest peristil conserva tres *lacus*, un d'ells seguint l'angle del peristil, amb un gir de 90°. Un d'ells és dividit en un moment posterior. Molt possiblement aquests dipòsits decoratius delimitarien bona part dels pòrtics pel cantó del jardí. A l'excavació de l'any 1966 es van detectar restes d'un *plutei* a l'interior del peristil que delimitava l'espai, emmarcant segurament una zona amb més vegetació.

- N° Habitacions i Funcions: La descripció i definició d'aquest edifici és més complexa del que pot semblar. Sens dubte l'edifici disposaria d'un bell i gran peristil, possiblement decorat amb un important nimfeu. Però la fragmentació de les restes conservades i la seva ubicació dins de la ciutat, fan dubtar de la seva definició com a *domus*, si més no en el seu últim segle de vida. Els tallers que es podrien relacionar amb aquest edifici a finals del s. III dC – inicis del s. IV dC, una factoria de salaons i *garum* i un instal·lació vinícola, no és un element anòmal a l'imperi. Hi ha molts exemples de cases urbanes relacionades amb tallers industrials, com és el cas de la casa de l'oest de *Baelo Claudia*

que, en una segona fase, s'amplia per fer un taller de salaons (Sillières 1991, 325). Però una casa amb la grandesa i dimensions com la que sembla presentar-se a *Barcino*, és de difícil relació amb una fàbrica de salaons i la resta del barri industrial. No s'ha de descartar la definició com a *domus*, però la seva situació respecte al fòrum i el barri industrial, a més de les seves grans dimensions dins d'una ciutat tan petita, cal reflexionar també amb la possibilitat d'estar davant d'un edifici no domèstic, o amb una possible *domus* que evoluciona cap a una altra funcionalitat. La falta de planta, i la desconeixença de les habitacions relacionades amb el peristil, per definir funcions més domèstiques, permet la interpretació d'aquest edifici com a altres tipologies arquitectòniques, obrint el camí a noves hipòtesis com ara una seu corporativa (*collegiae*). Quan no es compta amb el suport epigràfic o escultòric, generalment de culte imperial, per identificar aquest tipus d'edifici, només resta la interpretació arquitectònica, la més difícil i la que s'ha d'abordar amb més precaució. J. R. Carillo (1995, 61-62) adverteix que aquests elements arquitectònics són de vital importància a l'hora de definir aquests edificis, quan són molt semblants a les cases. *Collegiae* i *domus* tenen molts elements amb comú, com peristils, patis porticats i espais de representació. La diferència s'ha de buscar en l'absència d'espais destinats a la vida familiar (servei i dormitori), la multiplicació d'estances de representació i exuberància de sales monumentals. En el cas barceloní no es poden observar restes ni d'un tipus d'estances ni de les altres, es compten amb molt pocs elements per afirmar que és una *domus* o un altre tipus d'edifici, però hi ha una sèrie de característiques de les restes que suggereixen més a la segona opció. Fins i tot aquest edifici podria haver estat una *domus* en un inici, però aprofitada posteriorment per una possible seu. Hi ha exemples de cases de peristil o pati porticat que en un moment posterior es converteixen en "schola", com el "Casseggiato dei triclini" a Ostia (Carillo 1995, 33; Bollmann 2001, 174), en aquest cas també és un edifici situat al costat del fòrum i del *decumanus maximus*. Un element molt important és la creació de l'estança del mosaic (habitació n°1), aquesta està tallant el pòrtic nord, i està totalment oberta al peristil (fig. 94). Aquest tipus d'exedra que es creen dins del pòrtic són especialment característiques dels *collegia* (ex: Monument d'Ucuétis, Alesia). Un altre element que cal tenir present són les grans dimensions del peristil i la seva decoració, com la monumentalitat que indiquen els *lacus* formant segurament un bell nimfeu. A Cartago Nova s'ha definit un *collegia* amb peristil i nimfeu al costat del fòrum

(Fuentes 2006, 143). En definitiva, totes aquestes característiques són petites indicacions d'una possible interpretació de l'edifici com una seu corporativa o *collegia*.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Dos tallers, un dedicat a l'elaboració del vi construït al finals del s. III, inicis del s. IV⁵², i una factoria de salaons i *garum* construïda al s. III⁵³. Les dues instal·lacions surten dels límits de l'*insula* arrasant l'*intervallum* fins adossar-se a la muralla. Cal tenir present que no s'ha conservat la part de la *insula* on s'uniria l'edifici amb aquestes instal·lacions, i per tant la connexió entre ells no és segura.

- Abastiment i evacuació d'aigües: El *viridarium* gaudeix de tres grans dipòsits decoratius amb una tècnica constructiva d'*opus incertum* amb morter, d'un gruixut revestiment, i amb paviment d'*opus signinum* i restes de mitja canya. En el cantó est es conserven les restes d'una estructura feta també d'*opus incertum*, interpretada com una possible font. Encara que no s'ha pogut veure la connexió entre els *lacus* i la mateixa font, aquesta possiblement hauria d'haver existit per una millor fluïdesa de l'aigua. En un dels *lacus* situats al davant del pòrtic nord del peristil s'ha conservat l'entrada d'aigua que per la seva ubicació, provindria del sostre del pòrtic.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'únic mosaic conegut de l'edifici és el conservat a l'extrem nord-oest de l'excavació. És un *opus tessellatum* blanc i negre, amb un esquema compositiu a base de rombes i estrelles de quatre puntes formades per triangles alguns d'ells amb decoració interior de tritons, tot plegat emmarcat per una sanefa de rombes negres més petits, i un emblema central floral (fig. 95).

- Decoració de les parets: En la cara interior del pòrtic, el *plutei* mostra encara restes de pintura vermella, així com a les columnes. Sense una ubicació clara, es van recuperar fragments d'estuc provinents de la casa, de colors vermells, amb motius vegetals, i també de colors vermells sobre un color groc/ocre. Hi ha fragments de revestiment molt gruixuts amb pintures grogues/ocres i també vermelles, que podrien pertànyer als *lacus*.

---

⁵² Veure Beltrán 1998.

⁵³ Veure Beltrán 2005.

Durant les excavacions dels anys 50 es van exhumar alguns emplaçats de marbre que pertanyerien molt possiblement a les parets, els marbres han estat identificats com greco “scritto” i “afyon”⁵⁴.

- Elements mobles/ Troballes: Sense conèixer la seva ubicació exacta, hi alguns elements de marbre que formen part de la decoració d'aquesta casa⁵⁵. Uns pilarets per adornar segurament el jardí fets de marbre de carrara, i una petita base que potser formaria part de la font del peristil per sostenir una cratera decorativa feta del marbre de “paros” (fig. 96 i 97).

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Durán 1943, 53-77; Balil 1959b, 125-133; Balil 1962c, 42-45; Adroer 1979; Beltrán 1998, 277-282; Beltrán 2005, 191-197; Beltrán 2007, 89-91.

Fig. 94. Pòrtic Nord. Foto de l'autora.

⁵⁴ Agraïm la identificació dels marbres conservats de la casa al Dr. Aureli Àlvarez i la Dra Anna Guti.

⁵⁵ L'estudi dels elements decoratius va ser dut a terme per M.C. Àlvarez (MHCB).

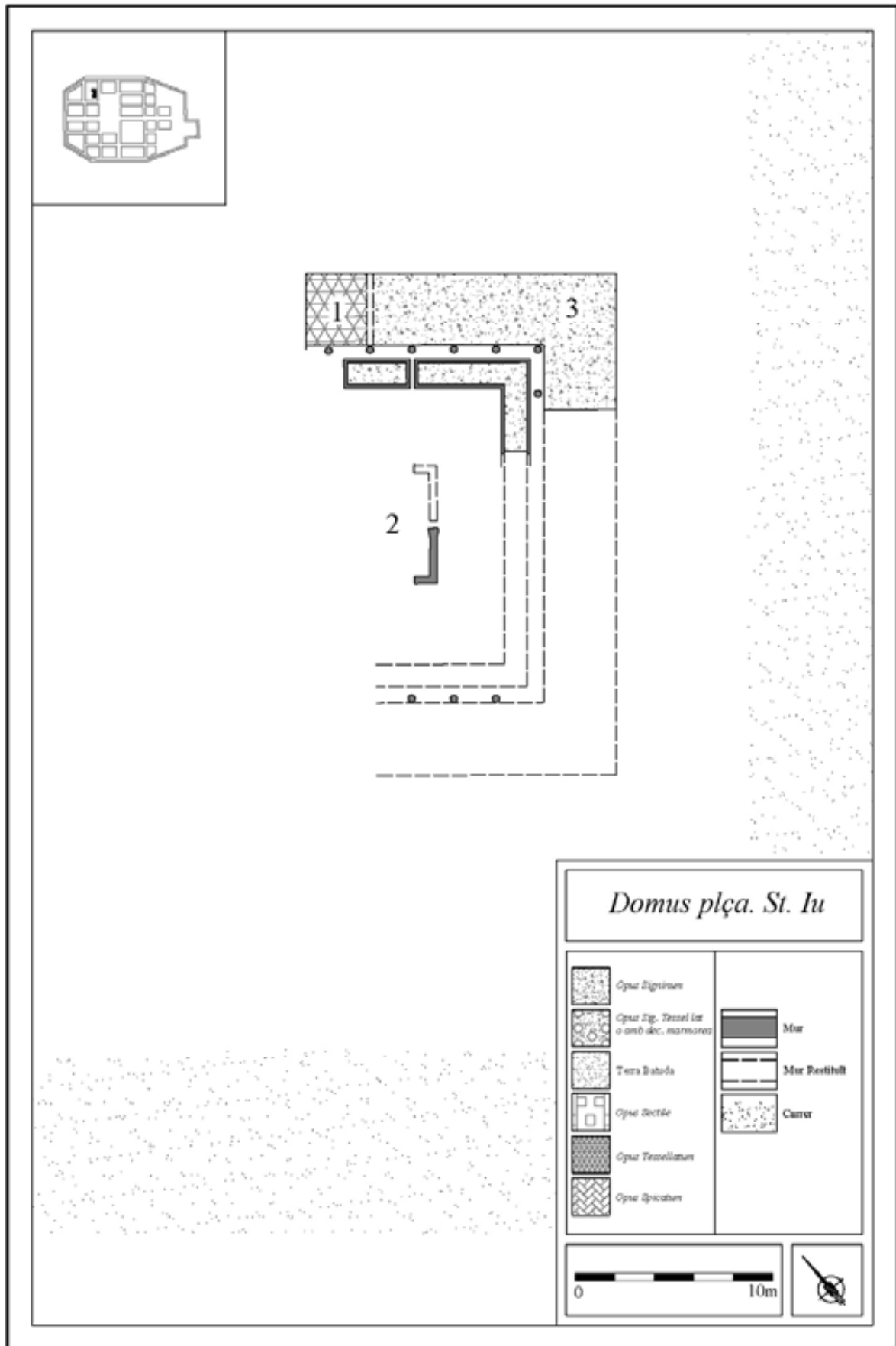
Fig. 95. Detall mosaic i *plutei* i columna peristil. Foto de l'autora.

Fig. 96. Petita base, possible part de la Font del peristil. Foto cedida pel MHCB.

Fig. 97. Fragment de marbre. Foto cedida pel MHCB

Planta de la *domus* de la plça. de St. Iu de *Barcino* (adaptat de Adroer 1979).

Fitxa n°42**Barcino - Domus de la plaça de Sant Miquel**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat	X				
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Barcino* (Barcelona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: La casa es troba al sud-oest de la ciutat i està delimitada per un *cardo* i un *decumanus*.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Al costat de les termes públiques de la ciutat, trobades a la plaça Sant Miquel de Barcelona. Segurament la coexistència dels dos edificis hauria estat només de mig segle. Però la documentació de nivells d'època d'August per sota de l'edifici termal datat al s. II dC, qüestiona si les termes públiques de la ciutat no haurien disposat d'un arc cronològic més ampli (Miró/Puig 2000, 173), en aquest cas la *domus* de la plaça Sant Miquel hauria conviscut amb l'edifici públic des d'un inici.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1973-75 i 1989⁵⁶.
- Responsables: Les primeres campanyes: M. Tarradell (UB); Darreres Campanyes (Març-Abril i Juliol-Desembre de 1989): B. Miró i M. Raya de Cárdenas (MHCB).
- Tipus d'actuació: Excavació d'Urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell dels fonaments de les parets.

⁵⁶ Es van realitzar diferents cates a finals dels anys noranta, molt a prop de les excavacions dels anys setanta i vuitanta. Aquestes cates van posar de manifest més murs d'aquesta casa, però sense una identificació de les funcions. Possiblement es va excavar la continuació d'una part de la façana i un corredor pertanyent a la casa (Vila 2001, 58-60).

- Restes documentades: S'aprecien les restes d'un pati porticat i les estances del seu entorn.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA⁵⁷

- Història de l'edifici: La casa es desenvolupa entorn d'un pati porticat, amb la presència d'un important vestíbul (fig. 98). Es detecten tres fases constructives de la casa. Primera fase: A la primera fase es va construir la totalitat de la planta coneguda, el pati porticat i les estances del cantó sud-oest de la casa, datada aquesta fase en època d'August.

Segona fase: En un segon moment (a finals del s. I dC) s'efectuaren petits canvis, un d'ells va ser el tancament de l'entrada principal i nous compartiments interns.

Tercera fase: En la última fase la casa s'experimenta un canvi en l'estructura fonamental, i a partir del s. IV dC la seva planta es va reduint lentament (Raya de Cárdenas/Miró 1991, 157-158; Raya de Cárdenas/Miró 1993, 349-350).

- Durada de l'edifici: sembla que la casa es podria construir en època fundacional de la ciutat, sent així, l'única datada en aquest moment. Tot i que a la tercera fase la casa perd l'essència de gran *domus*, no va ser fins al s. VI i VII dC que l'espai deixa de ser un àmbit domèstic per convertir-se en la cruïlla de dos carrers (Raya de Cárdenas/Miró 1993, 350).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: La part coneguda tendeix a ser rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: La construcció es consolida directament sobre el tortorà (denominació barcelonina del tapàs).
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Primera fase: murs d'*opus vittatum*. Encara que a la memòria d'excavació no s'especifica, segurament aquesta tècnica només correspon als sòcols dels murs, a excepció de la façana de la casa, que en aquest cas el mur s'hauria construït amb *opus vittatum*.

⁵⁷ Tant a la memòria d'excavació com als articles publicats parlen d'un volum de materials sense diferenciar estrats. Es documenten fragments de *terra sigillata* sudgàlica i hispànica, i una concentració més abundant de *terra sigillata* africana D (Raya de Cárdenas/Miró 1991, 158).

Segona fase: Els murs *d'opus vittatum* tenen algunes reformes amb elements aprofitats. S'observen murs a l'interior de la casa construïts en aquesta fase amb una tècnica menys acurada, murs amb pedra més irregular lligades amb cal o formats amb *opus caementicium*.

Tercera fase: Es reaprofiten elements arquitectònics per a la construcció de murs, i es lliguen amb argila o amb la tècnica de pedra seca. (Raya de Cárdenas/Miró 1991, vol. I, a descripció de les restes).

Paviments: Primera fase: Es localitzen *opus signinum* (pati porticat, habitació n°5, 7, 9 i 10) i *opus signinum* tessellat (habitació n° 1 i 2).

Segona fase: Les remodelacions efectuades en alguns paviments estan fetes d'*opus signinum*.

Cobertes: -

Altres: Dipòsit del pati porticat: el dipòsit per a la recollida d'aigua pluvial, és de forma rectangular i amb una petita exedra al cantó nord.

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Les restes descobertes de la casa van comptabilitzar un total de deu habitacions, un pati porticat i una possible zona termal. La *domus* que segueix un esquema de casa de peristil, en aquest cas de pati porticat, presenta una sèrie d'estances al seu voltant, faltant les del cantó nord pels límits de l'excavació. Perllongant l'eix de simetria des del vestíbul, és en aquest cantó nord on potser s'haurien trobat les estances de més representació de la casa. La primera estança definida és l'habitació n°2, corresponent a un ampli vestíbul pavimentat amb mosaic. Aquest vestíbul dona accés directe al pòrtic sud del pati. En el centre del pati s'ubica el dipòsit per a la recollida d'aigua pluvial, i la boca de la cisterna es localitza a l'angle sud-est del pati. El pòrtic que suposadament seria de quatre bandes (només es compten amb tres), en el pòrtic est s'ubica l'accés a l'habitació n°5. Aquesta estança està oberta en tota la seva amplada al pòrtic, però no es coneix el límit est d'aquest espai, incapacitant la interpretació de la seva funcionalitat, ja que podria haver estat una habitació o un corredor cap a altres estances. Un altre espai amb una possible definició és l'habitació n°7, que per les seves dimensions pot ser interpretada com un possible *triclinium*. Les habitacions n°9 i 10 poden ser interpretades com *cubicula*, així com les estança n°3 i 1, aquesta última pavimentada amb un mosaic. Però a part de les seves dimensions i la seva situació, no hi ha més dades per poder adscriure una funcionalitat concreta, s'opta per la de *cubiculum* pel descart d'altres funcions de la casa. La *domus*

sembla que també va disposar d'uns petits banys privats (habitació n°11). Aquest es van localitzar a l'any 1975 a l'angle sud-oest de la casa. No es tenen moltes dades de l'esquema d'aquests banys, es va comptabilitzar una estança amb restes de l'*hypocaustum* i algunes altres amb paviment hidràulic, totes elles a un nivell de circulació més elevat que la resta de la casa. Una d'aquestes estances comptava amb un accés directe al carrer mitjançant unes petites escales. En un moment molt tardà aquestes instal·lacions van ocupar part del carrer públic (Miró/Puig 2000, 175).

Segon fase: Els seus excavadors van detectar algunes petites remodelacions, la compartimentació d'alguns espais interiors, i sobretot el tancament del vestíbul. On abans hi havia l'entrada principal de la casa es va construir una canal dividint l'espai en dues estances sense comunicació entre elles (Raya de Cárdenas/Miró 1993, 349). Aquesta nova estructuració imposa l'interrogant de com s'entraria i s'articulava la casa en aquesta segona fase, pregunta que l'escassetat de restes no permeten respondre.

Tercera fase: En aquesta tercera fase tardana, es documenta l'amortització de les diferents estances i la reducció de la planta.

- Pis superior:-

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Possible funcionalitat de *taberna* de l'habitació n°11.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es va poder observar la boca de la cisterna, construïda amb pedra i de forma circular.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: La casa només ha conservat dos mosaics a l'habitació n°1 i al vestíbul (habitació n°2). Els dos d'*opus signinum* tessellat amb el mateix motiu decoratiu, petites flors formades amb tesselles blanques i negres (fig. 99).

- Decoració de les parets: -

- Elements mobles/ Troballes: Es va trobar un *oscillum* fet de marbre de carrara blanc, que només conservava el doble baquetó de les vores dels dos costats. No hi ha una ubicació clara per l'objecte, possiblement és d'un moment posterior. Encara que pot ser una reutilització i hagués format part de la decoració del pati de la casa.

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

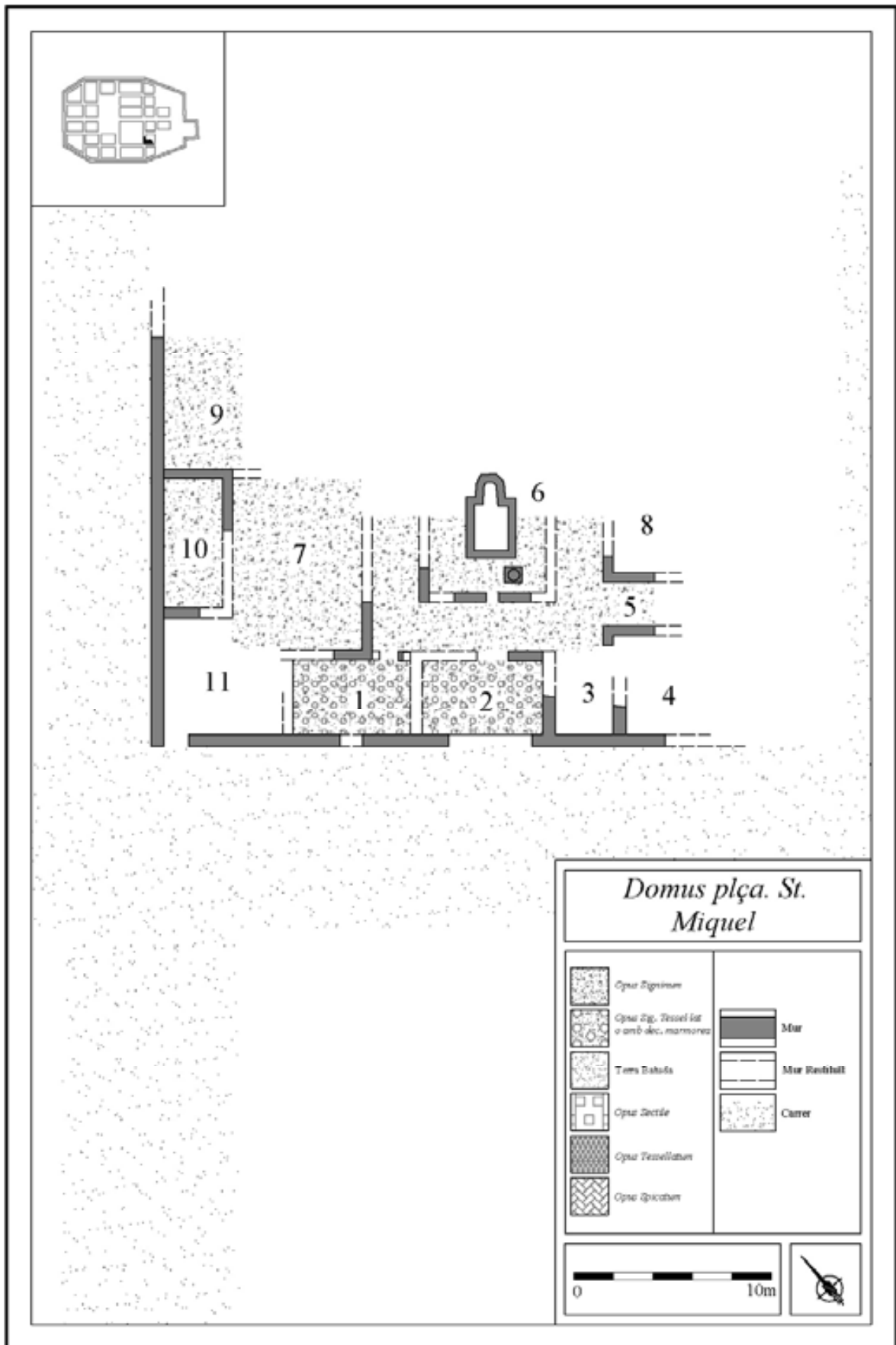
Granados *et al.* 1977; Raya de Cárdenas/Miró 1989; Raya de Cárdenas/Miró 1991, 157-158; Raya de Cárdenas/Miró 1994, 349-350; Miró/Puig 2000, 175.

Fig. 98. Vista aèria de la casa. Granados 1994, 185.

Fig. 99. Habitación n°1. Granados 1994, 185.

Planta de la *domus* de la plça. de St. Miquel de *Barcino* (adaptat de Miró/Puig 2000 i Raya de Cárdenas/Miró 1994).

Fitxa n°43**Barcino - Domus del palau arquebisbal**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Barcino* (Barcelona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Se situa al nord-oest de la ciutat, donant al *decumanus maximus* i tocant a *l'intervallum* de la muralla occidental de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa es troba al costat de la porta *decumana* occidental.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1976.
- Responsables: J. Granados i I. Rodà (MHC).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Regular. Les obres realitzades al palau del arquebisbe a l'any 1976 van afectar greument les restes de la *domus*.
- Restes documentades: Es conserva només un mur i dues possibles estances.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: S'identifica una fase constructiva a la casa, datada entre finals del s. II dC - inicis del s. III dC (Granados/Rodà 1980, 458). En el mateix solar es detecten més fases constructives a partir del s. IV, però semblen pertànyer a una vivenda posterior (Granados/Rodà 1980, 455).

- Durada de l'edifici: La vida de la casa sembla desenvolupar-se des de finals del s. II/ inicis del s. III dC. a s. IV- s. V dC. Encara que els mateixos autors reconeixen tenir moltes reserves amb aquesta cronologia, donada a partir de l'estudi de la decoració pictòrica i musivària de les restes. Tant el mosaic descobert, com els esquemes compositius de les pintures murals de les dues estances, s'insereixen dins del mateix marc cronològic, d'època antonina – inicis de s. III dC (Granados/Rodà 1980, 463).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: Hi ha un anivellament amb terres i ceràmica per regularitzar la zona de les construccions anteriors.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Només es coneix un mur (mur NE – SE) construït amb la tècnica d'*opus incertum*, en el qual per donar més cohesió al mur s'introdueixen fragments de rajoles entre les pedres i el morter de calç. També s'observen elements arquitectònics reaprofitats (Granados/Rodà 1980, 453).

Paviments: un *opus tessellatum* que s'assenta sobre una petita capa de morter sense un *rudus* que prepari el terreny (habitació sud).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: De les restes excavades només s'ha pogut identificar dues possibles estances d'aquesta *domus*. Tot i només haver-se trobat un mur, l'estratigrafia d'aquest espai permet apreciar els indicis d'un mur perpendicular al descobert, convertint l'espai en dues estances. L'esquema compositiu diferenciat en cada extrem de les restes pictòriques conservades en el mur NE-SE, també assenyalen l'existència de dues cambres distintes (Granados/Rodà 1980, 453). D'aquestes dues estances només es coneix el límit nord-est, però el descobriment d'un basament de columna a l'angle sud-oest podria estar indicant una perllongació de l'estança sud cap a l'oest (Granados/Rodà 1980, 455). La parcialitat de la visió de la planta de la casa dificulta la comprensió i interpretació dels pocs elements arquitectònics descoberts, però el basament de columna pot estar definint l'habitació n°1 (estança meridional) com una possible pòrtic o un habitació noble columnada. En la primera opció l'habitació n°1

podria pertànyer a un atri, un pati porticat o peristil. La segona alternativa seria la interpretació de l'espai com una habitació columnada, com un *oecus* corinti o egipci. Les conclusions, si s'opta per una interpretació o una altra, canvia elevadament la tipologia de les restes observables. L'únic element que comparteixen les dues interpretacions és el fet d'estar davant d'una part noble de la *domus*, amb una decoració musivària i parietal rica.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'*opus tessellatum* del qual només es va trobar un petit fragment *insitu* a l'habitació n°1, presenta unes tesselles d'1 cm blaves de pissarra, blanques de calcària, així com tesselles de color vermell. El fragment conservat dibuixa dos quadres amb un rombe dentat sobre una creu central a l'interior. Entre els dos quadrats es disposen dues peltas que, en la part conservada, només s'intueix una tercera, però que formarien part d'un conjunt de quatre. La composició general d'aquest mosaic segurament estaria desenvolupada amb aquests motius geomètrics (Granados/Rodà 1980, 459).

- Decoració de les parets:

Habitació n°1: Sòcol amb decoració de rectangles separats per una gran banda de color vermellós. Només es conserven l'inici de dos rectangles, el primer de color vermell i separat de la banda vermellosa per una petita línia blanca, i el segon de color ocre – groguenc resseguit també per una línia blanca a l'exterior i dues de més fosques a l'interior, que dóna relleu al rectangle. Al cos central es dibuixa un panell també rectangular amb una sanefa verda i una línia blanca que ressegueix el centre de color vermell.

Habitació n°2: Sòcol de rectangles que alternen el color verd i vermell perfilats per una línia blanca i una sanefa verda de color vermell, separats entre ells per bandes de color vermellós igual que a l'habitació n°1. Al cos central només es perceben restes d'un altre possible panell rectangular de color vermell i més gran (Granados/Rodà 1980, 463).

- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Granados/Rodà 1980, 449-464.

Fitxa n°44**Barcino - Domus del Carrer Bisbe
Caçador**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Barcino* (Barcelona, Barcelonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Se situa al sud-est de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa està a tocar de la muralla oriental de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1989-90; 1994-1995; 1998.
- Responsables: B. Miró i A. Rigo (MHC).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Regular. La casa del s. IV dC construïda sobre les fases l'anterior malmet greument les estructures de la casa altimperial.
- Restes documentades: Es constata restes d'un espai artesanal relacionat dins d'un àmbit domèstic.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A la casa es constaten dues fases constructives. Primera fase: En aquesta fase de mitjan s. I dC es detecten molt pocs indicis, però possiblement aquestes petites restes corresponen a l'inici d'aquesta casa. Els pocs estrats que s'han pogut relacionar amb aquesta fase, mostren ceràmiques dels grups de *terra sigillata* sudgal·lica i

terra sigillata hispànica. També es van comptabilitzar les àmfores Pascual I i Dressel 2-4 de la Tarraconense (Miró/Rigo 1990, 41).

Segona fase: datada a finals del s. II dC - inicis del s. III dC es percep l'ús d'una part de la casa per una petita indústria d'oli o de vi. Sembla que és en aquest moment quan la casa elimina l'*intervalluum* i adquireix l'espai públic com a seu. La cronologia d'aquesta fase l'aporta l'existència de material d'importació africana d'aquests estrats.(Miró/Rigo 1990, 43-44).

Finalment al s. IV es construeix una nova *domus* que reaprofitava alguns elements de l'antiga casa però amb una nova planificació de l'espai (Garcia *et al.* 2003, 363).

- Durada de l'edifici: La casa que és objecte d'estudi i que se situa per sota de la *domus* del s. IV anomenada la *domus* de l'antic Arxiu Administratiu, es construeix a meitat del s. I dC i es destrueix al s. IV dC.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: Per a la construcció de la primera fase de la casa, es talla directament el tortorà per la fonamentació dels murs.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Primera i segona fase: *Opus caementicium*.

Paviments: Segona fase: paviments d'*opus signinum*.

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: La limitació del solar i les mateixes reformes d'època romana de la nova *domus* del s. IV dC no van deixar cap habitació amb els límits definits, per tant no hi ha cap àmbit clar de la casa entre els segles I i III dC, i les seves funcionalitats. A l'excavació (Miró/Rigo 1990, 16-17) l'únic element amb una funció identificable era un dipòsit que possiblement estava relacionat amb la producció de vi o oli, de la segona fase de la casa. Una vegada més aquest element situat a la zona oest de l'excavació, relacionaria un espai artesanal o industrial dins de les cases urbanes de les ciutats romanes.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Espai dedicat a la producció del vi o de l'oli.
- Abastiment i evacuació d'aigües: El dipòsit tot i no conservar tota la seva superfície, s'observa la forma rectangular. Conserva el paviment d'*opus signinum* amb la característica de mitja canya, i els tres murs excavats presenten una tècnica diversa, un d'ells d'*opus caementicium* i dos aixecats amb carreus. Del cantó nord-oest del dipòsit es va poder excavar la sortida d'una canalització feta de *tegulae*. En al jaciment es va localitzar una altra claveguera, encara que aïllada, els arqueòlegs la situen en aquesta segona fase de la casa en ser inutilitzada per la construcció de la següent fase (Miró/Rigo 1990, 16-17).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: En dos dels murs es conservaven restes de pintures murals. En un dels exemples la pintura era de fons blanc amb línies en negre i al segon mur només s'observava tota una capa de color negre.
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Miró/Rigo 1990, Garcia *et al.* 2003, 363.

4.4. Tarraco

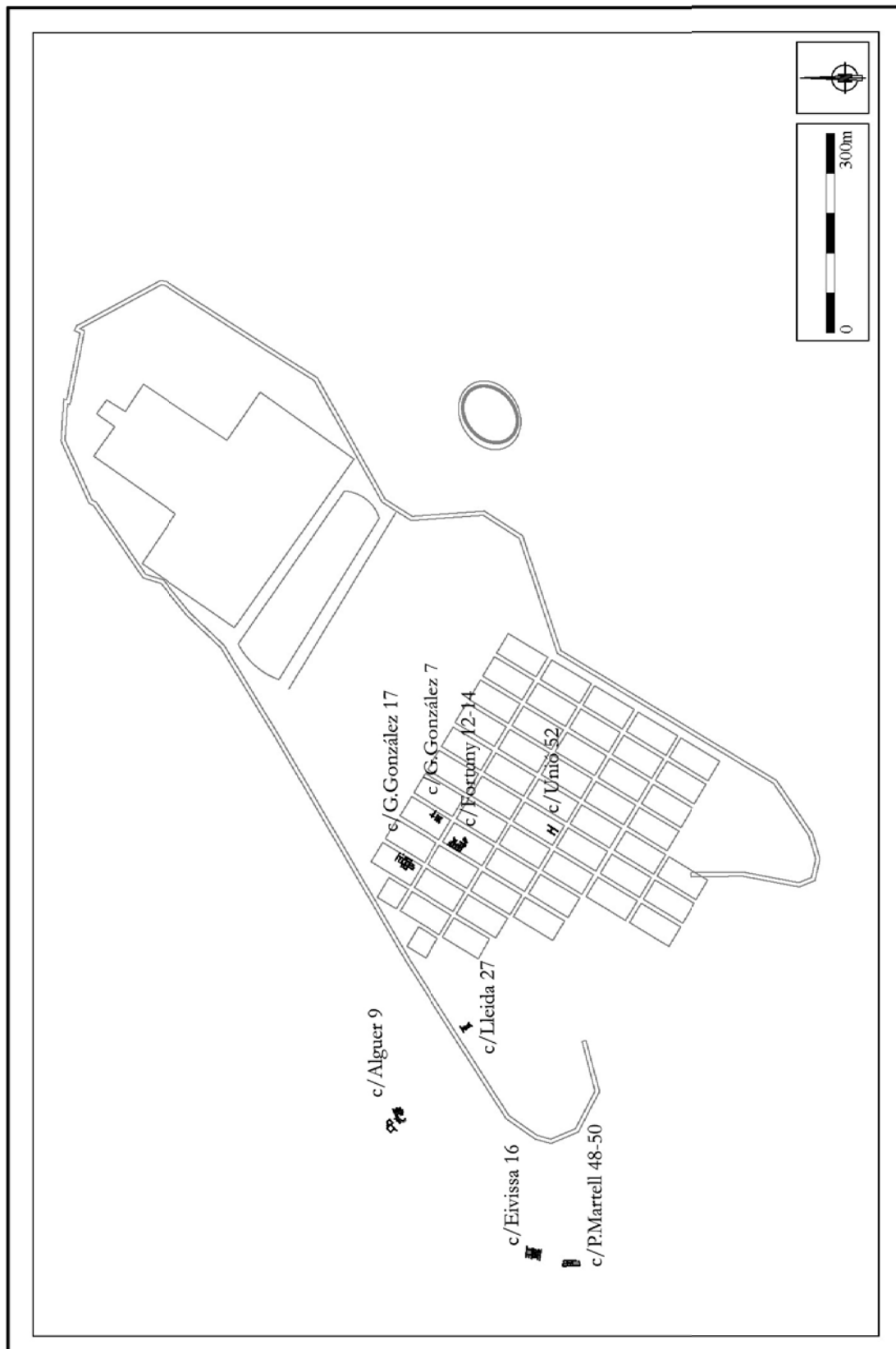

Fig.100. Planta de la ciutat de *Tarraco* amb la situació de les restes domèstiques i el seu nom corresponent.

Fitxa n°45

Tarraco – Casa del Carrer de Roger de Llúria n°19/21 i del Carrer Ponts d'Icart n°37/37b.

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri	?	Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Relativament a prop del possible *cardo maximus* de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1978 (Al 1940 Dr. Pere Batlle va donar notícia de les restes).
- Responsables: F. Tarrats (Museu Arqueològic Provincial).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es va poder excavar una part molt fragmentada de la casa corresponent a l'espai descobert de la casa, el possible atri.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una fase constructiva de la casa, sense una dada cronològica fiable per adscriure's a un moment concret.
- Durada de l'edifici: L'únic element amb què es compta per situar la casa dins d'una cronologia concreta és la localització d'un Auri d'or de Neró, tot i que es desconeix a quina fase de la casa pertany. Per a l'amortització de la casa, l'estudi de X. Aquilué

(1992, 779) descriu tres peces de producció africana que haurien pogut pertànyer a un nivell d'amortització o a un abocador. Les formes apreciades són un plat de *terra sigillata* africana A1 Hayes 3C/ Lamboglia 4/36B, un plat tapadora Ostia III, 332 i una cassola Hayes 23 B, les tres formes donen una cronologia de meitat del s. II dC.

Tant la moneda d'època de Neró, com els tres fragments de ceràmica no són suficients per concretar fases de la casa. Tot i així, sense comptar amb dades estratigràfiques, aquestes són les úniques dades orientatives sobre el marc cronològic de la casa.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: L'única informació existent sobre la tècnica constructiva dels murs és la seva construcció amb carreus.

Paviments: -

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: L'única part descoberta de la casa és un possible atri o espai distribuïdor descobert de la casa. La primera notícia sobre aquestes restes daten del 1940, quan P. Batlle identificava un *impluvium*. A l'excavació portada a terme el 1978 al mateix solar rebaixat semblava confirmar aquesta definició. Tot i que no va aparèixer l'*impluvium* (segurament degut al rebaix del solar) es van trobar un seguit d'elements hidràulics que es podien relacionar amb aquesta estructura. La presència de restes de pintura de color roig "pompeïà" sobre el revestiment dels murs, donarien una certa entitat a l'espai. Aquest element, juntament amb l'existència d'un *impluvium*, podrien respondre a un atri.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: S'anomena la troballa d'un dipòsit i diverses conduccions d'aigua (sense especificar si són d'abastament o desguàs), possiblement relacionats amb l'*impluvium*. No es coneixen les característiques constructives ni tipològiques.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: Restes de pintura vermella “roig pompeïà” a les parets conservades.
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Cortés/Gabriel 1985, 58 n° 40 i 41; Aquilué 1992, 779.

Fitxa n°46

Tarraco - Casa del Carrer Governador Gonzalez n°7 i del Carrer Unió n°15

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri	?	Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat	X				
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop del *Collegium Fabrum*.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1987.
- Responsables: A. Bermúdez (Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona, URV).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets, aproximadament 0'80 m.
- Restes documentades: Es va poder excavar només una part de la casa corresponent a l'àrea central de l'edifici, i una zona contigua sense una funció definida (Unió, n°15).

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es documenten dues fases constructives. A la primera fase, situada cap a l'últim quart del s. II aC, es construeix l'estructura bàsica de la casa. Aquesta fase està datada a partir dels materials dels nivells de construcció. Es detecta la presència de Campaniana A amb la forma Morel 2648c1, però amb un nombre més elevat de fragments de Campaniana B, fragments de grisa emporitana, i d'àmfora ibèrica i itàlica (Bermúdez *et al.* 1990, *D/E estrato IV*, 71-75). En aquesta fase es desenvolupa

un espai central descobert o possible atri, des del qual es distribueixen les altres quatre habitacions.

La segona fase constructiva es produeix a meitat del s. I dC o possiblement en època de Neró. En aquest moment es forma una nova pavimentació d'alguns espais, juntament amb la transformació de l'espai central descobert (o atri) en un pati porticat. En aquesta fase s'amortitza un mur convertint dues habitacions en una, però avançant el límit nord per crear a la zona septentrional una nova habitació. El nivell de les habitacions estaria a una cota més alta respecte el pòrtic. Hi ha molt poc material per datar aquesta fase, només dos petits fragments de *terra sigillata* sudgal·lica comptabilitzats de l'estrat d'amortització del mur i les habitacions nº 2 i nº 3 de la primera fase (Bermúdez 1990, *A/B Estrato IV y C-III*, 22).

- Durada de l'edifici: L'edifici es construeix cap a finals de s. II aC i s'abandona a partir de la segona meitat del s. III dC. Dins dels materials trobats a l'estrat d'amortització de les estructures, apareixen com a fragments ceràmics més moderns, les formes Hayes 50 de *terra sigillata* africana C i un fragment d'àmfora baiximperial de la forma Keay III A (Bermúdez *et al.* 1990, *Estrato II (a y β)*, 21). S'observa un incendi a una part de la casa, però sembla que no és la causa directa de l'abandonament.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva: -

Murs: Sòcols de tendència regular lligats amb fang i la resta de la paret de tovot. Es documenta un mur amb morter de calç però segons els seus arqueòlegs correspon al mateix moment en què els de la primera fase (Bermúdez *et al.* 1990, 15). En canvi, un dels murs d'aspecte més descuidat i de tendència més irregular s'ubica a la fase posterior (Bermúdez *et al.* 1990, 14-15).

Paviments: Primera fase: Terra batuda.

Segona fase: Es detecta una pavimentació d'*opus signinum* a l'habitació nº4, al pòrtic i al pati.

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Dins de la part definida i identificada de la casa (c/Governador Gonzalez, 7), l'excavació va descobrir un espai distribuïdor descobert (habitació n°1) des del qual s'accedia a tres habitacions. La primera interpretació de la casa definia aquest espai distribuïdor com un atri, però la revisió actual de la casa posa en dubte l'existència amb seguretat d'un atri, tant a la primera fase com a la segona. L'element que decantava la interpretació d'aquest espai com un atri, eren les restes d'un dipòsit que havia quedat malmès per la superposició d'un mur modern i que s'identificava com un possible *impluvium*. D'aquesta manera, aquest *impluvium* es relacionava amb el pòrtic de l'habitació n°1, entenent-lo com el *compluvium*. Tot i això, la situació del pòrtic respecte l'*impluvium* no permet que la seva teulada funcioni com a *compluvium*. A més, s'ha de tenir en compte que el moment de creació d'aquest pòrtic hauria de ser posterior a la pavimentació d'*opus signinum* que es dona en època alt imperial, ja que com es pot observar en la secció de l'excavació, aquest pòrtic s'assenta sobre el paviment. Per tant, a la primera fase de la vivenda, l'espai central s'hauria d'interpretar com un espai distribuïdor descobert o com un atri sense *compluvium*, és a dir com un atri "displuviat". La resta d'habitacions no presenten indicis suficients per atribuir funcionalitats concretes. Es coneix la seva situació respecte una part de l'àrea de circulació, però no dins de la casa, i sense restes de decoració, la informació és insuficient per poder-les identificar.

Segona fase: A l'espai distribuïdor descobert o atri (habitació n°1) es construeix com a mínim un pòrtic (documentat arqueològicament) i com a màxim tres, convertint l'espai en un pati porticat. Es modifica també les habitacions n°2 i 3 per convertir-les en una de sola (habitació n°5). Aquesta estança serà més reduïda pel cantó septentrional i amb l'espai restant del solar es construeix una nova estança (habitació n°6). Les noves habitacions n°5 i 6 se situen en una cota més alta que el pòrtic, utilitzant segurament unes escales per salvar el desnivell. Tal i com es donava a la fase anterior, les habitacions en aquesta fase continuen sense una funció adscrita.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es documenten dues canals d'èpoques diferents que dirigirien l'aigua cap a un col·lector per transportar-la a un pou. A la primera fase aquests conductes recollirien l'aigua caiguda de les teulades, mentre que a la segona fase, els conductes recollirien l'aigua tant de les teulades com del pati. El primer és d'una

època anterior a la pavimentació en *opus signinum* i l'altre posterior. No hi ha descripció del possible *impluvium* i no s'ha conservat cap conducte d'abastament o sortida d'aquest.

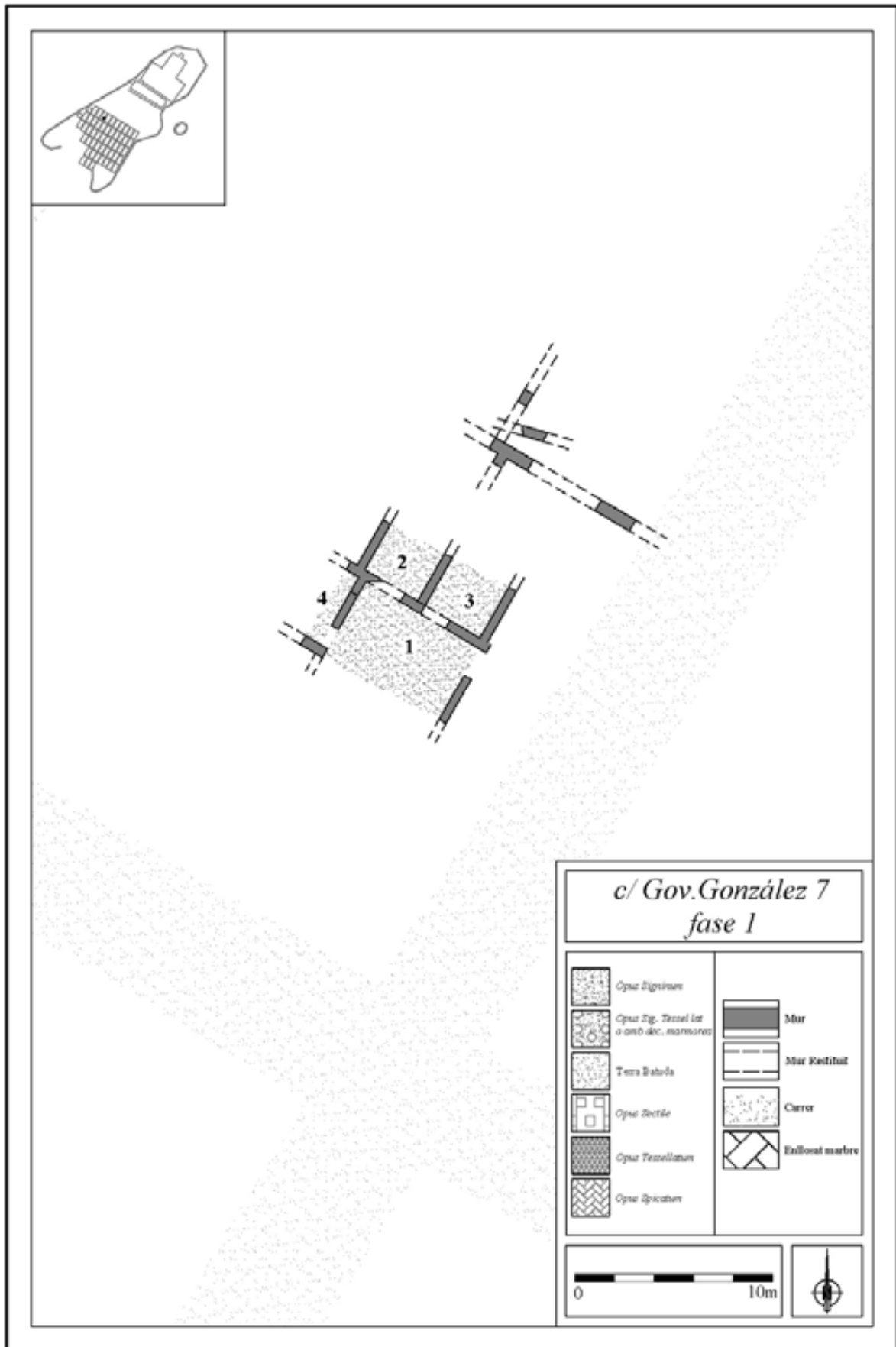
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

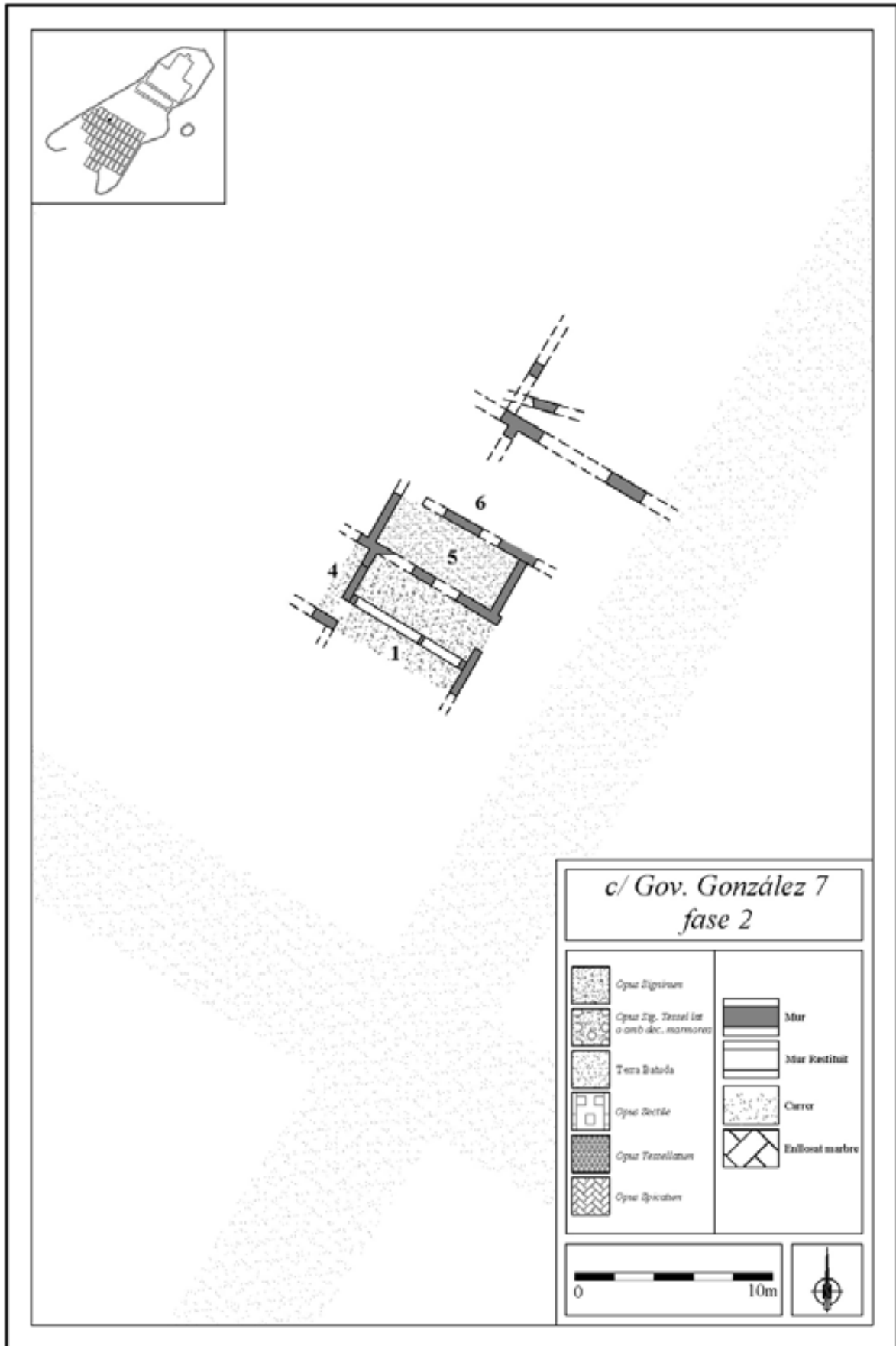
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Bermúdez *et al.* 1990; Bermúdez 1993a; Bermúdez *et al.* 1994.

Planta de la primera fase de la casa del c/Governador González 7 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la segona fase de la casa del c/Governador González 7 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°47

Tarraco – **Casa del Carrer Fortuny n°12-14** i del Carrer Governador Gonzalez .n°10⁵⁸

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics X
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	X Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix	X	

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs. S'obra a un dels *cardine* excavats de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Relativament a prop del possible *cardo maximus* de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1989 la part corresponent al c/ Governador Gonzalez 10; 1990 i 1996 la part corresponent al c/Fortuny n°12-14.
- Responsables: A. Bermúdez (Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona, URV), la part corresponent al c/Governador Gonzalez 10; A. Dasca (Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona, URV) i J. M. Macias (CODEX) el c/Fortuny 12-14.
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets, propers al mig metre.
- Restes documentades: Només es va poder excavar una petita part de la casa, diferenciant tres àmbits: l'entrada, zona de producció i serveis, i una habitació noble.

⁵⁸ S'han considerat restes de la mateixa casa, tot i no excavar-se conjuntament la planta no presenta molts dubtes que pertanyen a una mateixa unitat. Les fases constructives de les dues parts concorden.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Les restes de l'edifici permeten observar una llarga història, amb diverses fases constructives. La primera fase de la casa presenta una cronologia d'època tardorepublicana. Es documenta l'entrada de la casa, dos estances domèstiques més i un zona amb funció de magatzem o producció. A la segona fase de la casa, en època altimperial, aquest espai de magatzem o producció es converteix en una gran àrea d'accés a diferents dipòsits, donant un caire més industrial a la zona. Dins d'aquesta fase es distingeixen diverses 'subfases', donat que el treball continuat a la zona industrial comporta remodelacions a l'espai al llarg de l'altimperi. En aquesta fase també es construeix una estança noble al sud-est de la part excavada.

- Durada de l'edifici: La construcció de l'edifici es data en època tardorepublicana. El material que s'hi relaciona és escàs i pobre, perquè els murs de la casa s'assenten directament sobre el terreny geològic sense trinxeres de fonamentació. Els seus excavadors situen la construcció de la casa coetàniament a un nou traçat viari datat a partir del s. II aC⁵⁹, i el seu abandonament a inicis del s. IV dC. (Macias/Adserias 1996, 50). Els nivells d'amortització de la casa aporten abundants materials i formes ceràmiques. Entre els fragments del grup de la *terra sigillata* africana A es troben les formes Hayes 8A, 9B, 14A, 14B, 14/17, 16, 18, 20, 26, 27, 231, 247 i 160; i les formes Hayes 20A, 45A, Salomonson II, i Ostia I, 99 de *terra sigillata* africana A/C; i les formes Hayes 18, 27, 31, 32, 33 Salomonson A23a i Ostia I, 31 de *terra sigillata* africana Clara A/D. En el grup de la *terra sigillata* africana C es constaten les Hayes 31, 42, 44, 45A, 45B, 50, 50A, 50B i 71B, i Ostia I, 99, Ostia I, 114 i Ostia I, 155. En el conjunt ceràmic de la comuna Africana es localitzen les formes Hayes 16, 23A, 23B, 181, 183, 195, 196 i 197, Ostia I, 261, Ostia I, fig. 263, Ostia II, fig. 302; Ostia II, 306; Ostia II, 312 i Lamb 9 i 9a. Els estrats també compten amb fragments d'àmfora africana procedents de la bètica. Entre el primer grup s'identifiquen formes com la Keay IIIa, VI, XVI, XIX i LIII, i del segon grup d'àmfores les formes Keay 18, Dressel 7/11 i la 20. Els estrats

⁵⁹ Aquest traçat coincideix amb la dita 'segona fase de la muralla', que detecta una nova urbanística de la ciutat amb nous carrers, clavegueres i immobles documentats a diferents punts de la ciutat i també al mateix carrer Fortuny (Macias 2004a, 74). Els pocs materials relacionats amb la construcció dels murs d'aquesta fase tant a les restes del c/Fortuny n°12-14 com al c/ Governador González 10 no contradiuen aquesta cronologia. Apareixen fragments de Campaniana A, Campaniana B, Parets fines, ceràmica ibèrica, grisa emporitana, àmfora itàlica, ibèrica i púnica (Macias/Adserias 1996, 43; Bermúdez *et al.* 1989, estrat XII a, b i c, 112-117).

d'amortització també presenten abundants fragments de llànties de disc (Dasca *et al.* 1991, 58-59)⁶⁰.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva: -

Murs: Primera fase: sòcols de pedra treballada lligats amb morter de calç, o fets amb pedra de tendència més irregular lligats amb fang. Tots dos tipus utilitzen una superestructura de toves. Les parets es recolzen les unes a les altres sense estar lligades entre elles.

Segona fase: La tècnica constructiva emprada pels murs d'època altimperial és l'*opus caementicium* reforçats per carreus ben escairats a les zones més sensibles i a les cantonades, i arrebossats amb argamassa depurat. S'observa que el sòcol està allisat per la seva part superior, que demostra la utilització de la tàpia per la resta de les parets.

Paviments: Primera fase: terra batuda.

Segona fase: *opus signinum* (habitació n°1) i *opus signinum tessellatum* (habitació n°5).

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: En aquest moment es diferencien dues àrees a la casa, una àrea domèstica i una zona de magatzem i producció. A la primera sembla situar-se la porta d'entrada (habitació n°1), encara que no es descarta una segona entrada a l'àrea de magatzem. En no comptar amb una perspectiva més ampla d'aquest sector, no es pot percebre quin tipus d'entrada posseiria la casa (habitació n°1), com per exemple un vestíbul o *fauces*, o pel contrari, fos una casa sense aquest tipus de funció exclusiva amb un àmbit d'entrada més plurivalent. A la zona domèstica es constaten dues estances més sense una funció definida (habitació n°2 i 3). La segona àrea diferenciada de la casa s'interpreta com una zona de serveis i producció (àmbit n°4),

⁶⁰ Els estrats descrits pertanyen als nivells d'amortització de les restes del c/Fortuny 12-14, però en els nivells interpretats com abandonament del c/ Governador González 10 apareixen menys formes i grups ceràmics. Sembla un conjunt més propi de finals del s. III dC, encara que el material és menys abundant i no es compta amb cap forma que no aparegui al c/Fortuny 12-14, homogeneïtzant així tot el conjunt.

segurament com un magatzem, com demostren els forats per dolies descoberts al nivell d'ús d'aquesta zona (Dasca *et al.* 1990, 53-54).

Segona fase: En aquest moment la zona de magatzem sembla agafar un caire més industrial o de taller, on també s'hi inclou l'habitació n°3. Es reaprofiten murs de la fase anterior o se'n creen de nous, alhora que es forma un nou espai amb diferents dipòsits⁶¹. En aquests dipòsits s'observa la característica de mitja canya del paviment d'*opus signinum* en unir-se amb la paret. Es constata un moviment molt dinàmic d'aquest espai, amb la creació de nous dipòsits i l'enderrocament d'altres. No és possible concretar el tipus de treball que es desenvoluparia en aquesta zona, ja que les restes no van deixar indicis.

A l'extrem sud-est del sector es crea una nova estança amb un bell mosaic (habitació n°5). Aquesta nova habitació segurament no tindria contacte amb aquesta zona més industrial. És possible que la casa comptés amb un sector més noble, del qual formaria part l'habitació n°5. Finalment en aquesta fase sembla pavimentar-se l'entrada de la casa amb *opus signinum* (habitació n°1), tapant la claveguera que passa per sota de l'estança ⁶².

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: A la segona fase de la casa el magatzem experimenta un canvi en la seva organització interna, i sembla transformar-se en un taller o petita indústria.

- Abastiment i evacuació d'aigües: L'excavació del solar del c/Fortuny 12-14 va comportar el descobriment d'un carrer i la seva xarxa de clavegueram. Aquesta constava d'una claveguera central i d'altres secundàries que desguassarien a la primera. En aquesta casa es va poder observar una d'aquestes clavegueres secundàries, situada sota la casa i elaborada a partir d'àmfores itàliques i fenícies.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: En l'extrem sud-est de l'àrea excavada de la casa apareix un *opus signinum tessellatum* (habitació n°5). Composa un dibuix senzill amb tesselles de marbre blanc que formen quadrats amb aspes al seu interior. A més està emmarcat per una sanefa de rombes.

---

⁶¹ El dipòsit excavat al c/ Governador González pertany a aquesta fase.

⁶² Durant l'excavació no es va trobar el paviment *insitu* però sí una gran quantitat de restes (Dasca *et al.*1990, 55).

No es va poder observar la totalitat del mosaic del solar per a l'assentament de murs d'època romana posteriors al mosaic (Macias/Adserias 1996, 31).

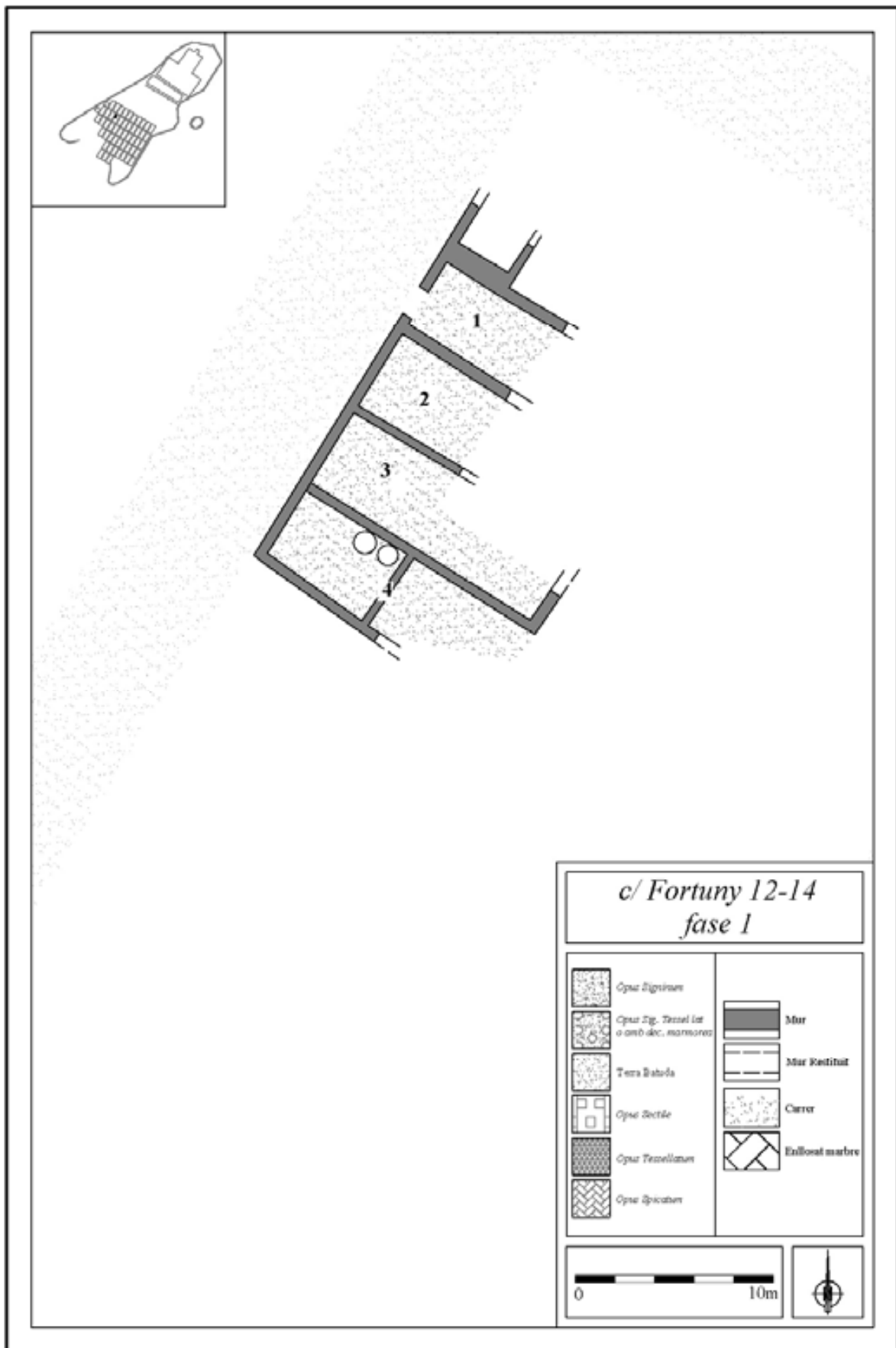
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

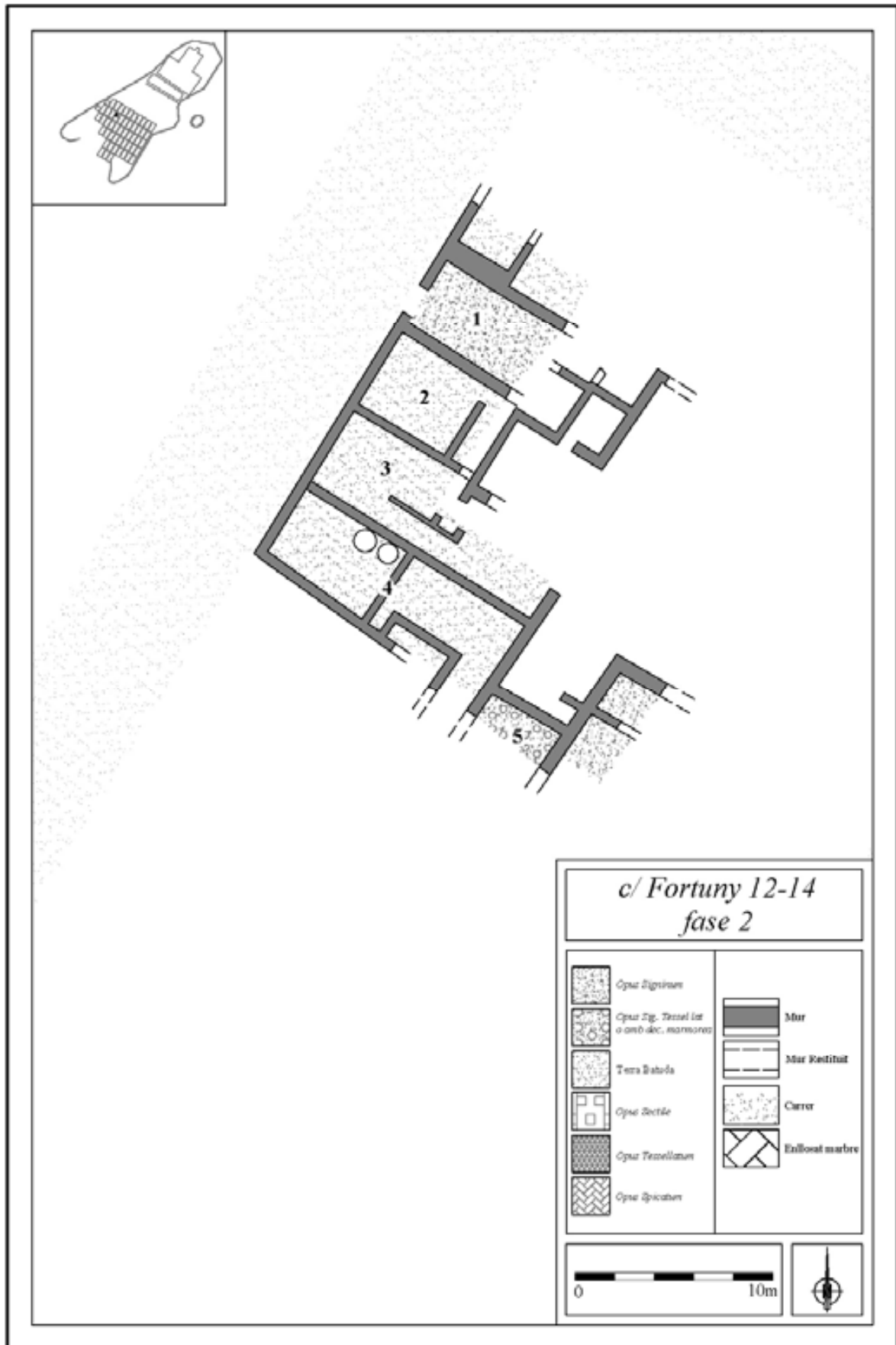
Sembla documentar-se un reaprofitament de l'espai de la casa en època baiximperial abans de ser amortitzada a inicis del s. IV dC (Dasca *et al.* 1990, 55).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Bermúdez *et al.* 1989; Dasca *et al.* 1990; Macias/Adserias 1996; Macias 2004a, 74.

Planta de la primera fase de la casa del c/Fortuny 12-14 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la segona fase de la casa del c/Fortuny 12-14 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°48**Tarraco – Casa del Carrer d'Alguer
n°9 i n°11-13**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea suburbana.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de la porta d'accés de la ciutat (oest) i de la Via Augusta.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1965; 1994.
- Responsables: J. Sánchez Real; J. A. Remolà (CODEX) i J. M. Puche (CODEX).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: A nivell de fonamentació de les parets.
- Restes documentades: La part corresponent al sector del *peristil* de la casa, que podria connectar amb un altre sector format per dues estances i un possible espai obert.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constaten tres fases constructives. La primera datada en època d'August inicis d'època juli-claudia, en la qual es construeixen dues estances obertes a un espai distribuïdor descobert. Els estrats relacionats amb la construcció dels murs aporten abundants formes de *terra sigillata* itàlica, com Conspectus 18.1, 18.2 o 12.2. En aquests estrats també es constata molt poca presència de *terra sigillata* sudgàlica, i es

documenta com el grup ceràmic més modern (Puche 1995, 17-18). La segona fase es desenvolupa en època flàvia i s'observa una nova pavimentació i alçats de les parets, així com l'accés a noves sales. Aquesta segona fase es data gràcies als materials recuperats dels nivells de circulació, que segurament es relacionen amb els nous alçats dels murs. Es documenten un gran nombre de fragments de *terra sigillata* sudgal·lica juntament amb alguns fragments de *terra sigillata* hispànica que, tenint en compte l'escassa presència de fragments de ceràmiques africanes, porta als seus arqueòlegs a datar aquesta fase a partir de la segona meitat del s. I dC (Puche 1995, 18). Durant la tercera fase, i darrera de la casa, es construeix un pòrtic a l'antic pati/espai distribuïdor descobert i es converteix en un *peristil*. Aquesta transformació es dona en època antonina. L'estratigrafia referent al creixement d'aquesta fase mostra uns conjunts ceràmics amb poca presència de fragments africans, com la forma Lamboglia 1b de *terra sigillata* africana A, i sobretot molts fragments de *terra sigillata* hispànica i sudgal·lica (Puche 1995, 18; 20; 32). De l'altre sector amb què es relaciona aquesta part de la casa no es tenen dades estratigràfiques. L'única dada cronològica relativa és la referent al mosaic de l'estany del possible espai obert d'aquest sector. Datat a finals del s. II dC⁶³, en no tenir més informació s'ha decidit relacionar aquest sector, amb la resta del conjunt en aquesta fase.

- Durada de l'edifici: L'edifici persisteix entorn els dos primers segles de la nostra era. La construcció de l'edifici se situa a finals d'època d'August inicis d'època juli-claudia, i l'abandonament de la casa es produeix durant la primera meitat del s. III dC (Macias/Puche 1997, 154). L'espoli continuat de la casa i la remoguda d'estrats que això representa, dificultà als arqueòlegs precisar el moment concret d'abandó de la casa. Per regla general, constaten als diversos sectors de l'excavació un conjunt estratigràfic amb fragments ceràmics datables des del s. II dC a s. IV – inicis del s. V dC. Les formes més tardanes d'aquest grup ceràmic són les formes de *terra sigillata* africana D com Hayes 62a, Lamboglia 54, 53bis o Hayes 50b, en canvi apareixen com a formes més antigues Lamboglia 1 a/b o Lamboglia 4/36 a de *terra sigillata* africana A (Puche 1995, 19; 24; 31).

⁶³ Segons l'estudi de R. Navarro 1979 (149-151) el mosaic es creava a finals del s. II dC inicis del s. III dC. Però una revisió posterior realitzada per la mateixa autora, el situa finalment a finals del s. II dC (conferència "Els mosaics de Tarraco i el seu territori" dins del marc del Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica "El mosaic com a reflex de l'economia i la societat en l'antiguitat grecoromana", ICAC, 11/3/2008).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: La casa es construeix sobre estructures anteriors del s. II – s. I aC.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Primera fase: La majoria són sòcols fets de còdols i pedres irregulars lligats amb fang, encara que alguns murs estan fets amb *opus caementicium*.

Segona fase: La gran majoria dels sòcols d'aquesta fase són d'*opus caementicium*, encara que s'observa algun mur format per pedres irregulars lligades amb fang, i fins i tot algun mur de pedra seca.

Tercera fase: Sòcols d'*opus caementicium*.

Paviments: Terra batuda (pòrtic est, oest i nord, habitació n°4); *opus signinum* (habitació n° 5 tercera fase); *opus tessellatum* (paviment estany); composició mixta d'*opus signinum*, plaques de marbre i *opus sectile* (habitació n°1 i 2 tercera fase).

Cobertes: En els estrats de destrucció d'alguns punts de la casa es van poder constatar restes de l'enderroc del sostre (Puche 1995, 24).

Altres:- Petita *fontana*: la font que es construeix al centre del *peristil*, a la tercera fase, està formada per un petit dipòsit rectangular construït amb murets d'*opus caementicium* i paviment d'*opus signinum* amb mitja canya. Al centre, on queden restes d'un encaix, es dirigia una conducció d'aigua des de l'extrem sud del dipòsit. Les restes de l'encaix indiquen un antic brollador, molt possiblement un petit nimfeu al centre d'aquesta bassa, formant tot el conjunt una *fontana* (Puche 1995, 22).

- N° Habitacions i Funcions: Fase primera: Es documenta la construcció d'un gran espai descobert (habitació n°3) des del qual s'accedeix a dues habitacions rectangulars. Aquestes habitacions (n° 1 i 2) molt possiblement funcionarien com a menjadors o sales de recepció. És molt possible que no s'hagi conservat decoració noble en aquestes estances, donat que el paviment i les pintures murals que es formen a les fases següents hagin esborrat les traces de la decoració antiga. En aquesta fase es documenta parcialment una altra estança (habitació n°4), que no connectaria amb l'espai obert. Donada la poca part documentada de l'estança, no s'ha pogut atribuir una funció.

Segona Fase: Les dues estances construïdes en la fase anterior (habitació n°1 i n°2) conserven la mateixa disposició i mides, es produeixen canvis en les seves parets i

pavimentacions, encara que possiblement conserven les mateixes funcions, menjadors o grans sales de recepció obertes al pati. En aquesta fase es reforma l'habitació n° 4 i es connecta amb el pati. També es construeix una nova estança (habitació n°5), de la qual s'intueix una possible forma d'exedra, tot i els pocs murs conservats. A més, aquesta estança connectaria amb el pati.

Tercera fase: En aquesta última fase, l'espai distribuïdor descobert (habitació n°3) es converteix en un *peristil* amb la construcció d'un pòrtic que delimita l'espai interior. L'estructura de les habitacions conegudes continua sent la mateixa, tot i que les habitacions n°1 i 2 tenen una gran reforma decorativa, parietal i musivària. La construcció d'una font al *viridarium* centralitzada respecte l'habitació n°1, la ressalta envers les altres. Aquesta estança mostra una obertura enquadrada amb les dimensions de la font. Aquesta situació denota, en aquesta fase, una voluntat d'atorgar-li un caràcter encara més vinculat a l'*otium*. A més, la disposició del paviment mostra un espai més ampli per disposar de més *lectus* que l'estança veïna, que converteix l'habitació en una gran sala per reunir més convidats i gaudir de les vistes cap a la zona enjardinada. Es podria definir, doncs, com un *oecus cyzicen*⁶⁴. En aquesta fase se situarien les estances documentades per J. Sánchez Real l'any 1965, de les quals únicament es compta amb les plantes. S'observa que possiblement les habitacions n° 6 i 7 s'obrissin a un altre espai obert (habitació n°8). Aquest possible espai obert, és on es localitzà el famós mosaic dels peixos definit com un estany per la presència del senyal d'una canonada al paviment (Sánchez Real 1973, 205). Aquest sector, descobert l'any 1965, podria estar connectat amb les habitacions n° 4 i 5, però la manca de dades arqueològiques no permet definir-lo amb seguretat.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

-Abastiment i evacuació d'aigües: J. Sánchez Real descriu l'existència de conduccions de plom sota el mosaic dels peixos per l'entrada i sortida d'aigua, i una possible clau d'aigua en un dels cantons de l'estany (Sánchez Real 1973, 205).

La *fontana* del peristil també comptaria amb una canonada que es dirigiria al centre per alimentar d'aigua el brollador (Puche 1995, 22).

---

⁶⁴ Vitr. VI, 3.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Tercera fase:

Mosaic estany: *opus tessellatum* policrom. Dos ribets triples separats per una banda blanca emmarquen un camp central que dibuixa diversos peixos, dels quals es diferencien un *pagellus erythrinus*, un *mullus barbatus*, un possible *besugo-sparus pagrus*, i dos dofins (Navarro 1979, 149-151). Al centre se situaria el sortidor d'aigua (fig. 102).

Habitació n°1: D'un esquema molt similar a l'habitació n°2, però sense haver conservat l'emblema central d'*opus sectile*.

Habitació n°2: L'estança presenta un mosaic mixt d'*opus signinum*, plaques de marbre i *opus sectile*. La part on es disposarien els *lectus* està pavimentada amb *opus signinum* i la resta de l'estança amb plaques de marbres de pòrfid verd i marbre blanc local. Com a motiu central es dibuixa amb fragments de marbre un quadre de 2 x 2 metres amb elements geomètrics i vegetals, mòdul quadrat amb motiu complex (Guidobaldi 1985, 192-196; Guidobaldi *et al.* 1994, 57). Els marbres utilitzats per l'*opus sectile* són molt diversos, es compta amb *rosso antico*, *giallo antico*, *pavonazzetto*, jaspi de la Cinta, pòrfid verd de Lacedemònia i segurament marbre de Santa Tecla i de carrara (Macias/Puche 1997, 149-163)(fig. 101).

-Decoració de les parets: Les pintures de la segona fase no s'han pogut reconstruir, però hi ha constància d'una gran riquesa parietal en aquesta fase de la casa (Macias/Puche 1997, 153).

Tercera fase: Habitació n°2: Les parets d'aquesta estança mostren un sòcol de marbre amb un cos central pintat de fons negre - blau amb panells vermells de forma rectangular. A l'interior d'aquests panells es dibuixen dues candeleres. Els panells estan separats per motius vegetals estilitzats. Possiblement el cos superior estaria decorat amb color groc i finalitzat amb una cornisa de marbres motllurats. Aquestes pintures de gran qualitat es poden considerar pintures d'època antonina urbana, amb elements arcaics que recorden els estils pompeians III i IV (Macias/Puche 1997, 154).

Pòrtic est: Decorat amb un sòcol de color blau fosc delimitat per línies blanques, en el cos superior es conserven diferents motius quadrats delimitats també per línies blanques i separats per motius vegetals estilitzats. En un moment no concret es

repiquen les parets segurament per adherir-hi sòcols de marbre com a l'habitació n°2 (Remolà 1995, 19).

-Elements mobles/ Troballes: columneta?

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

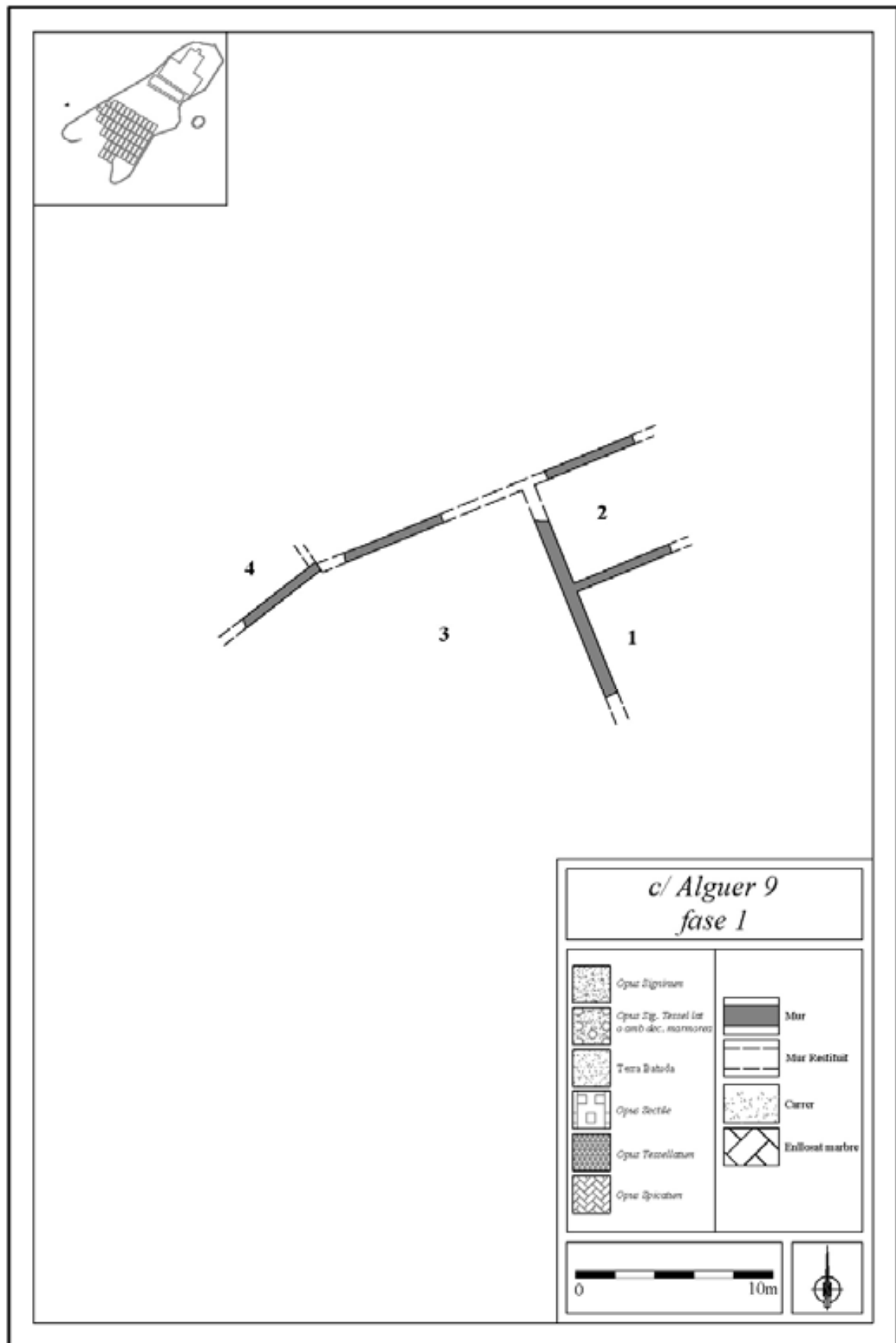
Sánchez Real 1973, 204-207; Navarro 1979, 149-151; Remolà 1995; Puche 1995; Macias/Puche 1997, 149-163.

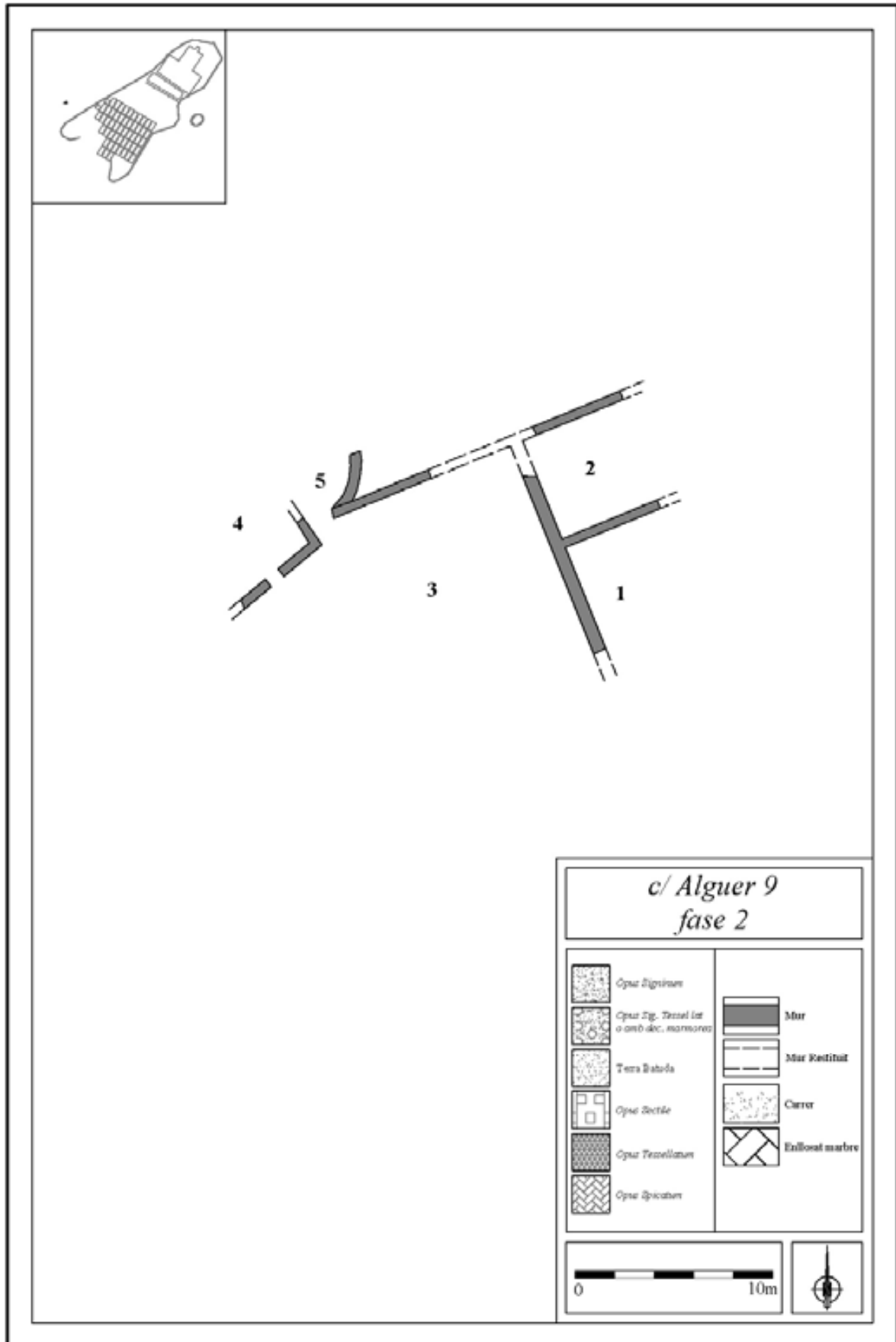
Fig. 101. Emblema d'*opus sectile* de l'habitació n°2 (Macias 2004, 80)

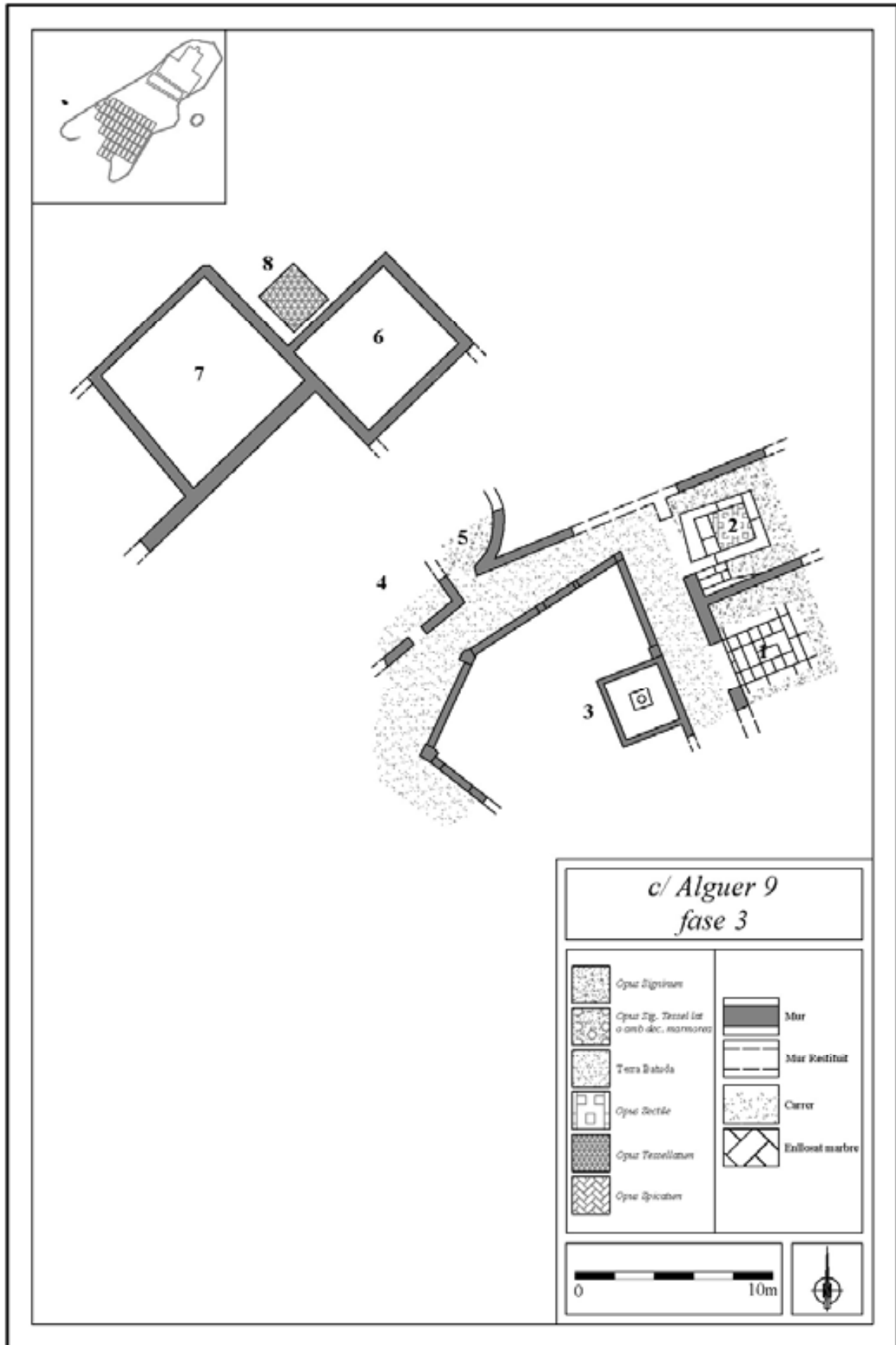
Fig. 102. Mosaic estany. Foto de l'autora.

Planta de la primera fase de la casa del c/Alguer 9 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la segona fase de la casa del c/Alguer 9 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la tercera fase de la casa del c/Alguer 9 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°49**Tarraco – Casa del Carrer
Governador González n°17 i 19.**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles			
Peristil	?				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les muralles occidentals.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Octubre 1973; setembre 1976.
- Responsables: M. Berges (Museo Arqueológico Provincial) i R. Navarro (UB); L. Papiol (Museo Arqueológico Provincial).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Diferents estances de la part noble de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: No es tenen dades cronològiques ni estratigràfiques de l'edifici, únicament es compta amb les dades aportades per Ll. Papiol i les plantes (Papiol 2004, 99-102). La planta no és un element suficient per distingir diferents fases constructives de la casa. Tot i això, mostra una sèrie d'estances que es poden situar a partir de la

segona meitat del s. I aC cap endavant, gràcies a algunes dades relatives de Ll. Papiol⁶⁵ i per l'estudi dels mosaics de R. Navarro (1979, 97-133). A través dels mosaics (Navarro 1979, 97-133) es poden diferenciar dos moments constructius gràcies a la superposició dels paviments. L'estudi estilístic i tècnic dels mosaics considerats de la primera fase proposa una cronologia situada entre la segona meitat del s. I aC i inicis del s. I dC (Navarro 1979, 113-122). Els mosaics de la segona fase es daten entre el s. II dC i el s. III dC (pel mosaic de l'habitació n°1: Bergés/Navarro 1974 , 171; Barral/Navarro 1975, 507; per a la resta de mosaics d'aquesta segona fase: Navarro 1979, 97-112 i 123-129).

- Durada de l'edifici: Es coneix l'existència de la casa entre la segona meitat del s. I aC i el s. III dC, però no s'ha documentat amb claredat el seu moment de construcció ni la seva amortització.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols de maçoneria (només descripció per a l'habitació n°1). Algunes parets també podrien haver estat de tàpia (Navarro 1979, 116).

Paviments: Dels paviments descoberts, estan construïts en *opus signinum* tessellats els de la primera fase de l'habitació n°2, un segon sense ubicació concreta, i algunes restes de fragments tampoc relacionades amb cap estança concreta. L'altre tipus de paviment que s'observa és l'*opus tessellatum*, localitzat a l'habitació n°1, a la segona fase de l'habitació n°2, a l'habitació n°3, i alguns fragments no ubicats.

Cobertes: -

Altres: -

- N° Habitacions i Funcions: La planta dibuixada per Ll. Papiol (2004, 100), sense poder finalitzar-la abans de la destrucció de les restes, és insuficient per a la identificació i comprensió completa de la part excavada de la casa. A la planta s'observen dotze

---

⁶⁵ Ll. Papiol en les seves memòries descriu que amb la neteja i delimitació dels murs de la casa es van trobar algunes ceràmiques: “*Vam trobar ceràmiques de molt bona qualitat, algunes de terra sigil·lada que tenien incisions de lleons i àguiles.*” La presència de lleons i àguiles és una decoració molt present a la ceràmica sigil·lada itàlica. R. Navarro (1979, 117) també comenta que, amb l'extracció d'un dels mosaics de la primera fase recorda, a sota no hi havia cap fragment de *terra sigillata* i sí en canvi fragments de campaniana, ceràmica ibèrica i grisa emporitana.

habitacions i un possible espai obert que podria considerar-se un *peristil* (nº8). Per les descripcions i notícies (Bergés/Navarro 1974 , 165-173; Barral/Navarro 1975, 507; Papiol 2004, 99-102) es coneix la presència de bells mosaics i pintures, elements que relacionen les restes amb una part noble de la *domus*, però sense apreciar l'esquema d'aquestes habitacions. Encara que es coneixen moments constructius diversos gràcies a la superposició dels paviments, l'estructura de la planta no diferencia fases, i per tant no es pot definir si hi ha estances que no pertanyien a totes les fases constructives de la casa.

La planta tampoc no assenyalava les entrades de les habitacions, i per tant ni l'accés ni les relacions entre les estances. Les habitacions nº1, 2, 3 i 4, podrien respondre a *triclínia*, *exedres* i *cubicula*. Les habitacions nº2, 3, 4, les úniques que mostren els accessos, també podrien formar un conjunt de *triclínum* i sales relacionades, com ara un *cubiculum*. L'entrada de l'habitació nº1 s'efectuaria segurament des del cantó sud (la paret meridional de l'habitació, a la planta de Ll. Papiol, està dibuixada amb línies discontinües). El conjunt de les habitacions nº2, 3, 4 estan enfocades també cap al sud. L'habitació nº8 interpretada com el possible *peristil*, mostra un canal de marbre comú en aquest tipus d'espai. Se situa en una zona força central en relació a les altres sales, podent funcionar com un espai de circulació. A més la planta necessita una entrada de llum, i l'habitació nº8 seria un bon espai per proporcionar-la. Tot i així cal tenir molt present que totes les possibles interpretacions s'efectuen des de l'observació d'una planta molt limitada.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Ll. Papiol (2004, 99) comenta l'existència d'un magnífic canal de marbre de 0'22 cm d'ample. A la seva planta s'observa la ubicació a l'habitació nº8, així com una altra canalització a l'habitació nº9 (donat que no és nombrada, no és provable que hagués estat de marbre). Cap de les dues canalitzacions té indicis de la seva direcció ni funcionalitat. Per la seva morfologia i orientació, es pot formular la hipòtesi que la canalització de l'habitació nº8 pot estar recollint l'aigua provinent de la canalització de l'habitació nº9, encara que únicament es compta amb les dades de la planimetria.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Tant a l'excavació de l'any 1973 com a la de l'any 1976 es van observar més d'un mosaic. Avui dia es coneixen dos magnífics mosaics d'*opus tessellatum*, el de l'habitació n°1 i el de la segona fase de l'habitació n°2.

-Primera fase: Habitació n°2: *Opus signinum* amb decoració de tesselles blanques i negres disposades aleatòriament, però amb tendència a estar agrupades (Navarro 1979, 113-114).

Habitació n°3: de caràcter similar al de la primera fase de l'habitació n°2 (Navarro 1979, 129).

Es van trobar altres paviments o fragments d'*opus signinum tessellatum* que es podrien situar en aquesta primera fase. Un d'aquests dibuixava una retícula de rombes (Navarro 1979, 115-122), però sense conèixer la seva ubicació respecte la planta de Ll. Papiol.

-Segona fase: Habitació n°1: *Opus tessellatum*. El mosaic presenta un tessellat blanc i negre a excepció d'una línia de tesselles vermelles. El camp central està format per cercles secants blancs units els uns amb els altres, i al centre dels quals es dibuixa un quadrat negre amb cinc punts a l'interior. Tot aquest camp està emmarcat per una famosa sanefa que representa una muralla, formada per tres filades de rectangles dibuixats amb tesselles negres en el centre, i en cada angle de la sanefa es troba una torre molt esquemàtica que mostra una porta. Abans de començar el camp dels cercles, la muralla es recolza en la línia de tesselles vermelles⁶⁶. (Fig. 103).

Habitació n°2: *Opus tessellatum* policrom. Destaca el motiu d'estrella de vuit rombes i un emblema central quadrat, que emmarca quatre calzes troncocònics que convergeixen en un cercle. Entre ells s'aprecien motius vegetals (Navarro 1979, 105-112).

---

⁶⁶ El model més comparat amb aquest mosaic és un trobat al "Palazzo Imperiale" d'Òstia, datat en època antonina (Barral/Navarro 1975, 507).

Habitació n°3: *Opus tessellatum* policrom. Es presenta un quadriculat de quadrats sobre la punta (Navarro 1979, 123-129). Similar al mosaic del criptopòrtic de la Vila dels Munts⁶⁷.

Tal i com succeeix a la primera fase, també es troben diferents fragments de mosaics que es podrien situar en aquesta fase, però dels quals es desconeix la ubicació respecte la planta de Ll. Papiol.

- Decoració de les parets: Ll. Papiol en les seves memòries comenta restes de pintura als murs, però sense cap més descripció. R. Navarro descriu un sòcol rosat amb superposició de senzilles línies negres, però tampoc es coneix a quina estança pertany (Navarro 1979, 116).

- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

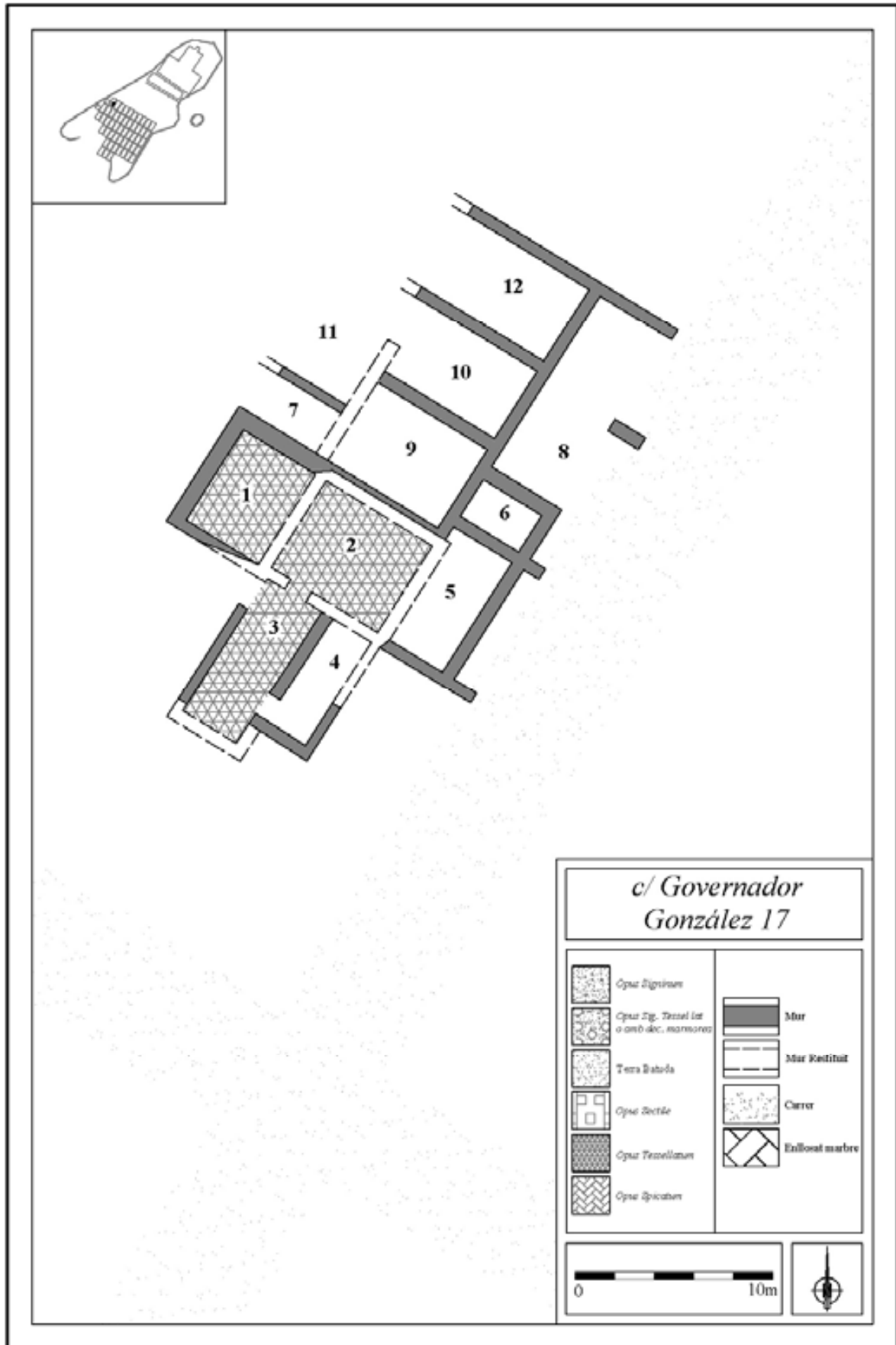
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Bergés/Navarro 1974, 165-173; Barral/Navarro 1975, 507; Navarro 1979; Papiol 2004, 99-102.

Fig. 103. Mosaic habitació n°1 (Barral/Navarro 1975, 507)

⁶⁷ Informació aportada per R. Navarro (conferència "Els mosaics de *Tarraco* i el seu territori" dins del marc del Seminari Internacional d'Arqueologia Clàssica "El mosaic com a reflex de l'economia i la societat en l'antiguitat grecoromana", ICAC, 11/3/2008).

Planta de la casa del c/Governador González 17 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°50**Tarraco – Casa del Carrer Lleida
n°27**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Al costat del fòrum de la colònia, a l'est de la muralla occidental de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1992.
- Responsables: M. Güell (URV).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Dues estances d'una *domus*, una d'elles identificada com una habitació de culte.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constaten dos moments constructius. A la primera fase es construeix l'extensió coneguda de la casa dins de la qual destaca una habitació amb una decoració molt acurada. Es data a finals del s. II aC - inicis de s. I aC pel material extret de les trinxeres de fonamentació de l'habitació n°1. Entre aquest material es comptabilitzaven les formes Morel 1315 de Campaniana A i Morel 2244 b1 de

Campaniana B, així com fragments d'àmfora itàlica, comuna oxidada ibèrica i romana (Güell *et al* 1994, 111).

A la segona fase es documenta la creació d'una segona habitació adossada al sud de l'antiga habitació. La construcció d'aquesta última habitació es dona en algun moment del s. I dC (Güell/Piñol 1994, 185).

- Durada de l'edifici: A la casa es constata una vida d'un segle i mig aproximadament. La construcció de la casa es data entre finals del s. II aC i inicis del s. I aC i la seva amortització es dona en algun moment de la segona meitat del s. I dC (Güell *et al* 1994, 111).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: La construcció de la casa comporta un nou plantejament de l'àrea, i s'assenta sobre estructures anteriors.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Primera fase: L'habitació presenta dues tècniques constructives. Per una banda, sòcols de grans carreus disposats sobre roca mare o amb una preparació anterior de morter de calç, i per l'altra sòcols de pedra amb la tècnica de llarg i través. Totes dues tècniques comptarien amb alçats de tapial (Güell *et al.* 1994, 110).

Paviments: *opus signinum* amb decoració *marmorea* (habitació n°1); *opus signinum* de grans *caementa* ceràmics (habitació n°2).

- Cobertes: -

- Altres: Ara cinerària: feta d'un bloc de pedra sorrenca tallat en forma de cub. La seva cara posterior és llisa, mentre que la part superior té un pla còncav. Segons els arqueòlegs, aquesta morfologia devia servir per produir la combustió destinada al ritual.

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Tot i només comptar amb una part molt parcial de la planta de la casa, es detecta una estança (habitació n°1) amb unes característiques que permeten una identificació de la seva funcionalitat. Es tracta d'una estança dedicada al culte domèstic. La diferència de paviments entre l'habitació n°1 i l'espai que s'observa fora d'aquesta (habitació n°2), i sobretot la inexistència de porta entre un espai i l'altre, pot donar indicis que aquesta habitació podria estar oberta a un espai descobert. L'habitació n°1 podria funcionar com una *exedra* o un *alae*. Una altra

possibilitat seria que aquesta estança estigués formant un conjunt amb una altra estança més gran. Moltes vegades el larari de la casa es trobava en una estança amb una altra funcionalitat (Bakker 1994, 38-39).

Segona fase: De l'estança construïda en un segon moment no es tenen dades per saber la seva funcionalitat (habitació n°3).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es coneix la construcció d'una claveguera en el mateix moment en què es crea la casa. la seva funcionalitat va lligada amb el desguàs de l'habitatge que sembla que es produeixi fora muralles (Güell *et al.* 1994, 110).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: L'habitació n°1 presenta un *opus signinum* amb decoració *marmorea* de bona qualitat, sense formar un dibuix concret.

- Decoració de les parets: L'habitació n°1 també mostra restes de pintura a les seves parets. Concretament la paret sud és la que conserva millor l'esquema pictòric. Es poden diferenciar tres bandes de colors, vermella, blanca i negra. Al sòcol d'altres parets s'observa una sanefa de color negre amb formes geomètriques triangulars.

Les restes murals indiquen més d'una capa pictòrica.

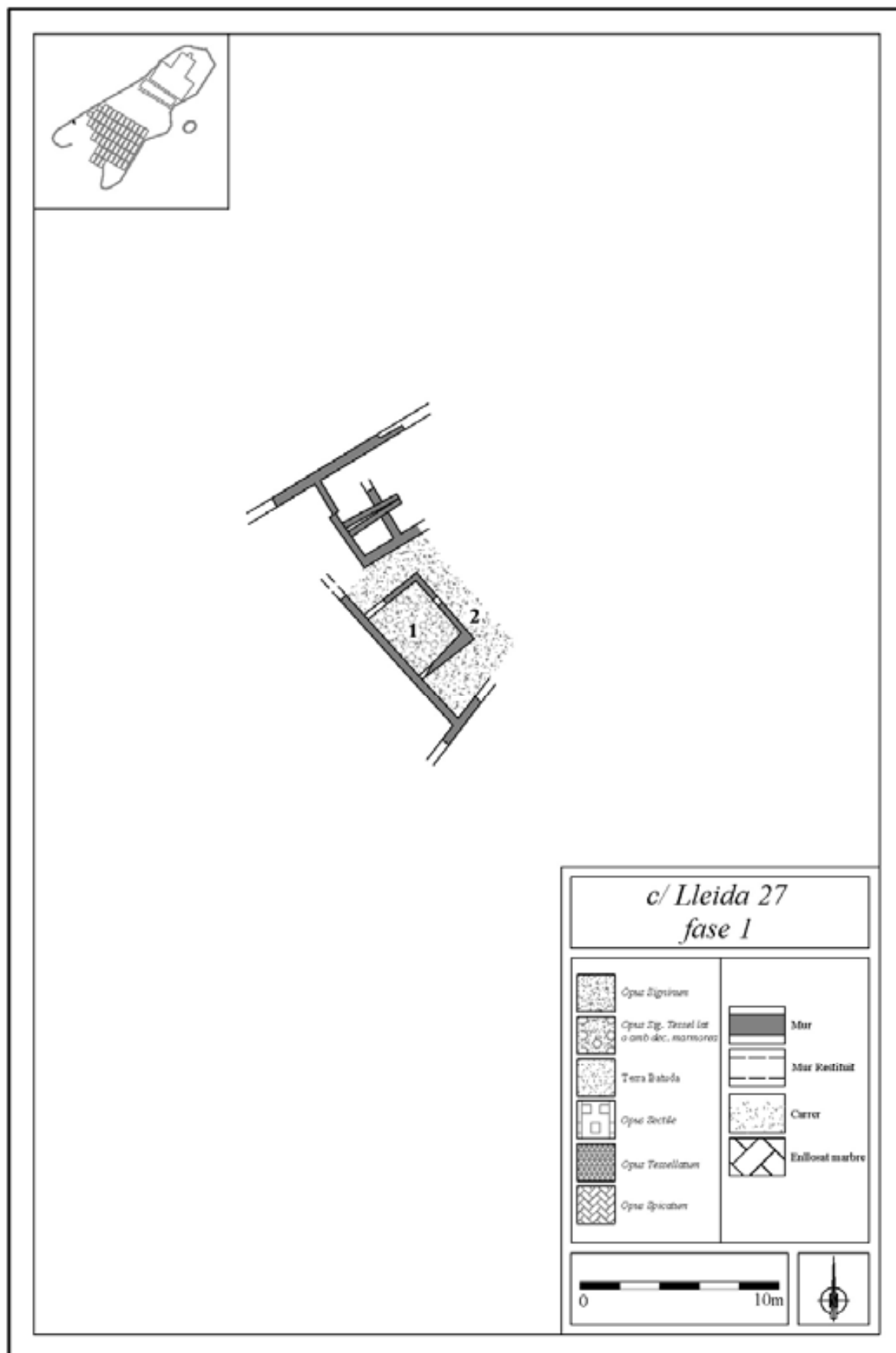
- Elements mobles/ Troballes: Un ara cinerària per al culte dels déus lars.

OBSERVACIONS

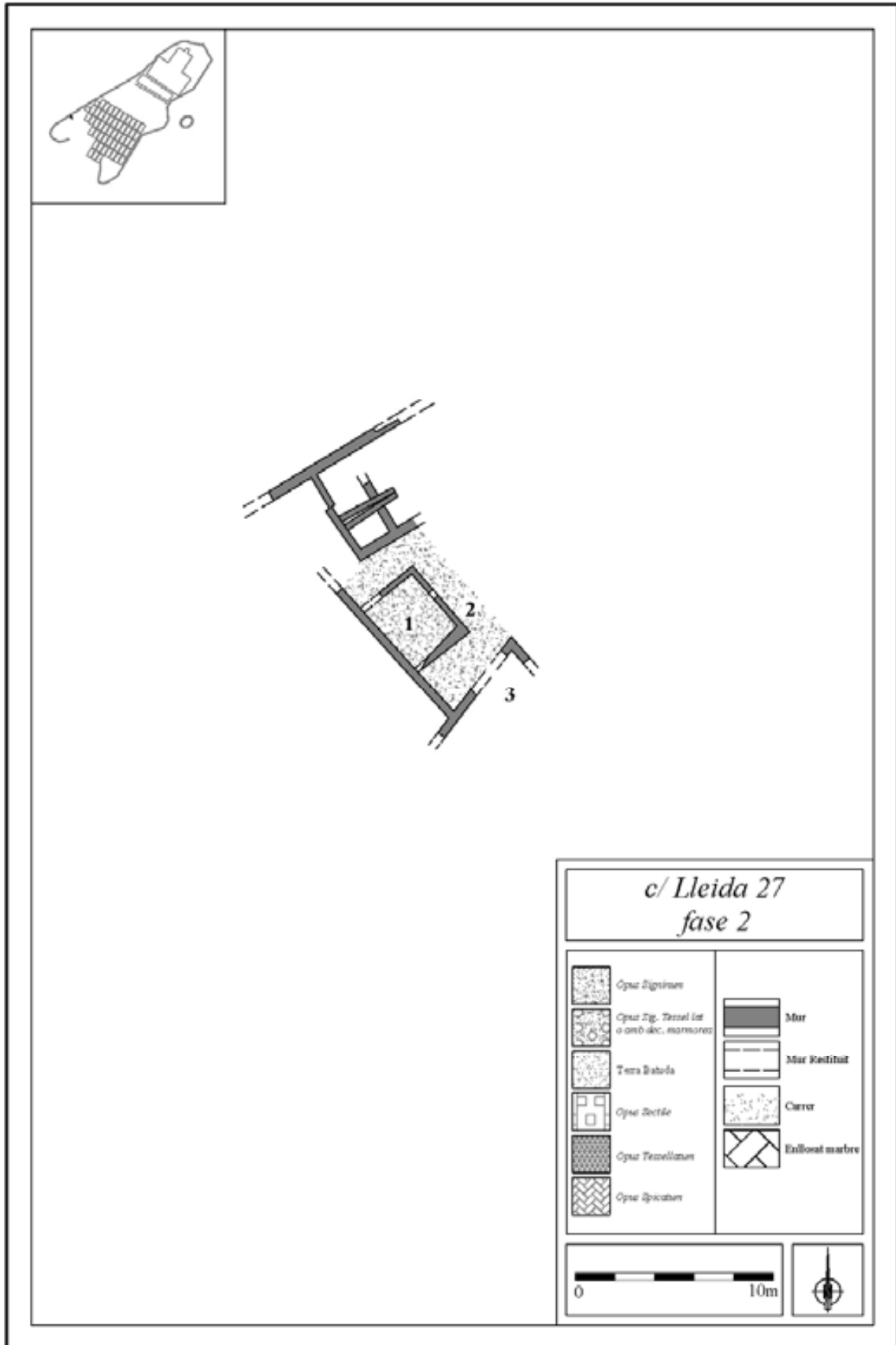
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Güell/ Piñol 1994, 184-185; Güell *et al.* 1994, 107-113.

Planta de la primera fase de la casa del c/Lleida 27 de *Tarraco* (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la segona fase de la casa del c/Lleida 27 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°51**Tarraco – Casa de la Unió n°52**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea central intramurs.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del teatre romà.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1983.
- Responsables: X. Dupré i Raventós, J.V.M. Arbeloa Rigau (Servei d'Arqueologia)
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Dues habitacions de planta rectangular.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa presenta una sola fase constructiva de la qual només es coneixen dues estances. Les habitacions es construeixen a l'inici de la segona meitat del s. II aC, datades gràcies al nivell de preparació del terreny per a la posterior formació de les habitacions. Aquest nivell mostra presència de Campaniana A amb les formes Lamboglia 28, 26, 25-27, Lamboglia 27-C/Morel 2825-A, i una possible forma Morel 1124, àmfores greco - itàliques i un fragment d'àmfora itàlica de la forma Dressel 1-A, i abundant ceràmica ibèrica (Aquilué/Dupré 1986, 8-9, estrat V).

- Durada de l'edifici: La durada de la casa es força curta, aproximadament mig segle. L'estrat d'amortització de la casa compta amb les formes Lamboglia 27 de Campaniana A i Lamboglia 2 i 5 de Campaniana B. L'estrat també presenta fragments de ceràmiques de vernís negre d'Etrúria amb les formes Morel 4750 i Lamboglia 9, la forma Mayet II de parets fines, ceràmica comuna itàlica, ceràmica ibèrica i àmfora greco - itàlica i itàlica. Amb tot aquest material, el final de la casa sembla situar-se a finals del s. II aC (Aquilué/Dupré 1986, 9-10, estrat IV).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: Hi ha un anivellament del terreny a través de la creació d'un estrat que es disposa sobre la roca.
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Murs construïts amb grans carreus de pedra de tipus mèdol.
  - Paviments: *Opus signinum* i *opus signinum tessellatum*.
- Cobertes: -
- Altres: -
- N° Habitacions i Funcions: Les dues habitacions descobertes no es poden relacionar amb cap zona de la casa concreta, i hi ha pocs indicis per poder adscriure funcions a cada una d'elles. Només es compta amb la informació de l'existència d'un mosaic tessel·lat que pot estar indicant una part noble de la casa. Les dues estances presenten una estructura rectangular, aquesta forma pot estar indicant la funció de *triclinium*⁶⁸.
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Es coneix un *opus signinum* decorat amb tessel·les de marbre blanc, del qual no es coneix el dibuix que formen, ni tampoc a quina de les dues estances pertany.
- Decoració de les parets: -

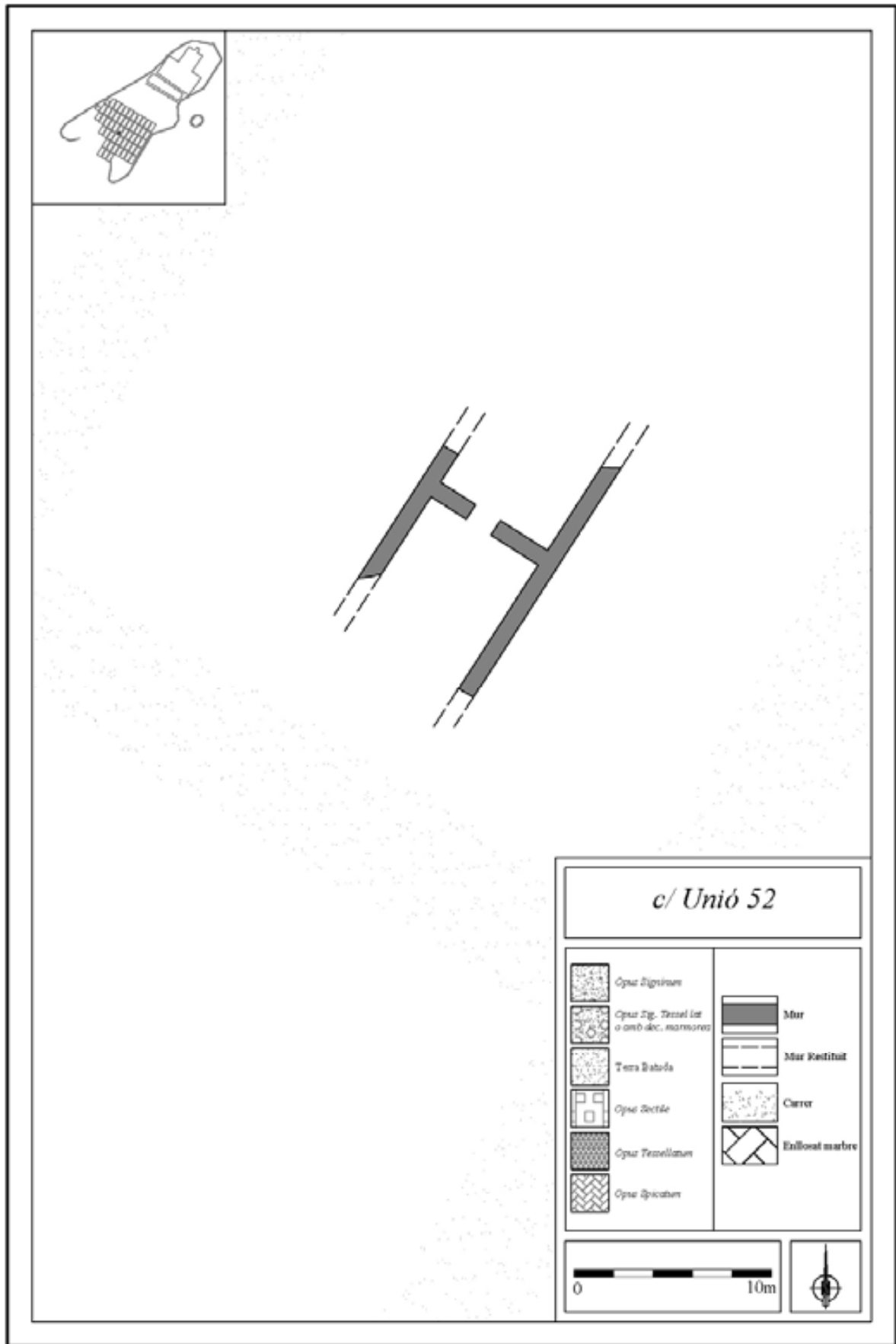
⁶⁸ Com és conegut Vitruvi descriu els *triclinia* com habitacions on la longitud ha de ser el doble de la seva amplada (VI,3).

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Adserias *et al.* 1986, 35-42; Aquilué/Dupré 1986, 8-10.

Planta de la casa del c/Unió 52 de *Tarraco* (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°52

Tarraco – Casa del c/Eivissa n°16 i
Pere Martell, 42-44

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics X
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	X Pintura mural X
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	
Peristil	?	
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea suburbana. Zona portuària.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La casa se situa a quatre metres i mig de la façana meridional de la “font dels lleons”, separada per un carrer amb direcció EO. Se situa relativament a prop del fòrum de la colònia.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Juny 1998 - abril 2001.
- Responsables: M. Adserias, C. A. Pociña , J. A. Remolà i Montserrat García (CÓDEX).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Un corredor central amb diverses estances que hi donen accés.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La part excavada de la casa va permetre comptabilitzar nou habitacions, un possible peristil, un corredor central i un altre de més secundari. La formació de la casa es dona a inicis del s. II dC, i es coneix com a mínim una reforma més abans de la seva destrucció al s. III dC. Els estrats que daten la construcció de la

casa estan relacionats amb la construcció de paviments, fonamentació de murs i del farciment constructiu per la preparació de l'alçament de la casa. El material sorgit d'aquests estrats és variat i suficient per establir una cronologia, es comptabilitzen formes de *terra sigillata* sudgàlica com la Dragendroff 24/25 o 15/17; de *terra sigillata* hispànica possible Dragendroff 29. Del grup amfòric destaca una Dressel 7/11 de la Bètica i una Dressel 2/4 d'*Hispania* (Volum IV, 80-81). A la segona fase documentada encara que l'esquema original de la casa es mantindrà gairebé intacte, es registren el tapiat d'algunes portes. És possible que algunes de les pintures conservades corresponguin a aquesta darrera fase (Adserias *et al.* 2000, 140).

- Durada de l'edifici: La construcció de la casa se situa a inicis del s. II dC, i sembla destruir-se en el s. III dC com indiquen els seus nivells de cendres (Adserias *et al.* 2000, 141). Entre els materials dels estrats d'enderroc s'observen les formes Lamboglia 9 i Ostia I-261 de cuina africana, una Lamboglia 3 de *terra sigillata* africana A, i fragments de *terra sigillata* africana C; les formes Beltrán 68 i Keay 23 d'àmfora bètica; i una àmfora oriental LRA 3 (volum IV, 83-84).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Presenten un sòcol d'*opus caementicium*, amb reforços de pilars fets de carreus en les zones on es necessita un reforç estructural més elevat, com les cantonades o els punts on es recolza l'armadura del sostre (Pociña *et al.* 2001, volum I, 150). Sobre aquestes sòcols es projecten alçats de tàpia o tovot, segons els estrats d'enderroc formats per aquests alçats, en algunes parts amb un reforç amb pedres (Pociña *et al.* 2001, volum I, 21). En alguns murs es va poder observar el seu revestiment fet amb una preparació de morter de calç i cendres (Pociña *et al.* 2001, volum I, 61).

Paviments: Terra batuda (habitació n°2), *opus signinum* (habitacions n° 3-10) i un paviment mixta de plaques de marbre i *opus signinum* (habitació n°1). L'excavació va permetre l'estudi de la preparació constructiva dels paviments d'*opus signinum*, s'observa una primera capa de "pols de Mèdol" per aïllar la humitat, i per sobre un *rudus* fet de còdols abans del paviment (Pociña *et al.* 2001, volum I, 22).

- Cobertes: -

- Altres: Ara domèstica: construïda amb carreus de pedra del Mèdol revestits amb plaques de marbre (Adserias *et al.* 2000, 140).

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Creació de l'esquema de la part coneguda de la casa, format per nou habitacions, un possible peristil i dos corredors, un de més secundari. No s'han pogut establir les funcionalitats de totes les habitacions, un cop més la falta de la planta sencera de la casa dificulta la comprensió de cada una de les estances. Les habitacions que, per la seva decoració i dimensions, s'han pogut definir són l'habitació n°1 com un *triclinium*, l'habitació n°2 com un jardí o peristil i, finalment l'habitació n°3 com una segona gran sala de representació (Pociña *et al.* 2001, volum I, 62). En el cas de l'habitació n°1 és la disposició del seu paviment que mostra la funcionalitat de l'estança, la superfície del paviment revestit amb lloses de marbre perfila un espai en U pavimentat amb *opus signinum*, espai reservat per encabir-hi els tres *lectus* del menjador (*imus, medius, summus*). Les dimensions d'aquesta sala de 6'75m d'amplada per 7'8m de llargada i les seves tres entrades, la situen en una posició preponderant dins de la casa (fig. 104). Els tres ingressos proporcionen una accessibilitat òptima a l'estança des de punts diversos de la casa. L'entrada més gran s'efectua des de l'habitació n°12, entrada axial respecte l'enllosat de marbre. La segona entrada s'ubica en el passadís n°7, i la última dóna accés a un dels possibles pòrtics del peristil a través d'uns esglaons (el peristil es troba a un nivell més baix que el *triclinium*). Amb aquest últim accés es crea una relació directa amb el jardí conegut de la casa. L'habitació n°2 s'ha interpretat com un jardí, encara que no s'ha pogut excavar en extensió, reuneix algunes característiques que li atorguen la categoria d'un petit *peristil*. En el seu angle nord-est es conserva un petit mur amb una base de columna, restes del que hauria estat segurament el *plutei* i columna del pòrtic nord d'aquest petit *peristil*. Les parets del *plutei* estan decorats amb elements vegetals, típics d'aquests espais. Però un dels elements més destacats del jardí és l'ara domèstica revestida amb plaques de marbre i adossada a la paret oest (paret que comparteix amb l'habitació n°1). A l'espai del jardí no es va trobar paviment d'obra, menys al perímetre que rodejava l'ara treballat també amb lloses de marbre, la resta era de terra batuda, una dada més per interpretar aquest àmbit com un petit peristil (fig. 105). La última estança amb una funció definida és l'habitació n° 3, en aquest cas són les seves dimensions (7'8 m amplada per 7m de llargada) que l'hi han atribuït una funció representativa dins de la casa (Pociña *et al.*

2001, volum I, 62), i la seva bona comunicació amb el corredor que es dirigeix cap al pòrtic conegut del *peristil*.

Segona fase: es coneixen algunes reformes dins de la casa, totes de caràcter puntual, tapiats d'algunes portes, es refan algunes composicions parietals, però cap canvi estructural de la casa en aquesta part de la casa⁶⁹.

- Pis superior: Segons els arqueòlegs l'amplada i gruix dels murs indiquen la presència de més d'un pis (Pociña *et al.* 2001, volum I, 62). Però l'element que confirma un segon pis és la presència de grans fragments d'*opus signinum* en el nivell d'enderroc del *triclinium*, els fragments es conservaven per sobre de l'armadura cremada de fusta del sostre (Pociña *et al.* 2001, volum I, 152).

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es va registrar alguna conducció d'aigua, sense conèixer amb seguretat el seu origen i la seva destinació.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Habitació n°1: Pavimentat amb grans lloses de marbre i *opus signinum*. No s'aprecia cap motiu central, però les plaques de marbre marquen l'espai per situar el triclini en forma de U, pavimentat amb *opus signinum*.

- Decoració de les parets:

Habitació n°1: presenta diferents restes de pintura mural sobreposada.

Habitació n°2: presenta restes de pintura mural amb motius que segueixen estils senzills amb elements naturals, entre ells la representació d'un gall d'indi.

Habitació n°7: Es representa l'escena d'una cacera, on un càndid empaita un grup de cérvols. S'utilitzen colors clars per al fons del mural.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Adserias *et al.* 2000, 140-141 i 147-149; Pociña/ Remolà 2001; Pociña *et al.* 2001.

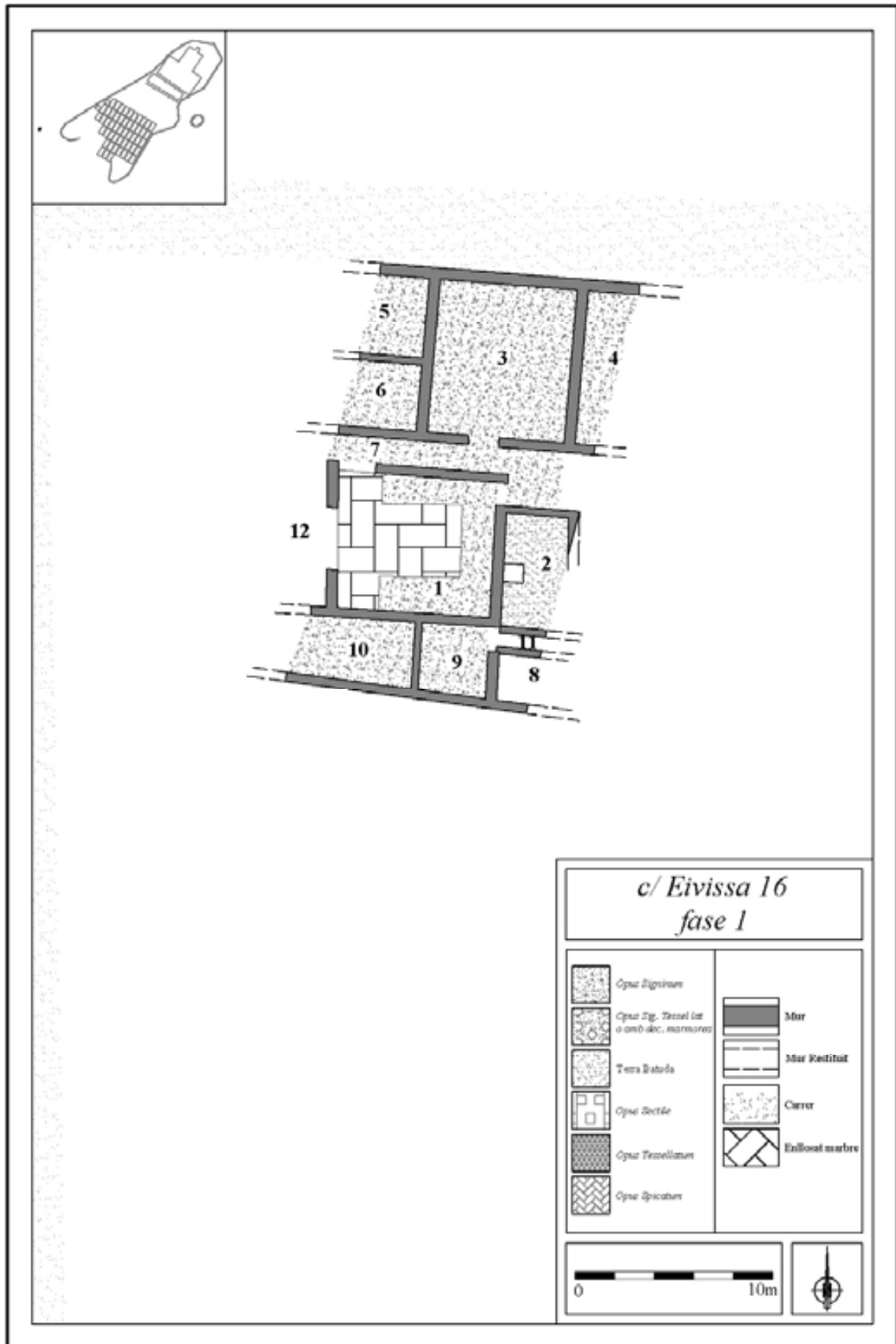
⁶⁹ A la planta publicada de la casa (Adserias *et al.* 2000, 148, fig.12) s'aprecia un mur que dividiria el pòrtic i tancaria l'accés del corredor cap el peristil. Però l'article no parla d'aquesta reforma ni quan es produeix.

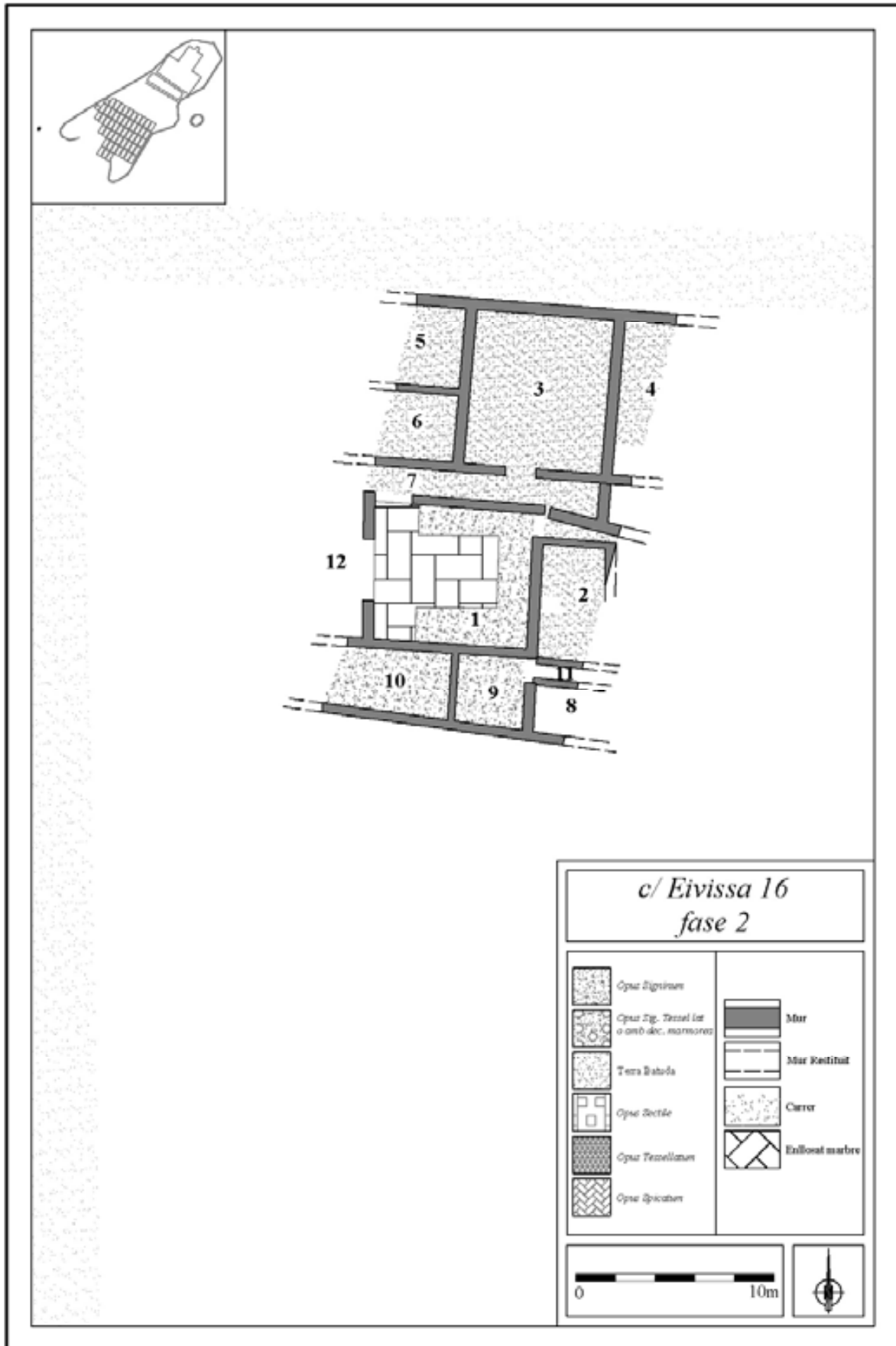
Fig. 104. Habitació n°1 (Adserias *et al.* 2000, 148).

Fig. 105. Habitació n°2 (Adserias *et al.* 2000, 149).

Planta de la primera fase de la casa del c/Eivissa 16 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Planta de la segon fase de la casa del c/Eivissa 16 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°53

Tarraco – Casa del c/Pere Martell
n°48-50 i c/Felip Pedrell n°3-5.

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea portuària. La casa està delimitat per dos carrers perpendiculars. El carrer amb direcció est-oest està considerat un *porticus* marítim, relacionat amb l'activitat portuària.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de la font dels lleons i el fòrum de la colònia.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: Juny 1998-abril 2001.
- Responsables: M. Adserias, C. A. Pociña i J. A. Remolà (CÓDEX).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Compartimentació d'antigues naus portuàries. Es comptabilitzen com a mínim cinc estances de caire domèstic comunicades entre elles.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Les remodelacions que s'originen a les antigues naus portuàries es produeixen progressivament al llarg del s. II dC, però s'inclouen dins d'una mateixa gran fase d'activitat, sense poder individualitzar les petites reformes. Els nivells

estratigràfics, interpretats com a farciment constructiu de les compartimentacions de les naus, presenten restes de fragments ceràmics que daten els conjunts al s. II dC. S'hi localitzen les formes Lamboglia 9A o Ostia I-261 de ceràmica de cuina africana, o fragments de *terra sigillata* africana A, entre ells la forma Lamboglia 2 A. En aquests nivells no apareix cap altre producció africana, ni cap altre grup més tardà del s. II dC (Pociña *et al.* 2001, volum IV, 57 i 70).

- Durada de l'edifici: Igual que a la casa del c/Eivissa n°16-parcel·la 30b, la construcció de l'espai domèstic se situa a inicis del s. II dC i la seva destrucció durant el s. III dC – inicis s. IV dC. En aquesta zona també es detecten nivells amb cendres (Adserias *et al.* 2000, 141). La destrucció i abandonament de la casa s'efectua entre un moment posterior a la meitat del s. III dC i inicis del s. IV dC, coincidint amb una destrucció generalitzada del jaciment. S'observa, dins dels materials aportats d'aquests estrats de destrucció, una presència de formes *terra sigillata* africana C com Hayes 50 A, també la forma Kāpitan 2 d'àmfora oriental, i formes de cuina africana com Ostia III-267B o Ostia I, 272 (Pociña *et al.* 2001, volum IV,92).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Els murs de les naus són d'*opus caementicium* reforçats per pilars d'*opus quadratum* a les cantonades o punts on es necessita un reforç (Pociña *et al.* 2001, volum I, 150). Els murs interiors, que divideixen les naus i converteixen els espais en domèstics, estan construïts també amb *opus caementicium*, però de factura més senzilla i de menys potència que els de les naus.

Paviments: Terra batuda amb una pàtina de calç (habitacions n° 3, 4 i 5); *Opus signinum* (habitació n°2).

- Cobertes: -
- Altres: -
- N° Habitacions i Funcions: És difícil establir si aquestes estances pertanyien a una sola casa o a més d'una, però la comunicació entre molts dels espais indueix a definir-la com una sola unitat domèstica. La reutilització d'espais no domèstics per aquesta finalitat no

és un procés estrany. En aquest moment a *Tarraco* encara hi ha altres naus portuàries en funcionament, com la de les documentades al solar c/Eivissa n°16 (Pociña *et al.* 2001, volum I,149), i aquests espais domèstics poden estar relacionats amb els habitatges dels treballadors d'aquesta zona. De les restes que s'aprecien d'aquests espais domèstics, s'identifiquen cinc estances amb claredat, encara que les habitacions n° 4 i 5 podrien haver estat també compartimentades. L'entrada s'efectua per l'habitació n°2 (segurament no és la única entrada, ja que a l'habitació n°3 manca una gran part del seu mur occidental, on es podria situar un altre accés). L'habitació n°2 s'ha identificat com un espai descobert, així ho indiquen les seves conduccions per a l'evacuació d'aigües. L'altre espai amb una identificació clara és l'habitació n° 1, definida com a cuina per tot el material trobat *in situ* (Adserias *et al.* 2000, 141). En les altres estances no es troben elements determinants per identificar les seves funcions. És possible que algunes habitacions, sobretot l'habitació n°3, encara tinguessin funcions d'emmagatzematge relacionades amb el port. En canvi l'habitació n°5 conserva pintures murals senzilles, element que la situaria dins de les activitats domèstiques.

- Pis superior: Al costat de l'accés del pati a la cuina s'ubiquen uns esglaons identificats com unes escales que condueixen a un segon pis. A més en els nivells d'enderroc de la casa es van detectar fragments de paviments dels pisos superiors, claus i fustes cremades de les armadures.
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: L'habitació n°3 encara podria guardar relació amb les activitats portuàries i d'emmagatzematge
- Abastiment i evacuació d'aigües: Avivador destinat al desguàs de les aigües de l'habitació n°2.

DECORACIÓ DE LA CASA

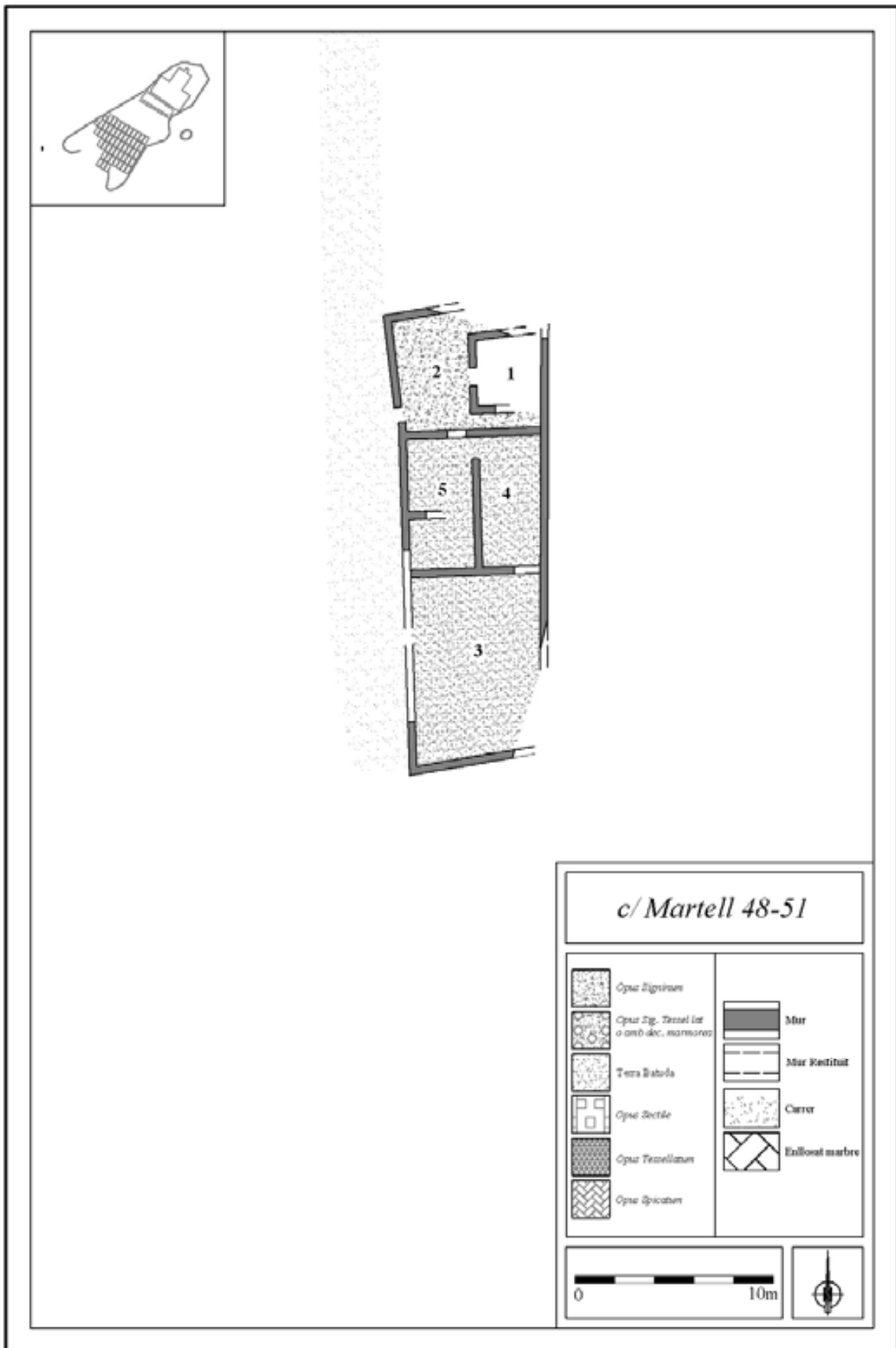
- Mosaics: -
- Decoració de les parets: S'observen restes molt deteriorades de pintura mural d'estil geomètric molt senzill dibuixat amb línies vermelles sobre un fons blanc (Pociña *et al.* 2001, volum I, 92). Aquests fragments pictòrics s'han localitzat a l'angle dels murs occidental i meridional de la cuina (habitació n°1), i dels murs septentrional i occidental de l'habitació n°5.
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Adserias *et al.* 2000, 140-141 i 150-151; Pociña *et al.* 2001.

Planta de la casa del c/Pere Martell 48-51 de Tarraco (adaptat de Macías *et al.* 2007).

Fitxa n°54**Tarraco – Casa de l'avinguda Prat de la Riba n°9.**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics X
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural X
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	X
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	
Peristil	?	
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Tarraco* (Tarragona, Tarragonès).
- Inserció dins de la trama urbana: Àrea suburbana.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Relativament a prop de la Via Augusta.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 2001, 2002-2003.
- Responsables: M. Pérez i Mª D. Ynguanzo (NEMESIS SCCL)
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: La planta de la casa observada és molt fragmentària, només es van poder excavar una sèrie de murs que definien un possible *triclinium* d'estiu.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Durant l'excavació de la casa es van detectar un sèrie de paviments associats a diferents estructures de reformes distintes, que configuraven dues possibles fases d'ocupació. Una primera fase, composta per unes estructures que es fonamentaven directament a la roca, i una segona on els nous murs aprofitaven les antigues estructures (Ynguanzo 2006b, 6). Els materials recuperats van permetre datar

la construcció de la casa entre finals del s. I dC i el primer quart del s. II dC. Entre els fragments exhumats es documenten com a grups ceràmics més moderns les formes de cuina africana Lamboglia 9 i 10A, Ostia II, fig.302 i Ostia III, fig.267 i fragments de *terra sigillata* africana A (Ynguanzo 2006a, 48-50). La formació del possible *triclinium* estiuenc segurament se situaria en una cronologia més avançada, dins de la segona fase de la casa. Malauradament l'estat de les restes no va permetre atribuir una cronologia concreta a aquesta fase constructiva; però, tenint en compte l'amortització de la casa (s. IV dC), aquesta fase s'hauria d'haver efectuat entre la segona meitat del s. II dC i abans del s. IV dC.

- Durada de l'edifici: La durada de l'habitatge aproximadament seria de gairebé dos segles. L'amortització de la casa està fossilitzada per la presència d'una necròpolis datada a inicis del s. IV dC (Ynguanzo 2006b, 5). Aquesta necròpolis també està localitzada en el solar cantoner entre els carrers Ramon i Cajal i Prat de la Riba.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Es constaten diferents tècniques constructives. En alguns murs s'utilitza la tècnica de pedra seca, en altres la d'*opus caementicium*. Finalment també es troben alguns murs construïts amb la tècnica de l'encofrat (Ynguanzo 2006b, 5).

Paviments: Únicament es compta amb un paviment conservat de lloses de marbre (habitació n°1), però els estrats d'enderroc contenien restes de tesselles que haurien pogut pertànyer a un *opus signinum tessellatum* o a un *opus tessellatum* (Ynguanzo 2006b, 5).

- Cobertes: -

- Altres: Font: estructura quadrangular revestida amb marbre i que s'aixeca en alçada respecte del paviment del *triclinium* (Ynguanzo 2006b, 5).

- N° Habitacions i Funcions: De tota la zona excavada només es defineix una habitació interpretada com un *triclinium* d'estiu (Habitació n°1). La funció d'aquesta estança es pot definir gràcies a la presència d'una font al centre de l'habitació. La presència dels conductes d'abastament i de desguàs de l'estructura central no ofereixen dubtes sobre la

presència d'una font, i el material utilitzat per la pavimentació i la font (marbre) assenyalen un caràcter representatiu de l'habitació. Aquest espai pavimentat possiblement estaria obert a una zona ajardinada, com un possible peristil.

S'han documentat altres estructures que, tot i el mal estat de conservació i la dificultat de relacionar-les, formarien part d'aquesta casa. Així, la presència d'elements d'emmagatzematge definiria un espai destinat a possibles activitats de servei i producció (Ynguanzo 2006a, 26).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es constata un conducte de plom al centre de l'estructura de la font per l'abastiment de l'aigua i un altre conducte de ceràmica per desaiugar la mateixa aigua de la font (Ynguanzo 2006b, 5).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: El *triclinium* estava pavimentat amb una sèrie de lloses de marbre d'esquema simple. Durant l'excavació es van documentar restes de tesselles que haurien format part de paviments d'*opus signinum tessellatum* o *opus tessellatum*.

- Decoració de les parets: En els estrats d'enderrocament es van localitzar restes de pintures de diferents colors, possiblement corresponents al *triclinium*.

- Elements mobles/ Troballes: Es van exhumar una sèrie d'elements de marbre que, encara que fora de context, són proves del nivell elevat de la casa. Es comptabilitzaven diferents plaques de marbre blanc, de "Greco-Scritto", d' "Africano", de St. Tecla i un possible Serpentina Moschinata⁷⁰, així com també motlures de marbre de Carrara i Cipollino.

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Ynguanzo 2004; Pérez 2006; Ynguanzo 2006a, Ynguanzo 2006b.

---

⁷⁰ Aquest marbre està identificat com a tal en l'inventari de materials de la memòria d'excavació (Ynguanzo 2006a, 41-51). Aquest marbre no s'ha revisat i s'ha de tenir en compte la poca difusió d'aquest marbre provinent d'Egipte (Borghini 2004, 291), i que únicament es coneix un exemplar a Catalunya, a *Baetulo* (agraïm la informació oral aportada per la Dr. Anna Gutiérrez).

4.5. *Ilerda*

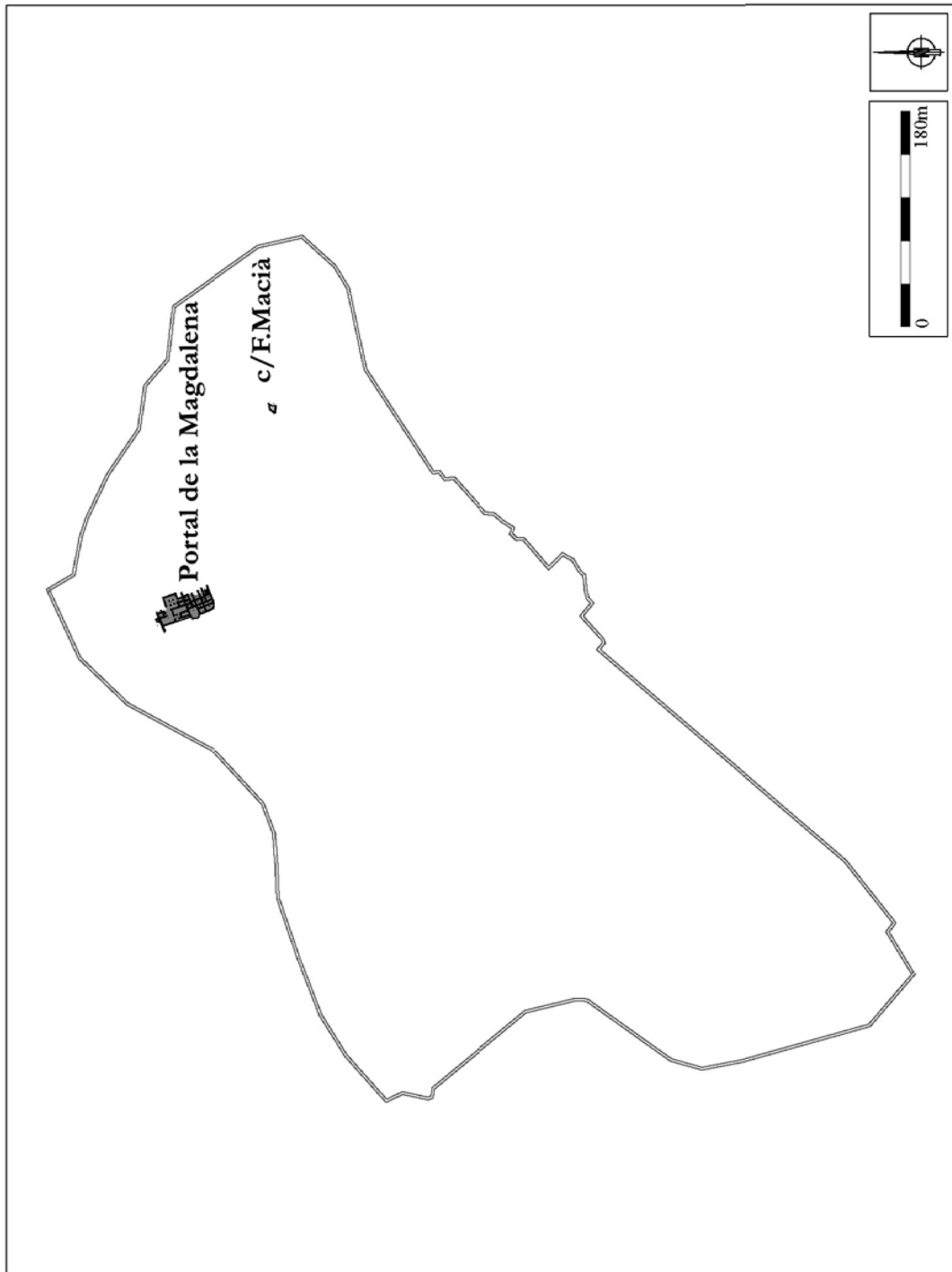

Fig. 106. Planta de la ciutat d'*Ilerda* amb la situació de les restes domèstiques i el seu nom corresponent.

Fitxa n°55**Ilerda – Domus de l'antic Portal de Magdalena**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Ilerda* (Lleida – Segrià).
- Inserció dins de la trama urbana: Les restes es localitzen al nord-est de l'antiga ciutat d'*Ilerda*, la façana posterior de la casa s'encara amb el pendent del turó de la Seu.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Encara que no s'ha trobat la muralla de la ciutat antiga, el jaciment de l'antic portal de Magdalena no se situa lluny del límit nord-est de la ciutat⁷¹. Així ho manifesta l'excavació que es va portar a terme al costat de les muralles de la ciutat califal del s. X i la cristiana del s. XIV, on es va fer palès que la ciutat en el s. II dC en l'extrem nord-oest ocupava la mateixa superfície que la ciutat andalusina (Payà *et al.* 2000, 291-292; Gil *et al.* 2001, 167-168).

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1984-1987.
- Responsables: F. Puig, M. Julià, P. Lázaro, C. Lorencio, A. Lorient i A. Oliver (Secció d'Arqueologia Municipal de Lleida).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.

⁷¹ Quan es va excavar aquesta casa els límits de la ciutat antiga es creia que se situaven més al sud, definint el jaciment com una *villa* suburbana. Avui dia noves excavacions han permès observar que les restes del portal de Magdalena s'inclouen dins del perímetre de la ciutat romana.

- Restes documentades: Encara que no s'ha pogut excavar tota l'extensió de la casa, es compta amb un gran nombre d'habitacions, dos patis i un espai porticat de la zona de serveis i activitats domèstiques de l'edifici.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constata una gran fase constructiva de l'edifici que tot i la algunes petites remodelacions, no canvia l'estructura interna al llarg de la seva existència. Els seus arqueòlegs consideren que les reparacions d'alguns paviments, el tapiat de portes o l'obertura de noves, i un cas de construcció d'un nou mur, són producte del desgast i necessitats dels habitants de la casa, més que una diferenciació de fases arquitectòniques i d'ocupació (Loriente/Oliver 1992, 40-41). El conjunt material exhumat dels nivells de preparació i construcció de l'edifici es data a la primera meitat de s. I dC, s'observen fragments de *terra sigillata* itàlica, juntament amb formes de *terra sigillata* sudgal·lica i parets fines, així com àmfora tarraconense amb la forma Dressel 2/4 i àmfora bètica Dressel 7/11. La presència de *terra sigillata* africana A en les preparacions d'alguns paviments podria canviar la data de construcció de l'edifici cap a finals del s. I dC, si no es consideren aquests paviments com les reparacions comentades anteriorment (Loriente/Oliver 1992, 55 i 77).

- Durada de l'edifici: La vida de l'edifici estaria entorn d'un segle i mig, comptant la seva construcció a la primera meitat del s. I dC. L'abandó d'aquesta part de la casa comença a partir de finals del s. II dC, datat per la presència de grups ceràmics d'aquest segle, però sobretot per l'absència de *terra sigillata* africana C. L'existència d'aquest grup ceràmic només es localitza en alguns reompliments situats als punts més alts de l'edifici, que indica que el final d'aquest procés d'abandonament s'efectua durant el s. III dC o inicis del s. IV, coincidint segurament amb l'abandonament general de la casa (Loriente/Oliver 1992, 77-80; Payà *et al.* 2000, 283-284).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: La part excavada és de 900 m².

- Forma en planta: La part excavada mostra una estructura que tendeix a ser rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: La construcció d'aquest edifici significa una gran regulació del terreny, retallant part de la vessant del turó i aportant noves terres per anivellar la superfície.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: La *domus* de l'antic portal de Magdalena es va construir amb una gran varietat de tècniques, considerant que totes van ser efectuades dins de la mateixa planificació constructiva. Els seus arqueòlegs van arribar a la conclusió que les tècniques més acurades s'utilitzaven a les sales més grans, i les més senzilles pels espais més reduïts (Loriente/Oliver 1992, 34). S'arriben a comptar fins a set tècniques desenvolupades a la casa. *Opus quadratum* realitzats amb diferents carreus de pedra sorrenca, tècnica que s'utilitza per una part de la façana posterior. Un altre tipus utilitzat és l'obra mixta de carreus i aparell més o menys regular lligat amb fang, similar a un *opus africanum*, aquesta tècnica es troba només a parets interiors de la casa (fig. 107). La següent tècnica és d'una factura molt semblant a l'anterior, però menys acurada i d'un aparell més petit, amb aquesta tècnica es construeix en estances petites. Una de les tècniques més utilitzada és la construcció de murs amb pedres petites irregulars lligades amb fang i en sec. Encara s'observen tres tipus constructius més, però amb menys poca freqüència i en murs aïllats. Com la utilització de carreus mitjans i petits, i pedres també petites disposats molt poc acuradament, un mur que actua de contenció construït amb pedres grans de forma amb tendència poligonal i amb rebles per falcar-ne algunes, i per últim un sòcol que combina carreu i pedra petita amb un alçat de tàpia. Molt possiblement molts dels murs de la casa haurien tingut un sòcol de pedra amb un alçat de tàpia.

En molts dels murs s'ha pogut observar la fonamentació seguint la mateixa tècnica que presentava el mur, i en alguns casos fonaments correguts sota els paviments (Loriente/Oliver 1992, 34-38) (fig. 108).

Paviments: Tots els paviments de la casa són de terra batuda, exceptuant una de les habitacions situada al sector meridional de la casa fet amb toves rectangulars disposades en forma plana.

Cobertes: -

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: Es documenten entorn d'una trentena d'habitacions o espais diferenciables. S'està davant d'un gran edifici del qual segurament només s'ha

conservat la part de servei i activitats domèstiques. És molt possible que la part més noble hagi quedat sota el C/Pi i Maragall de l'actual Lleida (Loriente/Oliver 1992, 33, 29-40 i 78-79). El nombre d'estances i espais oberts que semblen destinats només a les activitats esmentades, fins i tot amb activitats productives relacionades amb la riquesa del senyor, confirmarien les restes com una possible gran *domus* amb una important part noble. L'estat de les restes permet observar el caire i característiques del conjunt, però presenta moltes dificultats per elaborar funcions de cada un dels espais. Un dels espais més destacats és l'habitació n°1 de la qual no es va poder excavar la totalitat, però la troballa de dos pilars centralitzats amb una separació de tres metres entre ells, identifica l'espai com a porticat. Encara que no es pot observar si l'espai seria rectangular o si va estar porticat pels quatre cantons, la relació amb la resta del conjunt determina que molt possiblement fos un espai descobert. Les habitacions n° 2, 3, 4 i les que se situarien el cantó nord s'alimentarien d'aquest pou de llum i aire. A l'oest d'aquest possible pati porticat es descobreix un gran espai (habitació n°2) amb diferents compartiments formant diferents ambients, un dels més marcats és el de l'extrem sud-oest. Al centre d'aquest gran espai s'ubica un pilar que, a la vegada que actua com a suport de la coberta, també potencia la divisió visual de l'espai. Aquest gran espai n°2 està construït amb murs de grans carreus o amb obra mixta de carreus i pedres, aquest tipus de construcció respon molt possiblement a una necessitat constructiva davant de l'amplitud de l'espai (Loriente/ Oliver 1992, 34). La compartimentació de l'espai n°2, la connexió amb dos espais oberts (espai porticat n°1, pati n°9) i el corredor n°25 possiblement també descobert, donen a l'espai un caire d'estable i magatzem, semblant a l'espai format per l'àmbit 34 i els del voltant de la casa de Menandro de Pompeia (Stefani 2003,12-15). És una llàstima que no s'hagi conservat el material suficient per poder determinar amb més exactitud el tipus d'activitat que es desenvolupava en aquest cos central. A. Loriente i A. Oliver (1992, 32) observen que l'accés entre l'espai porticat n°1 i l'espai n°2 és suficientment gran pel pas de vehicles de dimensions considerables, fet que ajuda a entendre l'espai n°2 com un gran recinte també pel magatzem de grans vehicles. Les habitacions n°3 i 4, a part de l'espai n°2, també s'obren a l'espai porticat n°1, però l'estat de les restes no permet atribuir una funcionalitat a les habitacions. L'espai n°2 connectaria també amb l'habitació n°5, que en un primer moment també tenia accés directe al corredor n° 25 i al pati n°9. L'habitació n° 5 connectaria pel cantó nord amb el pati n°8, el més septentrional de la zona excavada. L'habitació n°5, de

grans dimensions, no presenta elements definitoris de la seva funció, es pot entendre com a continuació i amb similars funcions de l'espai nº2. Seguint l'edifici pel nord, s'ubica el pati nº8, del qual no es té l'extensió complerta. Per raons desconegudes, en un segon moment del pati es rebaixa el nivell de circulació, i obliga a fer un doble mur al cantó sud (Loriente/ Oliver 1992, 33-24). Es construeix també un pou mort, el segon conegut de la casa. El pati nº 8 allarga el mur en direcció est-oest fins arribar al terreny natural del turó, així es tanca el pas i l'accés a l'edifici. D'aquest sector més septentrional es troben les habitacions nº6 i 7, sense cap funció determinada. Tot i que l'habitació nº6 s'ha comparat amb un *cubiculum* per la troballa d'un sòcol de pedra que divideix l'habitació amb dos àmbits (Loriente/ Oliver 1992, 33), les mateixes autores reconeixen que no és suficient per la identificació d'aquesta funció.

Tant el corredor nº 25 com el pati nº9 estan construïts aprofitant el terreny del turó com a límit occidental, i al pati es troba una fossa asèptica. Els arqueòlegs no van descobrir cap entrada en aquest pati, però no descarten la seva existència. Aquest pati donaria accés al cos conservat més meridional de la casa, amb moltes estances diverses (habitacions nº10-24), l'estat de les restes de les quals no ha permès identificar funcions. Entre aquestes habitacions molt possiblement es trobin els dormitoris del servei i potser també la cuina, donat que es troba un pou per a l'obtenció d'aigua a l'habitació nº 18, i la cuina podria no trobar-se molt lluny. I en definitiva altres funcions de servei, o potser de producció, relacionades amb algun tipus de negocis dels propietari o magatzems relacionats amb producció agrícola. Cal tenir present que la part conservada de la casa és molt gran amb moltes habitacions, i tot i que s'ha constatat elements nobles⁷² cap es troba en la part excavada, per tant és factible que aquestes estances també alberguessin funcions de producció o magatzem. Tot i que no hi ha una relació entre utensilis i habitació, al llarg de l'excavació es van recuperar estris de terrisser, que podrien testimoniar la presència d'un possible taller ceràmic.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: Les úniques dades materials per fonamentar una activitat no domèstica, concretament un taller de ceràmica, són un nombre elevat d'atuells troncocònics, com un gibrell capgirat i uns rodets amb acanaladura central ample formats per peces petites i fragments de terra recuita, que podrien indicar la presència d'un forn. No es tenen dades materials per corroborar cap

⁷² Veure apartat de decoració arquitectònica.

altra funció no domèstica, però com s'ha comentat, un nombre tant elevat d'estances no nobles pot respondre a altres tipus d'activitats.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Un pou, dos pous morts i dues conduccions de desguàs subterrànies.

El pou és de planta rectangular fet amb pedres de grans dimensions, que oscil·la entre els 80 cm i un metre per costat. No s'ha conservat el seu brocal, però en el seu cantó est es van descobrir unes pedres amb perforacions en forma de polleguera que segurament són restes de l'“utillatge” relacionat amb el mètode d'extracció d'aigua (Loriente/Oliver 1992, 31).

Les conduccions de desguàs subterrànies estarien recobertes per un empostissat de fusta circular, del qual resta el senyal i els claus. Les dues conduccions desaiguarien la part posterior de la casa, que recolliria l'aigua de les baixants del turó. Una de les conduccions portaria una direcció oest-est travessant la casa, i s'originaria a l'angle nord-oest de l'espai n°2. L'altre conducció seguiria una orientació nord-sud procedent del corredor n°25 (Loriente/ Oliver 1992, 40).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Troballes de restes de marbres de diferents colors, pot estar indicant la presència d'*opus sectile*, però no de la part de la casa excavada, sinó d'on s'ubiquessin les sales més nobles (Loriente/Oliver 1992, 39-40).

-Decoració de les parets: Al llarg de l'excavació es van exhumar restes d'estucs i pintura mural, però només una *in situ* procedent de l'habitació n°2, concretament el pilar central. La pintura conservada mostrava un sòcol de color blanc i un cos central de color blau fosc, i amb esquitxos de color vermell. Dels fragments recollits, el que més s'ha comptabilitzat són pintures de color blanc amb decoració floral molt senzilla en alguns fragments, esquitxat amb color vermell i negre per separat o conjunt. També s'han recuperat fragments de color blanc, blau fosc, granatós, verd, groc, ocre i negre, llisos o combinats amb franges blanques o sanefes molt senzilles amb colors negres. Els fragments de color granatós, que segons els arqueòlegs és el de més bona qualitat, es combina amb franges de color ocre. L'últim tipus recuperat és pintura blanca i blau cel amb el motiu decoratiu molt ben treballat d'un espiral amb relleu que forma un tipus de fris.

L'exhumació de restes descontextualitzades d'aplatats i motlures de marbre de bona qualitat, juntament amb les pintures de més bona qualitat pertanyerien a la part més noble de la casa, com els possibles *opus sectile*. Les pintures més senzilles amb esquitxos formarien segurament part de la zona de producció i serveis de la casa (Loriente/Oliver 1992, 39-40).

- Elements mobles/ Troballes: En el jaciment es van trobar un gran nombre de figuretes de terracota, la majoria de característiques ibèriques, que sobretot representaven figures femenines però també de masculines i animals. Les restants, de caire més romà, apareixien amb toga i fetes a motlles. Tant del grup de les figures ibèriques com de les romanes, n'hi havien que estaven buides per dins i d'altres de cos massís. També es va exhumar una figureta de brau de pedra. Totes aquestes figuretes tenen una funció religiosa i ornamental.

Es va descobrir un altre grup escultòric fet de marbre de cos i cap separat, que segurament representaven un episodi mitològic de Venus o d'una altra deessa.

Dins del conjunt de cultura material també cal ressaltar un gran nombre de fusaioles, fíbules de bronze, un mirall de bronze segurament de mà, una petita làpida funerària de marbre i un plaqueta d'ivori amb inscripció.

(Loriente/Oliver 1992, 73-77)

OBSERVACIONS

A la casa s'observen una sèrie d'enterraments infantils sota dels paviments, alguns d'ells amb característiques més rituals. Un d'ells amb l'ofrena ritual de closques d'ou (Lorencio *et al.* 1987, 279-280; Loriente/Oliver 1992, 46-48).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Gallart *et al.* 1985, 53-63; Lorencio *et al.* 1987, 278-282; Puig/Lázaro 1987, 83-88; Loriente/Oliver 1992; Payà *et al.* 1996, 119-149; Payà *et al.* 2000, 283-284; Gil *et al.* 2001, 164-165.

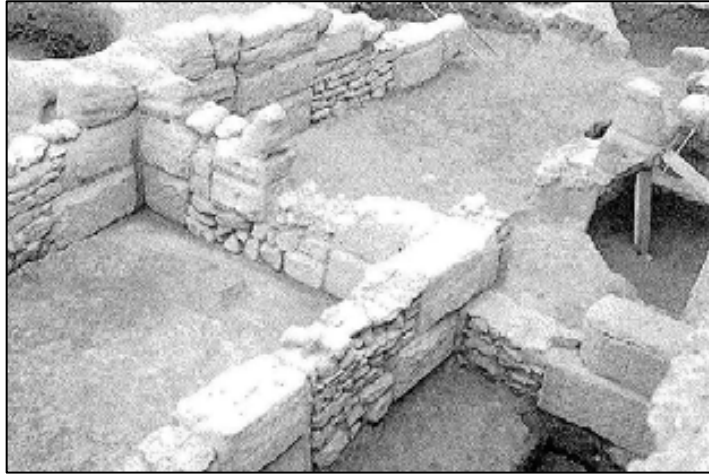
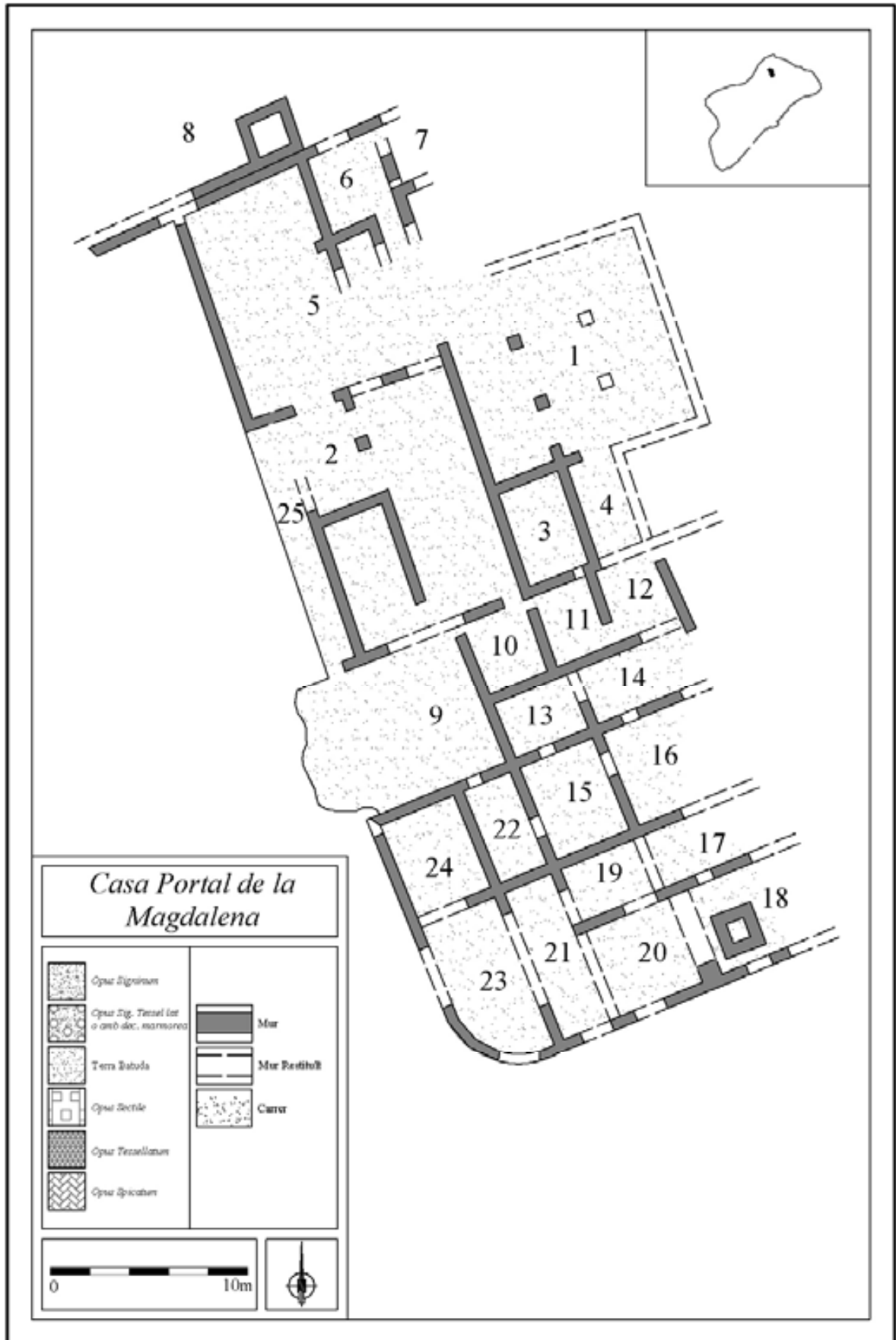

Fig. 107. Detall tècnica constructiva (Loriente/Oliver 1992, 226)

Fig. 108. Rasa de fonamentació d'un dels murs (Loriente/Oliver 1992, 225)

Planta de la *domus* del Portal de la Magdalena de Ilerda (adaptat de Gil *et al.* 2001).

Fitxa n°56**Ilerda – Casa del carrer Francesc Macià n° 37-41**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	X
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix	X	

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Ilerda* (Lleida – Segrià).
- Inserció dins de la trama urbana: S'ubica al límit sud de la teòrica àrea de la ciutat romana. Encara que no es coneix l'extensió total de l'edifici, si el traçat reconstruït del *decumanus* conegut de la ciutat es confirmés, l'edifici s'obriria a ell.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de la plaça de Sant Joan de Lleida indret on se suposa el fòrum de la ciutat, però mai s'ha corroborat arqueològicament.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1988.
- Responsables: T. Reyes i J. Medina (Secció d'Arqueologia Municipal de Lleida).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Una estança relacionada amb activitats domèstiques i la part d'una altra habitació.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constata una fase constructiva d'època romana pertanyent a dues estances. No es tenen dades estratigràfiques d'aquest moment constructiu, però

per comparació amb altres restes de la ciutat, no pot ser més antic del s. I dC, i el seu funcionament sobretot se centra al s. II dC (Reyes/Medina 1991, 215).

- Durada de l'edifici: Sense el coneixement segur del moment inicial de l'edifici, no es pot saber la seva durada, es data però el seu abandonament no més enllà del s. III dC. El nivell estratigràfic d'aquesta darrera fase presenta la vaixella fina africana com el grup ceràmic que comença la seva producció en un moment més tardà. Es descobreixen formes de *terra sigillata* africana A com la Lamboglia 9a, Lamboglia 3a, Ostia I, 86 o Hayes 14 B, 2, de *terra sigillata* africana A/D, es documenta la forma Hayes 33; i de *terra sigillata* africana C les formes Hayes 45b i Lamboglia 41 (Reyes/Medina 1991, 213-214).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: Una de les estances presenta un mur amb una ubicació molt forçada, que podria haver estat conseqüència de la situació de possibles restes anteriors (Reyes/Medina 1991, 215). La construcció d'una part de l'edifici sobre un retall efectuat en un terreny de graves, pot estar indicant que aquestes actuessin com aterrossament de la zona contínua.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Fets de blocs de pedra sorrenca regulars i de forma prismàtica lligats en sec. Es conserven entre dues i tres filades.

Paviments:-

Cobertes: -

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: L'estat de les restes, molt malmeses per edificacions posteriors, i el fet de ser una cala tan petita, no permet assegurar quin tipus d'edifici i planta es tracta. Però la presència d'un molí per a l'elaboració de cereals a l'habitació n°1 (fig. 109) i la gran quantitat de restes de vaixella i llànties, moltes d'elles senceres a l'habitació n°2, defineix les restes com un possible edifici domèstic. La part conservada seria la destinada a usos i activitats domèstiques de la possible casa, segurament l'habitació n°1 com a cuina i l'habitació n°2 com a magatzem.

La troballa d'un hermes en forma de Mercuri⁷³ és un argument més a tenir en compte per definir les restes com un edifici domèstic, donat que és un tipus d'escultura que gaire bé sempre decora espais domèstics (Pérez 1991, 217). No es estrany trobar aquest tipus de figures als àmbits d'activitats domèstiques com a la cuina, els hermes també s'utilitzen pels lararis (Bakker 1994, 10-11) i la cuina és una de les habitacions més habituals on situar diverses deïtats. En aquest cas la representació del déu Mercuri corrobora més la utilització de la figura com un déu de culte domèstic, un déu molt adorat a les cases, sobretot les dels comerciants (Fernández 2003, 396-397; Castanyer/Tremoleda 1999, 108).

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: El molí és bitroncocònic de roca volcànica, de 0'75m de base per 0'50m d'alçada, i presenta una perforació central que travessa tota la peça. Es conserven els senyals dels dos troncs necessaris per fer la força i la rotació (Reyes/Medina 1991, 214-215).

Cal destacar un hermes fet de marbre blanc representant a Mercuri, esculpit d'un bloc rectangular, que mesura 15 cm d'alçada per 9 cm d'ample (Pérez 1991, 218-219) (fig. 110).

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Reyes/Medina 1991, 209-215.; Payà *et al.* 1996; Payà *et al.* 2000; Gil *et al.* 2001, 163.

---

⁷³ Veure Decoració de la casa punt elements mobles/troballes.

Fig. 109. Habitació n°1 i molí (Reyes/Medina 1991, 215).

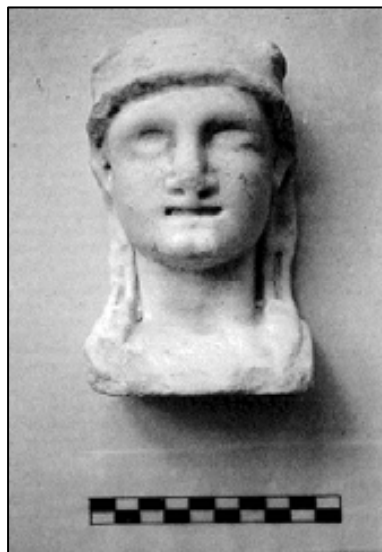
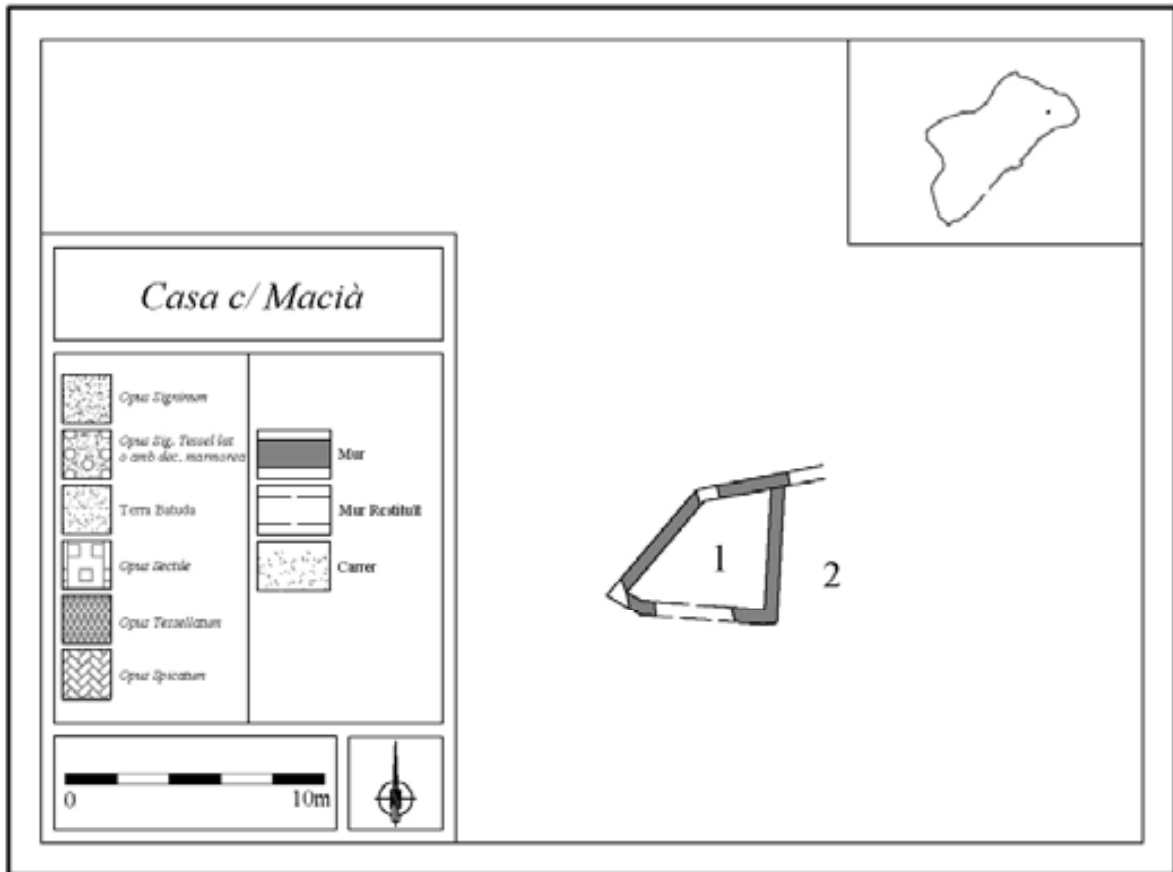

Fig. 110. Hermes (Pérez 1991, 219).

Planta de la casa del c/Macià de Ilerda (adaptat de Reyes/Medina 1991).

Fitxa n°57**Ilerda – Edifici del carrer Parra
n°24**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	X
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix	X	

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Ilerda* (Lleida – Segrià).
- Inserció dins de la trama urbana: Es troba al centre est de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de la casa del carrer Magdalena i del jaciment del carrer Bafart, identificat com un carrer de la ciutat. Aquest carrer es construeix a inicis del s. I dC, amortitzat per un edifici a finals del mateix segle.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1999.
- Responsables: M. Morán (Secció d'Arqueologia Municipal de Lleida).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Tres estances de la zona d'activitats domèstiques d'una possible casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La construcció d'aquest edifici sembla el primer del solar, s'observa com la fonamentació dels murs es realitzà directament a terra verge. Tot i aquest fet, no s'ha pogut establir el moment constructiu de la fase inicial al no recuperar-se la documentació estratigràfica del primer nivell, només es van recuperar directament els nivell d'ús i amortització (Payà *et al.*2000, 293).

- Durada de l'edifici: Un cop més la desconeixença del primer moment constructiu d'un edifici de la ciutat d'Ilerda no permet avaluar la durada. El període d'amortització es data entorn el final del s. I dC i inicis de s. II dC (Morán 2000, 5; Payà *et al.* 2000, 293).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Es documenten dos murs amb una tècnica diferent. El disposat en paral·lel respecte a la vessant del terreny presenta un sòcol fet de pedra irregular falcat amb fragments de ceràmica amb una fonamentació de grans blocs de sorrenca. S'observen petites restes de la superestructura de tàpia.

L'altra mur perpendicular al primer, només presenta el sòcol de pedra irregular petita, aquest no actua de contenció com ho fa l'altre (Morán 2000, 4; Payà *et al.* 2000, 292-293).

Paviments: Les tres estances presenten paviments de terra batuda.

Cobertes: -

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: Es coneixen només tres estances, sense estar excavada l'extensió de cap de les tres. Es considera una zona d'activitats domèstiques d'una possible casa, per la troballa de grans contenidors a l'habitació n°1, un d'ells localitzats *in situ*. Aquests elements defineixen l'espai com una zona d'emmagatzematge d'un habitatge (Morán 2000, 4-5; Payà *et al.* 2000, 292-293).
- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: a presència: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: Restes d'una figureta d'argila pertanyent a un possible larari.

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Morán 2000; Payà *et al.* 2000; Gil *et al* 2001, 168.

Fitxa n°58**Ilerda – Casa del carrer Magdalena
n°22**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	
Atri	Restes accessibles	
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat	?	
No es coneix		

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Ilerda* (Lleida – Segrià).
- Inserció dins de la trama urbana: Es troba al centre de la ciutat cap a l'est.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop de l'edifici del carrer de la Parra i del jaciment del carrer Bafart, identificat com un carrer de la ciutat. Aquest carrer es construeix a inicis del s. I dC, amortitzat per un edifici a finals del mateix segle.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1997-1998.
- Responsables: M. Morán i X. Payà (Secció d'Arqueologia Municipal de Lleida).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Part d'un espai descobert d'una possible casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A la part excavada de les restes arquitectòniques es constaten dues fases constructives. Primera fase: es construeix un espai descobert amb un estany connectat a un pou, i uns possible pòrtic d'*opus signinum*. Els materials exhumats d'aquesta fase provenen sobretot dels nivells de reblliment per a la construcció del pou, i ajuden a datar aquesta fase de finals del s. I dC - inicis de s. II dC. Els materials que

apareixen com a més tardans del conjunt són fragments de cuina africana, amb les formes identificades Ostia I, 267 i la Lamboglia 10A.

Segona fase: aquesta fase constructiva es desenvolupa a mitjan s. II dC, quan el possible pòrtic es divideix creant dos espais, l'espai descobert també experimenta modificacions. Els materials que aporten la cronologia a la fase constructiva són els recuperats dels nivells d'amortització de les estructures anteriors. Apareixen les formes Lamboglia 10b, Ostia III, 332, Ostia IV, 61 i Ostia III, 267 d'africana de cuina, conjuntament amb forces fragments de *terra sigillata* hispànica i *terra sigillata* africana A (Payà/Morán 1998, 9 i 13-14).

- Durada de l'edifici: Les construccions que experimenta el jaciment als segles X i XI destrueixen els nivells d'abandó de la casa, i per tant no es pot concretar la durada de l'estructura domèstica. Tot i així entre els materials dels nivells dels segles X i XI encara es documenten fragments de ceràmica romana africana i d'època paleocristiana (Payà/Morán 1998, 17).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Segona fase: obra mixta que combina pedra rectangular amb pedres més petites.

Paviments: *opus signinum* (pòrtic), paviment de còdols (pati)⁷⁴.

Cobertes:.

Altres:

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: La part coneguda de la casa correspon a un espai descobert pavimentat amb còdols. Es conserva dins del perímetre de l'espai descobert un estany alimentat per dues canals. Aquests canals procedeixen d'origens diferents, probablement un recull l'aigua d'un dels angles del pati des de la teulada, i l'altra està connectat amb un pou situat al possible pòrtic. Segons les dades aportades

---

⁷⁴ X. Payà *et al.* (2000, 290) descriuen el paviment de còdols com el paviment de l'estany, però a la memòria d'excavació (Payà/Morán 1998, 8) identifiquen l'espai descobert on es localitzen les canalitzacions com el paviment de còdols. La restitució que es fa a la memòria del jaciment també representa per un cantó el paviment de còdols i per un altre l'estany.

pels arqueòlegs (Payà/Morán 1998, 8 , Payà *et al.* 2000, 290) a la part excavada de les restes no s'ha trobat un muret o columnata, entre el paviment del pati i del pòrtic. La separació dels pavimentats queda marcada per la diferència de pavimentació (*opus signinum* el possible pòrtic, paviment de còdols el pati) i per la diferència de cota, sent més baixa la del pati.

Tot i que les restes han estat identificades com un atri (Payà/Morán 1998, 8; Payà *et al.* 2000, 290), segons la seva pròpia descripció correspondria més aviat a un pati porticat, o en el cas d'identificar-se com un atri hauria de ser sense *compluvium* "displuviat". L'estany es troba al centre del pati lluny del possible pòrtic, i per tant no existeix un *compluvium*. Si en futures excavacions es confirmés el pòrtic, l'espai es definiria com un pati porticat.

Segona fase: Es compartimenta l'espai del pòrtic creant dos àmbits, amb una pavimentació d'*opus signinum*. Es desconeix la funcionalitat d'aquesta nova compartimentació de l'espai que invalida el caràcter del pòrtic. Les dimensions de l'excavació no permet extreure conclusions d'aquesta segona fase.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: Pou i dues canalitzacions. Una provinent del pou i l'altra de l'angle del pati.

El pou està construït amb blocs de grans dimensions de pedra sorrenca. El canal que connecta l'estany i el pou actua com a sobreexidor. També està fet amb blocs de pedra sorrenca buidats per la part central (Payà/Morán 1998, 8-9).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Payà/Morán 1998; Payà *et al.* 2000, 290; Gil *et al.* 2001, 167.

4.6. *Iesso*

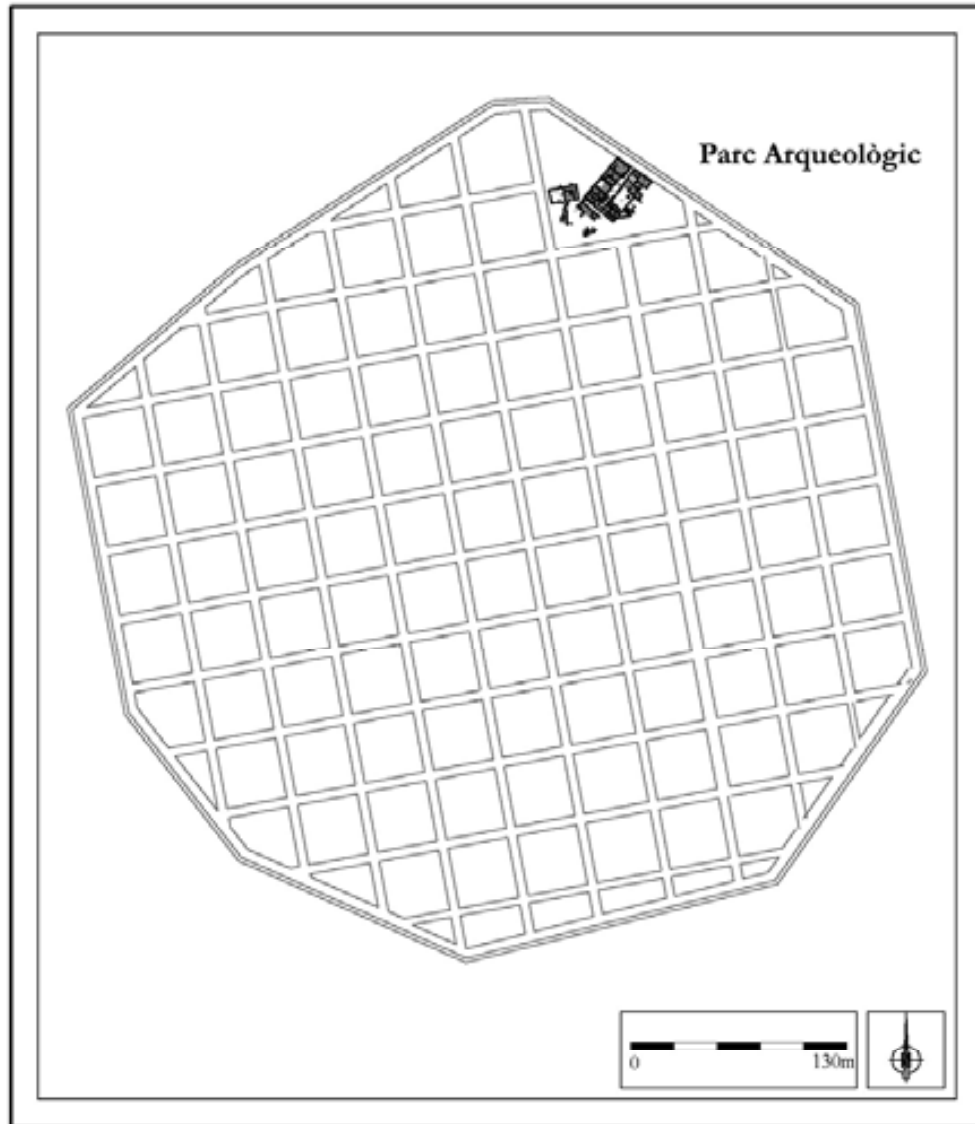

Fig.111. Planta de la ciutat de *Iesso* amb la situació del Parc Arqueològic, on se situen les restes domèstiques.

Fitxa n°59**Iesso – Casa senyorial**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert	X	Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat tocant a l'*intervallum*.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i la porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1997 – 2003.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets, amb excepció d'alguns murs que s'acosten al metre.
- Restes documentades: Es documenta gran part de la superfície d'aquesta *domus*, únicament es perd el límit sud-est (fig. 112).

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA:

- Història de l'edifici: La *domus* presenta tres fases constructives. Primera fase: es desenvolupa durant l'època d'August. S'edifica la zona més septentrional de la casa al voltant d'un centre distribuïdor descobert. La cronologia s'extreu del material recuperat dels estrats d'amortització de les estructures de la fase anterior, i dels estrats de

preparació del terreny per a la construcció d'aquesta nova *domus*. En el conjunt ceràmic d'aquests estrats s'observa un nombre elevat de fragments de ceràmica de vernís negre, tant campaniana A com del cercle de la B, i algun fragment de la variant C. Però també apareixen alguns fragments de *terra sigillata* itàlica amb les formes Goudineau 14 i Conspectus 18, juntament amb la forma Mayet XV de parets fines, amb una cronologia de finals del s. I aC i inicis del s. I dC.

Segona fase: en aquesta fase constructiva es constata un engrandiment de la *domus* cap al sud-oest, amb la formació d'un gran pati / *bortus* amb noves habitacions i un *balneum*. Aquesta fase es data a la segona meitat del s. I dC, sobretot pel material exhumat dels estrats d'anivellament i primer nivell d'ús del pati. Els fragments ceràmics que marquen la cronologia són de comuna africana amb formes existents a la segona meitat de s. I dC com la forma Hayes 196, juntament amb un elevat nombre de fragments de *terra sigillata* hispànica.

Tercera fase: la darrera fase constructiva es data al s. II dC. La casa experimenta una transformació del pati / *bortus* en un *peristil* amb pòrtic a dos costats. La casa s'amplia cap a l'oest incorporant altres cases, segurament aquesta zona es converteix en un espai obert o ajardinat. Els nivells de rebliment del pati / *bortus* per a la transformació en peristil aporten com a material més modern fragments de *terra sigillata* africana A (Cortès 2004, 236-248).

- Durada de l'edifici: La *domus* té una durada aproximada de tres segles. La construcció de la casa és produïda en època d'August i l'abandonament de la casa s'efectua a partir del s. III dC. Els nivells d'abandó de la casa estan compostats per material de formes tardanes de cuina africana com Hayes 181, Hayes 182 i Hayes 23B, i també de formes tardanes de *terra sigillata* africana A, com Hayes 14 (Cortès 2004, 245-246).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 900 m² (de la superfície coneguda).
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: S'assenta sobre estructures republicanes, i els estrats de preparació anivellen el terreny natural amb pendent cap a l'oest. La casa aprofita molts elements de les construccions anteriors, com un enllosat de grans pedres per a l'espai distribuïdor descobert.
- Material i tècnica constructiva:

Murs: construïts amb sòcol de pedra seca, en alguns s'observa superestructura de restes de tova. A la primera fase també es localitzen tres murs fets de tovot.

Paviments: *Opus signinum* (habitació n°3, 4, 6, 8, 9, 11, 13), *opus signinum* tessellat (habitació n°10), enllosat de grans pedres (espai distribuïdor descobert n° 14), la resta de paviments conservats són de terra piconada.

Cobertes: En algun punt de la casa es va trobar la teulada caiguda amb *imbrex* i teules.

Altres: *Plutei*: presenta un mur fet en sec que delimita l'espai del jardí en els dos pòrtics. Les bases de les pilastres conservades són rectangulars, tres d'elles construïdes d'un sol bloc de pedra, i una quarta feta amb diverses pedres. Les pilastres s'adossen al mur per la part interior dels pòrtics.

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Es comptabilitzen vuit habitacions i un centre distribuïdor descobert (n°14). La única estança amb una funció més definida és l'habitació n°10, la composició del dibuix del mosaic està atribuït a l'estança el paper de *triclinium*. A la zona més occidental de la casa s'hi troba una llar feta amb una base d'àmfores, que pot estar marcant una zona de serveis i producció. Mentre que les estances que es disposen a la zona del centre distribuïdor descobert (n° 14) poden pertànyer a estances més nobles (habitació n°9, 11 i 13), però sense poder definir la seva funcionalitat exacte.

Segona fase: En aquesta fase s'augmenta el nombre d'habitacions, amb un total de dotze, construint dos braços amb corredor i habitacions entorn un pati / *hortus* (habitació n°15). Sembla que no hi ha obertura en aquesta fase dels corredors cap el pati / *hortus*, i per tant no es pot definir l'espai obert com un peristil, donat que aquest corredors (n°17 i 18) no actuen com a pòrtics. Tanmateix, és difícil copsar aquest tipus d'estructura, en aquesta fase, quan a la següent aquest corredors es converteixen en pòrtic. Potser les reformes posteriors no permeten observar l'esquema exacte d'aquesta fase, o cal imaginar aquests corredors amb algun tipus d'obertura, com finestrals, cap el pati / *hortus* (habitació n°15). Continua funcionant el centre distribuïdor descobert (habitació n° 14), però es constata un altra element nou, un *balneum* (n° 16). Aquestes banys que se situen a l'est de la casa, només s'identifiquen per les restes d'*hipocaust* i les possibles restes d'un estança que podria pertànyer a un *prae-furninum* (habitació n° 19). De les noves habitacions situades al braç occidental i meridional, les úniques a les quals

es pot atribuir una funcionalitat més clara són l'habitació n°3 i n°4, com un *cubiculum* i la seva possible avantcambra, respectivament. L'únic indicatiu d'aquesta funcionalitat és la seva forma en planta i que és una de les poques habitacions amb paviment d'obra. També la centralitat i dimensions de l'habitació n°5 pot estar indicant una sala de representació important d'aquesta casa, com un *triclinium*.

Tercera fase: continuen existint dotze habitacions, però eliminant una per construir una de nova al nord (habitació n° 12). L'altre canvi que experimenta la *domus* en aquesta darrera fase és la transformació del pati / *hortus* en un peristil (habitació n°15), per l'obertura dels dos corredors convertint-los en pòrtics. Es constata una gran zona més enllà del braç oriental possiblement ajardinada (Cortès 2004, 236-248).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

-Abastiment i evacuació d'aigües: Dues canalitzacions d'evacuació d'aigües construïdes amb morter de calç. Una desaguaria el centre distribuïdor descobert (habitació n°14), i l'altra el pati / *hortus* i el peristil (habitació n°15). La casa en la seva tercera fase construeix un pou al peristil de planta quadrada.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: Només es descobreix un mosaic al *Triclinium* (habitació n°10) d'*opus signinum* decorat amb tesselles blanques. L'esquema compositiu divideix l'habitació en dues parts, al cantó nord-oest es dibuixa un emblema circular amb una roseta al seu interior, una franja amb una sanefa de motius geomètrics (greca) separa l'emblema de la zona central de la sala decorada amb un dibuix de rombes imitant una catifa.

- Decoració de les parets: De les habitacions n° 11-13 es van recuperar restes de pintura mural que mostraven un senzill esquema compositiu del segon estil avançat (figs. 113 i 114).

Amb un sòcol de color gris blau, i esquitxos de color granatós, separat del cos central amb una franja de color verd i una de rosada. El cos central està format per rectangles de color blanc beix, la diferència d'una estança i l'altra és el color de la franja vertical que els separa i els motius decoratius dels angles superiors dels rectangles. En una d'elles la franja és negra i rosada, a l'altra és de color marró ocre i verd. Tot i que es va poder apreciar la separació entre el cos central i superior, aquest últim no es conserva.

Dels estrats del *peristil* es van recuperar fragments amb una decoració vegetal.

- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

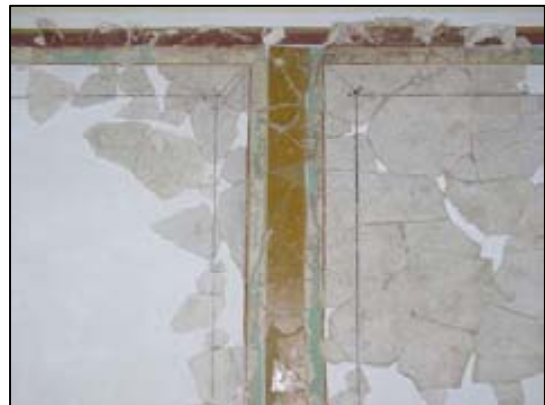
Possible aprofitament d'espais en el Baix Imperi.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

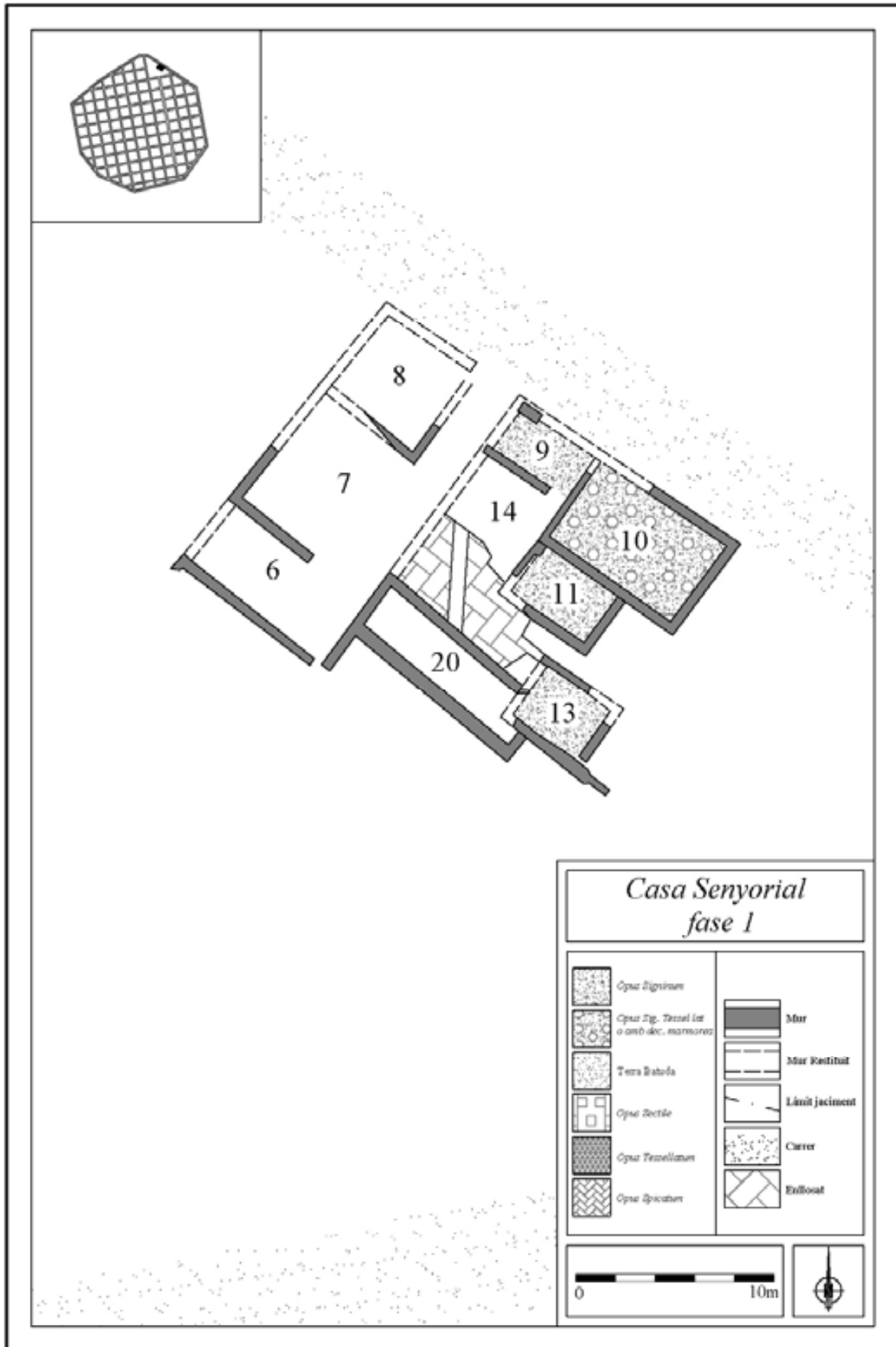
Guitart 1997, 815-823; Cortès 2004; Guitart *et al.* 2004, 153-192; Guitart 2006, 36-38.

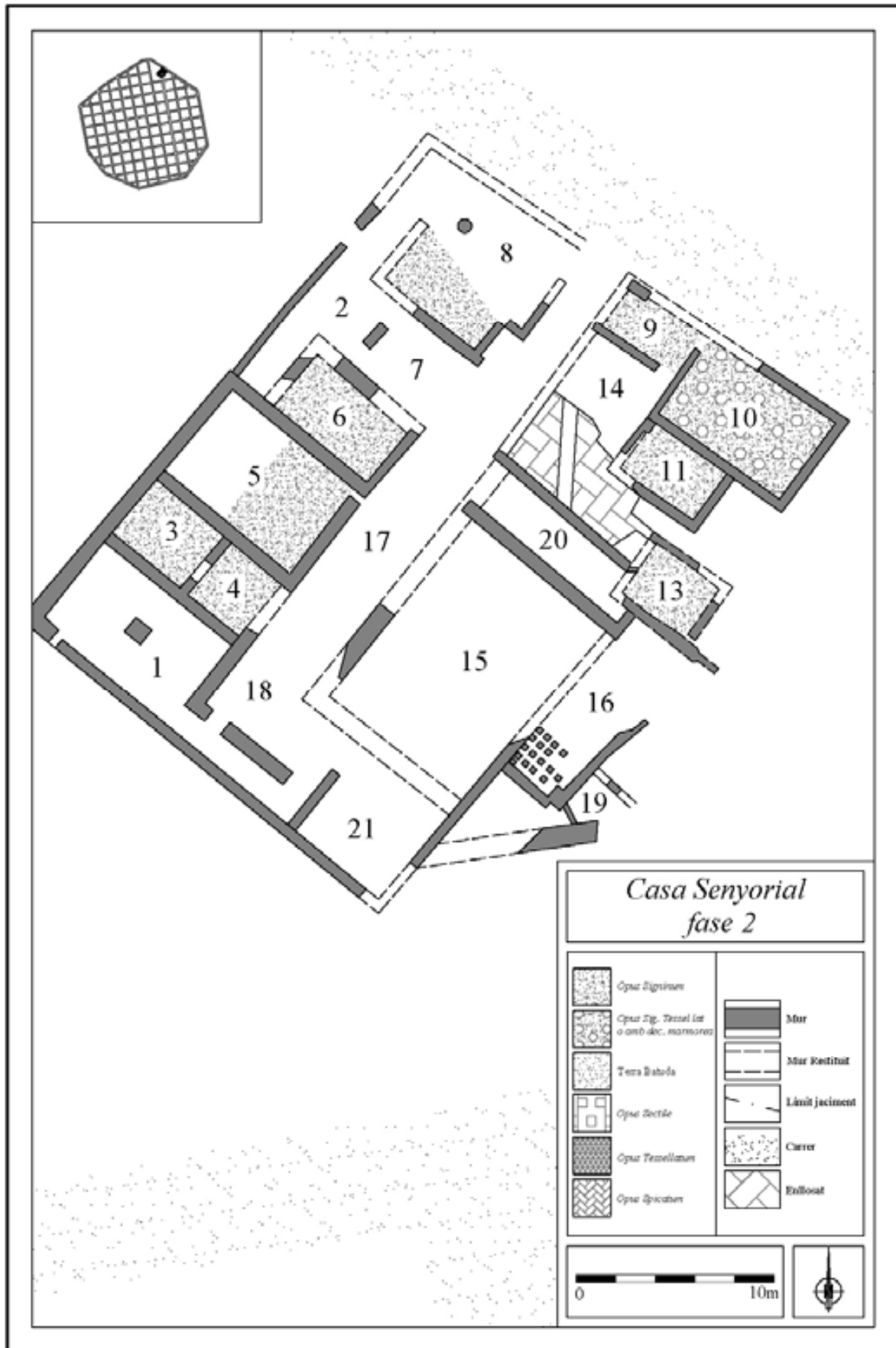
Fig. 112. Vista aèria de la casa senyorial. Foto J. Guitart.

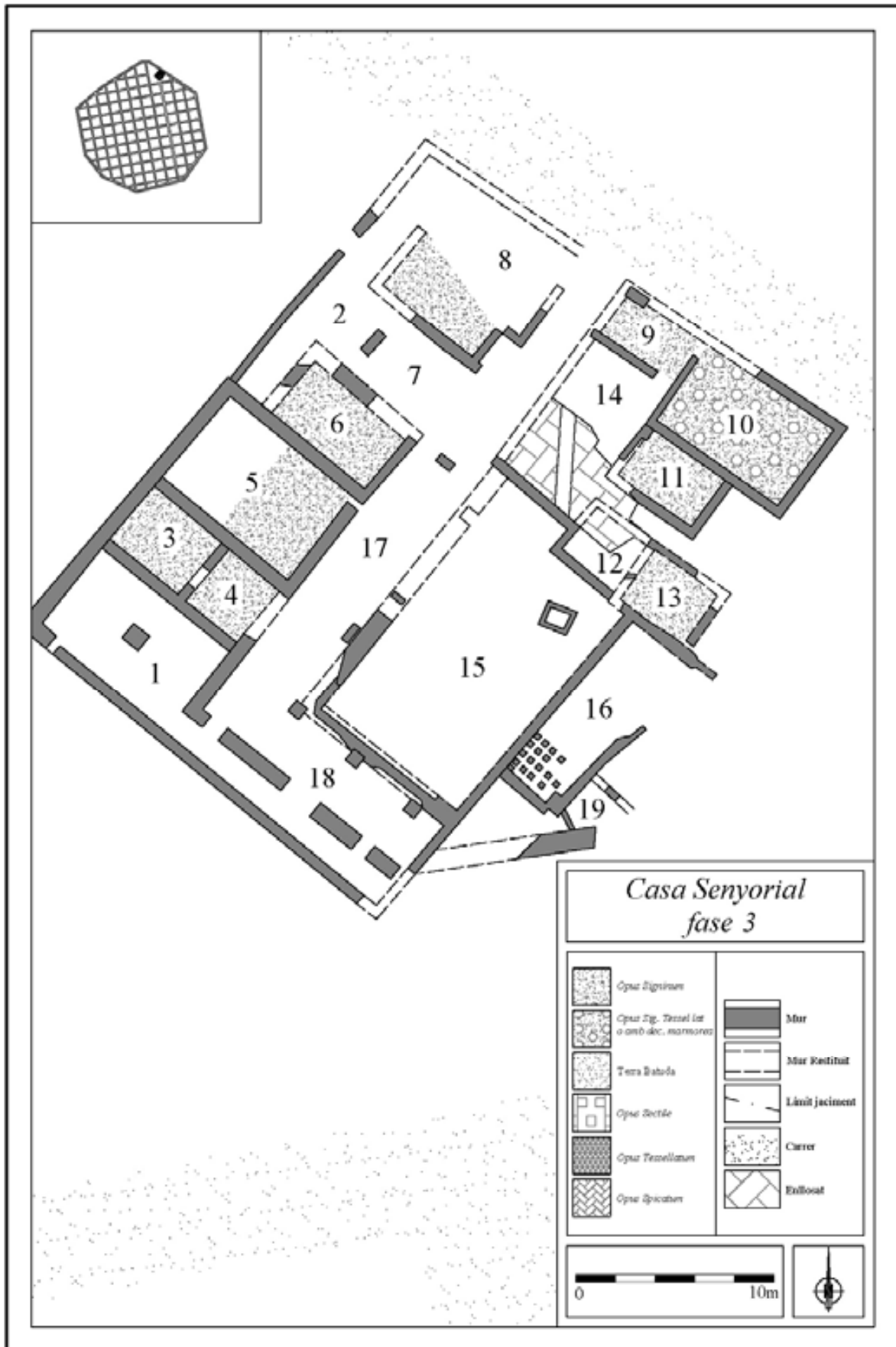
Figs. 113 i 114. Restauració de les pintures murals de les habitacions n°11 i 13. Fotos de l'autora.

Planta de la primera fase de la casa Senyorial de Iesso (adaptat de Cortés 2004).

Planta de la segona fase de la casa Senyorial de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Planta de la tercera fase de la casa Senyorial de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Fitxa n°60 Iesso – **Casa 1**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple	X	Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat. La casa està oberta al *cardo maximus* i a un espai públic al qual tindrien accés altres cases.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es coneix el perímetre total de la casa, però la superposició d'estructures tardoantigues dificulta el coneixement interior d'una part de la casa (fig. 115).

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: A les restes domèstiques es constaten dues fases constructives. Primera fase: durant la primera meitat del s. I aC es construeix la part de la casa excavada. Un passadís en forma de L i al centre una habitació. Segurament la casa en aquest moment ja comptaria amb alguna habitació més, però la reutilització de l'espai

per una petita indústria vinícola en època tardoantiga no ha permès excavar els estrats del moment inicial de la casa. En aquest moment s'observa una reforma de la xarxa sanitària de la casa (Guitart *et al.* 2004, 159 -162).

Segona fase: durant la segona fase de la casa es constata una reorganització de l'espai. S'observa la construcció cap a l'oest d'un nou paviment sòlid de lloses, de grans blocs de pedra, que delimita juntament amb una nova paret (est-oest) la divisió de l'espai més occidental de la casa en dos compartiments més. La cronologia donada per aquesta fase es molt àmplia, entre el s. I dC i s. II dC (Uscatescu 2004, 14).

- Durada de l'edifici: Es consta una vida aproximada de dos segles i mig. Es construeix a la primera meitat del s. I aC, i l'enderrocament de la part de la casa que no és ocupada més tard per les instal·lacions industrials vinícoles es data a finals del s. II dC. La cronologia de l'abandonament s'extreu de l'estudi d'un nivell situat sobre el mur sud de la casa. El material que data aquest nivell estratigràfic és la presència de fragments d'àmfora africanes i la vora d'un gibrell africà (Uscatescu 2004, 15).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 160 m² aprox.
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.

Paviments: De terra piconada (habitació n^o1 i n^o2) i un enllosat de grans blocs de pedra del país de mides regulars d'uns 130 × 80 cm (segona fase habitació n^o3).

Cobertes: Es van recuperar unes bases de pedra local, que segons els seus arqueòlegs (Guitart *et al.* 2004, 170) van ser interpretades com a suports verticals de bigues.

Altres:-

- N^o Habitacions i Funcions: Primera fase: Es documenta una estança central (habitació n^o1) i un passadís en forma L que l'envolta (habitació n^o2). A l'habitació n^o1 s'hi va trobar una llar feta de fragments ceràmics. L'habitació central gràcies a la troballa de la llar, pot ser considerada com l'espai on se centrarien les funcions domèstiques bàsiques

(Guitart *et al.* 2004, 162)⁷⁵. Però el desconeixement d'una part de la planta no permet observar s'hi hauria hagut una divisió més gran de les funcions domèstiques, o totes es centrarien en aquesta habitació.

Segona fase: En un moment posterior, la construcció de l'enllosat determina dos àmbits nous de la casa, dividits per una paret en direcció est-oest. L'altre habitació no enllosada, mostra un paviment de terra piconada (Uscatescu 2004, 14). No s'ha pogut determinar cap de les funcionalitats de les habitacions, només es copsa una necessitat més gran de divisió de l'espai intern per part dels seus habitants, possiblement per la divisió més clara entre espai i funció.

- Pis superior:-

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-

- Abastiment i evacuació d'aigües: Un conducte segurament de desguàs, sota el paviment i de la paret nord de la casa. Es localitzen dos trams separats dels quals no es pot assegurar que siguin el mateix conducte. Construïts amb la tècnica de pedra seca i coberts de lloses horitzontals.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-

- Decoració de les parets:-

- Elements mobles/ Troballes: Restes d'una estructura d'argila i matèria orgànica, podria correspondre a una estructura de fusta, o la base d'aquesta (Uscatescu 2004, 14).

OBSERVACIONS

Enterrament d'un petit nadó sota el paviment de la casa.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Guitart *et al.* 2004; 153-192 ; Uscatescu 2004, 11-142.

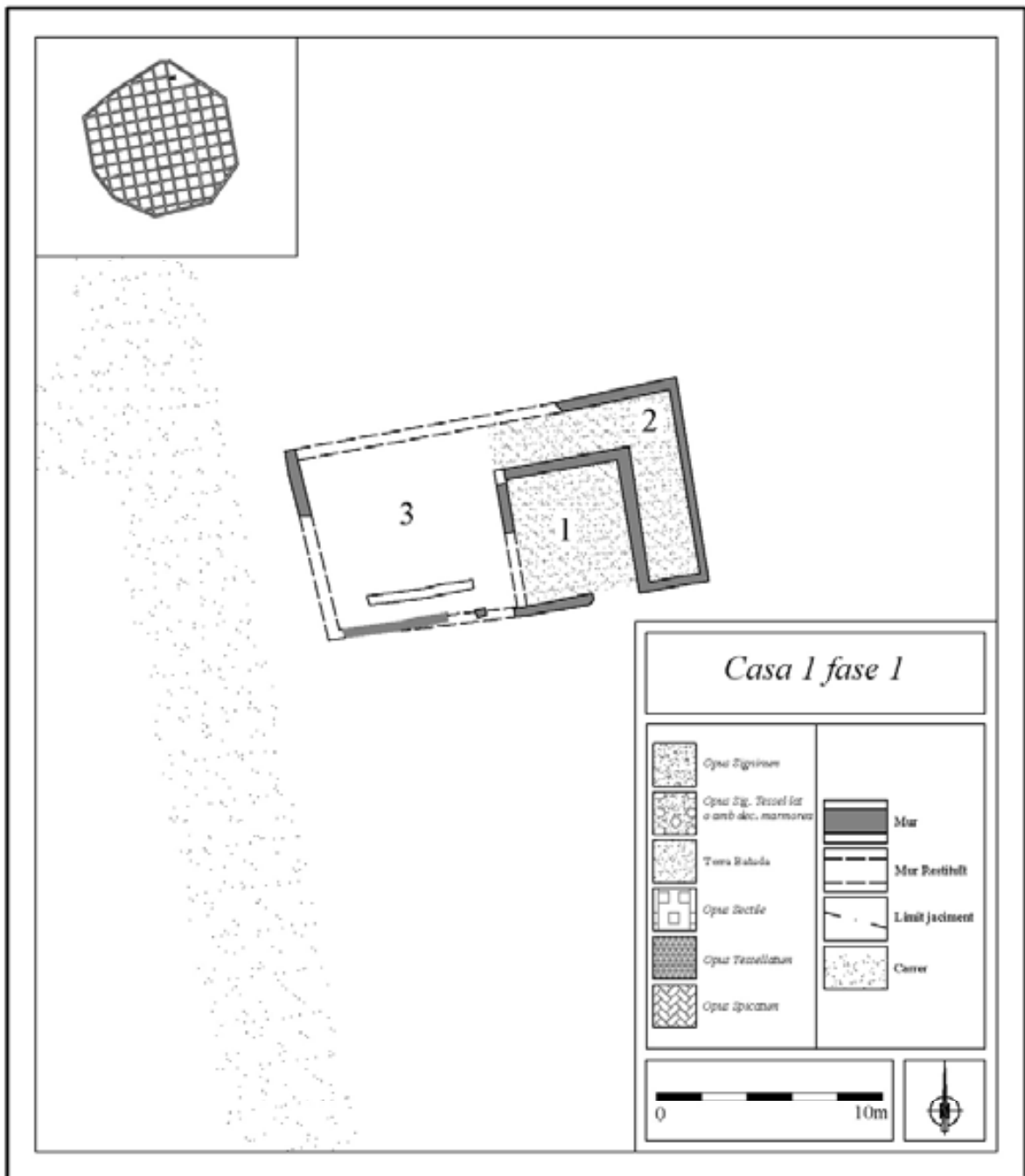
---

⁷⁵ Aquesta estança va ser interpretada com un possible pati per A. Uscatescu (2004, 14-15). Però la troballa d'una llar domèstica en aquest espai i el seu estat de conservació dificulten entendre l'estança com una habitació descoberta.

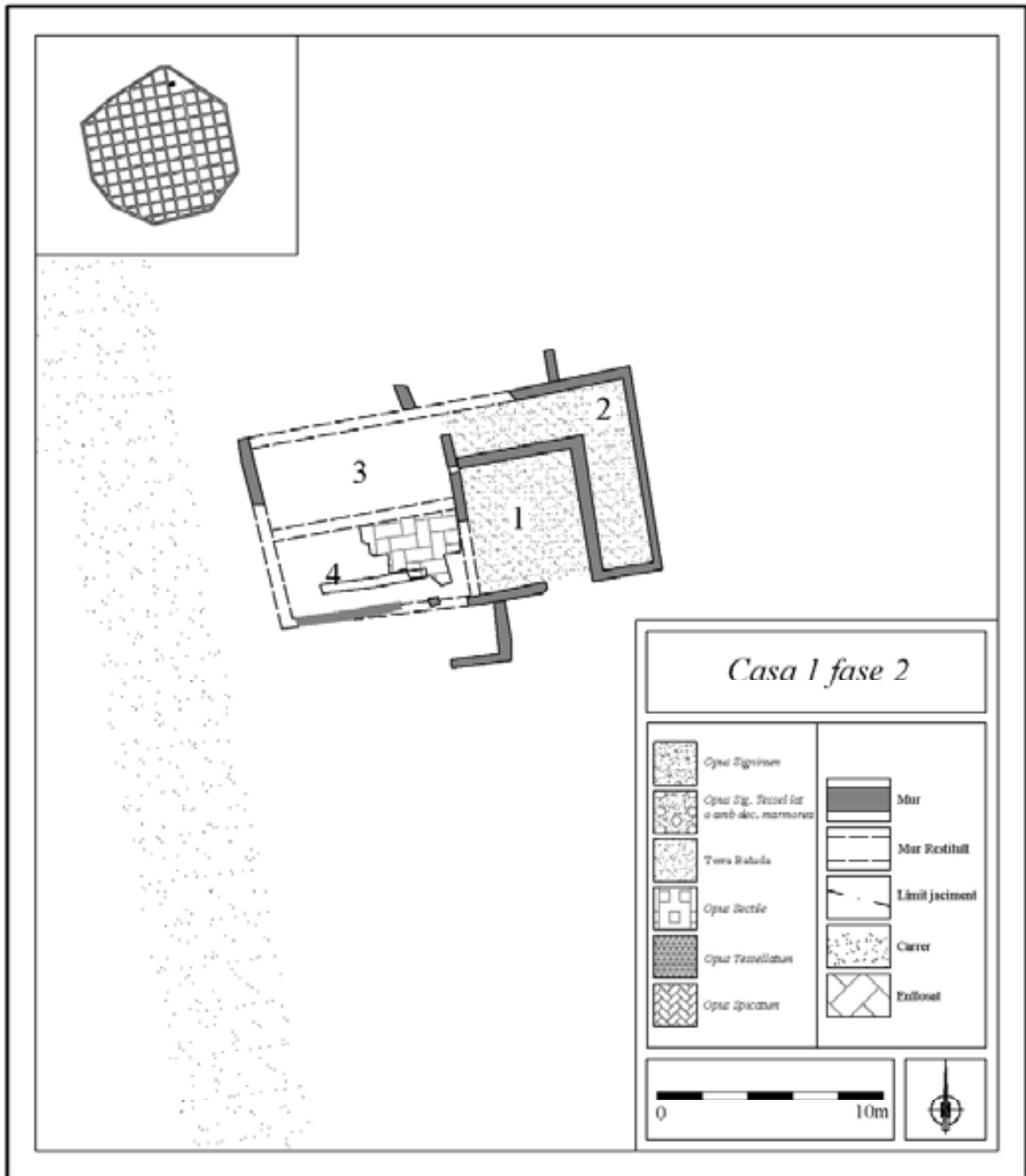

Fig. 115. Visió aèrea casa 1. Foto J. Guitart.

Planta de la primera fase de la casa 1 de *Iesso* (adaptat de Uscatescu 2004).

Planta de la segona fase de la casa 1 de *Iesso* (adaptat de Uscatescu 2004).

Fitxa n°61 Iesso - **Casa 2**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix	X				

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat seguint l'orientació del *cardo maximus* i oberta a un espai públic de forma triangular al qual tindrien accés altres cases.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Dues estances, els límits meridionals de la casa se situen a l'exterior del camp d'excavació.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Durant la primera meitat del s. I aC es construeix la casa de la part excavada. Només es coneixen dues habitacions, que mantenen la seva estructura fins a la destrucció de la casa (Guitart *et al.* 2004, 159-162).

- Durada de l'edifici: Entorn dos segles, la construcció es data a la primera meitat del s. I aC i l'enderrocament de la casa a partir dels primers decennis del s. II d. C, per la expansió de la casa senyorial cap a l'oest (Guitart *et al.* 2004, 163-164).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 22,5 m² aproximadament (la superfície coneguda).
- Forma en planta: Tendència rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.
  - Paviments: De terra piconada.
  - Cobertes: -
  - Altres:-
- N° Habitacions i Funcions: Dues habitacions sense funció determinada.
- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües: Un conducte d'entrada d'aigua a la casa provinent d'un pou quadrat ubicat a l'espai comú.

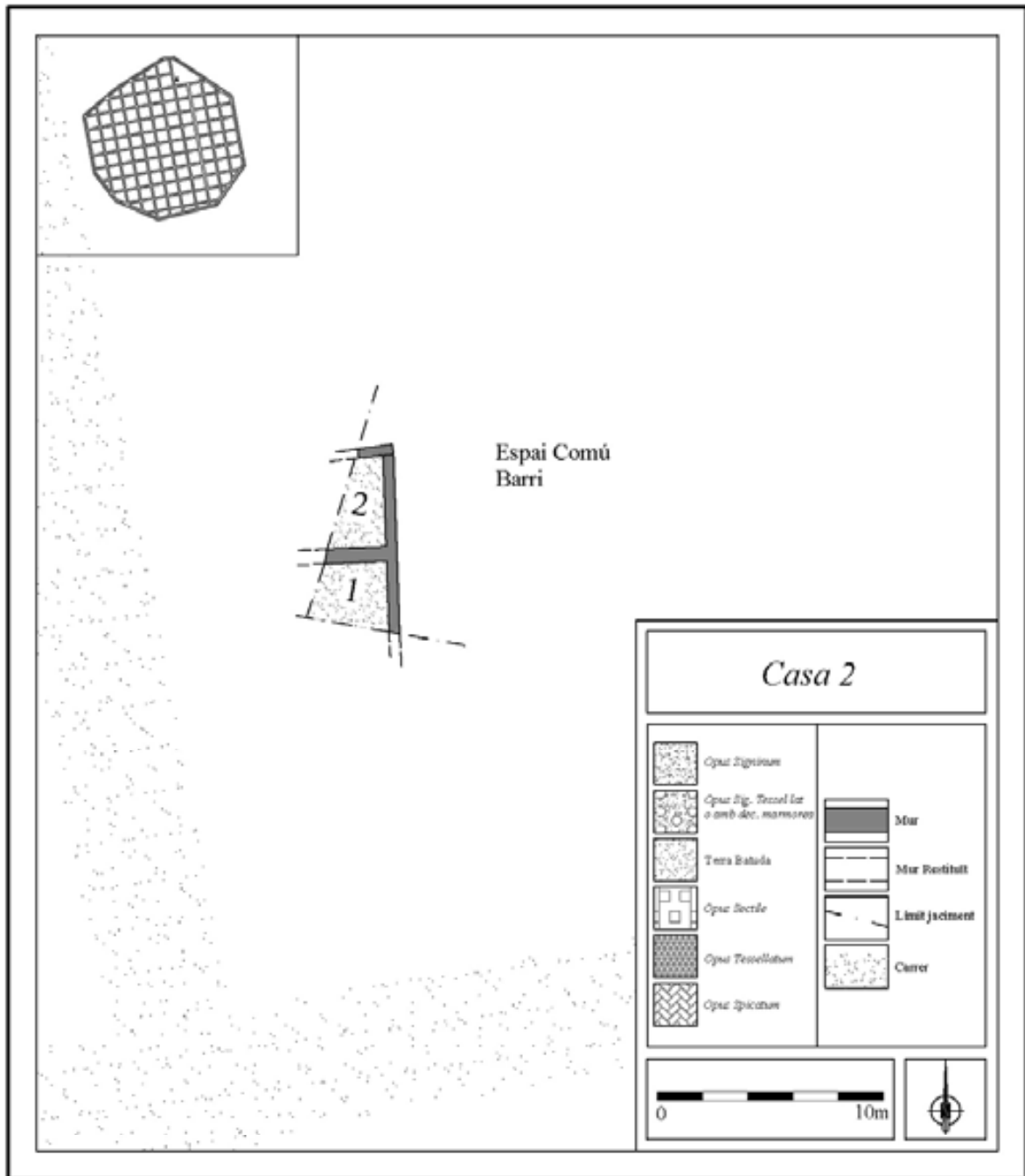
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Planta de la casa 2 de Iesso (adaptat de Guitart *et al.* 2004).

Fitxa n°62 Iesso - **Casa 3**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	X
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix	X	

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat seguint l'orientació del *cardo maximus* i oberta a un espai públic al qual tindrien accés altres cases.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: : Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es documenta únicament una habitació, cal excavar la resta de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Només es coneix una estança que no canviaria d'estructura fins a l'enderrocament de la casa. La seva construcció es data a la primera meitat del s. I aC (Guitart *et al.* 2004, 162).

- Durada de l'edifici: Entorn dos segles, la construcció es data a la primera meitat del s. I aC i l'enderrocament de la casa a partir dels primers decennis del s. II d. C, per l'expansió de la casa senyorial cap a l'oest (Guitart *et al.* 2004, 163-164).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 13 m² aproximadament.
- Forma en planta: -
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.
  - Paviments: De terra piconada.
  - Cobertes: -
  - Altres:-
- N° Habitacions i Funcions: Una habitació sense funció determinada.
- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües:-

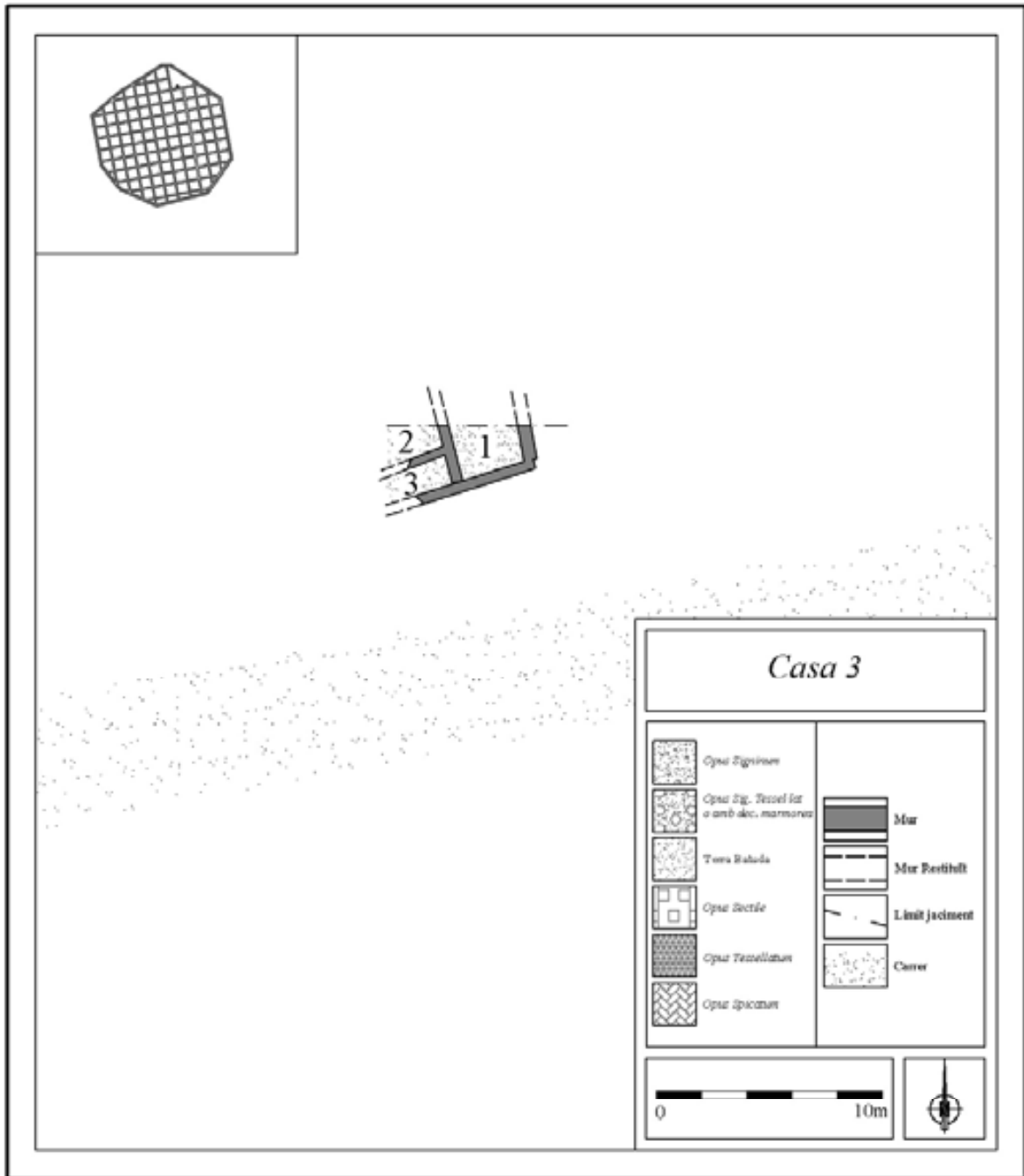
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Planta de la casa 3 de Iesso (adaptat de Guitart *et al.* 2004).

Fitxa n°63

Iesso- Casa 4

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple	X	Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat seguint una orientació diferent que la marcada pel *cardo maximus*, en aquest cas la casa segueix l'orientació de l'*intervallum* d'aquesta zona de la ciutat (uns 45° cap a l'est). L'entrada de la casa s'accedeix per un carrer secundari que es dirigiria cap a l'espai públic, on s'obren també les cases n°1, 2, i 5.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Dolent. A nivell de fonaments de les parets, però molt fragmentats a causa de la construcció posterior de la casa senyorial de Guissona.
- Restes documentades: Encara que es documenta el perímetre sencer de la casa, les edificacions posteriors no permeten observar el desenvolupament total de l'interior de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La casa consta de dues fases constructives. Primera fase: datada a primera meitat del s. I aC, en la que es construeixen dues estances. Els nivells de la primera fase presenten un gran nombre de ceràmiques de vernís negre campaniana A, amb les formes Lamboglia 36, 6, 33 i la forma Morel 2646b1, amb molt poca presència de ceràmica campaniana del cercle de la B. Apareixen també les formes de Mayet I i II de parets fines, ceràmica ibèrica i fragments d'àmfora itàlica de la forma Dressel 1A.

Segona fase: es forma una nova habitació cap al sud-oest prenent una part del carrer secundari. La diferència cronològica entre la primera fase i la segona és gaire bé impossible d'identificar, sobretot pel material tan pobre recollit als nivells de la segona fase. Però, en el material d'aquesta segona fase el conjunt de ceràmiques de vernís negre no apareix cap *terra sigillata* itàlica ni cap fragment de ceràmica del s. I dC, així doncs les remodelacions de la segona fase encara es produeixen durant el s. I aC (Cortès 2004, 231, 235-236)⁷⁶.

- Durada de l'edifici: La casa existeix durant el s. I aC, l'enderrocament d'una part de la casa es produeix a finals del s. I aC inicis de s. I dC. La destrucció de la casa queda segellada per la construcció d'una petita indústria en aquest sector, que reutilitza part de l'estructura domèstica. En els estrats d'amortització d'una part de les estructures de la casa, apareixen com a ceràmica més moderna, fragments de *terra sigillata* itàlica de les formes Conspectus 14 i 18 (Cortès 2004, 238-239).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 96 m² aproximadament.

- Forma en planta: Rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: -

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.

Paviments: De terra piconada.

Cobertes: -

Altres:-

⁷⁶ A Cortès 2004 la casa rep el n°2, mentre que a Guitart *et al.* 2004 rep el n°4, que és la numeració que s'ha seguit.

-Nº Habitacions i Funcions: Primera fase: Es documenten dues estances, a la més petita es troba l'entrada de la casa (habitació nº1), on es va localitzar el llindar de la unitat domèstica. L'altra estança (habitació nº2) amb una capacitat i dimensions més grans, aglutinaria les altres funcions de l'habitatge.

Segona fase: A les habitacions anteriors s'afegeix una tercera, sense una funció determinada, possiblement correspon a una divisió més elevada de les funcions i els espais (Cortès 2004, 231, 235-236).

- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

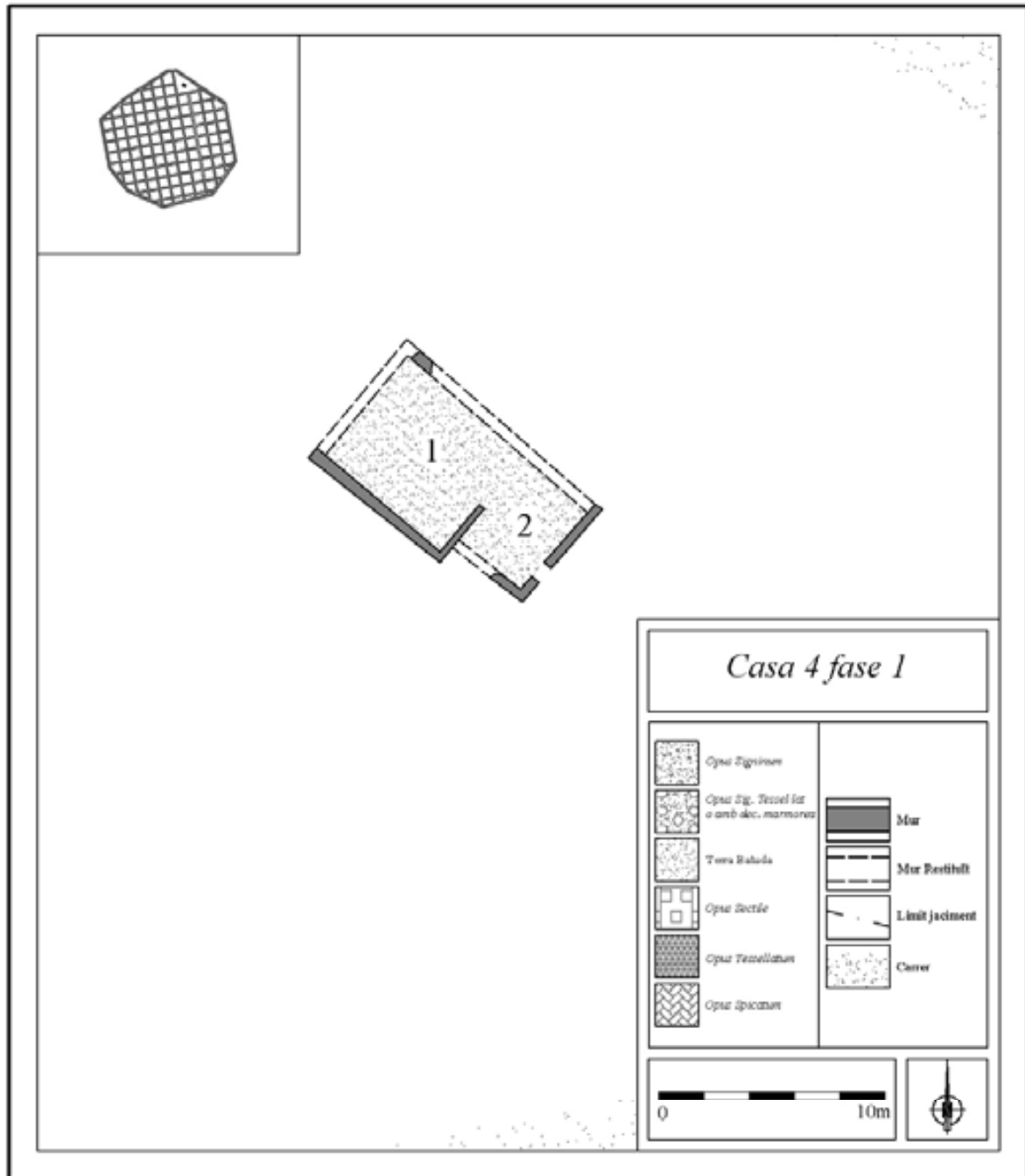
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes:-

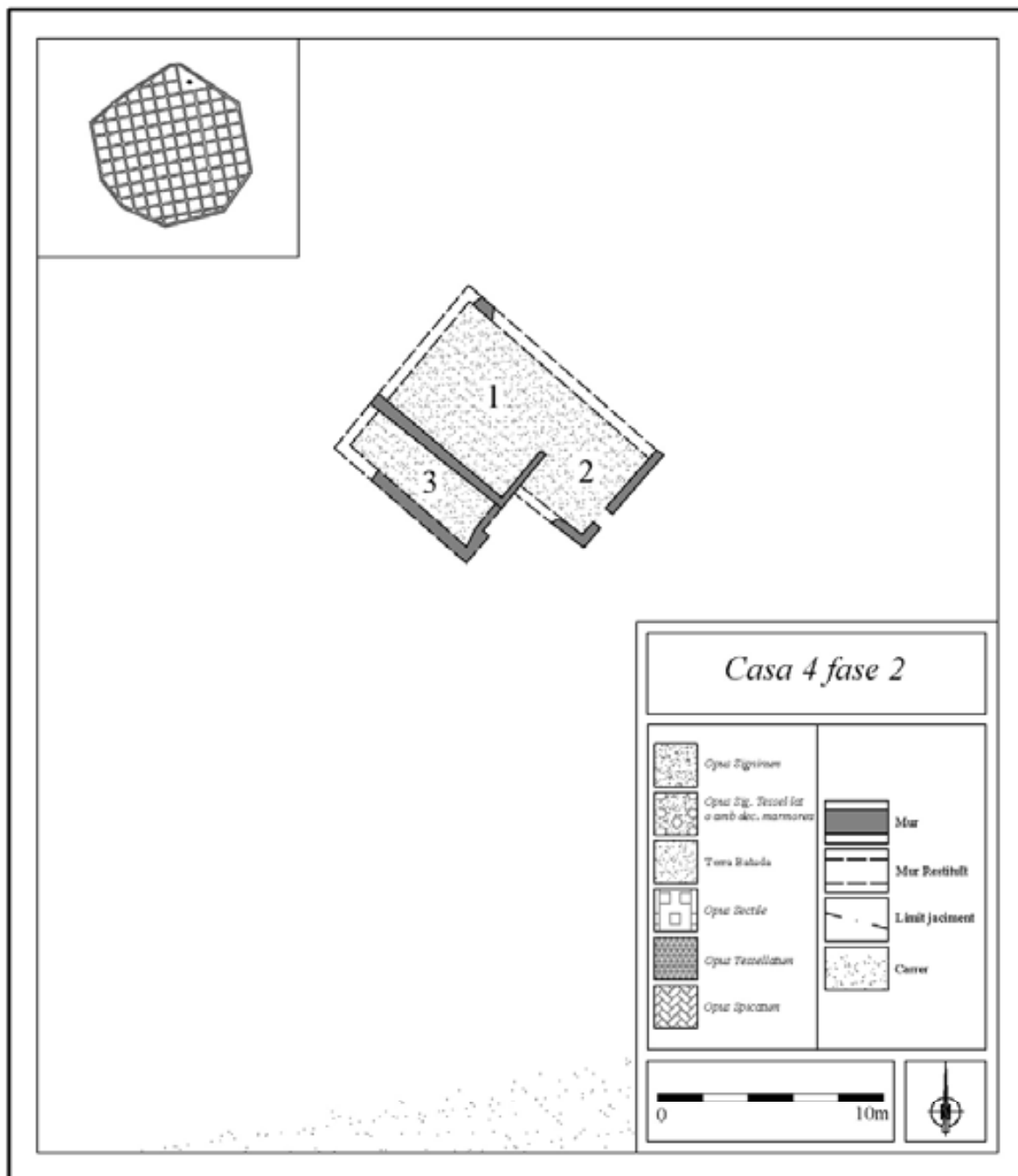
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Cortès 2004; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Planta de la primera fase de la casa 4 de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Planta de la segona fase de la casa 4 de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Fitxa n°64 Iesso – **Casa 5**

Tipologia	Estat arqueològic	Restes decoració
Simple	Planta íntegra	Mosaics
Espai distribuïdor descobert	Planta parcial	Pintura mural
Espai distribuïdor cobert	Planta molt segmentada	X
Local amb dependències	Documentació estratigràfica	X
Atri	Restes accessibles	X
Peristil		
Atri i peristil		
Pati porticat		
No es coneix	X	

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat segueix la mateixa orientació que la casa n°4.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets
- Restes documentades: Es diferencien dues estances, però part de la casa s'ubica l'exterior del camp d'excavació.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

Història de l'edifici: La casa es construeix durant la primera meitat del s. I aC, de la qual es coneixen dues estances. Una d'elles al llarg del s. I aC s'engrandeix (Guitart *et al.* 2004, 161).

- Durada de l'edifici: Entorn dos segles, la construcció es data a la primera meitat del s. I aC i l'enderrocament de la casa a partir dels primers decennis del s. II d. C, per la expansió de la casa senyorial cap a l'oest (Guitart *et al.* 2004, 163-164).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 40 m² (de la superfície coneguda).
- Forma en planta:-
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.
  - Paviments: De terra piconada.
  - Cobertes: -
  - Altres:-
- N° Habitacions i Funcions: Les dues habitacions en les dues fases no presenten característiques per determinar una funció concreta.
- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües: Una canalització d'entrada d'aigua i una de sortida.

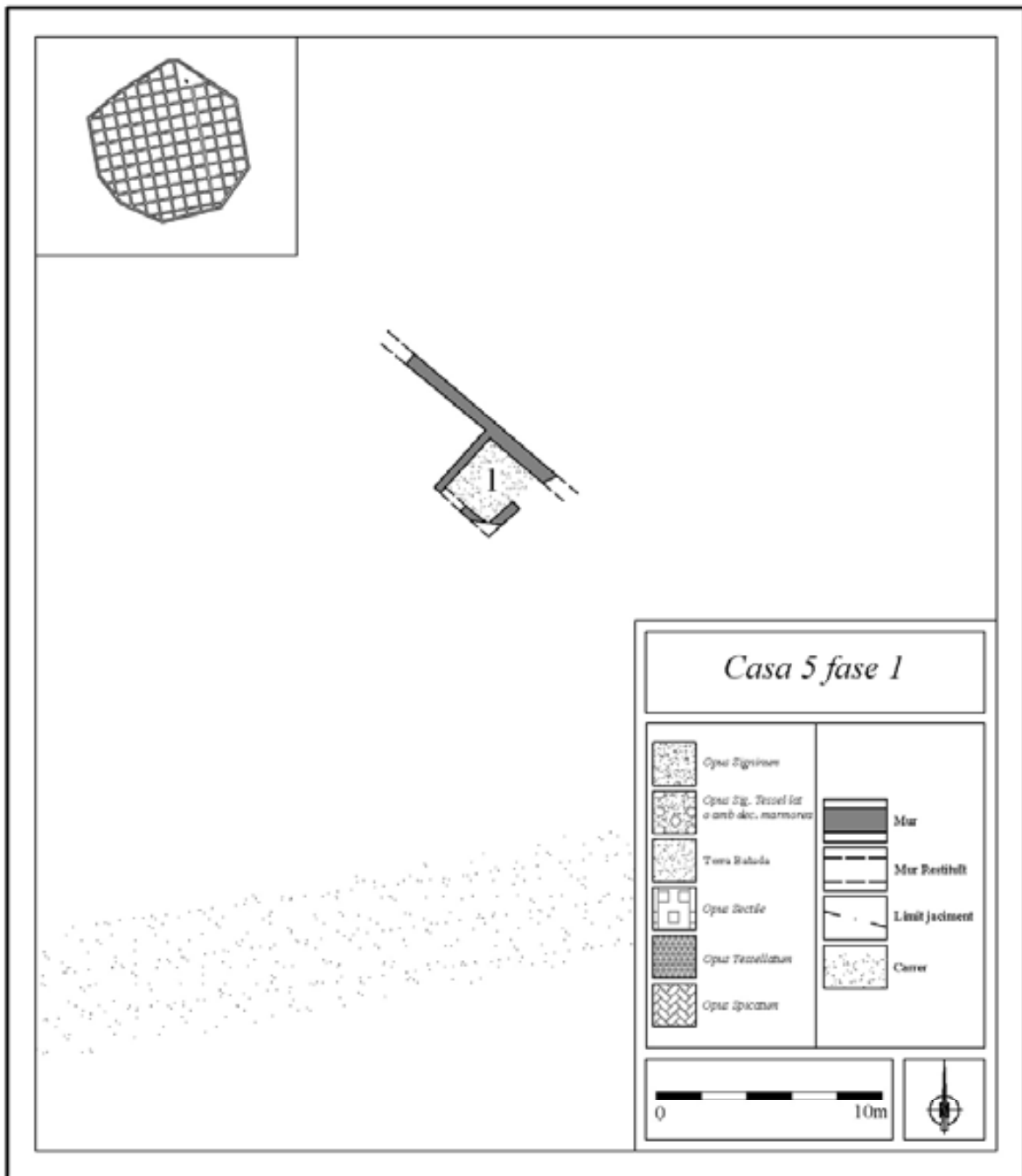
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:-
- Decoració de les parets:-
- Elements mobles/ Troballes:-

OBSERVACIONS

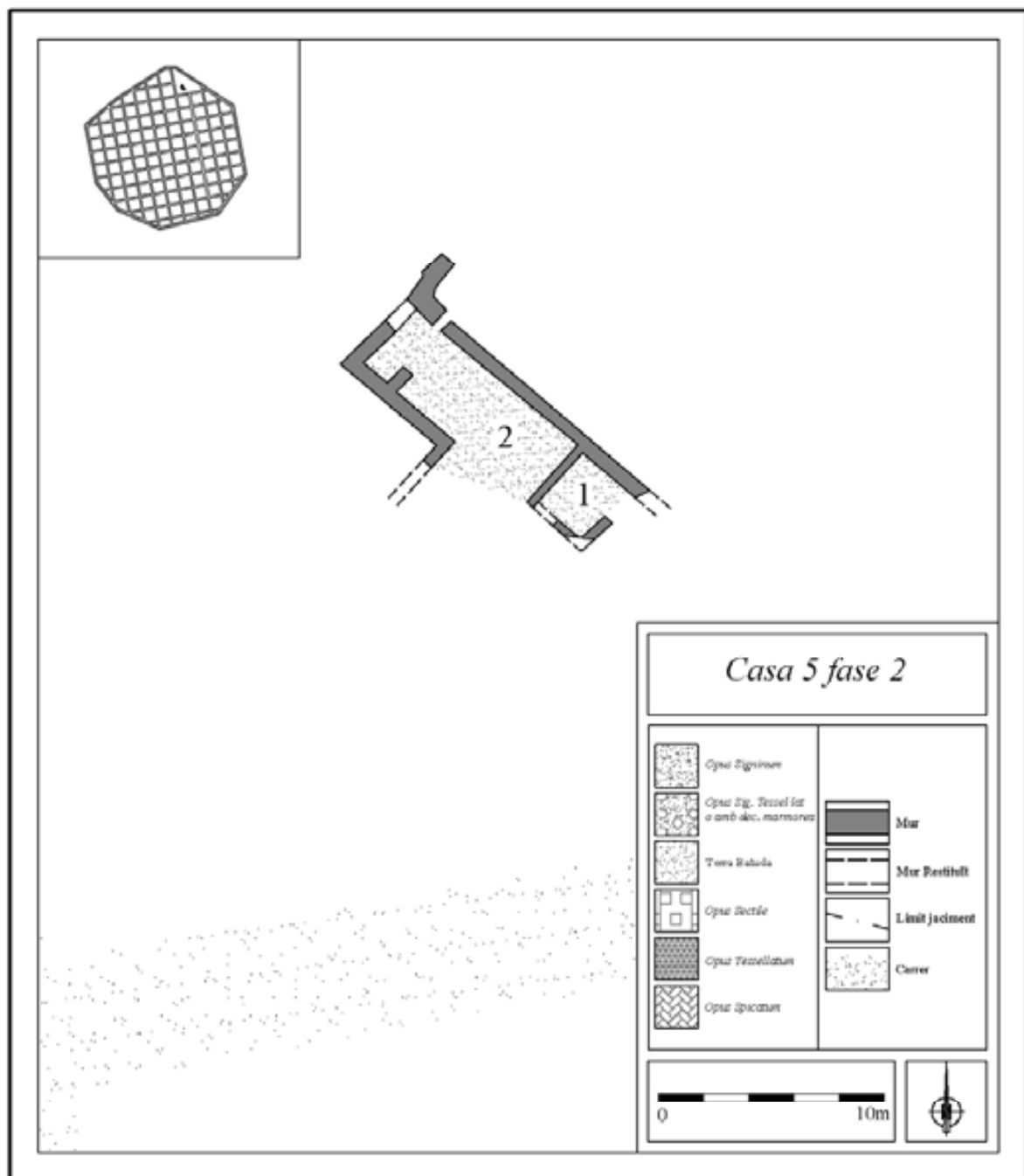
BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Planta de la primera fase de la casa 5 de *Iesso* (adaptat de Guitart *et al.* 2004).

Planta de la segona fase de la casa 5 de *Iesso* (adaptat de Guitart *et al.* 2004).

Fitxa n°65 Iesso – **Casa 6**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple	X	Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat seguint l'orientació de l'*intervallum* igual que les cases n°5, 4 i 7.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: : J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Dolent. A nivell de fonaments de les parets, però molt fragmentats a causa de la construcció posterior de la casa senyorial de Guissona.
- Restes documentades: Encara que es documenta el perímetre sencer de la casa, les edificacions posteriors no permeten observar el desenvolupament total de l'interior de la casa (fig. 116).

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

Història de l'edifici: La casa es construeix durant la primera meitat del s. I aC, una estructura que consta de dues estances. Abans d'època d'August una de les estances es reforma⁷⁷ (Cortès 2004,154-157, 232, 236-237⁷⁸)

- Durada de l'edifici: La casa existeix durant el s. I aC, i l'enderrocament d'una part de la casa es produeix a finals del s. I aC inicis del s. I dC. La destrucció de la casa és segellada per la construcció d'una petita indústria en aquest sector, que reutilitza part de la casa. En els estrats d'amortització d'una part de les estructures domèstiques, apareixen com a ceràmica més moderna fragments de *terra sigillata* itàlica de les formes Conspectus 14 i 18 (Cortès 2004, 238-239).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 47 m² aproximadament.

- Forma en planta: Rectangular.

- Condicions i preparació del terreny: Retall de la roca mare en alguns punts, per anivellar el terreny, ja que aquest fa pendent.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.

Paviments: De terra piconada.

Cobertes: -

Altres:-

- N° Habitacions i Funcions: Primera fase: Dues habitacions sense una funció determinada, possiblement estan separades per un esglaó, no una paret. S'ha conservat a l'habitació n°1 el llindar de l'entrada de la casa. A l'habitació n°2 es troba una estructura de pedra en el seu angle sud-oest, que pot ser interpretada com una banc.

Segona fase: Canvia el límit sud de l'habitació n°2, però no es coneix el nou límit en aquesta fase en situar-se a l'exterior del camp d'excavació (Cortès 2004, 154-157, 232, 236).

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

---

⁷⁷ Veure casa n°4 per la datació de la cronologia, donat que l'estudi del material d'aquesta casa es va fer conjuntament amb la casa n°4.

⁷⁸ Cortès 2004 dona una numeració diferent a aquesta casa, el n°3. Se segueix la numeració Guitart *et al.* 2004, 161.

- Abastiment i evacuació d'aigües: Es localitza una canalització en el segon moment de la casa al sud de l'habitació n°2. Però no es coneix si el seu origen es trobaria a la casa o a l'empedrat de l'espai públic.

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

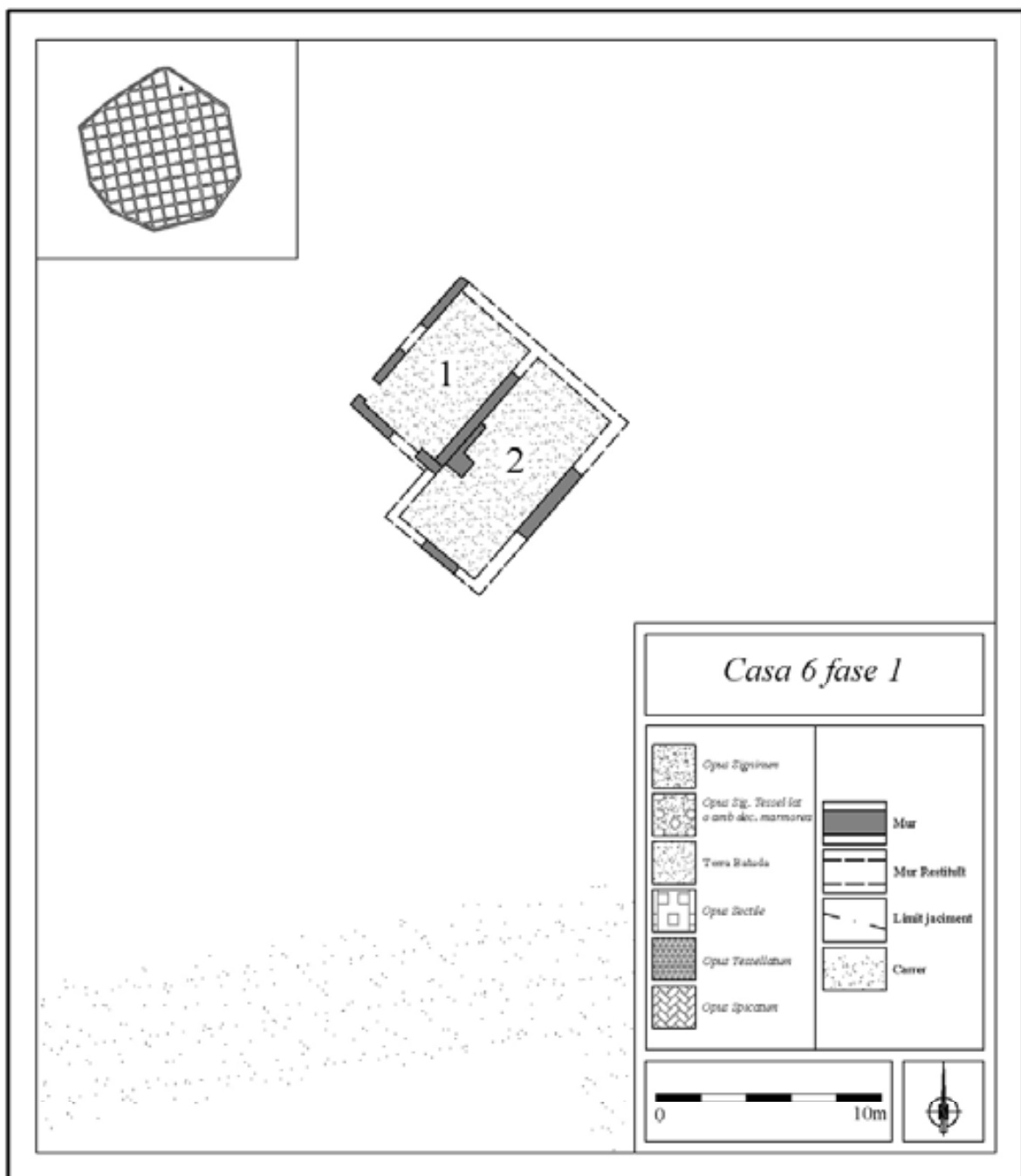
OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

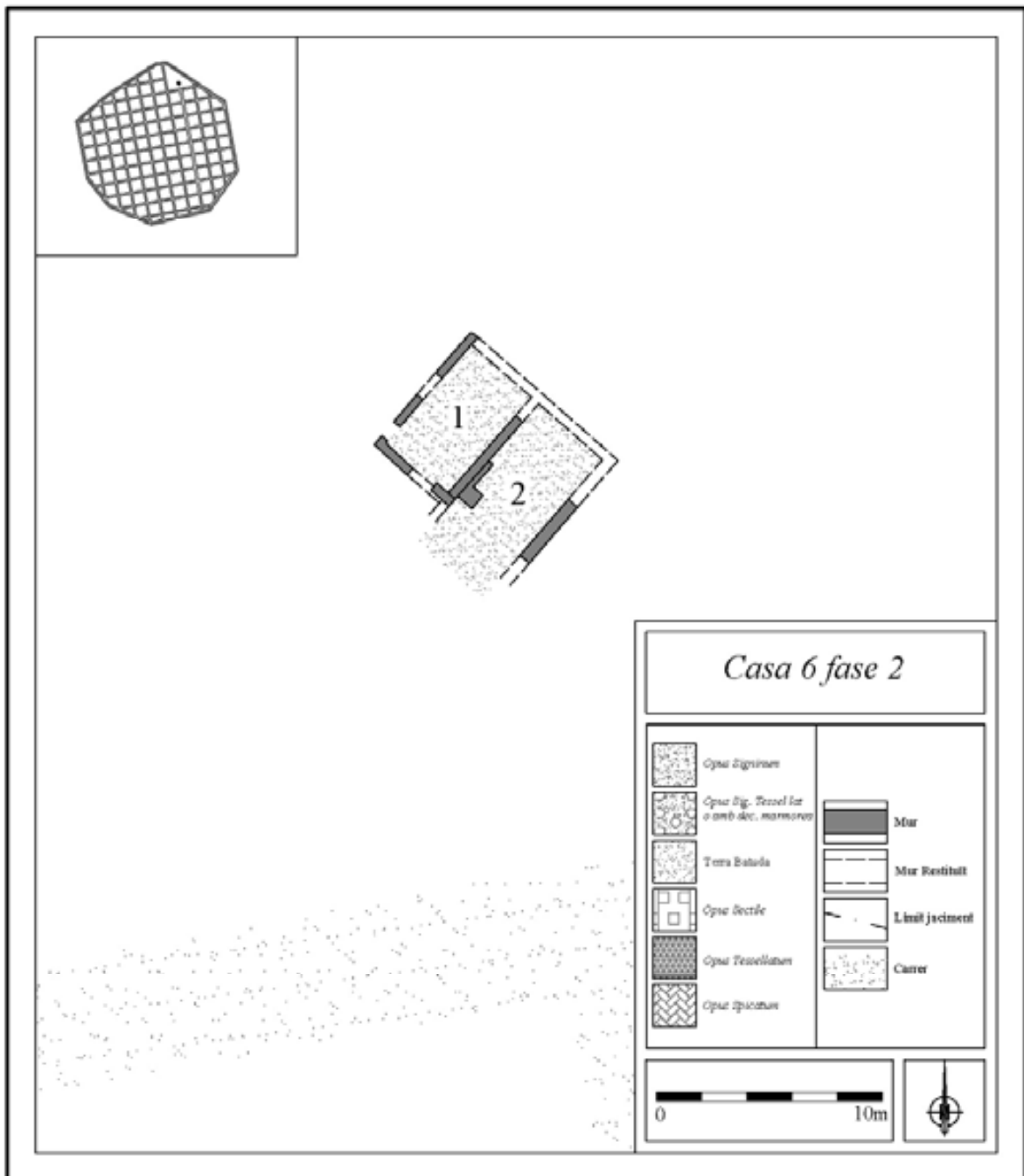
Guitart 1997, 815-823; Cortès 2004; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Fig. 116. Visió de la casa 6 des del sud. Foto J. Guitart.

Planta de la primera fase de la casa 6 de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Planta de la segona fase de la casa 6 de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

Fitxa n°66 Iesso – **Casa 7**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple	X	Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles	X		
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iesso* (Guissona, La Segarra).
- Inserció dins de la trama urbana: NE, a la perifèria de la ciutat seguint l'orientació de l'*intervallum* igual que les cases n°4, 5 i 6. No s'ha pogut trobar l'entrada de la casa, no es coneix si la casa tindria accés per l'espai comú on també es troben les cases n°1, 2, 3, o pel carrer secundari al qual també té accés la casa n°6.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: A prop de les termes públiques i porta nord de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1990-1996.
- Responsables: J. Guitart i J. Pera (UAB).
- Tipus d'actuació: Excavació programada.
- Estat de conservació: Dolent. A nivell de fonaments de les parets, però molt fragmentats a causa de la construcció posterior de la casa senyorial de Guissona.
- Restes documentades: Encara que es documenta el perímetre sencer de la casa, les edificacions posteriors no permeten observar el desenvolupament total de l'interior de la casa.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La construcció de la casa es data a la primera meitat de s. I aC⁷⁹. Les poques i disperses restes trobades de les parets que se suposen d'aquesta casa, dificulten molt la seva interpretació i la seva configuració en àmbits. Tot i així es proposen dos àmbits per aquesta casa, sense canvis durant la vida de la casa (Cortès 2004, 230-231, 237⁸⁰).
- Durada de l'edifici: La casa existeix durant el s. I aC, l'enderrocament d'una part es produeix a finals del s. I aC - inicis del s. I dC. La destrucció de la casa s'efectua amb la construcció de la casa senyorial en època d'August. Aquesta nova casa reutilitza algunes estructures de l'antiga. En els estrats d'amortització d'una part de les estructures, apareixen com a ceràmica més moderna fragments de *terra sigillata* itàlica de les formes Conspectus 14 i 18 (Cortès 2004, 238-239).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: 155 m² aproximadament.
- Forma en planta: Rectangular.
- Condicions i preparació del terreny: -
- Material i tècnica constructiva:
  - Murs: Sòcol de pedra seca i possible part superior de tova.
  - Paviments: De terra piconada.
  - Cobertes: -
  - Altres:-
- N° Habitacions i Funcions: Dos possibles àmbits, sense cap funció determinada. No hi ha elements per determinar en seguretat a quin dels dos àmbits se situaria l'entrada de la casa (Cortès 2004, 230-231).
- Pis superior:-
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat:-
- Abastiment i evacuació d'aigües:-

---

⁷⁹ Veure Casa n°4 per la datació de la cronologia, donat que l'estudi del material d'aquesta casa es va fer conjuntament a la n°4.

⁸⁰ La numeració de la casa a Cortès 2004 rep el n°1, no hi ha més bibliografia que atribueixi una numeració concreta, però s'ha cregut oportú donar el número que hagués rebut si s'hagués seguit la numeració de Guitart *et al.* 2004, 161.

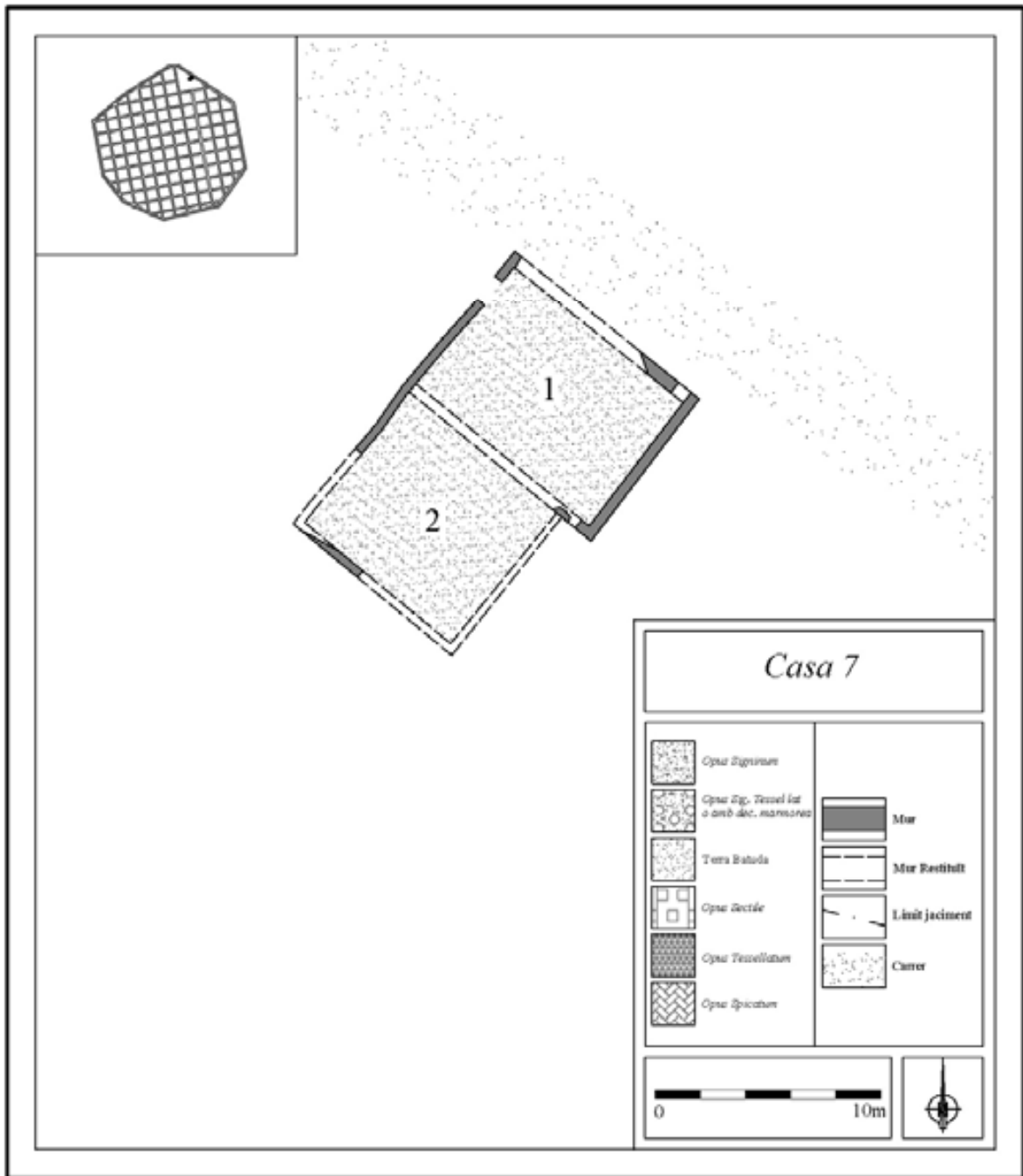
DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Guitart 1997, 815-823; Cortès 2004; Guitart *et al.* 2004; 153-192.

Planta de la casa 7 de *Iesso* (adaptat de Cortés 2004).

4.7. *Iluro*

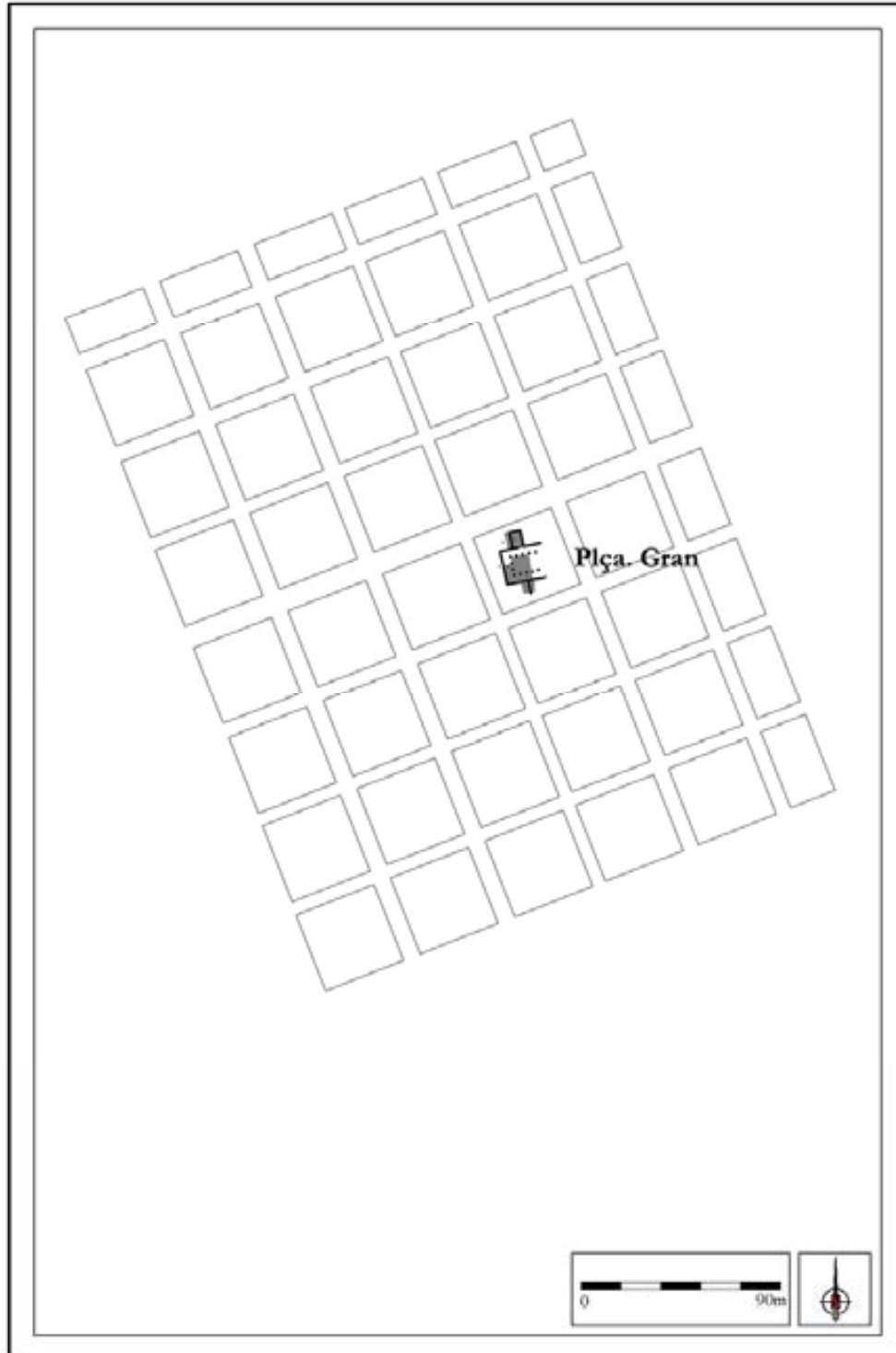

Fig.117. Planta de la ciutat d'*Iluro* amb la situació de les restes domèstiques i el seu nom corresponent.

Fitxa n°67**Iluro – Casa de la plaça Gran
“Domus dels Dofins”**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	X
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial		Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada	X		
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil					
Atri i peristil					
Pati porticat	X				
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iluro* (Mataró - Maresme).
- Inserció dins de la trama urbana: Zona central, sector on s'ubiquen les restes domèstiques documentades de la ciutat. Concretament al cantó oriental del *decumanus maximus*.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del possible centre polític de la ciutat.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1979; 1981; 1982.
- Responsables: M. Ribas (Museu d'Història i Arqueologia de Mataró); Secció arqueològica del Museu Comarcal del Maresme; Servei d'Arqueologia de la Generalitat.
- Tipus d'actuació: Excavació antiga (1979); excavació d'urgència (1981-82).
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Una part del pati porticat⁸¹ i quatre estances que s'hi relacionen.

⁸¹ Es considera una *domus* de pati porticat perquè al breu informe sobre la excavació de l'any 1982, l'arqueòleg descriu restes d'*opus signinum* a la part de cel obert d'aquest espai porticat (Arxé/Cerdà 1983, 289). Aquesta pavimentació no s'esmenta en cap altre publicació.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constata un gran moment constructiu on es documenta l'aixecament d'un gran pati porticat amb estances al voltant. La falta d'estratigrafia per analitzar aquest conjunt no permet establir el procés constructiu de les restes, però per la coherència del conjunt es pot interpretar que es forma en un mateix moment. En un moment indeterminat es documenten algunes reparacions amb *opus signinum* als *ambulacro* del pati porticat. L'únic element que sembla construir-se posteriorment a aquesta fase constructiva és un dipòsit que amortitza part de les columnes de l'oest i el sud (Clariana *et al.* 1991, 51-52) i inutilitza la funció domèstica d'aquest espai.

- Durada de l'edifici: Les úniques dades cronològiques referents a aquestes restes són les aportades per l'anàlisi de la decoració musivària. L'estudi de J. F. Clariana i E. Juhé (1997,133-142)⁸², data la seva decoració aproximadament a la primera meitat del s. I aC. Però els arqueòlegs de la campanya d'excavació de 1983 daten la casa a època d'August (Arxé/Cerdà 1983 289-290; Cela/Revilla 2004)⁸³. Les dades referents a la seva amortització són molt pobres, es compta amb els materials conservats sota la teulada caiguda de l'habitació n°4. La cronologia aproximativa sobre l'abandonament és com a molt tard a inicis d'època flàvia. Els materials apareguts són molt escassos, un fragment de *terra sigillata* itàlica, un fragment de llàntia de volutes de la forma Dressel-Lamboglia 9 i una vora de *terra sigillata* sudgal·lica de la forma Ritterling 1 (Clariana/Juhé 1997, 139-140).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: La casa s'aixeca sobre restes de construccions anteriors.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: sòcols de pedra irregular lligats amb calç .

Paviments: *Opus signinum* (Pati n°7); *opus signinum tessellatum* (habitacions n°1 i 5, *ambulacro* n°6); *opus tessellatum* (habitació n°2); *opus spicatum* (habitació n°4).

⁸² Veure l'apartat de decoració arquitectònica punt mosaics.

⁸³ No es donen dades sobre l'estratigrafia i el seu material (Arxé/Cerdà 1983, 289-290).

Cobertes: S'observen a l'habitació n°4 restes de tègules sobre el paviment pertanyents a la teulada caiguda (Clariana/Juhé 1997, 139).

Altres: Els basaments de les columnes documentats de la casa són fets de granit i de forma esfèrica, amb un diàmetre de 0'60 m de promig.

- N° Habitacions i Funcions: La part excavada d'aquesta casa mostra un pati porticat, del qual es tenen localitzats tres pòrtics. No es compta amb la superfície sencera de cap estança, però s'arriba a comptabilitzar cinc possibles habitacions. Es desconeix la funcionalitat d'aquestes estances, les dues ubicades a l'ala nord d'aquest pati porticat pels seus elements decoratius (mosaics) semblen les més sumptuoses de les conegudes. L'habitació n°1 hauria pogut disposar d'una posició centralitzada, però en no tenir les mides exactes del pati porticat no es pot saber la disposició de cada estança respecte la totalitat de l'espai. Cal tenir present que la relació entre aquesta estança i el pati no està excavada, i per tant podria formar part d'un altre cos de la casa. En alguns estudis l'habitació n°1 s'ha identificat com un *cubiculum* (Clariana *et al* 1991, 52; Clariana/Juhé 1997, 135-136), per la seva pavimentació i per la seva possible connexió amb aquest altre hipotètic cos de la casa. Però aquesta funció atribuïda podria canviar si l'estança s'obrís al pati porticat⁸⁴, amb una situació privilegiada dins del pati porticat, com s'ha esmentat, i potser funcionant com un *triclinium*, definició ja donada per M. Ribas (1980, 373).

Si a l'ala nord es poden localitzar hipotèticament les estances més senyoriales, es possible que al sud es trobin les més senzilles, si més no l'habitació n°4, en què el paviment (*opus spicatum*) assenyalava una funcionalitat més de serveis i activitats.

Es van descobrir tres columnes del pati porticat, una de l'*ambulacro* oest i dos de l'*ambulacro* sud. Encara que no s'ha pogut excavar en extensió, els seus arqueòlegs amb les notícies procedents d'altres zones del terreny ⁸⁵ van poder proposar quatre columnes per un mínim de sis columnes.

- Pis superior: -

- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -

---

⁸⁴ Clariana/Juhé 1997, 135-136 i Clariana *et al.* 1991, 92 esmenten que no pot haver-hi una obertura directa entre l'accés de l'habitació n°1 i el pòrtic del pati, proposen la possibilitat que l'accés s'efectués a través d'una altra cambra lateral. Però no hi ha cap constatació que es localitzés el mur sud de l'estança (Ribas 1980, 372-375), així doncs no es pot saber si va existir o no una obertura respecte al pati porticat.

⁸⁵ Al 1975 es va efectuar una gran trinxera per a la canalització del gas que va destruir part de les restes de l'*ambulacro* nord i de la zona est del peristil. On s'ubica la trinxera de l'est no van sortir restes del paviment de l'*ambulacro* est, així doncs aquest *ambulacro* s'ha de situar més a l'est i com a mínim s'han de comptar sis columnes d'est a oest del peristil (Clariana *et al.* 1991, 51).

- Abastiment i evacuació d'aigües: Un desaigua situat al centre del pati porticat, que per la protecció de l'embornal reutilitza una pedra granítica d'un antic molí (Clariana *et al.* 1991, 51).

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics:

Habitació n°1: La part conservada de l'*opus signinum tessellatum* emmarca amb un meandre d'esvàstiques segons l'esquema "pannetons de clec" al camp central rectangular, al qual s'insereix un rombe amb decoracions geomètriques a l'interior. A l'espai restant entre el rombe i el rectangle es dibuixen dos dofins a l'angle. Les tesselles utilitzades són de color blanc i negre.

Habitació n°2: *opus tessellatum*, de la part conservada es delineaen franges blanques i negres.

Habitació n°5: *opus signinum* decorat amb tesselles blanques disposades aleatòriament.

Ambulacro n°6: *opus signinum tessellatum* decorat amb tesselles blanques i negres que formen fileres rectangulars de creus de cinc tesselles, i franges d'esvàstiques i quadrats.

(Ribas 1980, 374-375; Arxé/Cerdà 1983, 289-290; Clariana *et al.* 1991, 50-52)

-Decoració de les parets: No s'ha conservat cap esquema mural d'aquesta *domus*, s'han exhumat però una sèrie de fragments d'estuc de diversos colors. Durant l'excavació de 1982 es van documentar fragments d'estuc de color verd i vermell, alguns encara *in situ*, i en el pati de color groc ocre (Clariana/Juhé 1997, 138).

M. Ribas comenta restes d'estuc vermell a l'estrat que cobria el mosaic de l'habitació n°1 (1980, 374).

- Elements mobles/ Troballes: Restes d'una estructura descrita com un fust de columna, caigut al centre del pati porticat i construït amb elements reaprofitats i lligats amb calç (Clariana *et al.* 1991, 51-51).

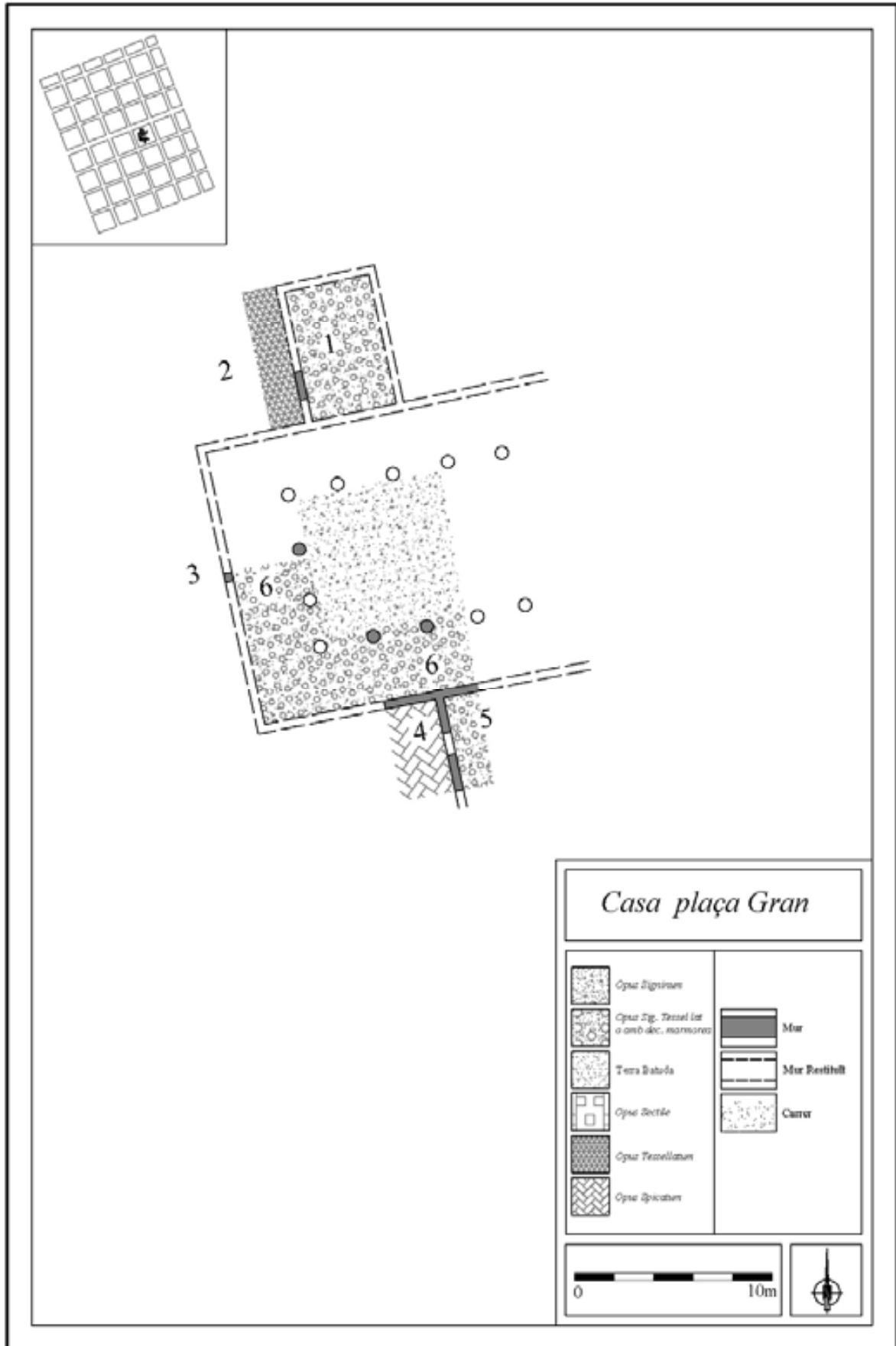
OBSERVACIONS

Sota el paviment de l'habitació n°4 s'hi va extreure una gerra dipositada plena de ceràmica del tipus emporitana i un as ibèric, i possibles restes d'ous. Aquesta troballa ha estat considerada com un ritual de fundació (Clariana/ Juhé 1997, 138-139).

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Pellicer 1887, 238-239; Ribas 1980, 372-380; Arxé/Cerdà 1983, 289-290; Clariana 1984, 94; Clariana *et al.* 1991, 50-52; Clariana *et al.* 1993, 39-60; Clariana/Juhé 1997, 133-159.

Planta de la casa del c/Gran de *Iluro* (adaptat de Clariana *et al.* 1993).

Fitxa n°68**Iluro – Casa del carrer de la Palma
n°15**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	X
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica	X		
Atri		Restes accessibles			
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Iluro* (Mataró - Maresme).
- Inserció dins de la trama urbana: Zona central, sector on s'ubiquen les restes domèstiques documentades de la ciutat. Concretament al cantó oriental del *decumanus maximus*, i la façana excavada de la casa limita amb un *cardo* de la ciutat.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: Molt a prop del possible centre polític de la ciutat

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 2000
- Responsables: X. Cela; V. Muñoz (Àrea de Intervenció Arqueològica - Museu de Mataró).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Es va documentar una part d'un peristil i un pòrtic d'una possible *domus*.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: Es constata una fase constructiva de la zona excavada pertanyent a les restes d'una columnata i d'un possible *viridarium*. En els nivells constructius d'aquesta fase es documenta un conjunt de material datat a època d'August. S'identifica

terra sigillata itàlica conjuntament amb vernís negre, comunes ibèriques, itàliques i roig pompeïà. Del grup amfòric ressaltava l'àmfora itàlica Dressel 1 A o B, i les formes Dressel 2/4 i Laietania 1 (Cela/Munñoz 2000, 150-233; Cela/Revilla 2004, 402).

- Durada de l'edifici: Al peristil d'aquesta possible *domus* es constata una durada de dos segles, donat que el seu moment d'amortització es data a inicis del s. III dC (Cela/Munñoz 2000, 238). L'estrat que amortitzava el peristil contenia fragments de *terra sigillata* africana A amb les formes Lamboglia 1a, 1b, 2a, 2c, 4/36a i 23 i d'àmfora africana Keay IIIB⁸⁶.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: S'arrasen les estructures anteriors per construir el peristil, aprofitant només la façana que dóna al cardo de la fase anterior.

- Material i tècnica constructiva:

Murs: El mur de façana presenta un sòcol de pedres escairades, a la part visible del mur s'observa la tècnica constructiva en sec. Quan s'aprofita per la fase del peristil s'estuca per les dues cares.

Paviments: *opus spicatum* (pòrtic).

Cobertes: -

Altres: *plutei*: mur d'aparell petit lligat amb morter de calç. Per construir el mur es va retallar el terreny adossant-se al jardí, de tal manera que la cota del mur no sobrepassava la del *viridarium* (Cela/Munñoz 2000, inventari de fitxes).

La columnata del peristil: es va documentar al costat del *plutei* quatre bases de columna, tres d'elles construïdes amb fragments de teules i petites pedres lligades amb morter de calç. La quarta estava feta amb un bloc de granit treballat.

- N° Habitacions i Funcions: Les dimensions de l'excavació no han permès documentar si el peristil va gaudir de més pòrtics que l'excava't, però per la descripció de la construcció del *plutei*⁸⁷, es poden extreure altres característiques del peristil. Segons la

⁸⁶ A l'inventari de materials de la memòria l'estrat que amortitzava el pati porticat (U.E. 1035) apareixia també la forma Keay XXVb d'àmfora africana (Cela/Munñoz 2000, 150-233). Si aquesta forma no és un error de transcripció o una contaminació de l'estrat, s'hauria de datar d'una cronologia més moderna, s. IV dC.

⁸⁷ Veure apartat descripció arquitectònica i funcional punt murs.

construcció d'aquest mur, la cota del *viridarium* estaria més alta, i per tant el pòrtic funcionaria com un criptopòrtic. Una altra dada coneguda és que el pòrtic/criptopòrtic conservat és el que dona a la façana del carrer, i per tant no té accés a habitacions, és una zona únicament ambulant. Aquest fet fa que, com a mínim, hi hagi un altre pòrtic o criptopòrtic que doni accés a més estances.

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Cela/ Muñoz 2000; Cela/Revilla 2004, 402.

4.8. Aeso

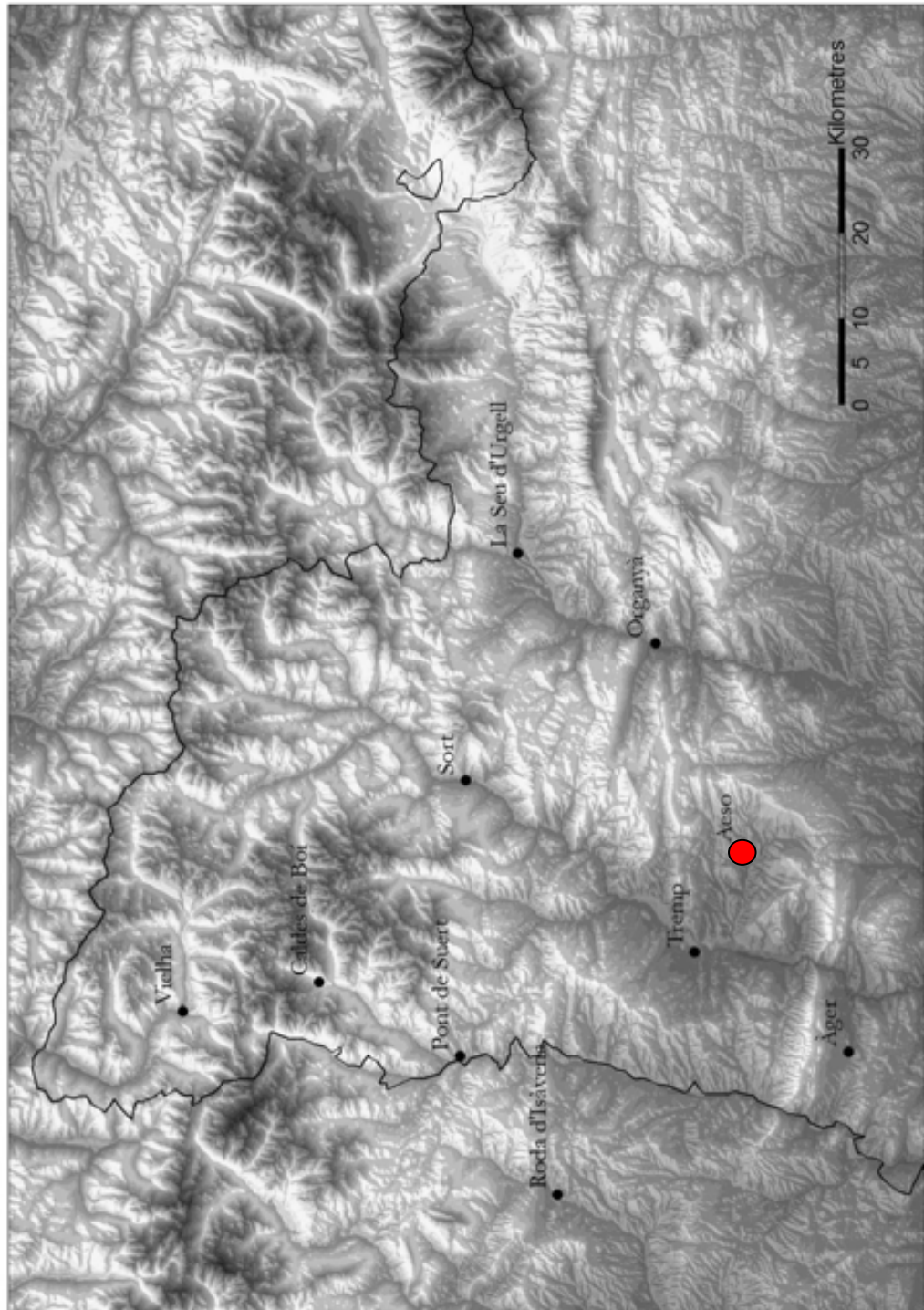

Fig.118. Mapa de situació de la ciutat d'Aeso.

Fitxa n°69**Aeso – Domus adossada a la Muralla**

Tipologia		Estat arqueològic		Restes decoració	
Simple		Planta íntegra		Mosaics	
Espai distribuïdor descobert		Planta parcial	X	Pintura mural	
Espai distribuïdor cobert		Planta molt segmentada			
Local amb dependències		Documentació estratigràfica			
Atri		Restes accessibles			
Peristil	X				
Atri i peristil					
Pati porticat					
No es coneix					

LOCALITZACIÓ

- Ciutat: *Aeso* (Isona –Pallars Jussà).
- Inserció dins de la trama urbana: Vessant sud-est de la ciutat, la casa és delimitada a l'oest pel carrer perpendicular a la muralla.
- Relació amb altres elements significatius de la ciutat: La muralla actua com a límit nord de la casa.

DADES I CONDICIONS D'EXCAVACIÓ

- Període d'excavació: 1987-1992.
- Responsables: F. Puig (PRAMA , Programa de Recerca al Municipi d'*Aeso*, Universitat de Lleida).
- Tipus d'actuació: Excavació d'urgència.
- Estat de conservació: Mitjà. A nivell de fonaments de les parets.
- Restes documentades: Un possible peristil i quatre habitacions.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I CRONOLOGIA

- Història de l'edifici: La part coneguda de l'edifici consta d'una fase constructiva datada a inicis del s. II dC. La cronologia és donada pel nivell estratigràfic on es fonamenten els murs adossats a la muralla perpendicular, i l'estrat de reompliment per arribar al nivell de circulació de l'habitació n°2. En aquests estrats com a material més tardà es

documenten fragments de *terra sigillata* africana A amb les possibles formes Lamboglia 9a o 9b, i la forma Ostia III, fig.267 (Payà/Reyes 1997, 52).

- Durada de l'edifici: La vida de la part de la casa coneguda dura entorn d'un segle i mig. L'abandó es data entorn la primera meitat del s. III dC. Els estrats d'amortització de l'edifici presenten alguns exemplars de *terra sigillata* africana C, però sobretot fragments de grups ceràmics propis del s. II dC. L'aparició de molt pocs fragments de *terra sigillata* africana C, situa el final de l'edifici a l'inici de la difusió d'aquesta producció ceràmica (Payà/Reyes 1997, 53).

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA I FUNCIONAL

- Extensió total: -

- Forma en planta: -

- Condicions i preparació del terreny: Els murs de la casa s'assenten sobre el paviment de la fase anterior que havia regularitzat la zona. Encara que l'habitació n°3 aprofita com a límit est, un mur que funciona com aterrament de la zona oriental (Payà/Reyes 1997, 48), construït des de mitjan s. I aC (Payà *et al.* 1994 a, 118).

- Material i tècnica constructiva:

Murs: Sòcols d'aparell irregular lligats amb fang.

Paviments: terra batuda i petites graves (corredor n°5); lloses de pedra (habitació n°1).

Cobertes: -

Altres: possible *plutei* del peristil: Només s'ha conservat un tram de sis metres. El mur està format amb pedra petita sense treballar però ben disposada, i cada certa distància es localitzen tres blocs quadrangulars com a bases de les columnes. Desplaçat de la seva ubicació originària es va localitzar un tambor de columna de terra cuita de 34 cm de diàmetre, que podria pertànyer a les columnes del pòrtic (Payà/Reyes 1997, 50).

- N° Habitacions i Funcions: S'identifiquen quatre estances situades al cantó nord d'aquest espai porticat, i adossades a la muralla (habitacions n°1-4). L'estat de les restes no permet atribuir funcions a cap de les estances. Són, però, espais quadrangulars i molt similars de dimensions entre ells. Aquestes estances s'han descrit com a possibles *cubicula* (Payà/Reyes 1997, 50; Payà *et al.* 1994, 120). Però no es coneix cap element decoratiu ni moble per poder corroborar-ho, i la desconexió de gairebé la totalitat de

la casa i del peristil no permet saber quins tipus d'estances s'han conservat, ni quin caràcter té aquesta part de la casa. Encara que les habitacions s'obren a un peristil, poden tenir una funció de servei i d'activitat domèstica⁸⁸.

Amb les dades que es coneixen de l'espai al qual s'obren les habitacions, sembla no haver-hi dubtes que seria porticat i molt possiblement un peristil. Al mur que actuaria com a marge del possible *viridarium* i límit sud del corredor (habitació n°5) es constaten tres bases de columnes, i es confirma així el caràcter porticat. Aquest corredor presenta una amplada de 2'5m i s'han excavat uns 17m d'allargada (Payà/Reyes 1997, 49).

- Pis superior: -
- Altres espais amb funcionalitat diversa a la d'hàbitat: -
- Abastiment i evacuació d'aigües: -

DECORACIÓ DE LA CASA

- Mosaics: -
- Decoració de les parets: -
- Elements mobles/ Troballes: -

OBSERVACIONS

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Payà/Reyes 1997; Payà *et al.* 1994a, 119-120.

Fig.119 . Restes de la *domus* de la Muralla (Payà *et al.*1994a, 122)

---

⁸⁸ A Pompeia es troben exemples de zona de serveis i cuines que s'obren al grans peristils com l'habitació r de la casa *di Trebius Valens*, l'habitació n°15 i 16 de la casa *degli Amanti*, entre d'altres (Allison 2004, 99-103, 172, 206 i 211).